

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

Σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία με ορίζοντα το 2030

Οκτώβριος 2024

Οι κρίσεις επί θεμάτων πολιτικής και οι προτάσεις που περιέχονται στην παρούσα ανάλυση εκφράζουν τις απόψεις των ερευνητών και δεν αντανακλούν, κατ' ανάγκη, τη γνώμη των μελών ή της Διοίκησης του ΙΟΒΕ.

Ερευνητική Ομάδα

Γιώργος Μανιάτης, Υπεύθυνος Τμήματος Κλαδικών Μελετών ΙΟΒΕ

Κώστας Πέππας, Ερευνητικός Συνεργάτης ΙΟΒΕ

Υακίνθη Πουντουράκη, Ερευνητική Συνεργάτιδα ΙΟΒΕ

Συντονισμός

Νίκος Βέττας, Γενικός Διευθυντής ΙΟΒΕ και Καθηγητής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ευχαριστίες οφείλονται στην Φωτεινή Στρουμπάκου, Ερευνητική Συνεργάτιδα του ΙΟΒΕ, για την ερευνητική της βοήθεια. Κάθε λάθος ή παράλειψη βαρύνει αποκλειστικά τους συγγραφείς.

Η μελέτη υλοποιήθηκε με την υποστήριξη του

Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη & Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου

Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (Ι.Ο.Β.Ε.) είναι ιδιωτικός, μη κερδοσκοπικός, κοινωφελής, ερευνητικός οργανισμός. Ιδρύθηκε το 1975 με δύο σκοπούς: αφενός να προωθεί την επιστημονική έρευνα για τα τρέχοντα και αναδυόμενα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αφετέρου να παρέχει αντικειμενική πληροφόρηση και να διατυπώνει προτάσεις, οι οποίες είναι χρήσιμες στη διαμόρφωση πολιτικής.

Copyright © 2024 Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών

Απαγορεύεται η με οιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους της μελέτης, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ)

Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα

Τηλ.: (210 9211200-10), Fax: (210 9228130 & 210 9233977)

E-mail: info@iobe.gr - URL: <http://www.iobe.gr>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	3
Επιτελική σύνοψη	9
Εισαγωγή 19	
1 Δημογραφικές τάσεις και χαρακτηριστικά της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας	21
1.1 Εισαγωγή	21
1.2 Δημογραφικές τάσεις	21
1.2.1 Εξέλιξη Πληθυσμού	21
1.2.2 Κατανομή πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα.....	23
1.2.3 Επίπεδο εκπαίδευσης	24
2 Βασικά μεγέθη και διάρθρωση της οικονομίας της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας ..	27
2.1 Το ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας.....	27
2.2 Ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	31
2.3 Δομή οικονομικής δραστηριότητας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	32
2.4 Δομή της απασχόλησης στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	34
2.5 Παραγωγικότητα εργασίας.....	37
2.6 Δείκτες περιφερειακής ανάλυσης	38
2.7 Ο επιχειρηματικός τομέας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	42
2.8 Εξωτερικό εμπόριο της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας	47
2.8.1 Εξέλιξη εξαγωγών.....	47
2.8.2 Δείκτες εξωτερικού εμπορίου	51
2.9 Τουριστικές υποδομές και δραστηριότητα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	52
2.9.1 Αριθμός τουριστικών μονάδων και κλινών.....	52
2.9.2 Αφίξεις και διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχειακές μονάδες	56
3 Διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	61
3.1 Εισαγωγή	61
3.2 Καλλιεργήσιμη γη και αγροτικές εκμεταλλεύσεις.....	61
3.3 Αγροτική παραγωγή	64
3.4 Τα βασικά μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα.....	66
3.5 Κτηνοτροφικό κεφάλαιο	70
3.6 Κτηνοτροφικά προϊόντα	71
3.7 Εργατικό δυναμικό και φυσικό κεφάλαιο	73
3.8 Ελαιόλαδο.....	78
3.8.1 Χαρακτηριστικά εγχώριας αγοράς ελαιόλαδου	78
3.8.2 Παραγωγή ελαιόλαδου	80
3.8.3 Εξωτερικό εμπόριο ελαιόλαδου	83
3.8.4 Εξαγωγές ελαιόλαδου από την περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	89
4 Το πλαίσιο στήριξης του αγροδιατροφικού τομέα	93
4.1 Εισαγωγή	93
4.2 Κοινή Αγροτική Πολιτική 2023-2027	93
4.3 Χρηματοδοτική κατανομή Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 στην Ελλάδα.....	97
4.4 Παρεμβάσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 στην Ελλάδα	101
4.4.1 Βασική ενίσχυση	101
4.4.2 Αναδιανεμητική ενίσχυση.....	102
4.4.3 Συμπληρωματική ενίσχυση νέων αγροτών.....	103
4.4.4 Προγράμματα για το κλίμα, το περιβάλλον και την καλή διαβίωση των ζώων	103
4.4.5 Συνδεδεμένη εισοδηματική στήριξη.....	104
4.4.6 Τομεακά προγράμματα.....	105
4.4.7 Παρεμβάσεις αγροτικής ανάπτυξης	105
4.5 Αδύναμα σημεία του στρατηγικού σχεδιασμού της νέας ΚΑΠ 2023-2027	106
4.6 Ευκαιρίες για τη Μεσσηνία από τη νέα ΚΑΠ 2023-2027.....	107
4.7 Χρηματοδοτικά και αναπτυξιακά προγράμματα – Προηγούμενη αξιοποίηση και προοπτικές για τη Μεσσηνία.....	109

4.7.1	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020.....	109
4.7.2	ΕΣΠΑ 2014-2020	110
4.7.3	ΕΣΠΑ 2021-2027	111
4.7.4	Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας	112
4.7.5	Αναπτυξιακός Νόμος	114
5	Ανάλυση SWOT για τον αγροτικό τομέα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας.....	115
5.1	Εισαγωγή	115
5.2	Πλεονεκτήματα (Strengths).....	116
5.3	Αδυναμίες (Weaknesses).....	118
5.4	Ευκαιρίες (Opportunities).....	123
5.5	Απειλές (Threats).....	126
6	Αναπτυξιακές προτεραιότητες και πιθανές δράσεις για τον αγροτικό τομέα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	129
6.1	Εισαγωγή	129
6.2	Κοινωνικές δράσεις για τη βιώσιμη τοπική αγροτική ανάπτυξη στη Μεσσηνία	130
6.3	Στόχοι και δράσεις για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη με ορίζοντα το 2030 και μετά	131
6.4	Επενδύσεις σε υποδομές.....	132
6.5	Πρόσβαση σε χρηματοδότηση	134
6.6	Εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού.....	134
6.7	Προώθηση βιώσιμων πρακτικών	136
6.8	Ανταγωνιστικότητα και βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά και της θέσης στις αλυσίδες αξίας	138
6.9	Υιοθέτηση νέων τεχνολογιών	141
6.10	Διασύνδεση με τη Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	143
6.11	Διασύνδεση με τον Τουρισμό.....	145
6.12	Συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας	148
7	Παράρτημα	153
	Βιβλιογραφία.....	158

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1: Μόνιμος, νόμιμος και πραγματικός πληθυσμός στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, 2001, 2011 και 2021	21
Διάγραμμα 1.2: Μόνιμος πληθυσμός περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας ανά δήμο, 2011 και 2021	22
Διάγραμμα 1.3: Κατανομή μόνιμου πληθυσμού περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας ανά δήμο, 2011 και 2021	23
Διάγραμμα 1.4: Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021	23
Διάγραμμα 1.5: Κατανομή πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα	24
Διάγραμμα 1.6: Επίπεδο εκπαίδευσης, 2021	25
Διάγραμμα 1.7: Επίπεδο εκπαίδευσης πληθυσμού Μεσσηνίας ανά ηλικιακή κατηγορία, 2011	26
Διάγραμμα 2.1: ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, σε τρέχουσες τιμές	27
Διάγραμμα 2.2: Κατά κεφαλή ΑΕΠ ανά περιφερειακή ενότητα, 2021	28
Διάγραμμα 2.3: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επιλεγμένες περιοχές, 2021	28
Διάγραμμα 2.4: Εξέλιξη κατά κεφαλήν ΑΕΠ.....	29
Διάγραμμα 2.5: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη Μεσσηνία και την Πελοπόννησο σε σύγκριση με την Επικράτεια	29
Διάγραμμα 2.6: Μέσο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων, 2021	30
Διάγραμμα 2.7: Αριθμός φορολογούμενων στη Μεσσηνία ανά κύρια πηγή εισοδήματος, 2021	30
Διάγραμμα 2.8: Κατανομή αριθμού φορολογούμενων με βάση την πηγή εισοδήματος, 2021	31
Διάγραμμα 2.9: Μέσο δηλωθέν Εισόδημα ανά πηγή, 2021	31
Διάγραμμα 2.10: Ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας.....	32
Διάγραμμα 2.11: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά κλάδο στη Μεσσηνία	33
Διάγραμμα 2.12: Μερίδιο ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του πρωτογενούς τομέα ως προς τη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στη Μεσσηνία.....	33
Διάγραμμα 2.13: Κατανομή ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στη Μεσσηνία, Πελοπόννησο και Ελλάδα, 2021	34
Διάγραμμα 2.14: Αριθμός εργαζόμενων στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας.....	34
Διάγραμμα 2.15: Οικονομική διάρθρωση σε όρους απασχόλησης, 2021.....	35
Διάγραμμα 2.16: Εξέλιξη της απασχόλησης στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	36
Διάγραμμα 2.17: Συμμετοχή κλάδων στη συνολική απασχόληση στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, 2014 και 2021	36
Διάγραμμα 2.18: Παραγωγικότητα εργασίας ανά τομέα, 2021	37
Διάγραμμα 2.19: Συντελεστές συμμετοχής ανά κλάδο, 2021 (με βάση την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία).....	39
Διάγραμμα 2.20: Συντελεστής Χωροταξικής Εξειδίκευσης με βάση την απασχόληση	40
Διάγραμμα 2.21: Ανάλυση Απόκλισης – Συμμετοχής της Μεσσηνίας για την περίοδο 2014-2021 με βάση την απασχόληση	41
Διάγραμμα 2.22: Αριθμός επιχειρήσεων Μεσσηνίας με δημοσιευμένες λογιστικές καταστάσεις ανά κλάδο δραστηριότητας.....	43
Διάγραμμα 2.23: Κύκλος εργασιών επιχειρήσεων Μεσσηνίας ανά κλάδο δραστηριότητας.....	44
Διάγραμμα 2.24: Καθαρά κέρδη μετά από φόρους επιχειρήσεων Μεσσηνίας	45
Διάγραμμα 2.25: Περιθώρια κερδοφορίας επιχειρήσεων Μεσσηνίας	45
Διάγραμμα 2.26: Κύκλος εργασιών δείγματος μεσσηνιακών επιχειρήσεων Μεταποίησης Τροφίμων και Ποτών και Αγροτικού τομέα.....	46
Διάγραμμα 2.27: Περιθώριο καθαρού κέρδους μετά από φόρους των επιχειρήσεων της Μεσσηνίας στη Μεταποίηση συνολικά και στη Μεταποίηση Τροφίμων και Ποτών	46
Διάγραμμα 2.28: Αξία εξαγωγών Μεσσηνίας	47
Διάγραμμα 2.29: Κατανομή αξίας εξαγωγών Μεσσηνίας, 2022	48
Διάγραμμα 2.30: Όγκος εξαγωγών Μεσσηνίας	48

Διάγραμμα 2.31: Κατανομή όγκου εξαγωγών Μεσσηνίας, 2022	49
Διάγραμμα 2.32: Εμπορικό ισοζύγιο Μεσσηνίας	49
Διάγραμμα 2.33: Βασικά μεγέθη Μεσσηνίας ανά προορισμό, σε %.....	50
Διάγραμμα 2.34: Μέση αξία συναλλαγών Μεσσηνίας ανά προορισμό	50
Διάγραμμα 2.35: Εξαγωγική επίδοση Μεσσηνίας (αξία εξαγωγών προς ΑΕΠ)	51
Διάγραμμα 2.36: Αριθμός Ξενοδοχειακών Μονάδων στη Μεσσηνία	53
Διάγραμμα 2.37: Κατανομή Αριθμού Ξενοδοχείων ανά κατηγορία.....	53
Διάγραμμα 2.38: Αριθμός Κλινών Ξενοδοχειακών Μονάδων Μεσσηνίας	54
Διάγραμμα 2.39: Κατανομή αριθμού ξενοδοχειακών κλινών ανά κατηγορία	54
Διάγραμμα 2.40: Αριθμός κλινών ανά ξενοδοχειακή μονάδα και ανά 1.000 κατοίκους	55
Διάγραμμα 2.41: Ενοικιαζόμενα δωμάτια στη Μεσσηνία και αριθμός κλινών ενοικιαζόμενων δωματίων ανά μονάδα και ανά 1000 κατοίκους, 2019.....	55
Διάγραμμα 2.42: Αφίξεις και Διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία	56
Διάγραμμα 2.43: Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεγέθυνσης Αφίξεων και Διανυκτερεύσεων, 2010-2022...57	57
Διάγραμμα 2.44: Πληρότητα Ξενοδοχειακών Μονάδων	57
Διάγραμμα 2.45: Διανυκτερεύσεις ανά άφιξη.....	58
Διάγραμμα 2.46: Διανυκτερεύσεις ανά κάτοικο.....	58
Διάγραμμα 2.47: Αφίξεις και διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία ανά κατηγορία επισκεπτών	59
Διάγραμμα 2.48: Διεθνείς αεροπορικές αφίξεις στο αεροδρόμιο της Καλαμάτας	59
Διάγραμμα 3.1: Εκτάσεις καλλιεργειών και αγρανάπαυσης	61
Διάγραμμα 3.2: Συμμετοχή των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων της Μεσσηνίας στο σύνολο της χώρας ανά κατηγορία.....	62
Διάγραμμα 3.3: Εκτάσεις και αγροτική παραγωγή δενδρωδών καλλιεργειών Μεσσηνίας, 2011 και 2021	64
Διάγραμμα 3.4: Εκτάσεις και αγροτική παραγωγή (πλην δενδρωδών καλλιεργειών) Μεσσηνίας, 2011 και 2021	65
Διάγραμμα 3.5: Κατανομή εκτάσεων και παραγωγής ανά κατηγορία προϊόντος στη Μεσσηνία	65
Διάγραμμα 3.6: Δενδρώδεις εκτάσεις στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, 2021	66
Διάγραμμα 3.7: Μεριδίο επιλεγμένων προϊόντων Μεσσηνίας στην εγχώρια παραγωγή, 2011-2021 .68	68
Διάγραμμα 3.8: Συμμετοχή βασικών δενδρωδών καλλιεργειών της Μεσσηνίας ως προς τον αριθμό των δέντρων, στο σύνολο της χώρας	69
Διάγραμμα 3.9: Κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, σε όρους αριθμού κεφαλών	71
Διάγραμμα 3.10: Αριθμός ζώων που γεννήθηκαν στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, σε όρους αριθμού κεφαλών	71
Διάγραμμα 3.11: Ζώα που αρμέχτηκαν και παραγωγή γάλακτος στη Μεσσηνία.....	72
Διάγραμμα 3.12: Ηλικιακή κατανομή κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων (2016)	74
Διάγραμμα 3.13: Ηλικιακή κατανομή ημερών γεωργικής εργασίας (2021)	74
Διάγραμμα 3.14: Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων σε λειτουργία, 2011-2021.....	78
Διάγραμμα 3.15: Παραγωγή ελαιόλαδου στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας.....	80
Διάγραμμα 3.16: Αριθμός ελαιόδεντρων και ελιές για ελαιοποίηση στη Μεσσηνία	81
Διάγραμμα 3.17: Παραγωγή ελαιόλαδου ανά ελαιόδεντρο	82
Διάγραμμα 3.18: Όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου της Ελλάδας, σε χιλ. τόνους.....	83
Διάγραμμα 3.19: Κατάταξη ευρωπαϊκών χωρών σε εξαγωγές ελαιόλαδου σε όρους αξίας, 2022	84
Διάγραμμα 3.20: Κατάταξη ευρωπαϊκών χωρών σε εξαγωγές ελαιόλαδου σε όρους όγκου, 2022	84
Διάγραμμα 3.21: Όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία, σε χιλ. τόνους.....	85
Διάγραμμα 3.22: Αξία εξαγωγών ελαιόλαδου της Ελλάδας, σε εκατ. ευρώ	85
Διάγραμμα 3.23: Αξία εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία, σε δισ. ευρώ	86
Διάγραμμα 3.24: Μέση αξία εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία	87
Διάγραμμα 3.25: Κατανομή εξαγωγών ανά προορισμό και χώρα, 2022.....	87
Διάγραμμα 3.26: Κατανομή εξαγωγών ανά κατηγορία προϊόντος και χώρα, 2021	88

Διάγραμμα 3.27: Βασικά μεγέθη ελαιόλαδου στη Μεσσηνία.....	90
Διάγραμμα 3.28: Μέση αξία εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας	90
Διάγραμμα 3.29: Κατανομή εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας ανά προορισμό.....	91
Διάγραμμα 3.30: Αξία και όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας, ως % εξαγωγών ελαιόλαδου της χώρας.....	91
Διάγραμμα 4.1: Πόροι Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2021-2027	97
Διάγραμμα 4.2: Κατανομή πόρων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων.....	99
Διάγραμμα 4.3: Κατανομή πόρων Άμεσης Στήριξης του 1 ^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων	99
Διάγραμμα 4.4: Κατανομή πόρων Τομεακών Προγραμμάτων του 1 ^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων.....	100
Διάγραμμα 4.5: Κατανομή πόρων του 2 ^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων.....	101
Διάγραμμα 6.1: Άξονες για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	132

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1: Μόνιμος πληθυσμός περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, ανά ηλικιακή ομάδα, 2001, 2011 και 2021	24
Πίνακας 2.1: Αριθμός νομικών μονάδων, κύκλος εργασιών και αριθμός απασχολούμενων ανά κλάδο στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας. 2021	42
Πίνακας 2.2: Εξωστρέφεια και εξαγωγική εξειδίκευση Μεσσηνίας	52
Πίνακας 3.1: Συνολική επιφάνεια χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων, 2016	62
Πίνακας 3.2: Αριθμός αγροτικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων	63
Πίνακας 3.3: Μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα με τον μεγαλύτερο όγκο παραγωγής, 2021.....	67
Πίνακας 3.4: Μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην εγχώρια παραγωγή, 2021	67
Πίνακας 3.5: Αριθμός δένδρων στη Μεσσηνία (2021)	68
Πίνακας 3.6: Δείκτης εξειδίκευσης με βάση τις καλλιεργούμενες εκτάσεις της Μεσσηνίας	69
Πίνακας 3.7: Κατάταξη Μεσσηνιακών κτηνοτροφικών προϊόντων με βάση τον όγκο παραγωγής, 2021	72
Πίνακας 3.8: Κατάταξη Μεσσηνιακών κτηνοτροφικών προϊόντων με βάση το μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή, 2021	73
Πίνακας 3.9: Διάρθρωση εκμεταλλεύσεων ως προς το εργατικό τους δυναμικό (2016).....	76
Πίνακας 3.10: Διάρθρωση γεωργικών εκμεταλλεύσεων στη Μεσσηνία, 2009-2016.....	77
Πίνακας 3.11: Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων σε λειτουργία (2016)	77
Πίνακας 3.12: Οι 10 περιφερειακές ενότητες με την υψηλότερη παραγωγή ελαιόλαδου στην Ελλάδα, 2021	82
Πίνακας 3.13: Κατάταξη αξίας εξαγωγών ανά χώρα προορισμού (30 πρώτες) 2022, σε εκατ. ευρώ ...	89
Πίνακας 4.1: Κατανομή χρηματοδότησης πόρων της ΚΑΠ 2021-2027 στην Ελλάδα	97
Πίνακας 4.2: Συγκριτικός πίνακας χρηματοδότησης της Ελλάδας από ΚΑΠ 2014-2020 και ΚΑΠ 2021-2027	98
Πίνακας 4.3: Κατανομή βασικής ενίσχυσης	102
Πίνακας 4.4: Κατανομή αναδιανεμητικής ενίσχυσης	103
Πίνακας 4.5: Κατανομή πόρων οικολογικών προγραμμάτων (eco-schemes)	103
Πίνακας 4.6: Κατανομή πόρων συνδεδεμένης εισοδηματικής στήριξης.....	104
Πίνακας 4.7: Κατανομή πόρων τομεακών προγραμμάτων.....	105
Πίνακας 4.8: Κατανομή πόρων παρεμβάσεων αγροτικής ανάπτυξης	106
Πίνακας 4.9: Υλοποίηση ΠΑΑ 2014-2020 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, σε εκατ. ευρώ	110
Πίνακας 4.10: Υλοποίηση προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020 στην ΠΕ Μεσσηνίας, σε εκατ. ευρώ	111
Πίνακας 4.11: Προτεραιότητες του ΠΕΠ Πελοποννήσου 2021-2027.....	112
Πίνακας 5.1: Ανάλυση SWOT αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία.....	115
Πίνακας 6.1: Δράσεις Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου για την Αγροτική Ανάπτυξη	130
Πίνακας 6.2: Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας.....	149
Πίνακας 7.1: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία	153
Πίνακας 7.2: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του τομέα επεξεργασίας τροφίμων στη Μεσσηνία και την ενίσχυση της διασύνδεσης του αγροτικού τομέα με τη Μεταποίηση Τροφίμων και τον Τουρισμό	155
Πίνακας 7.3: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του τομέα Ελαιολάδου στη Μεσσηνία	156
Πίνακας 7.4: Λοιποί στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία	157

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Σε μελέτη του IOBE¹, η οποία υλοποιήθηκε το 2013 με τη στήριξη του Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου (IKB), συντάχθηκε ένα σχέδιο δράσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, το οποίο αποσκοπούσε: α) στη διατύπωση στρατηγικών στόχων για τον αγροτικό τομέα της περιοχής, β) στη διαμόρφωση των μετέπειτα ενεργειών του IKB με βάση τις ειδικές ανάγκες της περιοχής και γ) στην ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας για τις αναπτυξιακές δυνατότητες και τις προϋποθέσεις αγροτικής ανάπτυξης στη Μεσσηνία. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να επαναδιατυπώσει το σχέδιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον που σημειώθηκαν στο ενδιάμεσο διάστημα, καθώς και το ανανεωμένο περιεχόμενο των εθνικών στρατηγικών για την αγροτική και την περιφερειακή ανάπτυξη. Στην παρούσα μελέτη αρχικά εξετάζονται οι εξελίξεις στα βασικά δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της Μεσσηνίας και αναλύεται η δομή της αγροτικής παραγωγής. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το υφιστάμενο πλαίσιο στήριξης του αγροτικού τομέα και αναλύονται τα πλεονεκτήματα, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές για τον αγροτικό τομέα στη Μεσσηνία. Τέλος, προσδιορίζονται οι άξονες των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και συγκεκριμένες κατευθύνσεις/δράσεις προκειμένου να διευκολυνθεί η βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας με ορίζοντα το 2030 και έπειτα.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2021, ο πληθυσμός της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε σε 146.080 μόνιμους κατοίκους (1,4% του συνολικού μόνιμου πληθυσμού στην Ελλάδα), παρουσιάζοντας μείωση της τάξης του 8,7% σε σχέση με το 2011. Η μείωση του πληθυσμού στη Μεσσηνία ήταν εντονότερη τόσο σε σύγκριση με τη χώρα, όσο και με την περιφέρεια Πελοποννήσου. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στην Καλαμάτα ενισχύθηκε μεταξύ 2011 και 2021, καθώς ο Δήμος Καλαμάτας ήταν ο μοναδικός της περιφερειακής ενότητας στον οποίο αυξήθηκε, κατά 4,4%, ο πληθυσμός τη συγκεκριμένη περίοδο. Στους υπόλοιπους Δήμους της Μεσσηνίας, ο μόνιμος πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά, σε ποσοστά που κυμάνθηκαν από 15% έως 24%.

Η αναλογία των κατοίκων άνω των 65 ετών προς τους κάτω των 15 ετών επιδεινώθηκε σε 2,12 το 2021 από 1,74 το 2011 και 1,51 το 2001, κάτι που υποδεικνύει μια σαφή τάση γήρανσης του τοπικού πληθυσμού. Η συσχέτιση μεταξύ των δημογραφικών και των εκπαιδευτικών δεδομένων δείχνει ότι το ποσοστό του μεσσηνιακού πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει το πολύ την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ανέρχεται σε 73% για τη μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία (65 ετών και άνω), μειώνεται όμως δραστικά στις νεότερες ηλικιακές ομάδες, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ολοκλήρωσης ανώτερων επιπέδων εκπαίδευσης.

ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΚΑΙ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Το ΑΕΠ της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε το 2021 σε 1,88 δισ. ευρώ, μέγεθος που είναι χαμηλότερο κατά 25,4% σε σύγκριση με το (μέγιστο του) 2008, όταν είχε ανέλθει σε 2,52 δισ. ευρώ. Οι διακυμάνσεις της οικονομίας της Μεσσηνίας συσχετίζονται στενά με αυτές του συνόλου της ελληνικής οικονομίας, αν και ειδικοί παράγοντες μπορεί κατά περίπτωση να διαφοροποιούν (επιταχύνουν ή επιβραδύνουν) τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσής της σε σύγκριση με το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας.

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας (12.004 ευρώ) βρισκόταν το 2021 στην 27^η θέση μεταξύ των 51 περιφερειακών ενότητων της Ελλάδας, αντιπροσωπεύοντας το 70% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας κυμάνθηκε την περίοδο 2000-2021 μεταξύ του 67% και 76% του

¹ IOBE (2013). Σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία. Οκτώβριος.

κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, χωρίς να παρουσιάζει κάποια σαφή τάση σύγκλισης με το αντίστοιχο εθνικό.

Στη Μεσσηνία παρατηρείται υψηλότερο ποσοστό συνταξιούχων και χαμηλότερο ποσοστό μισθωτών σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, γεγονός αναμενόμενο με βάση την ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού. Στις υπόλοιπες κατηγορίες φορολογούμενων (εισοδηματίες, αγρότες, επιχειρηματίες), η Μεσσηνία παρουσιάζει σημαντικά υψηλότερο ποσοστό δηλώσεων αγροτικού εισοδήματος έναντι του συνόλου της χώρας και παρόμοια ποσοστά στους επιχειρηματίες και τους ασκούντες επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτό αποτελεί μια πρώτη ένδειξη της σημαντικότητας που έχει ο αγροτικός τομέας στη Μεσσηνία.

Αν και το ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας ήταν τη δεκαετία του 2000 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2010 χαμηλότερο σε σχέση με το σύνολο της χώρας, από το 2015 συμπίπτει με το εθνικό ποσοστό ανεργίας, ενώ μετά το 2019 δεν ακολούθησε την τάση περαιτέρω μείωσης που σημειώθηκε στο σύνολο της χώρας, παραμένοντας σε υψηλό επίπεδο. Η μέση εκτίμηση για το 2022 είναι ότι το ποσοστό ανεργίας στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε σε 18,6%, ενώ το μέσο ποσοστό στο σύνολο της χώρας και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου υποχώρησε στο 12,4% και 12,6% αντιστοίχως.

Η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της οικονομίας της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε σε 1.636 εκατ. ευρώ το 2021, χαμηλότερη κατά 23% σε σύγκριση με το επίπεδο που είχε το 2010. Με κριτήριο την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, οι βασικοί τομείς οικονομικής δραστηριότητας στη Μεσσηνία είναι η Δημόσια Διοίκηση, ο τομέας Εμπορίου, Μεταφορών, Ξενοδοχείων και Εστίασης, η Μεταποίηση και ο Πρωτογενής τομέας (δεν περιλαμβάνονται οι επιδοτήσεις). Οι συντελεστές συμμετοχής δείχνουν μια σχετική εξειδίκευση της Μεσσηνίας στον Πρωτογενή τομέα, τις Κατασκευές, στη Δημόσια Διοίκηση και στις Τέχνες, Διασκέδαση, Ψυχαγωγία και λοιπές υπηρεσίες. Το μερίδιο του πρωτογενούς τομέα στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της Μεσσηνίας αυξήθηκε από 8,0% το 2010 σε 13,3% το 2017, πριν υποχωρήσει στη συνέχεια σε 9,7% το 2021.

Ο αριθμός των εργαζόμενων στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε το 2021 σε 50.272 άτομα. Σε σύγκριση με το 2014 καταγράφεται μείωση της απασχόλησης κατά 4.756 άτομα (-8,6%). Το μερίδιο του Πρωτογενούς τομέα στη συνολική απασχόληση στη Μεσσηνία είναι υψηλό, φτάνοντας το 24% το 2021, λίγο υψηλότερο από τον μέσο όρο στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (23%) και σημαντικά υψηλότερο από το σύνολο της χώρας (8%).

Η σχετική συμμετοχή των δύο μεγαλύτερων τομέων οικονομικής δραστηριότητας της Μεσσηνίας (Πρωτογενής τομέας, Ξενοδοχεία-Εστίαση) στη συνολική απασχόληση ακολούθησε αντίθετη πορεία μεταξύ του 2014 και του 2021. Συγκεκριμένα, το μερίδιο του Πρωτογενούς τομέα μειώθηκε από 31,9% το 2014 σε 23,6% το 2021 λόγω μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων από 17.550 σε 11.874 άτομα, ενώ η συμμετοχή της απασχόλησης στον τομέα Ξενοδοχείων-Εστίασης ενισχύθηκε την ίδια περίοδο από 12% σε 18,4%, καθώς η απασχόληση αυξήθηκε κατά 40% (2.624 άτομα). Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι λόγω του εποχιακού και συχνά δευτερεύοντος χαρακτήρα πολλών αγροτικών δραστηριοτήτων, η πραγματική απασχόληση στον Πρωτογενή τομέα είναι αρκετά μεγαλύτερη.

Ο συνολικός κύκλος εργασιών των μεσσηνιακών επιχειρήσεων σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες έφτασε τα 2,1 δισ. ευρώ το 2021. Η πλειονότητα του κύκλου εργασιών συγκεντρώνεται στο Εμπόριο (χονδρικό και λιανικό), στη Μεταποίηση, στον Αγροτικό τομέα, στον τομέα Ξενοδοχείων-Εστίασης, στις Κατασκευές και στις Επαγγελματικές και Επιστημονικές δραστηριότητες. Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της αγροδιατροφής έχουν ενισχύσει σημαντικά το μερίδιό τους στη συνολική μεταποιητική δραστηριότητα της Μεσσηνίας (45% το 2021 από 37% το 2010). Σε σύγκριση με το 2010 ο κύκλος εργασιών των συγκεκριμένων επιχειρήσεων έχει διπλασιαστεί, ανερχόμενος το 2021 σε 180 εκατ. ευρώ (από 89 εκατ. ευρώ το 2010). Ωστόσο, η αποδοτικότητα στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων και ποτών, όπως μετριέται με το καθαρό περιθώριο κέρδους μετά από

φόρους, υπολείπεται σε σύγκριση με την αποδοτικότητα στο σύνολο των μεταποιητικών δραστηριοτήτων στη Μεσσηνία.

Η εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων της Μεσσηνίας υπερδιπλασιάστηκε τα τελευταία 12 χρόνια, φθάνοντας τα 391 εκατ. ευρώ το 2022 από 182 εκατ. ευρώ το 2010 (+115%). Σε σχέση με την κατανομή της αξίας των εξαγωγών ανά οικονομική δραστηριότητα, το 41% της αξίας το 2022 προέρχεται από την καπνοβιομηχανία, ακολουθεί η παραγωγή ελαιολάδου με συμβολή 37% και τα παρασκευάσματα λαχανικών, καρπών και φρούτων με 12%. Συνεπώς, τα προϊόντα αγροδιατροφής καλύπτουν περίπου το ήμισυ της αξίας των εξαγωγών, ενώ το ύψος της παραγωγής ελαιόλαδου και οι διακυμάνσεις των τιμών του αποτελούν έναν βασικό παράγοντα που επηρεάζει τις εξαγωγικές επιδόσεις της περιοχής. Το 2021 οι εξαγωγές αποτελούσαν το 17,2% του ΑΕΠ της Μεσσηνίας, όταν το 2014 η συμμετοχή των εξαγωγών ήταν 13,5% και το 2010 μόλις 7,5% του ΑΕΠ.

Σε όρους εξαγωγών ανά κάτοικο, οι εξαγωγές σχεδόν διπλασιάστηκαν σε 2,1 χιλ. ευρώ το 2021 από 1,1 χιλ. ευρώ το 2011. Ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος² της Μεσσηνίας για το ελαιόλαδο ενισχύθηκε και διαμορφώθηκε σε 18,7 το 2022, από 15,6 το 2021 και 14,9 το 2011. Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της χώρας, η Μεσσηνία κατέχει την 5^η θέση το 2022 με τον υψηλότερο δείκτη στο ελαιόλαδο, ενώ μια δεκαετία πριν βρισκόταν μια θέση χαμηλότερα. Στο σύνολο των αγροτικών προϊόντων, ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος αυξήθηκε σε 7,07 το 2022 από 5,2 το 2021 και 4,84 το 2011. Με βάση την ιεράρχηση του συνόλου των περιφερειακών ενοτήτων της χώρας, η Μεσσηνία από τη 12^η θέση το 2011, υποχώρησε στην 15^η θέση το 2021, ωστόσο ανέβηκε στην 11^η θέση το 2022. Όσον αφορά στα τρόφιμα, η Μεσσηνία βρίσκεται στην 17^η θέση το 2022 από την 14^η το 2021, ενώ στα ποτά και καπνά κατατάσσεται στη 3^η θέση το 2022 από την 1^η που κατείχε το 2011.

Στη Μεσσηνία λειτούργησαν το 2022 συνολικά 161 ξενοδοχειακές μονάδες, 28 περισσότερες σε σύγκριση με τον αριθμό των μονάδων που λειτούργησαν το 2010. Η αύξηση στο πλήθος των ξενοδοχειακών μονάδων στη Μεσσηνία συνοδεύτηκε από την αύξηση στον αριθμό των ξενοδοχειακών κλινών από 9.262 το 2010 σε 11.761 το 2022 (+27% ή 2.499 κλίνες). Ο αριθμός των κλινών αυξήθηκε στα ξενοδοχεία 4* (+1.566 κλίνες) και στα ξενοδοχεία 5* (+1.378 κλίνες), υποδηλώνοντας εκτός από την ποσοτική, την ποιοτική ενίσχυση των τουριστικών υποδομών της Μεσσηνίας.

Την περίοδο 2010-2017 οι αφίξεις, αλλά κυρίως οι διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία παρουσίασαν ανοδική τάση, η οποία κορυφώθηκε το 2018, όταν η άνοδος των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων ήταν εντυπωσιακή. Το επίπεδο αφίξεων και διανυκτερεύσεων σημείωσε μικρές απώλειες το 2019, αλλά μειώθηκε κατακόρυφα το 2020 εξαιτίας της υγειονομικής κρίσης. Το 2021 υπήρξε σταδιακή αύξηση, η οποία συνεχίστηκε το 2022 πλησιάζοντας το επίπεδο που σημειώθηκε το 2019. Η πληρότητα των μονάδων στη Μεσσηνία ακολουθεί τις εθνικές διακυμάνσεις, είναι υψηλότερη σε σύγκριση με την Πελοπόννησο, αλλά βρίσκεται σταθερά σε χαμηλότερο επίπεδο από τη μέση πληρότητα στο σύνολο της χώρας, όπου καταγράφονται τιμές κοντά στο 50%.

Στη Μεσσηνία το 2021 αντιστοιχούσαν 4,8 διανυκτερεύσεις ανά μόνιμο κάτοικο, όταν η αντίστοιχη τιμή για το σύνολο της χώρας ήταν 5,6. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πιο αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές της χώρας, όπως π.χ. η Κρήτη, ο συγκεκριμένος δείκτης πλησιάζει ή ξεπερνά το 40. Το 2023 οι διεθνείς αφίξεις εκτιμώνται σε περισσότερες από 135.000, επίπεδο λίγο χαμηλότερο από το 2022, αλλά τριπλάσιο σε σύγκριση με τον μέσο όρο της δεκαετίας του 2000. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ασφαλώς θετικές προεκτάσεις στην τοπική οικονομική δραστηριότητα.

² Ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος (Revealed Comparative Advantage-RCA) σε βασικούς κλάδους της οικονομίας υπολογίζει το μερίδιο των εξαγωγών ενός κλάδου στο σύνολο των εξαγωγών της περιοχής προς το αντίστοιχο μερίδιο που καταγράφεται στη χώρα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα «αποκαλύπτεται» όταν η τιμή του δείκτη είναι μεγαλύτερη της μονάδας.

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Η συνολική επιφάνεια των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων της Μεσσηνίας (περιλαμβανομένων των εκτάσεων σε αγρανάπαυση) ανήλθε το 2021 σε 860.000 στρέμματα, καλύπτοντας το 28,8% της συνολικής επιφάνειας της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας. Η συνολική επιφάνεια των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων στη Μεσσηνία έχει μειωθεί κατά περίπου 240 χιλ. στρέμματα σε σύγκριση με μια 10ετία πριν. Οι εκτάσεις είναι κυρίως δενδρώδεις (89,5% το 2021), ακολουθούν με σημαντικά μικρότερη συμμετοχή οι αροτραίες (5,3%), τα αμπέλια και σταφιδάμπελα (2,6%) και η κηπευτική γη (0,7%). Το 1,9% των γεωργικών εκτάσεων βρισκόταν το 2021 σε αγρανάπαυση.

Σύμφωνα με την τελευταία Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων που διεξήγαγε η ΕΛΣΤΑΤ με έτος αναφοράς το 2016, η Μεσσηνία έχει καλλιεργούμενη έκταση που αναλογεί σε σχεδόν 4,6 στρέμματα ανά μόνιμο κάτοικο, έναντι 5,2 στρεμμάτων για το σύνολο της περιφέρειας Πελοποννήσου και 2,9 για τη χώρα.

Η παραγωγή των δενδρωδών καλλιεργειών στη Μεσσηνία αυξήθηκε το 2021 (515 χιλ. τόνοι) σε σχέση με το 2011 (410 χιλ. τόνοι), ενώ την ίδια περίοδο οι εκτάσεις τους μειώθηκαν σε 770 χιλ. στρέμματα από 786 χιλ. στρέμματα. Ως προς το μερίδιο των δενδρωδών καλλιεργειών στο σύνολο της Μεσσηνίας, οι εκτάσεις και η παραγωγή έχουν αυξηθεί σημαντικά το 2021 σε σχέση με το 2011 (από 78% σε 90% και από 60% σε 83% αντιστοίχως). Οι ελαιώνες κάλυπταν 753 χιλ. στρέμματα το 2021 (το 88% της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης της Μεσσηνίας) από 743 χιλ. στρέμματα μια δεκαετία πριν (75% της συνολικής έκτασης). Οι υπόλοιπες κατηγορίες δενδρωδών καλλιεργειών καλύπτουν πολύ μικρά ποσοστά των συνολικών εκτάσεων.

Στα υπόλοιπα προϊόντα της τοπικής αγροτικής παραγωγής σημειώθηκε την τελευταία δεκαετία μείωση των ποσοτήτων παραγωγής. Ειδικότερα, η παραγωγή λαχανικών μειώθηκε από 86 χιλ. τόνους το 2011 σε 50 χιλ. τόνους το 2021 και το μερίδιο της περιορίστηκε στο 8% στο σύνολο της παραγωγής της Μεσσηνίας το 2021 από 12,4% το 2011. Η παραγωγή πεπονοειδών και πατάτας μειώθηκε σε 27 χιλ. τόνους το 2021 από 142 χιλ. τόνους το 2011 και το μερίδιό της σημείωσε πτώση από 20,5% το 2011 σε 4,3% το 2021. Η παραγωγή των αμπελιών υποχώρησε σε 13 χιλ. τόνους το 2021 από 22 χιλ. τόνους το 2011 και το μερίδιό τους στο 2% από 3,1% αντιστοίχως.

Οι ελιές για ελαιοποίηση έχουν τον υψηλότερο όγκο παραγωγής για το 2021 (496 χιλ. τόνοι) και ακολουθούν με σημαντική απόσταση τα αγγούρια θερμοκηπίου (22,4 χιλ. τόνοι), οι ντομάτες (18,9 χιλ. τόνοι), τα καρπούζια (18,2 χιλ. τόνοι) και αρκετά άλλα προϊόντα με μικρότερο όγκο παραγωγής. Σε επίπεδο δευτερογενών ή μεταποιημένων αγροτικών προϊόντων κυριαρχεί το ελαιόλαδο, ενώ σημαντική παρουσία έχουν το κρασί, το ξύδι, το μέλι, το πετιμέζι και τυροκομικά προϊόντα (φέτα, σφέλα). Ως προς το μερίδιο συμμετοχής στην εγχώρια παραγωγή, τα ξηρά σύκα που παράγονται στη Μεσσηνία καλύπτουν το 1/3 της παραγωγής της χώρας, ο σόργος το 33,3%, οι ελιές για ελαιοποίηση το 18,9%, τα αγγούρια θερμοκηπίου το 18,2% και η κορινθιακή σταφίδα το 14%.

Το κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία το 2021 περιλάμβανε, σε όρους πλήθους κεφαλών, κυρίως πουλερικά, πρόβατα και αίγες. Το κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία περιορίστηκε την περίοδο 2011-2021, με εξαίρεση το πλήθος των κυψελών που αυξήθηκαν σε 41 χιλ. το 2021 από 34,6 χιλ. το 2011 και των βοοειδών που έφτασαν τα 6 χιλ. το 2021 από περίπου 4 χιλ. κεφάλια το 2011. Συνολικά, ο αριθμός κεφαλών μειώθηκε σε 234 χιλ. το 2021 από 355 χιλ. το 2011. Ως προς την παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων για το 2021, τις μεγαλύτερες ποσότητες συγκεντρώνουν τα αυγά (16,2 χιλ. τόνους) και το γάλα (γάλα προβάτων 6,9 χιλ. τόνους, γάλα αιγών 4,6 χιλ. τόνους και γάλα βοοειδών 860 τόνοι).

Το γενικότερο πρόβλημα γήρανσης που αντιμετωπίζει τόσο η Μεσσηνία όσο και η Πελοπόννησος συνολικά, εκφράζεται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση όσον αφορά στην απασχόληση στον αγροτικό

τομέα. Το 2016 στη Μεσσηνία, το 48,1% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων ήταν άνω των 65 ετών, ενώ το ποσοστό των άνω των 55 ετών έφθανε το 73,4%. Αντίστοιχα, σε επίπεδο περιφέρειας Πελοποννήσου, τα εν λόγω ποσοστά ανέρχονται στα 42,6% και 68,1%, ενώ σε επίπεδο χώρας τα μερίδια διαμορφώνονται σε 36,3% και 62,6% αντιστοίχως. Τα ποσοστά συμμετοχής στο αγροτικό εργατικό δυναμικό είναι εξαιρετικά χαμηλά στις νεότερες ηλικίες. Οι ηλικίες έως 45 ετών αποτελούσαν το 2016 μόλις το 8,2% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και προσέφεραν το 12,1% των συνολικών ημερών εργασίας, ενώ στις ηλικίες κάτω των 35 ετών τα ποσοστά διαμορφώνονται σε 1,7% και 3,2% αντιστοίχως.

Η πλειονότητα των εκμεταλλεύσεων είναι οικογενειακού χαρακτήρα (26,8 χιλ. εκμεταλλεύσεις). Ο αριθμός απασχολούμενων –δηλαδή μελών της οικογένειας– ανά εκμετάλλευση είναι παντού μικρότερος του 2, κυμαινόμενος μεταξύ του 1,8 στη Μεσσηνία και 1,7 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στο σύνολο της χώρας. Η πλειονότητα αυτών των εκμεταλλεύσεων (21,4 χιλ.) απασχολεί εποχικούς εργάτες. Συνολικά, στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις της Μεσσηνίας εργάστηκαν 138.550 άτομα το 2016. Κατά μέσο όρο σε κάθε εκμετάλλευση εργάστηκαν 5,2 άτομα για 32 ημέρες το κάθε ένα στο σύνολο του έτους. Οι ημέρες εργασίας ανά άτομο στη Μεσσηνία, όπως και οι ημέρες εργασίας ανά εκμετάλλευση είναι λιγότερες σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας.

Η ελαιοπαραγωγή στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε σε 47,9 χιλ. τόνους το 2021, επίπεδο χαμηλότερο του μέσου όρου την περίοδο 2011-2021 (53,1 χιλ. τόνοι). Η παραγωγή ελαιόλαδου παρουσιάζει διακυμάνσεις την τελευταία δεκαετία, γεγονός αναμενόμενο, καθώς οι ελαιώνες επηρεάζονται άμεσα από τις εκάστοτε ετήσιες κλιματικές συνθήκες. Το υψηλότερο μέγεθος της παραγωγής ελαιόλαδου καταγράφηκε το 2016 (65,9 χιλ. τόνοι), ενώ το χαμηλότερο το 2019 (42,6 χιλ. τόνοι). Ως ποσοστό στη χώρα, η Μεσσηνία συνεισέφερε το 18,7% του συνολικού ελαιόλαδου της χώρας το 2021, ποσοστό που ήταν υψηλότερο από τη μέση συνεισφορά της την περίοδο 2011-2021 (17,3%).

Στη Μεσσηνία η αξία εξαγωγών ελαιόλαδου καταγράφει έντονα ανοδική τάση τα τελευταία 12 χρόνια, φθάνοντας τα 147 εκατ. ευρώ το 2022 από 110 εκατ. ευρώ το 2017 και 46 εκατ. ευρώ το 2010. Η ποσότητα των εξαγωγών ακολουθεί ανοδική πορεία με ορισμένες διακυμάνσεις διαχρονικά, σε 32,6 χιλ. τόνους το 2022 από 39,6 χιλ. τόνους το 2016 και 20,4 χιλ. τόνους το 2010.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΑΠ) στηρίζει χρηματοδοτικά τον αγροτικό τομέα ώστε να εξασφαλίζεται η επάρκεια τροφίμων και να προωθείται η ισορροπημένη ανάπτυξη όλων των αγροτικών περιοχών. Επιπρόσθετους σημαντικούς στόχους της ΚΑΠ αποτελούν η προστασία των κοινοτήτων και του τοπίου των αγροτικών περιοχών, καθώς και η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων. Τη νέα προγραμματική περίοδο 2021-2027 οι παραγωγοί της Μεσσηνίας μπορούν να έχουν πρόσβαση τόσο στους πόρους της Βασικής Ενίσχυσης της ΚΑΠ που αφορούν τις μόνιμες καλλιέργειες (228,1 εκατ. ευρώ ανά έτος), καθώς και στους αντίστοιχους πόρους της Αναδιανεμητικής Ενίσχυσης (47,9 εκατ. ευρώ ανά έτος). Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα για πρόσβαση στους πόρους (συνολικά 47,5 εκατ. ευρώ την προγραμματική περίοδο 2023-2027) του Τομεακού Προγράμματος που αφορά το ελαιόλαδο και την επιτραπέζια ελιά, καθώς και σε πόρους (συνολικά 156,5 εκατ. ευρώ) που αφορούν στη δράση «Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση/εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων» στο πλαίσιο της παρέμβασης «Επενδυτικά σχέδια», που αφορά και τα ελαιούχα προϊόντα.

Για την κορινθιακή σταφίδα και τους σόργο-σπόρους, στα πλαίσια της Συνδεδεμένης Εισοδηματικής Στήριξης υφίστανται συνολικοί διαθέσιμοι πόροι ύψους 3,5 εκατ. ευρώ και 4,7 εκατ. ευρώ, αντιστοίχως, στους οποίους μπορούν να έχουν πρόσβαση οι παραγωγοί της Μεσσηνίας. Παράλληλα, με δεδομένο ότι σε προϊόντα όπως τα αγγούρια θερμοκηπίου, οι αγκινάρες, οι μελιτζάνες θερμοκηπίου και υπαίθρου και τα καρπούζια η Μεσσηνία παρουσιάζει υψηλή εξειδίκευση, υπάρχει η δυνατότητα άντλησης πόρων από το Τομεακό Πρόγραμμα φρούτων-λαχανικών (συνολικά 50,0 εκατ.

ευρώ). Στα πλαίσια των προγραμμάτων για το κλίμα, το περιβάλλον και την καλή διαβίωση των ζώων, υφίσταται η παρέμβαση «Εφαρμογή φιλικών για το περιβάλλον πρακτικών διαχείρισης με τη χρήση ψηφιακής εφαρμογής διαχείρισης εισροών και παρακολούθησης περιβαλλοντικών παραμέτρων» που περιλαμβάνει τη δράση «Ετήσια ενίσχυση για επιτραπέζιο σταφύλι στο οποίο συμπεριλαμβάνεται και η σταφίδα (εφαρμογή confusio)», με ποσό ενίσχυσης 633 ευρώ/εκτάριο, καθώς και η παρέμβαση «Διατήρηση μεθόδων βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας» που περιλαμβάνει τη δράση «Ετήσια ενίσχυση για τη διατήρηση μεθόδων βιολογικής γεωργίας στην Σταφίδα» με ποσό ενίσχυσης 636 ευρώ/εκτάριο.

Τέλος, στο πλαίσιο των παρεμβάσεων αγροτικής ανάπτυξης υφίσταται η παρέμβαση «Εφαρμογή εναλλακτικών μεθόδων φυτοπροστασίας με στόχο τη μείωση των φυτοφαρμάκων» που περιλαμβάνει τη δράση 2 «Εφαρμογή της μεθόδου παρεμπόδισης σύζευξης των εντομολογικών εχθρών των καλλιεργειών (ΚΟΜΦΟΥΖΙΟ) σε ροδακινιά, νεκταρινιά, βερικοκιά, δαμασκηλιά, βαμβάκι, επιτραπέζιο αμπέλι, σταφίδα, οινοποιήσιμο αμπέλι, μηλιά, αχλαδιά, κυδωνιά, καρυδιά» με συνολικούς διαθέσιμους πόρους €281,8 εκατ. Σημειώνεται ότι στα πλαίσια της παρέμβασης «Επενδυτικά σχέδια» και πιο συγκεκριμένα στη δράση «Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση/εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων» προβλέπονται συνολικοί πόροι 156,5 εκατ. ευρώ που αφορούν μεταξύ άλλων οπωροκηπευτικά προϊόντα, σπόρους και πολλαπλασιαστικό υλικό.

Για την ενίσχυση της παρουσίας νέων αγροτών με αποκλειστική απασχόληση στον Πρωτογενή τομέα, ώστε να επιτευχθεί η σταδιακή ανανέωση των γενεών, η νέα ΚΑΠ προβλέπει πόρους ύψους 27,6 εκατ. ευρώ από τη Συμπληρωματική ενίσχυση νέων αγροτών και κυρίως στα πλαίσια των Παρεμβάσεων Αγροτικής Ανάπτυξης υφίσταται η παρέμβαση για τους Νέους γεωργούς με συνολικούς πόρους 590,0 εκατ. ευρώ. Ευνόητο είναι ότι οι απασχολούμενοι στον Πρωτογενή τομέα της Μεσσηνίας μπορούν να αξιοποιήσουν πλήθος άλλων διαθέσιμων εργαλείων στα πλαίσια της νέας ΚΑΠ 2023-2027 και κυρίως από τη συνιστώσα της που αφορά στις παρεμβάσεις αγροτικής ανάπτυξης, όπως π.χ. τις παρεμβάσεις που αφορούν στις:

- Δεσμεύσεις και Μη Παραγωγικές Επενδύσεις για το Περιβάλλον και το Κλίμα
- Δεσμεύσεις και Επενδύσεις για την Ευζωία των Παραγωγικών Ζώων
- Δεσμεύσεις & Επενδύσεις στον Δασικό Τομέα
- Επενδυτικά Σχέδια
- Παρεμβάσεις Συνεργασίας

Το ΕΣΠΑ μπορεί επίσης να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο χρηματοδότησης για τη Μεσσηνία την επόμενη περίοδο. Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2021-2027, πέρα από τα μέτρα που αφορούν τις επιχειρήσεις όλης της χώρας, προβλέπεται μέσω του ΠΕΠ Πελοποννήσου η χρηματοδότηση επενδύσεων ύψους 410 εκατ. ευρώ για την Περιφέρεια Πελοποννήσου, όταν οι πόροι του αντίστοιχου ΠΕΠ στο ΕΣΠΑ 2014-2020 ήταν 285 εκατ. ευρώ.

Επίσης, με χρονικό ορίζοντα έως και το 2026, το Πρόγραμμα Ελλάδα 2.0 (Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας) παρέχει τη δυνατότητα χρηματοδότησης επενδύσεων και παροχής δανείων με ευνοϊκό επιτόκιο, μεταξύ άλλων και στους κλάδους αγροδιατροφής και τουρισμού. Τέλος, πόροι ενίσχυσης/χρηματοδότησης του τομέα αγροδιατροφής στη Μεσσηνία θα μπορούσαν να προέλθουν μέσα από τα προγράμματα του Αναπτυξιακού Νόμου (Ν.4887/2022), ο οποίος αποτελεί βασικό αναπτυξιακό εργαλείο της χώρας για όλες τις κατηγορίες των επιχειρήσεων.

ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

Στο πλαίσιο της μελέτης πραγματοποιήθηκε ανάλυση SWOT σε σχέση με τις δυνατότητες και τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία. Η εν λόγω ανάλυση συνίσταται στον εντοπισμό των κυριότερων πλεονεκτημάτων (strengths), αδυναμιών (weaknesses), ευκαιριών (opportunities) και απειλών (threats) που αντιμετωπίζει ο αγροτικός τομέας στη Μεσσηνία. Τα

πλεονεκτήματα αποτελούν παράγοντες οι οποίοι προσδίδουν ισχύ στην αγροτική δραστηριότητα, ενώ οι αδυναμίες αποτελούν παράγοντες, οι οποίοι δρουν ανασταλτικά στην περαιτέρω ανάπτυξη της. Αντιθέτως, οι ευκαιρίες και οι απειλές συνιστούν εξωγενείς παράγοντες, παράγοντες δηλαδή η εξέλιξη των οποίων δεν εξαρτάται από τους φορείς του αγροτικού τομέα, οι οποίοι μπορούν όμως να δώσουν ώθηση ή να ανακόψουν την ανάπτυξη του.

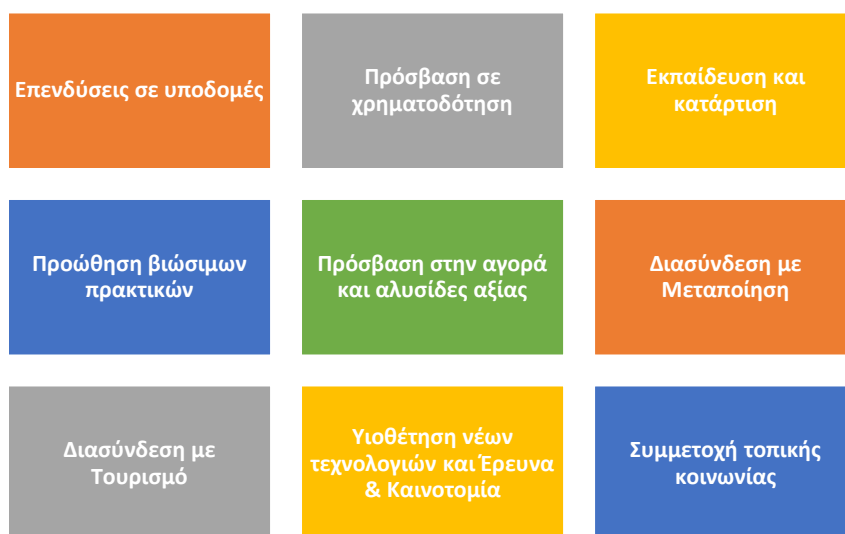
Πίνακας 1: Ανάλυση SWOT αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία

Πλεονεκτήματα	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική θέση στην τοπική οικονομία και κοινωνία και ανθεκτικότητα σε κρίσεις • Παραγωγή προϊόντων που συνδέονται στενά με τη Μεσογειακή διατροφή • Ύπαρξη πιστοποιημένων/επώνυμων αγροτικών προϊόντων, ΠΟΠ/ΠΓΕ, βιολογικών • Ύπαρξη μεγάλου αστικού κέντρου (Καλαμάτα), λιμένα και αεροδρομίου • Υψηλό ποσοστό χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων • Γεωλογικό και μορφολογικό ανάγλυφο • Υψηλός συγκριτικά βαθμός εκμηχάνισης • Δυναμική εξαγωγών
Αδυναμίες	<ul style="list-style-type: none"> • Μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων • Ελλιπείς διασυνδέσεις με μεταποίηση και τουρισμό • Ηλικιακή σύνθεση και πληθυσμιακή συρρίκνωση • Σχετικά χαμηλό μέσο μορφωτικό επίπεδο και έλλειμμα κατάρτισης των παραγωγών • Χαμηλή αποτελεσματικότητα των συνεταιριστικών οργανώσεων • Υστέρηση ως προς τις βασικές υποδομές • Αδυναμίες στη μεταποίηση, διακίνηση, εμπορία και προώθηση αγροτικών προϊόντων • Εξάρτηση τιμών ελαιόλαδου από εξωτερικούς παράγοντες • Εξάρτηση από τις άμεσες ενισχύσεις της ΚΑΠ • Σχετική απομόνωση λόγω γεωγραφικής θέσης • Περιορισμένη εισαγωγή Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών στη γεωργία, συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας ακριβείας
Ευκαιρίες	<ul style="list-style-type: none"> • Αξιοποίηση των κοινοτικών ενισχύσεων για την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας • Αξιοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης για βιολογικά προϊόντα και προϊόντα ποιότητας • Προώθηση της συμβολαιακής γεωργίας • Δυνατότητα σύνδεσης του αγροτικού τομέα με την αυξανόμενη τουριστική δραστηριότητα • Αύξηση των εξαγωγών ελαιόλαδου στις νέες αναπτυσσόμενες αγορές • Νέα μοντέλα καλλιέργειας με τη χρήση τεχνολογίας • Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση 2023-2027 • Περαιτέρω προώθηση των ΠΟΠ προϊόντων της περιοχής
Απειλές	<ul style="list-style-type: none"> • Δημογραφικό πρόβλημα • Έλλειψη εργατικού δυναμικού • Επιπτώσεις κλιματικής αλλαγής • Αύξηση του ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά ελαιόλαδου

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΙΘΑΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Η προώθηση της τοπικής αγροτικής ανάπτυξης απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση που θα πρέπει να αντιμετωπίζει διάφορες πτυχές του αγροτικού τομέα. Η βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, η διατήρηση και η δημιουργία θέσεων εργασίας και η βελτίωση του εισοδήματος των παραγωγών στη Μεσσηνία προϋποθέτουν την ενίσχυση της βιώσιμης ανταγωνιστικότητας και ανθεκτικότητας του αγροτικού τομέα της περιοχής, η οποία θα πρέπει να επιτευχθεί με επενδύσεις σε υποδομές, πρόσβαση σε χρηματοδότηση, δέσμευση στην εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών, εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, βελτίωση της πρόσβασης και παρουσίας στις αγορές, προώθηση των διασυνδέσεων με τη Μεταποίηση και τον Τουρισμό, έρευνα και ανάπτυξη, υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Ενδεικτικές κατευθύνσεις/δράσεις που μπορεί να εξεταστούν και να υλοποιηθούν από τα ενδιαφερόμενα μέρη και τους φορείς της Μεσσηνίας, εκμεταλλευόμενες τα διαθέσιμα προγράμματα χρηματοδότησης και άλλες πηγές πόρων, παρουσιάζονται αναλυτικά στο τελευταίο κεφάλαιο της μελέτης, ομαδοποιημένες στους παρακάτω άξονες (Διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1: Άξονες για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη στη Μεσσηνία

Σύνοψη τάσεων στην οικονομία και τον αγροτικό τομέα της Μεσσηνίας

- **Διατήρηση των δημογραφικών πιέσεων** με επιταχυνόμενο ρυθμό μείωσης (και γήρανσης) του πληθυσμού.
- **Τάσεις συγκέντρωσης του πληθυσμού** στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της περιφερειακής ενότητας (Καλαμάτα).
- **Μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας κατά 19% την περίοδο 2010-2021** (-15% για την εθνική οικονομία).
- **Σχετική στασιμότητα του ΑΕΠ της Μεσσηνίας μετά το 2014.**
- **Μείωση του ποσοστού ανεργίας** στη Μεσσηνία, αλλά με σημαντικά **βραδύτερο ρυθμό σε σύγκριση με την εθνική οικονομία.**
- **Ενίσχυση της σχετικής συμμετοχής του αγροτικού τομέα στην τοπική οικονομία**, με μικρότερες απώλειες τη δεκαετία του 2010 έναντι άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας.
- **Γενική τάση μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων** στη Μεσσηνία.
- **Σημαντικό μερίδιο του αγροτικού τομέα στη συνολική απασχόληση** (24% το 2021), αλλά με **πτωτική τάση** από τα μέσα της δεκαετίας του 2010.
- **Μείωση απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα, αύξηση στον τουρισμό.**
- **Υπερδπλασιασμός της εξαγωγικής δραστηριότητας** των μεσσηνιακών επιχειρήσεων την τελευταία δεκαετία.
- **Σημαντική ενίσχυση του τουρισμού**, με περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης.
- **Μείωση της συνολικής επιφάνειας των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων** σε σύγκριση με μια 10ετία πριν.
- **Πτωτική τάση στον αριθμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων** και σταθερότητα στις εκτάσεις ανά εκμετάλλευση.
- **Ικανοποιητικές επιδόσεις της Μεσσηνίας ως προς τον βαθμό εκμηχάνισης** και σημαντική αύξηση του αριθμού μηχανημάτων (+75% το 2021 σε σχέση με το 2011).
- **Τάση μείωσης του μεριδίου της Μεσσηνίας στις συνολικές καλλιεργούμενες εκτάσεις κηπευτικών και αμπέλων, αλλά και στις αροτραίες καλλιέργειες** και μικρή τάση ανόδου στις δενδρώδεις καλλιέργειες.
- **Σημαντική αύξηση παραγωγής των δενδρωδών καλλιεργειών** στη Μεσσηνία (515 χιλ. τόνοι το 2021 έναντι 410 χιλ. τόνων το 2011), με μικρή μείωση των εκτάσεων δενδρωδών καλλιεργειών.
- **Τάση υποχώρησης των ποσοτήτων παραγωγής σε άλλα -εκτός ελαιολάδου- προϊόντα** της μεσσηνιακής αγροτικής παραγωγής την τελευταία δεκαετία (λαχανικά, πεπονοειδή, πατάτες, αμπέλια κ.ά.), καθώς και σε προϊόντα κτηνοτροφίας.
- Η Μεσσηνία είναι η περιφερειακή ενότητα της χώρας **με τη μεγαλύτερη παραγωγή ελαιολάδου.**
- Η ελαιοπαραγωγή στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε σε 47,9 χιλ. τόνους το 2021, **επίπεδο χαμηλότερο του μέσου όρου την περίοδο 2011-2021** (53,1 χιλ. τόνοι).
- **Η αξία εξαγωγών μεσσηνιακού ελαιόλαδου καταγράφει έντονα ανοδική τάση** τα τελευταία 12 χρόνια, φθάνοντας τα 147 εκατ. ευρώ το 2022 από 110 εκατ. ευρώ το 2017 και 46 εκατ. ευρώ το 2010.
- Η **ποσότητα εξαγωγών ελαιολάδου ακολουθεί ανοδική πορεία** με διακυμάνσεις διαχρονικά (32,6 χιλ. τόνοι το 2022 από 39,6 χιλ. τόνους το 2016 και 20,4 χιλ. τόνους το 2010).
- **Ενίσχυση του τομέα τυποποίησης ελαιολάδου** (99 εγκεκριμένες μονάδες τυποποίησης ελαιολάδου στη Μεσσηνία το 2023, από 49 μονάδες το 2013).
- **Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις αγροδιατροφής της Μεσσηνίας διπλασίασαν τον κύκλο εργασιών τους** σε σύγκριση με το 2010 (180 εκατ. ευρώ το 2021 έναντι 89 εκατ. ευρώ το 2010).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε προηγούμενη μελέτη του IOBE³, η οποία υλοποιήθηκε το 2013 με τη στήριξη του Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου (IKB), συντάχθηκε ένα σχέδιο δράσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, το οποίο αποσκοπούσε: α) στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης και τη διατύπωση στρατηγικών στόχων για τον αγροτικό τομέα της περιοχής, β) στη διαμόρφωση των μετέπειτα ενεργειών του IKB με βάση τις ειδικές ανάγκες της περιοχής και γ) στην ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας για τις αναπτυξιακές δυνατότητες και τις προϋποθέσεις αγροτικής ανάπτυξης στη Μεσσηνία. Οι στρατηγικοί στόχοι που προσδιορίστηκαν στη μελέτη, όπως η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα, η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, η υποστήριξη του ανθρώπινου δυναμικού, η ανάπτυξη της μεταποίησης τροφίμων και η ενίσχυση της εξωστρέφειας, συνοδεύτηκαν από ένα πλέγμα επιμέρους στόχων και ειδικών δράσεων, οι οποίες αξιολογήθηκαν ως προς την προτεραιότητα και τη δυνατότητα υλοποίησης.

Στη δεκαετή περίοδο που παρήλθε από την ολοκλήρωση της μελέτης, οι μεταβολές στην ελληνική οικονομία και στο διεθνές περιβάλλον ήταν εξαιρετικά έντονες. Η προσπάθεια βελτίωσης των κεντρικών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας αντιμετώπισε πρωτοφανείς κρίσεις, όπως η πανδημία COVID-19 και η ενεργειακή κρίση, ενώ νέες πολιτικές για τη βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση τέθηκαν σε εφαρμογή ως ανταπόκριση στις κρίσεις αυτές.

Παράλληλα, μεταβολές στα δημογραφικά χαρακτηριστικά, την παραγωγική δομή και εν γένει στην αναπτυξιακή πορεία σημειώθηκαν και στη Μεσσηνία. Είναι ενδεικτικό, για παράδειγμα, ότι από το 2013 μέχρι το 2021 το μερίδιο του πρωτογενούς τομέα επί της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας που παράχθηκε στη Μεσσηνία ενισχύθηκε σημαντικά. Περαιτέρω, σημαντικές δράσεις με επίκεντρο τον αγροτικό τομέα υλοποιήθηκαν, ενώ άλλες δυνητικά επωφελείς δεν έχουν δρομολογηθεί ακόμη. Όλες αυτές οι αλλαγές στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον υποδηλώνουν την ανάγκη αξιολόγησης των εξελίξεων που σημειώθηκαν τα προηγούμενα χρόνια, και ενδεχομένως την αναθεώρηση ή επαναδιατύπωση του σχεδίου για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία τα επόμενα χρόνια, λαμβάνοντας υπόψη και το ανανεωμένο περιεχόμενο των εθνικών στρατηγικών για την αγροτική και την περιφερειακή ανάπτυξη.

Ειδικότερα, στο **πρώτο κεφάλαιο** της μελέτης παρουσιάζονται ορισμένα δημογραφικά στοιχεία και δείκτες της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, τα οποία είναι χρήσιμα για τη συνολική αξιολόγηση της κατάστασης στην οποία βρίσκεται σήμερα η περιοχή. Ειδικότερα, εξετάζεται η πληθυσμιακή εξέλιξη και σύνθεση, καθώς και το επίπεδο εκπαίδευσης πληθυσμού και πραγματοποιούνται συγκρίσεις της Μεσσηνίας με το σύνολο της χώρας και την Περιφέρεια Πελοποννήσου.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** παρουσιάζονται τα κυριότερα οικονομικά στοιχεία της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας και αναλύεται η δομή της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας. Ειδικότερα, χαρτογραφούνται οι οικονομικές δραστηριότητες στη Μεσσηνία (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής τομέας) και αναλύεται η βαρύτητά τους στην τοπική οικονομία. Επίσης, εξετάζονται δείκτες παραγωγικότητας και περιφερειακής ανάλυσης και

³ IOBE (2013). Σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία.

παρουσιάζονται ειδικότερα στοιχεία για τις εξαγωγές και την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** πραγματοποιείται ανάλυση της δομής της αγροτικής παραγωγής και των προοπτικών βασικών προϊόντων της Μεσσηνίας. Η ανάλυση επικεντρώνεται στον αγροτικό τομέα, όπου και επισημαίνονται τα κυριότερα αγροτικά προϊόντα που παράγονται στη Μεσσηνία και οι προοπτικές που αυτά εμφανίζουν στις αγορές.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** εξετάζονται τα προγράμματα δημόσιας ενίσχυσης και τα εργαλεία χρηματοδότησης κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2021-2027, τα οποία μπορεί να αξιοποιηθούν άμεσα για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα στη Μεσσηνία.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** πραγματοποιείται ανάλυση των πλεονεκτημάτων, των αδυναμιών, των ευκαιριών και των απειλών (SWOT) με έμφαση στον αγροτικό τομέα της Μεσσηνίας και σε συνδεδεμένες με αυτόν οικονομικές δραστηριότητες.

Τέλος, στο **έκτο κεφάλαιο** προσδιορίζονται οι άξονες των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και συγκεκριμένες κατευθύνσεις/δράσεις προκειμένου να διευκολυνθεί η βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας με ορίζοντα το 2030.

1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

1.1 Εισαγωγή

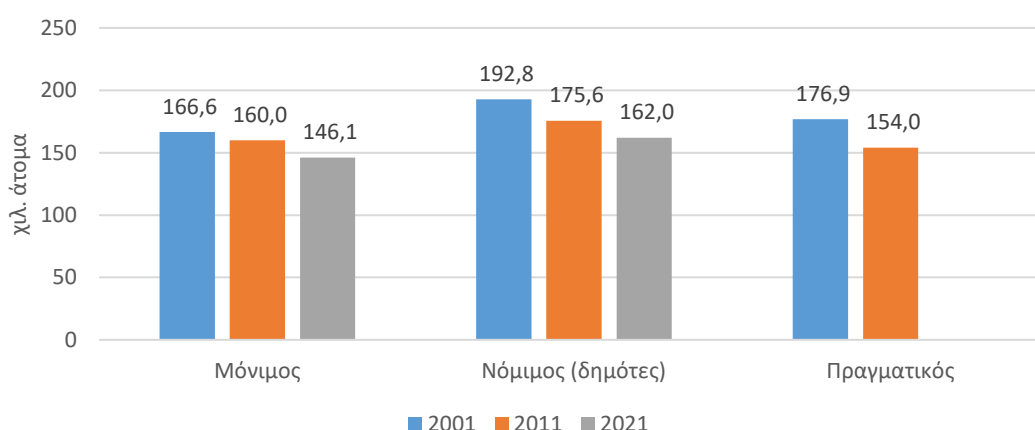
Η περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας καλύπτει το νοτιοδυτικό άκρο της Πελοποννήσου, συνορεύοντας με τις περιφερειακές ενότητες Ηλείας προς τα βόρεια, Λακωνίας προς τα ανατολικά και Αρκαδίας προς τα βορειοανατολικά, ενώ βρέχεται από τα νερά του Μεσσηνιακού κόλπου προς τον νότο και του Ιονίου πελάγους προς τα δυτικά. Η έκτασή της καλύπτει 2.991 τετραγωνικά χιλιόμετρα, αποτελώντας την τρίτη μεγαλύτερη περιφερειακή ενότητα της Περιφέρειας Πελοποννήσου, στην οποία ανήκει διοικητικά, μετά την Αρκαδία και τη Λακωνία. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται ορισμένα δημογραφικά και στοιχεία και δείκτες της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, τα οποία είναι χρήσιμα για τη συνολική αξιολόγηση της κατάστασης στην οποία βρίσκεται σήμερα η περιοχή.

1.2 Δημογραφικές τάσεις

1.2.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2021, ο πληθυσμός της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε σε 146.080 μόνιμους κατοίκους (1,4% του συνολικού μόνιμου πληθυσμού στην Ελλάδα), παρουσιάζοντας μείωση της τάξης του 8,7% σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή το 2011, όταν είχαν καταγραφεί 159.954 άτομα⁴ (Διάγραμμα 1.1). Το 49,8 του πληθυσμού είναι άρρενες και το 50,2% θήλεις. Η μείωση του πληθυσμού στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας ήταν εντονότερη τόσο σε σύγκριση με τη συνολική μείωση του πληθυσμού στη χώρα, όσο και στην περιφέρεια Πελοποννήσου. Συνολικά, ο μόνιμος πληθυσμός της περιφέρειας Πελοποννήσου μειώθηκε από το 2011 έως το 2021 κατά 6,6%, ενώ στο σύνολο της χώρας κατά 3,1%, κυρίως εξαιτίας της υπογεννητικότητας και της μετανάστευσης.

Διάγραμμα 1.1: Μόνιμος, νόμιμος και πραγματικός πληθυσμός στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, 2001, 2011 και 2021

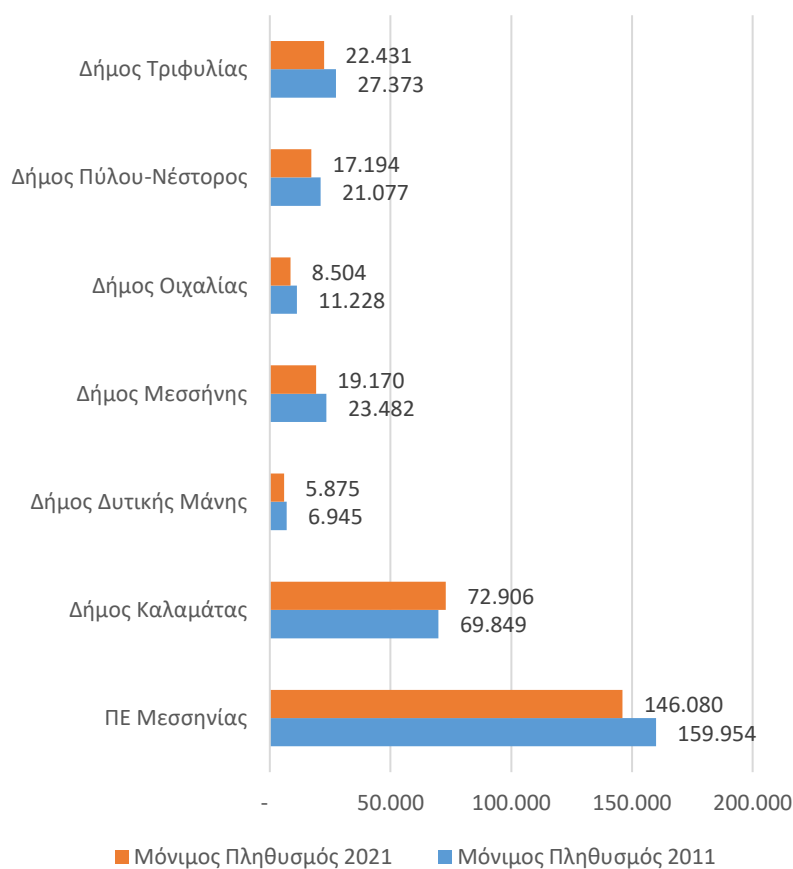
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Δεν είναι διαθέσιμα στοιχεία για τον πραγματικό πληθυσμό το 2021.

⁴ Ο νόμιμος πληθυσμός της Μεσσηνίας ανήλθε το 2021 σε 161.953 κατοίκους έναντι 175.587 κατοίκων το 2011 και 192.849 κατοίκων το 2001, παρουσιάζοντας μείωση της τάξεως του 8,4% μεταξύ 2011 και 2021. Ο πραγματικός (ή de facto) πληθυσμός της Μεσσηνίας ανήλθε το 2001 σε 176.876 κατοίκους, το 2011 σε 154.030, ενώ τα αντίστοιχα αποτελέσματα της απογραφής του 2021 δεν είναι ακόμα διαθέσιμα.

Η πληθυσμιακή πυκνότητα της Μεσσηνίας είναι υψηλή για τα δεδομένα της περιφέρειας Πελοποννήσου, αλλά ταυτόχρονα χαμηλή σε σχέση με τη συνολική πληθυσμιακή πυκνότητα στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, για το 2021 εκτιμάται σε 48,7 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, όταν στην περιφέρεια Πελοποννήσου διαμορφώθηκε σε μόλις 34,8 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, κυρίως λόγω των αραιοκατοικημένων περιφερειακών ενότητων της Αρκαδίας και της Λακωνίας. Στο σύνολο της χώρας η πληθυσμιακή πυκνότητα υπολογίζεται σε 79,4 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, κάτι που κατατάσσει τη Μεσσηνία στις σχετικά αραιοκατοικημένες περιοχές. Ωστόσο, αν δεν ληφθούν υπόψη οι περιφερειακές ενότητες Αττικής και Θεσσαλονίκης, στις οποίες συγκεντρώνεται η πλειονότητα του πληθυσμού της χώρας, η πυκνότητα του πληθυσμού στη Μεσσηνία υπερβαίνει τον μέσο όρο της Επικράτειας.

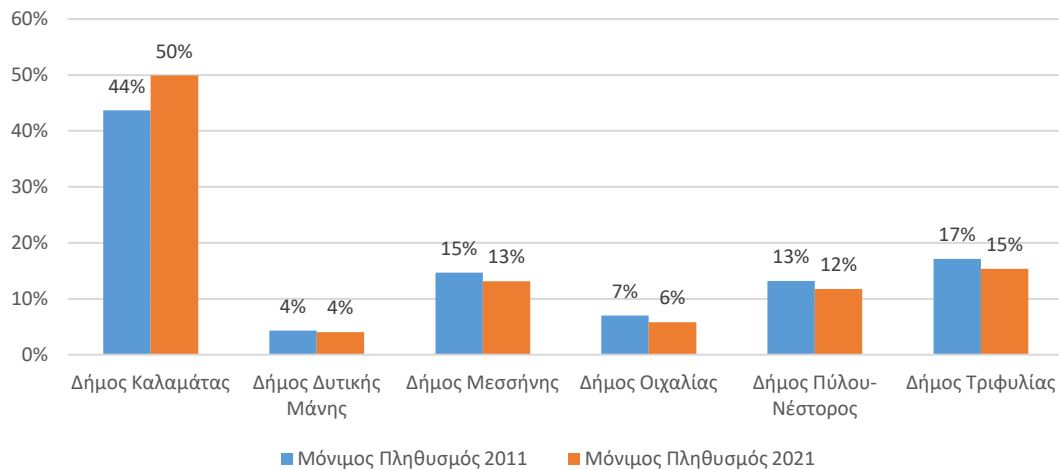
Η πλειονότητα του πληθυσμού της Μεσσηνίας συγκεντρώνεται στον Δήμο Καλαμάτας και ακολουθούν κατά σειρά οι Δήμοι Τριφυλίας, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος, Οιχαλίας και Δυτικής Μάνης (Διάγραμμα 1.2 και Διάγραμμα 1.3). Η συγκέντρωση του πληθυσμού στην Καλαμάτα ενισχύθηκε μεταξύ 2011 και 2021, καθώς ο Δήμος Καλαμάτας ήταν ο μοναδικός της περιφερειακής ενότητας στον οποίο αυξήθηκε, κατά 4,4%, ο πληθυσμός τη συγκεκριμένη περίοδο (Διάγραμμα 1.4). Στους υπόλοιπους Δήμους της Μεσσηνίας, ο μόνιμος πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά, σε ποσοστά που κυμάνθηκαν από 15% έως 24%.

Διάγραμμα 1.2: Μόνιμος πληθυσμός περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας ανά δήμο, 2011 και 2021

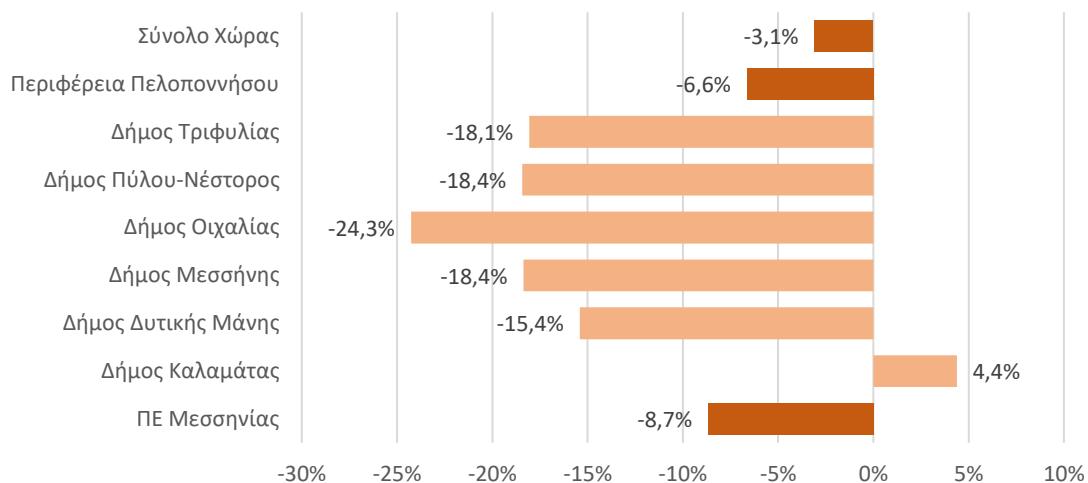
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Διάγραμμα 1.3: Κατανομή μόνιμου πληθυσμού περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας ανά δήμο, 2011 και 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 1.4: Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

1.2.2 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ

Από τον συνολικό μόνιμο πληθυσμό της Μεσσηνίας, στον ενεργό πληθυσμό (ηλικίες 15-64 ετών) άνηκε το 2021 το 61%. Η αναλογία των κατοίκων άνω των 65 ετών προς τους κάτω των 15 ετών επιδεινώθηκε σε 2,12 το 2021 από 1,74 το 2011 και 1,51 το 2001, κάτι που υποδεικνύει μία σαφή τάση γήρανσης του τοπικού πληθυσμού.

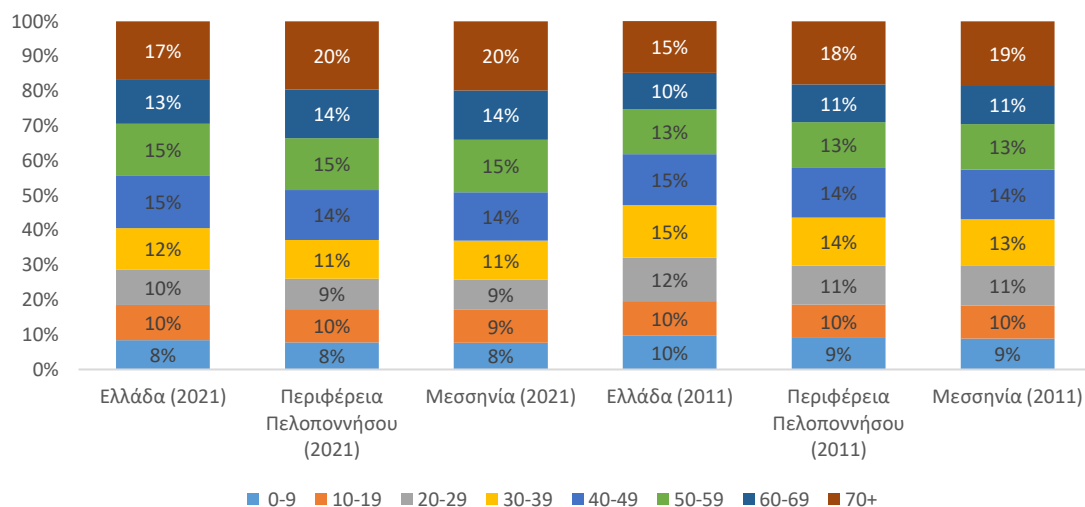
Πίνακας 1.1: Μόνιμος πληθυσμός περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, ανά ηλικιακή ομάδα, 2001, 2011 και 2021

Ηλικιακή ομάδα	2001	% συνόλου	2011	% συνόλου	2021	% συνόλου
0-14	24.564	15%	21.591	13%	18.254	12%
15-24	21.344	13%	16.094	10%	12.961	9%
25-34	22.831	14%	20.793	13%	13.895	10%
35-44	22.731	14%	22.356	14%	19.042	13%
45-54	19.663	12%	22.116	14%	21.276	15%
55-64	18.306	11%	19.525	12%	21.913	15%
65 και άνω	37.127	22%	37.479	23%	38.747	27%
ΣΥΝΟΛΟ	166.566	100%	159.954	100%	146.082	100%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Συνεπώς, το πρόβλημα που ανακύπτει για τη Μεσσηνία δεν είναι απλώς ότι ο πληθυσμός είναι πιο γηρασμένος κατά μέσο όρο από τον συνολικό πληθυσμό της χώρας, αλλά ότι είναι πιο γηρασμένος από έναν ούτως ή άλλως γηράσκοντα εθνικό πληθυσμό. Τα άτομα ηλικίας άνω των 70 ετών αποτελούσαν το 2021 το 17% του συνολικού πληθυσμού της χώρας και το 20% στην περιφέρεια Πελοποννήσου και στη Μεσσηνία (Διάγραμμα 1.5). Αλλά και στις νεότερες ηλικιακές κατηγορίες, τα ποσοστά που αναφέρονται στην Επικράτεια είναι λίγο μεγαλύτερα αυτών που αφορούν στη Μεσσηνία και την Πελοπόννησο.

Διάγραμμα 1.5: Κατανομή πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

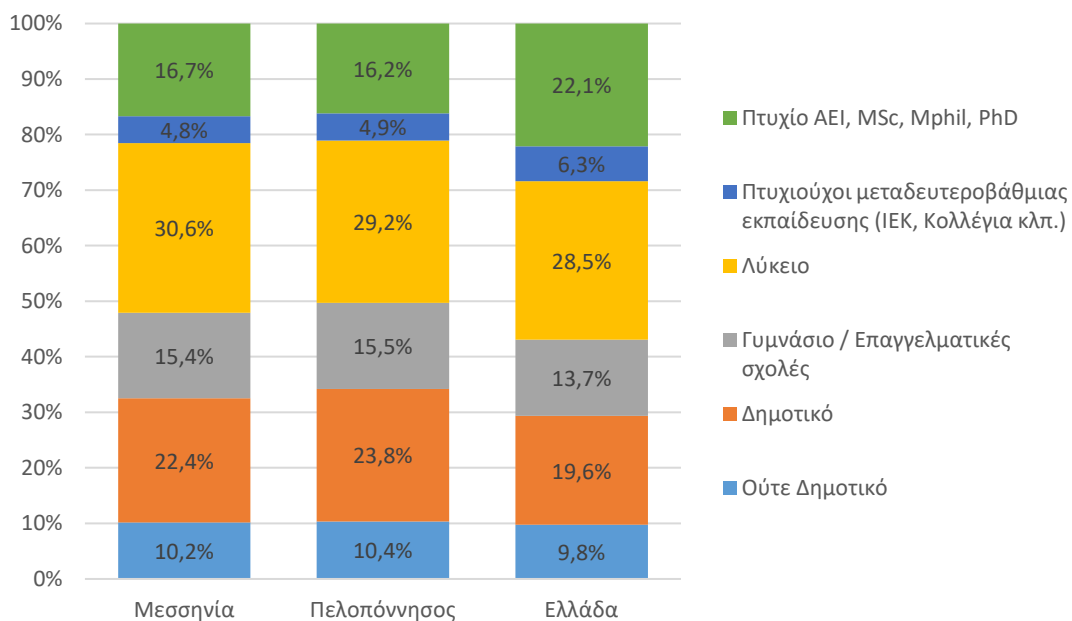
1.2.3 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Εκτός από την ηλικιακή κατανομή του τοπικού πληθυσμού, ιδιαίτερως σημαντικό στοιχείο είναι και η κατανομή του ανά επίπεδο εκπαίδευσης. Τα στοιχεία για το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού δείχνουν το διαθέσιμο ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα σε κάθε προσπάθεια τοπικής ή περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, στον βαθμό που το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού είναι αρκετά υψηλό, ακόμα και η μείωση του πληθυσμού μπορεί να μην αποτελεί σημαντικό πρόβλημα, καθώς η ενδεχόμενη προώθηση οικονομικών δραστηριοτήτων υψηλής προστιθέμενης αξίας θα μπορούσε να αντισταθμίσει τις δημογραφικές πιέσεις,

προσελκύνοντας νέους κατοίκους από άλλες περιοχές της χώρας. Εν τούτοις, τα στοιχεία δείχνουν ότι τόσο η Πελοπόννησος γενικά όσο και η Μεσσηνία ειδικότερα υπολείπονται του εθνικού μέσου όρου όχι μόνο σε όρους δημογραφικού δυναμισμού, αλλά και σε όρους εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2021 (Διάγραμμα 1.6), το 32,5% (από 43,3% το 2011) του πληθυσμού της Μεσσηνίας (πλην των ατόμων που γεννήθηκαν μετά την 1/1/2016) έχει ολοκληρώσει το πολύ την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ένα γεγονός το οποίο προφανώς συσχετίζεται και με την προαναφερθείσα διαδικασία γήρανσης του τοπικού πληθυσμού. Το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 34,2% από 44,6% το 2011) για το σύνολο της περιφέρειας Πελοποννήσου και σε 29,4% στο σύνολο της επικράτειας. Το ποσοστό του πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια ή μετά-δευτεροβάθμια εκπαίδευση ανέρχεται στη Μεσσηνία σε 50,8%, λίγο υψηλότερο από το 49,6% της περιφέρειας και την Επικράτεια (48,5%). Αντιθέτως, παρουσιάζει χαμηλότερη επίδοση όσον αφορά στους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και μεταπτυχιακών/διδακτορικών σπουδών, με το εν λόγω ποσοστό να διαμορφώνεται σε 16,7% του περιλαμβανόμενου μεσσηνιακού πληθυσμού, όταν το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας ήταν 22,1%.

Διάγραμμα 1.6: Επίπεδο εκπαίδευσης, 2021

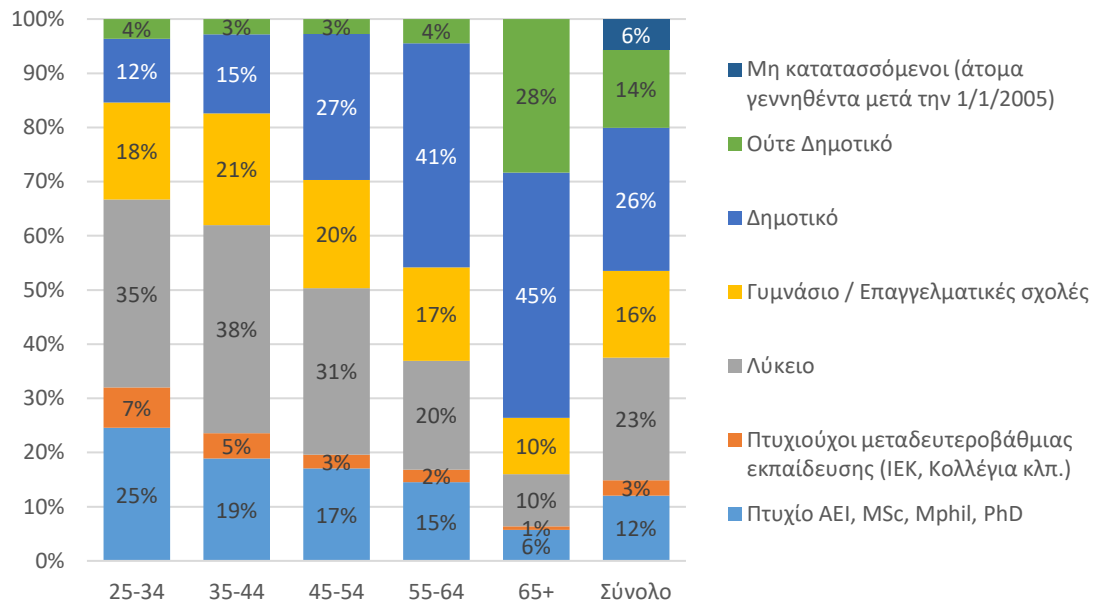
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Όσον αφορά στη συσχέτιση μεταξύ των δημογραφικών και των εκπαιδευτικών δεδομένων, τα στοιχεία (διαθέσιμα για το 2011) δείχνουν ότι το ποσοστό του μεσσηνιακού πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει το πολύ την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ανέρχεται σε 73% για τη μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία (65 ετών και άνω), μειώνεται όμως δραστικά στις νεότερες ηλικιακές ομάδες ανερχόμενο σε 45% για τις ηλικίες 55-64 σε 30% για τις ηλικίες 45-54, σε 18% για τις ηλικίες 35-44 και σε 16% για τις ηλικίες 25-39 (Διάγραμμα 1.7). Αντίθετη είναι η κατεύθυνση της μεταβολής για τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, όπου οι νεαρότερες ηλικίες σημειώνουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά. Στη δευτεροβάθμια/μετά-δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τα ποσοστά είναι 21% για τους άνω των 65 ετών, αυξανόμενα

σε 60% για τους ανήκοντες στη ηλικιακή κατηγορία 25-34 ετών. Πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχει το 6% της μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας και το 25% της μικρότερης.

Τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν ότι η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί έναν από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους το επίπεδο εκπαίδευσης στη Μεσσηνία αποκλίνει σημαντικά από τον εθνικό μέσο όρο.

Διάγραμμα 1.7: Επίπεδο εκπαίδευσης πληθυσμού Μεσσηνίας ανά ηλικιακή κατηγορία, 2011

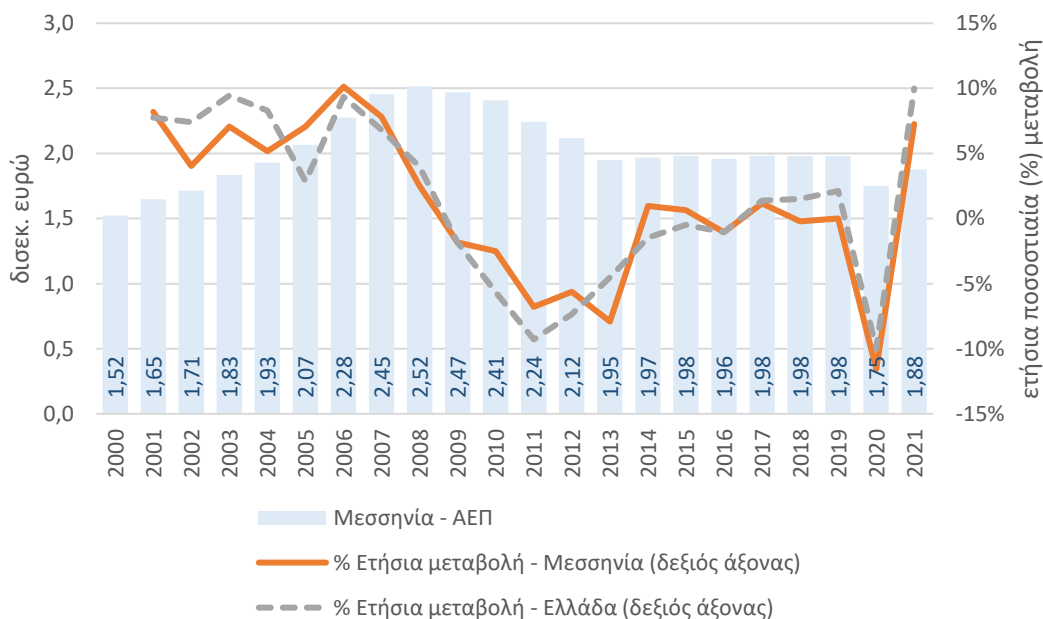
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

2 ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΚΑΙ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

2.1 Το ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας

Το ΑΕΠ της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε το 2021 σε 1,88 δισ. ευρώ, μέγεθος που είναι χαμηλότερο κατά 25,4% σε σύγκριση με το (μέγιστο του) 2008, όταν είχε ανέλθει σε 2,52 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 2.1). Οι διακυμάνσεις της οικονομίας της Μεσσηνίας συσχετίζονται στενά με αυτές του συνόλου της ελληνικής οικονομίας, αν και ειδικόι παράγοντες μπορεί κατά περίπτωση να διαφοροποιούν (επιταχύνουν ή επιβραδύνουν) τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης σε σύγκριση με το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας. Η μεγάλη υποχώρηση του ΑΕΠ της Μεσσηνίας σημειώθηκε μεταξύ 2008 κα 2013, ενώ στα χρόνια που ακολούθησαν υπήρξε μια σταθεροποίηση της τοπικής οικονομίας. Η υγειονομική κρίση προκάλεσε βαθιά ύφεση στη Μεσσηνία το 2020 (πτώση ονομαστικού ΑΕΠ κατά 11,6% έναντι 10% στην ελληνική οικονομία), αλλά το 2021 σημειώθηκε ανάκαμψη κατά 7,3%, η οποία ωστόσο ήταν χαμηλότερη από το σύνολο της ελληνικής οικονομίας (+10%). Όπως καταγράφεται και στα στοιχεία για το σύνολο της εθνικής οικονομίας, εκτιμάται ότι τα επόμενα δύο έτη 2022 και 2023 η μεσσηνιακή οικονομία κινήθηκε περαιτέρω ανοδικά, ξεπερνώντας το επίπεδο του ΑΕΠ το 2019.

Διάγραμμα 2.1: ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, σε τρέχουσες τιμές

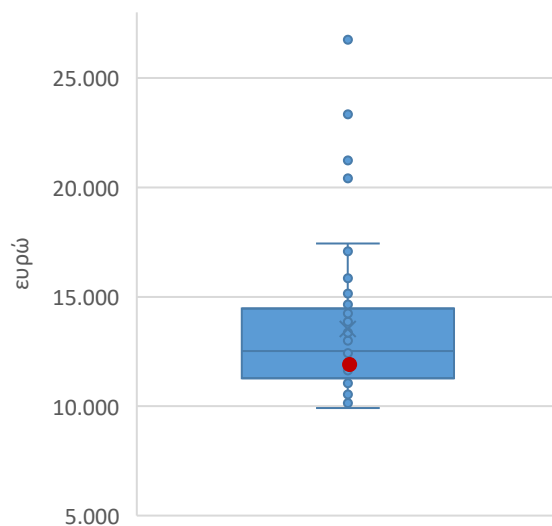

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει η εξέταση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο αποτελεί πιο ικανοποιητικό δείκτη του βιοτικού επιπέδου, καθώς αναδεικνύει τις διαφορές που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ περιοχών. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας (12.004 ευρώ) βρισκόταν το 2021 χαμηλότερα από τον απλό μέσο αριθμητικό όρο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις περιφερειακές ενότητες της χώρας (13.531 ευρώ) (Διάγραμμα 2.2). Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περιφερειακών ενότητων κυμαινόταν το 2021 σε ένα μεγάλο εύρος μεταξύ 9.924 ευρώ (Ξάνθη) έως 26.741 (Βοιωτία) και το ΑΕΠ της Μεσσηνίας βρισκόταν πιο κοντά στη

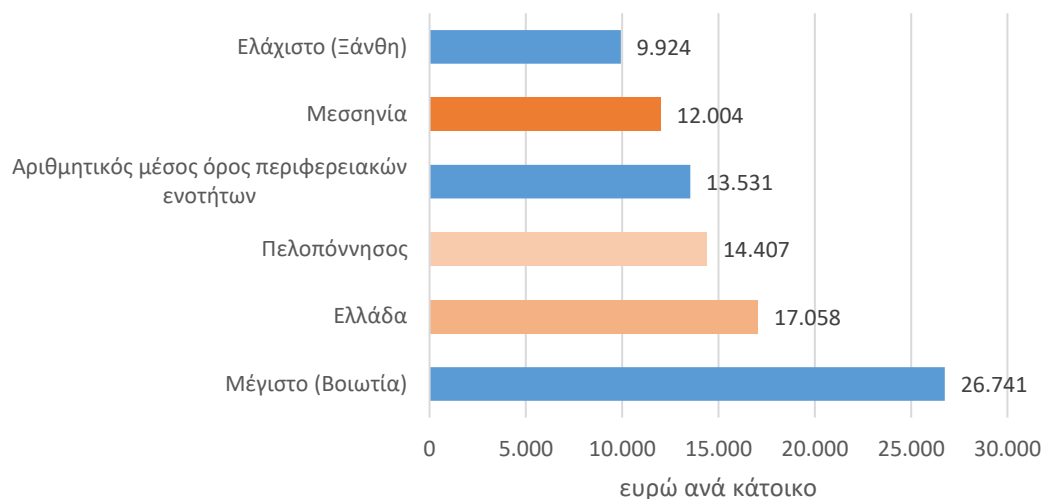
χαμηλότερη τιμή (27^η θέση μεταξύ των 51 περιφερειακών ενοτήτων της Ελλάδας). Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ για το σύνολο της χώρας (σταθμισμένος μέσος όρος), διαμορφώθηκε το 2021 σε 17.058 ευρώ. Επομένως, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας 2021 αντιπροσώπευε το 70% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας και το 45% του μέγιστου κατά κεφαλή ΑΕΠ (Βοιωτία). Επιπλέον, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη Μεσσηνία είναι χαμηλότερο κατά 17% από το αντίστοιχο μέγεθος στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (Διάγραμμα 2.3).

Διάγραμμα 2.2: Κατά κεφαλή ΑΕΠ ανά περιφερειακή ενότητα, 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ. ● Μεσσηνία

Διάγραμμα 2.3: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επιλεγμένες περιοχές, 2021

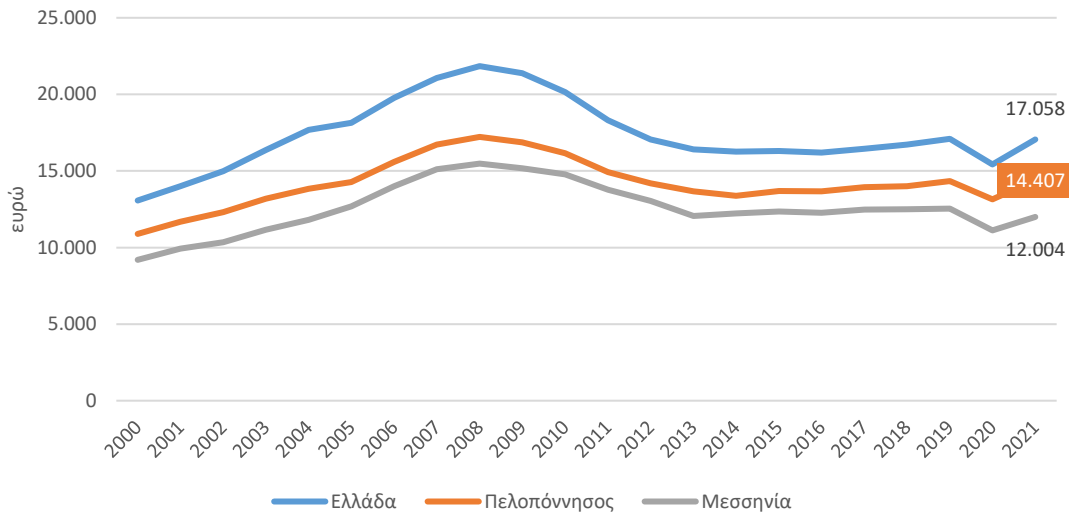

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας σημείωσε ταχεία άνοδο, ενώ η υποχώρηση που ακολούθησε το επόμενο διάστημα ήταν λίγο πιο ήπια συγκριτικά με το σύνολο της χώρας (Διάγραμμα 2.4). Συνολικά, σε τρέχουσες τιμές, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας αυξήθηκε κατά 61% την περίοδο 2000-2010, ενώ υποχώρησε

κατά 19% την περίοδο 2010-2021 (τα αντίστοιχα ποσοστά για την εθνική οικονομία ήταν 54% και -15% και για την Περιφέρεια Πελοποννήσου 48% και -11%).

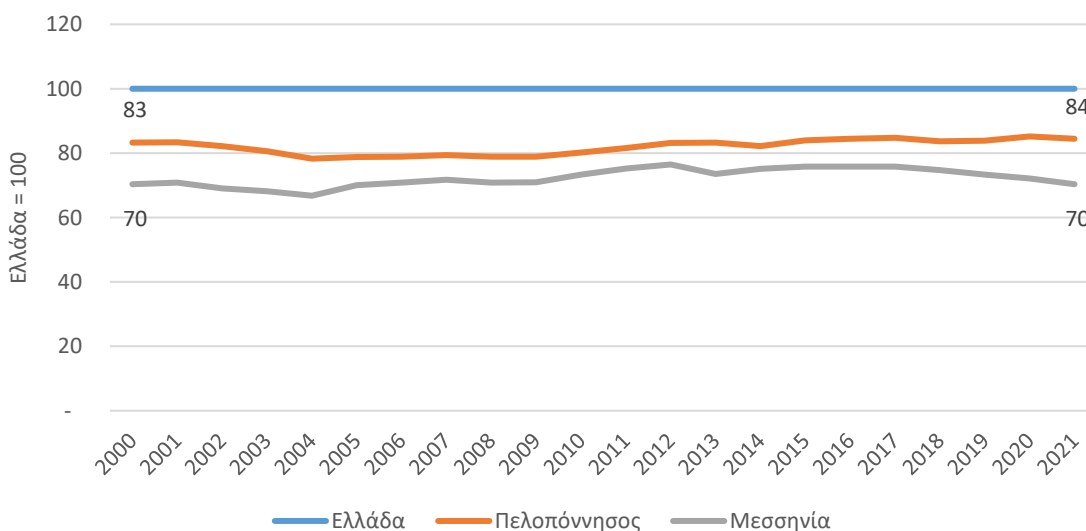
Διάγραμμα 2.4: Εξέλιξη κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας κυμάνθηκε την περίοδο 2000-2021 μεταξύ του 67% και 76% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, χωρίς να παρουσιάζει κάποια σαφή τάση σύγκλισης με αυτό (Διάγραμμα 2.5). Την περίοδο 2009-2018 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Μεσσηνίας, συγκριτικά με το σύνολο της χώρας, αυξήθηκε από 71% σε 76%, αλλά τα επόμενα έτη οι χαμηλότεροι ρυθμοί μεγέθυνσης στη Μεσσηνία περιόρισαν αυτή τη δυναμική και το 2021 το ποσοστό αυτό υποχώρησε σε 70%.

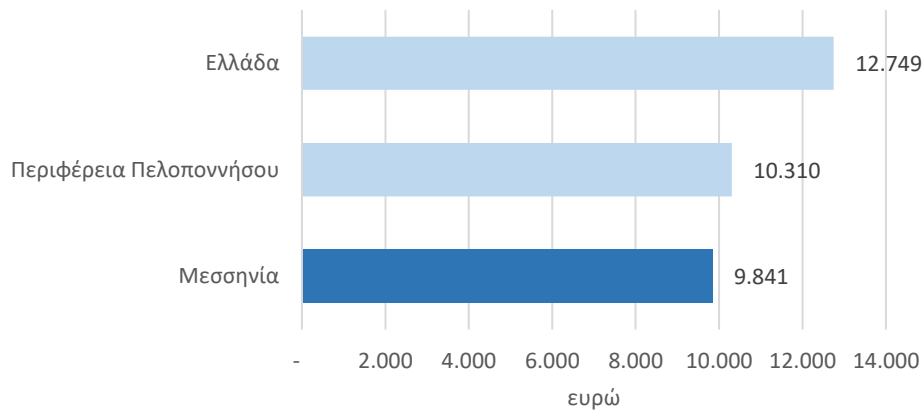
Διάγραμμα 2.5: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη Μεσσηνία και την Πελοπόννησο σε σύγκριση με την Επικράτεια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Το μέσο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων στη Μεσσηνία είναι χαμηλότερο τόσο έναντι του μέσου όρου της χώρας, όσο και σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου (Διάγραμμα 2.6). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την εκκαθάριση των φορολογικών δηλώσεων φυσικών προσώπων για το έτος 2021, το μέσο δηλωθέν εισόδημα στη Μεσσηνία ήταν 9.841 ευρώ, κατά 23% μικρότερο από το μέσο δηλωθέν εισόδημα στο σύνολο της Ελλάδας και κατά 5% από το μέσο δηλωθέν εισόδημα στην Περιφέρεια Πελοποννήσου.

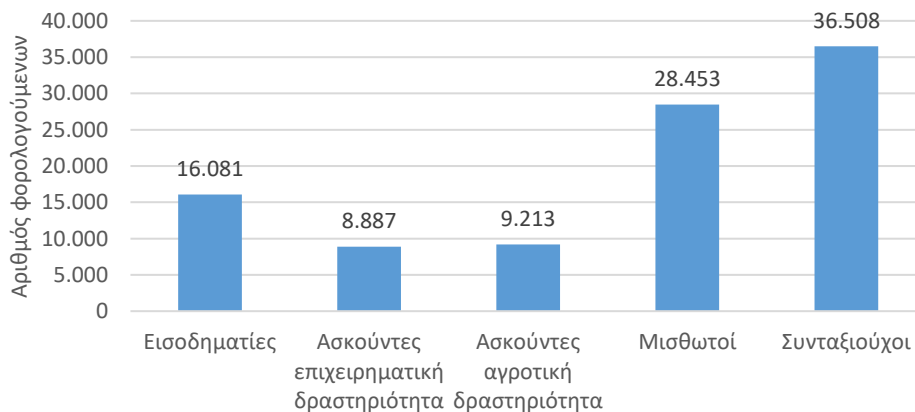
Διάγραμμα 2.6: Μέσο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων, 2021

Πηγή: ΑΑΔΕ.

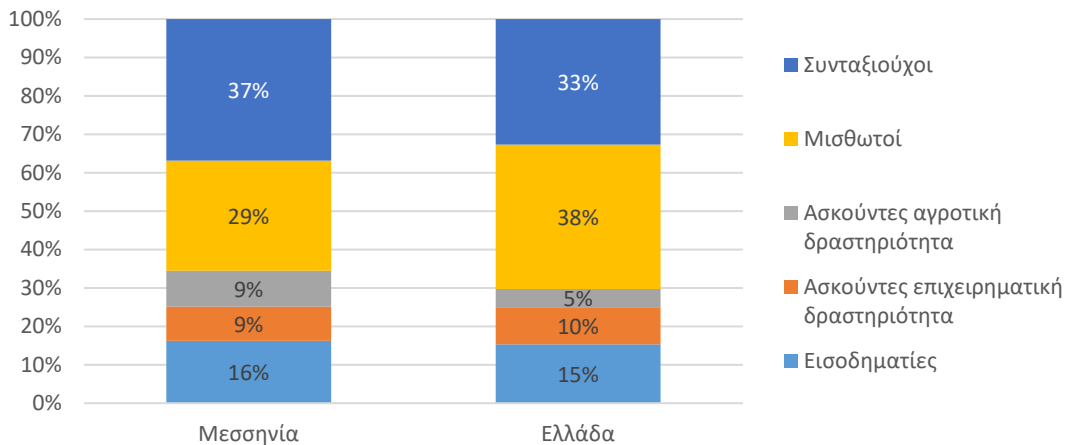
Η πλειονότητα των φυσικών προσώπων που δήλωσαν εισόδημα στη Μεσσηνία ήταν συνταξιούχοι και ακολουθούν κατά σειρά οι μισθωτοί, οι εισοδηματίες, οι αγρότες και οι επιχειρηματίες (Διάγραμμα 2.7). Στη Μεσσηνία παρατηρείται υψηλότερο ποσοστό συνταξιούχων και χαμηλότερο ποσοστό μισθωτών σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, γεγονός αναμενόμενο με βάση την ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού (Διάγραμμα 2.8). Στις υπόλοιπες κατηγορίες φορολογούμενων (εισοδηματίες, αγρότες, επιχειρηματίες), η Μεσσηνία παρουσιάζει σημαντικά υψηλότερο ποσοστό δηλώσεων αγροτικού εισοδήματος έναντι του συνόλου της χώρας και παρόμοια ποσοστά στους επιχειρηματίες και τους ασκούντες επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτό αποτελεί μια πρώτη ένδειξη της σημαντικότητας που έχει ο αγροτικός τομέας στη Μεσσηνία.

Διάγραμμα 2.7: Αριθμός φορολογούμενων στη Μεσσηνία ανά κύρια πηγή εισοδήματος, 2021

Πηγή: ΑΑΔΕ.

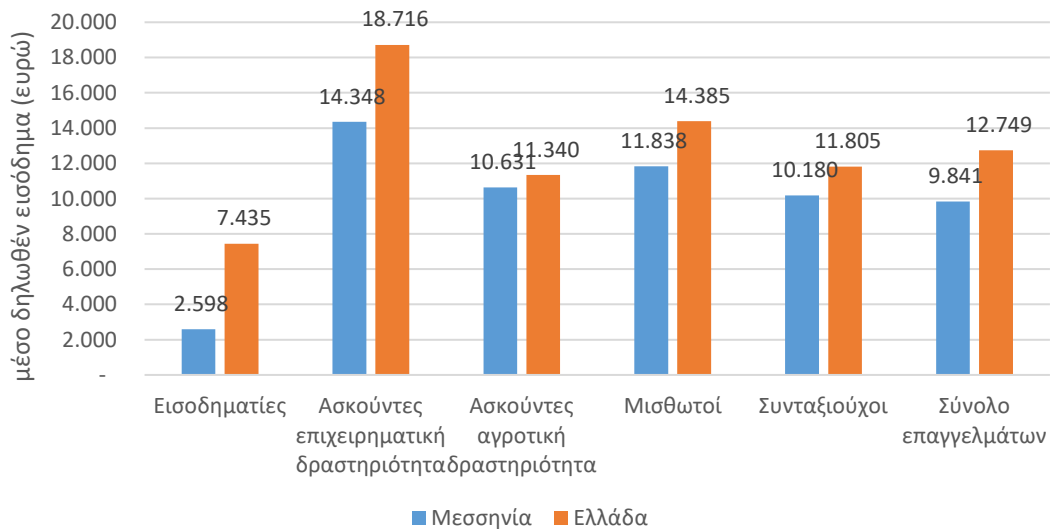
Διάγραμμα 2.8: Κατανομή αριθμού φορολογούμενων με βάση την πηγή εισοδήματος, 2021

Πηγή: ΑΑΔΕ. Ανάλυση IOBE.

Σε καμία κατηγορία με βάση την πηγή εισοδήματος, το μέσο δηλωθέν εισόδημα στη Μεσσηνία δεν είναι υψηλότερο σε σύγκριση με τον μέσο όρο στην Ελλάδα (Διάγραμμα 2.9). Ωστόσο, μικρότερη διαφορά (-6%) εμφανίζεται στο εισόδημα από αγροτική δραστηριότητα.

Διάγραμμα 2.9: Μέσο δηλωθέν Εισόδημα ανά πηγή, 2021

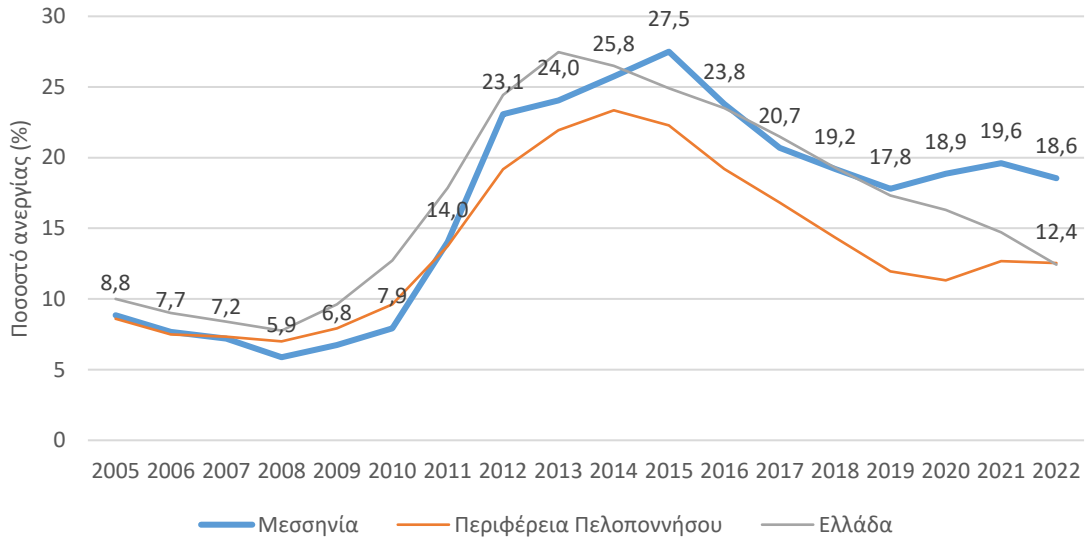
Πηγή: ΑΑΔΕ. Ανάλυση IOBE.

2.2 Ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Η ελληνική οικονομική κρίση στις αρχές της δεκαετίας του 2010 οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας στη Μεσσηνία, από τα επίπεδα του 7% με 8% το 2010 σε 27,5% το 2015. Τα επόμενα έτη το ποσοστό ανεργίας αποκλιμακώθηκε, με αργό όμως ρυθμό. Αν και το ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας ήταν τη δεκαετία του 2000 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2010 χαμηλότερο σε σχέση με το σύνολο της χώρας, από το 2015 συμπίπτει με το εθνικό ποσοστό ανεργίας, ενώ μετά το 2019 δεν ακολούθησε την τάση περαιτέρω μείωσης που σημειώθηκε στο σύνολο της χώρας και

παραμένει σε υψηλό επίπεδο (Διάγραμμα 2.10)⁵. Η μέση εκτίμηση για το 2022 είναι ότι το ποσοστό ανεργίας στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε σε 18,6%, ενώ το μέσο ποσοστό στο σύνολο της χώρας και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου υποχώρησε σε 12,4% και 12,6% αντιστοίχως.

Διάγραμμα 2.10: Ποσοστό ανεργίας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE *Πρόκειται για εκτίμηση με μεγάλο εύρος διακύμανσης εξαιτίας πιθανού δειγματοληπτικού σφάλματος.

2.3 Δομή οικονομικής δραστηριότητας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία⁶ της οικονομίας της Μεσσηνίας διαμορφώθηκε σε 1.636 εκατ. ευρώ το 2021, χαμηλότερη κατά 23% σε σύγκριση με το επίπεδο που είχε το 2010. Με κριτήριο την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, οι βασικοί τομείς οικονομικής δραστηριότητας⁷ στη Μεσσηνία είναι η Δημόσια Διοίκηση, το Εμπόριο-Μεταφορές-Ξενοδοχεία-Εστιατόρια, η Μεταποίηση/Βιομηχανία και ο Πρωτογενής τομέας (δεν περιλαμβάνονται οι επιδοτήσεις) (Διάγραμμα 2.11).

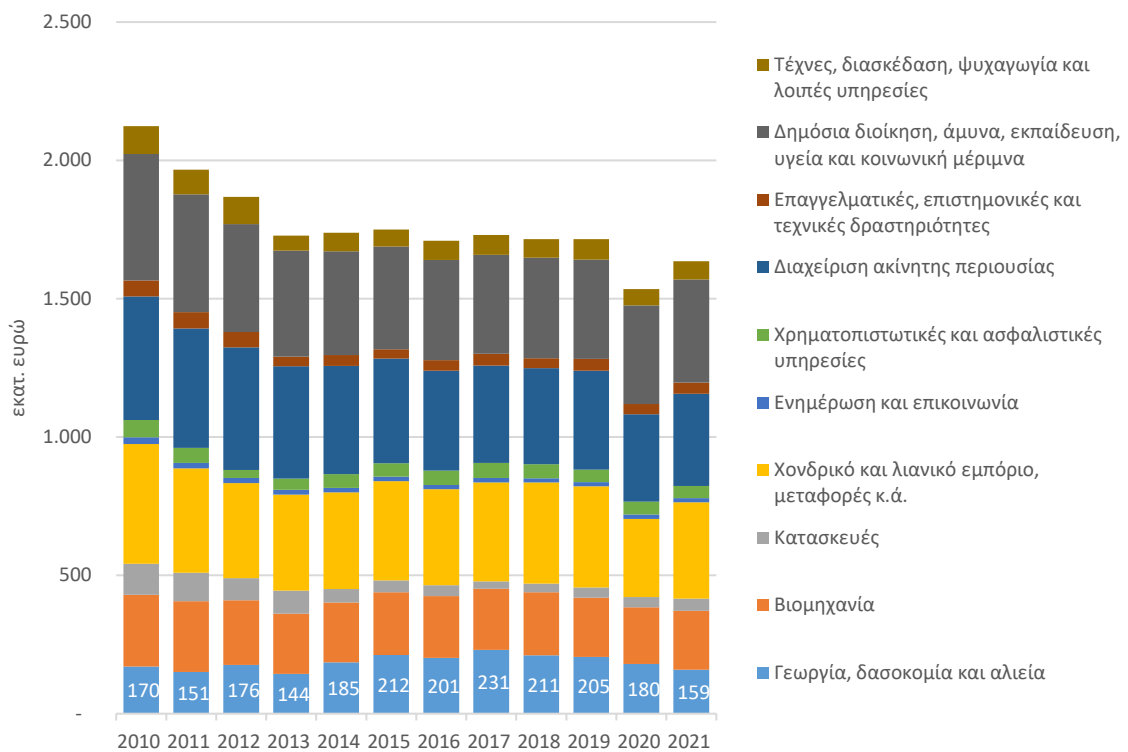
Η οικονομία της Μεσσηνίας στη διάρκεια της δεκαετίας του 2010 στηρίχθηκε σημαντικά από τον πρωτογενή τομέα, ο οποίος παρουσίασε τις μικρότερες απώλειες μεταξύ των επιμέρους οικονομικών κλάδων. Ως αποτέλεσμα, το μερίδιο του πρωτογενούς τομέα στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της Μεσσηνίας αυξήθηκε από 8,0% το 2010 σε 13,3% το 2017, πριν υποχωρήσει στη συνέχεια σε 9,7% το 2021 (Διάγραμμα 2.12). Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης διαφοροποιούνται μεταξύ των τομέων οικονομικής δραστηριότητας, οδηγώντας και σε μεταβολές στη σχετική σημασία κάθε τομέα για την οικονομία της Μεσσηνίας. Πιο έντονα (σε σχετικούς όρους) επλήγησαν οι τομείς Κατασκευών, Ενημέρωσης/Επικοινωνίας και Τεχνών/Ψυχαγωγίας.

⁵ Πρόκειται για εκτίμηση με μεγάλο εύρος διακύμανσης εξαιτίας πιθανού δειγματοληπτικού σφάλματος.

⁶ Η προστιθέμενη αξία (σε τιμές συντελεστών παραγωγής) είναι το ακαθάριστο εισόδημα από τις λειτουργικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων προσαρμοσμένο ως προς τις επιδοτήσεις και τους έμμεσους φόρους.

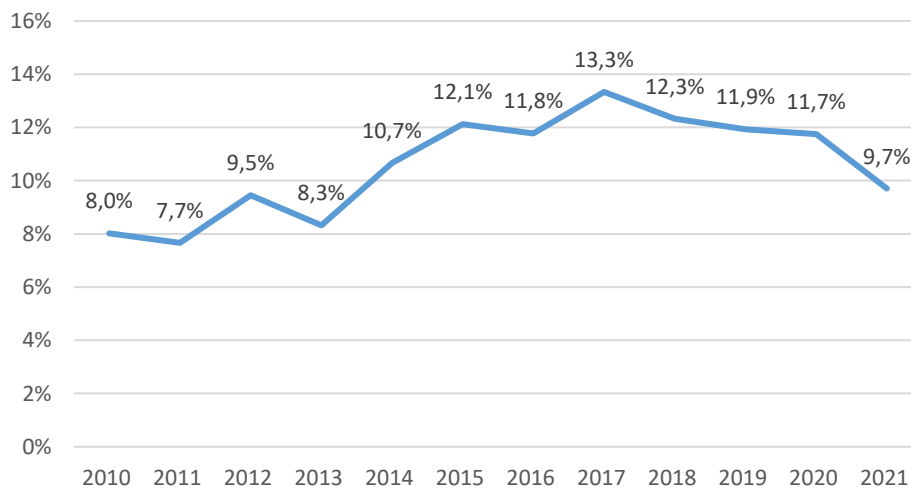
⁷ Εξαιρουμένου του τομέα ακίνητης περιουσίας (τεκμαρτά ενοίκια).

Διάγραμμα 2.11: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά κλάδο στη Μεσσηνία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

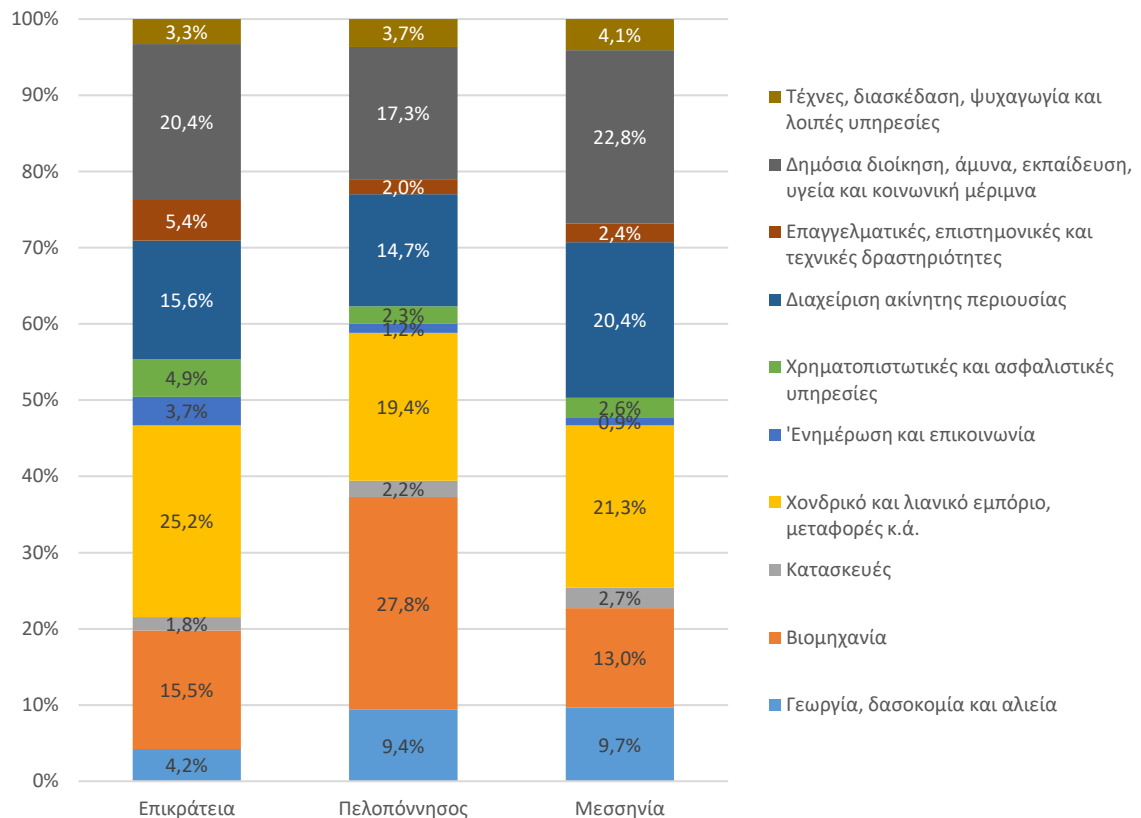
Διάγραμμα 2.12: Μερίδιο ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του πρωτογενούς τομέα ως προς τη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στη Μεσσηνία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, η Δημόσια Διοίκηση, η Διαχείριση Ακίνητης Περιουσίας, ο Πρωτογενής τομέας, οι Τέχνες & Ψυχαγωγία και οι Κατασκευές έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην οικονομική δραστηριότητα της Μεσσηνίας (Διάγραμμα 2.13). Αντίθετα, οι υπόλοιποι τομείς έχουν μικρότερη συμμετοχή. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου είναι ιδιαίτερα σημαντικοί τόσο ο Πρωτογενής τομέας (με παρόμοιο μερίδιο με τη Μεσσηνία) και η Βιομηχανία, η οποία περιλαμβάνει και τον τομέα της Ενέργειας.

Διάγραμμα 2.13: Κατανομή ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στη Μεσσηνία, Πελοπόννησο και Ελλάδα, 2021

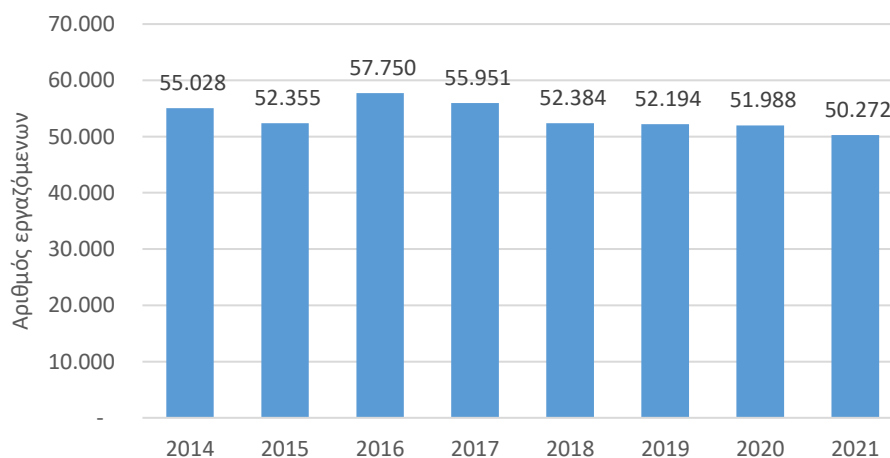

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση IOBE.

2.4 Δομή της απασχόλησης στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Ο αριθμός των εργαζόμενων στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας εκτιμάται το 2021 σε 50.272 άτομα (Διάγραμμα 2.14). Σε σύγκριση με το 2014 καταγράφεται μείωση της απασχόλησης κατά 4.756 άτομα (-8,6%).

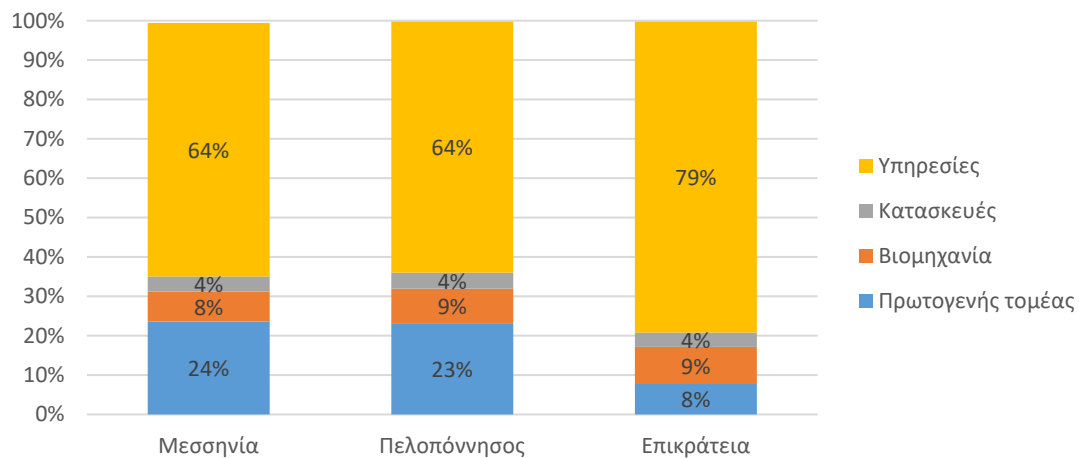
Διάγραμμα 2.14: Αριθμός εργαζόμενων στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Το μερίδιο του Πρωτογενούς τομέα στη συνολική απασχόληση στη Μεσσηνία είναι υψηλό, φτάνοντας το 24% το 2021, λίγο υψηλότερο από τον μέσο όρο στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (23%) και σημαντικά υψηλότερο από το σύνολο της χώρας (8%) (Διάγραμμα 2.15). Παρόμοιο είναι το μερίδιο της απασχόλησης στη Μεσσηνία σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας στους τομείς της Μεταποίησης/Βιομηχανίας και των Κατασκευών. Οι Υπηρεσίες (τριτογενής τομέας) συγκεντρώνουν το 64% της συνολικής απασχόλησης στη Μεσσηνία, μερίδιο παρόμοιο με τον μέσο όρο της περιφέρειας, αλλά πολύ χαμηλότερο από τον αντίστοιχο εθνικό μέσο όρο (79%). Συνεπώς και σε όρους απασχόλησης αναδεικνύεται η σημαντική βαρύτητα που έχει ο αγροτικός τομέας στη Μεσσηνία.

Διάγραμμα 2.15: Οικονομική διάρθρωση σε όρους απασχόλησης, 2021

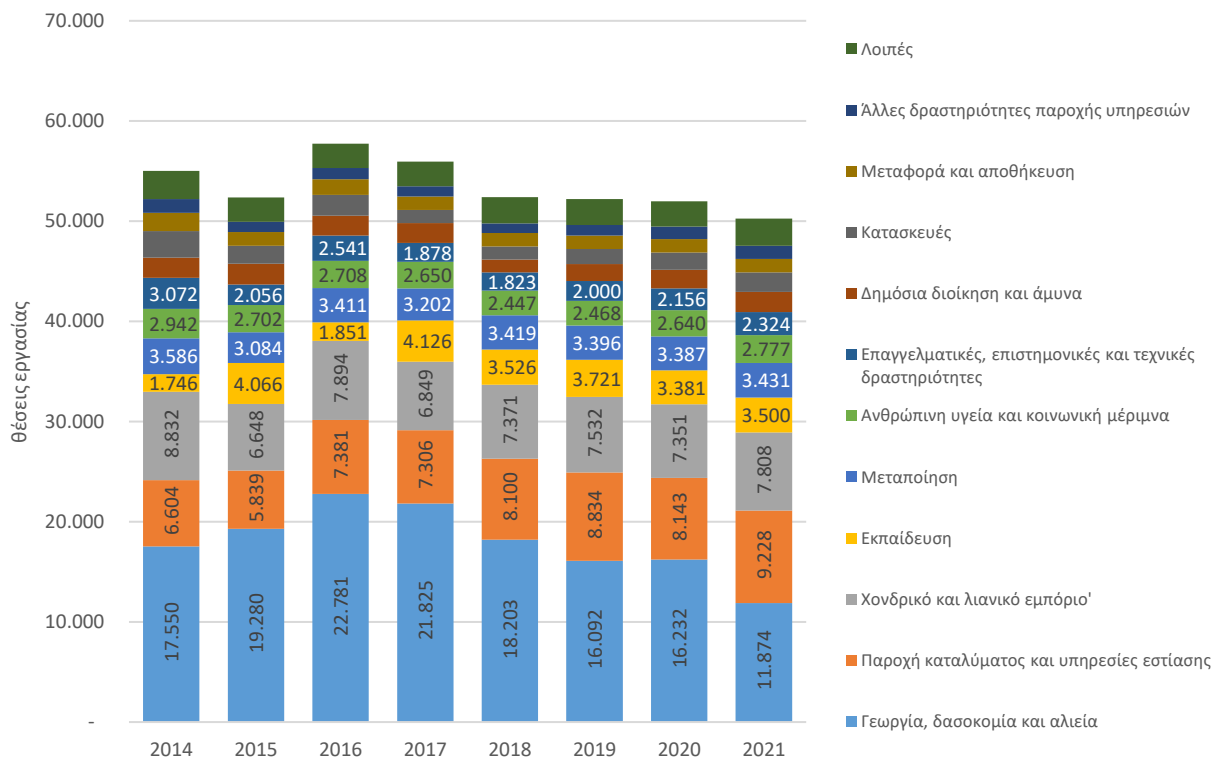
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση IOBE.

Πιο αναλυτικά, το 71,3% των εργαζόμενων στη Μεσσηνία (35.841 άτομα) απασχολούνταν το 2021 στον Πρωτογενή τομέα, στον τομέα των Ξενοδοχείων-Εστίασης, στο Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο, στην Εκπαίδευση και τη Μεταποίηση. Περίπου 4.800 άτομα απασχολούνταν στους τομείς Υγείας και Δημόσιας Διοίκησης, 2.300 άτομα σε Επαγγελματικές και Επιστημονικές Υπηρεσίες και περίπου 2.000 στις Κατασκευές. Μικρότερο είναι το μέγεθος της απασχόλησης στους υπόλοιπους τομείς.

Η σχετική συμμετοχή στη συνολική απασχόληση των δύο μεγαλύτερων τομέων οικονομικής δραστηριότητας της Μεσσηνίας (Πρωτογενής τομέας, Ξενοδοχεία-Εστίαση) ακολούθησε αντίθετη πορεία μεταξύ του 2014 και του 2021. Συγκεκριμένα, το μερίδιο του Πρωτογενούς τομέα μειώθηκε από 31,9% το 2014 σε 23,6% το 2021 λόγω μείωσης του αριθμού των εργαζόμενων από 17.550 σε 11.874 άτομα, ενώ η συμμετοχή της απασχόλησης στον τομέα Ξενοδοχείων-Εστίασης ενισχύθηκε την ίδια περίοδο από 12% σε 18,4%, καθώς η απασχόληση αυξήθηκε κατά 40% (2.624 άτομα). Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι λόγω του εποχιακού και συχνά δευτερεύοντος χαρακτήρα πολλών αγροτικών δραστηριοτήτων, η πραγματική απασχόληση στον Πρωτογενή τομέα είναι αρκετά μεγαλύτερη.

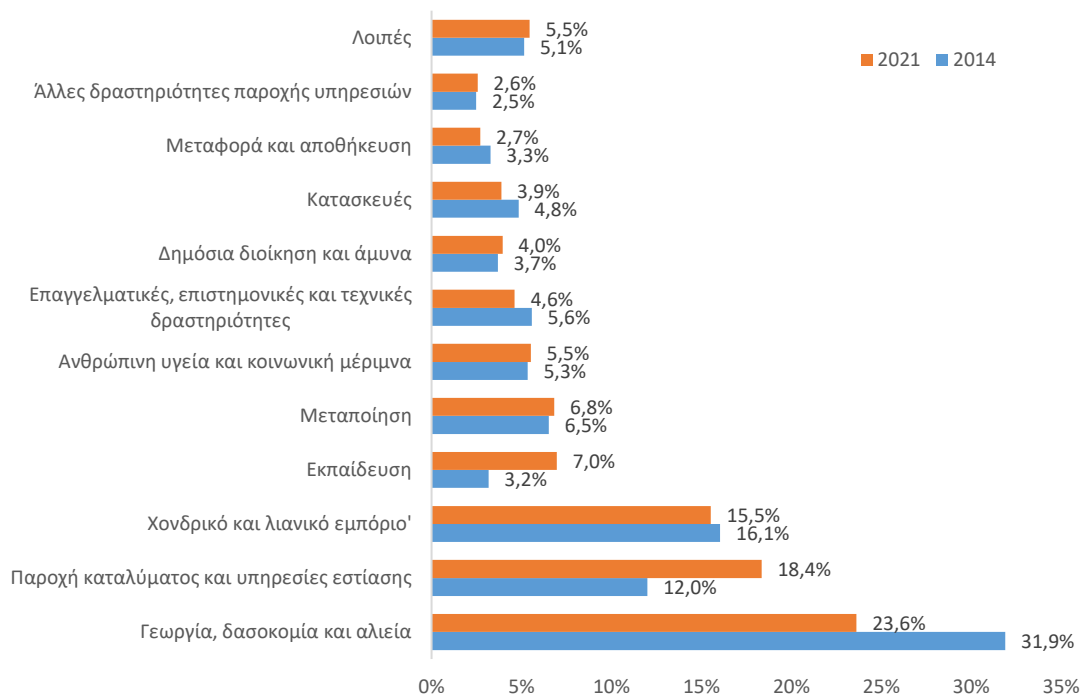
Στο πεδίο της απασχόλησης σημαντική ενίσχυση παρουσίασαν την εξεταζόμενη περίοδο οι δραστηριότητες Εκπαίδευσης, ενώ σημαντική υποχώρηση σημειώθηκε στους τομείς των Κατασκευών, των Επαγγελματικών και Επιστημονικών Δραστηριοτήτων και των Μεταφορών και Αποθήκευσης.

Διάγραμμα 2.16: Εξέλιξη της απασχόλησης στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 2.17: Συμμετοχή κλάδων στη συνολική απασχόληση στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, 2014 και 2021

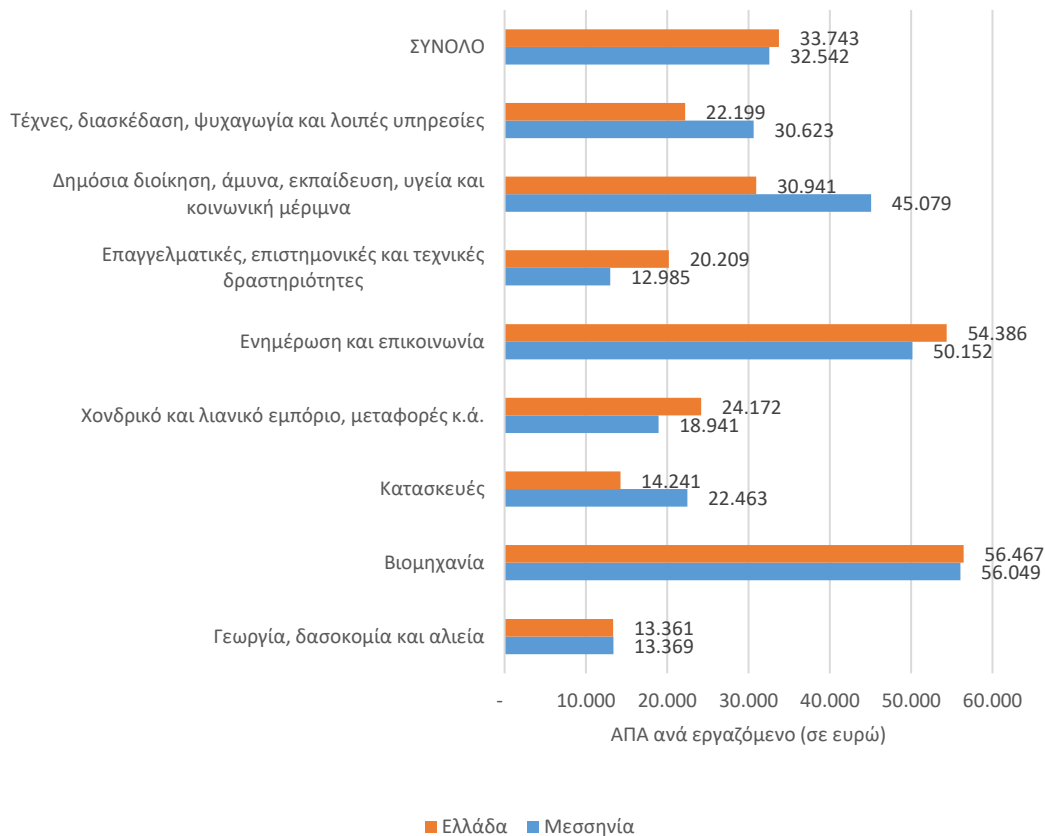
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

2.5 Παραγωγικότητα εργασίας

Η σχέση μεταξύ της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και της απασχόλησης ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας δίνει μια εικόνα για την παραγωγικότητα εργασίας στην οικονομία της Μεσσηνίας, συγκριτικά και με άλλες περιοχές. Η παραγωγικότητα, οριζόμενη ως το πηλίκο της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας προς την απασχόληση, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως το επίπεδο και η αποδοτική χρήση του κεφαλαίου και της τεχνολογίας, οι οργανωτικές ικανότητες, οι παραγωγικές καινοτομίες, οι τομείς εξειδίκευσης της περιοχής, κ.ά.. Μακροχρονίως, η παραγωγικότητα καθορίζει το επίπεδο ανταγωνιστικότητας των διεθνώς εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια περιοχή και τελικά, προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό, το επίπεδο οικονομικής ευημερίας των κατοίκων της.

Συνολικά, η παραγωγικότητα εργασίας στη Μεσσηνία είναι λίγο χαμηλότερη σε σύγκριση με την παραγωγικότητα εργασίας στη χώρα. Σε τομεακό επίπεδο, η Μεσσηνία εμφανίζει οριακά υψηλότερη συγκριτική παραγωγικότητα εργασίας στον πρωτογενή τομέα και σημαντικά υψηλότερη στις Κατασκευές, στη Δημόσια Διοίκηση/Εκπαίδευση/Υγεία και στις Τέχνες/Διασκέδαση/Ψυχαγωγία. Από την άλλη πλευρά, οριακά χαμηλότερη είναι η παραγωγικότητα εργασίας της Μεσσηνίας στον τομέα Βιομηχανίας/Ενέργειας, ενώ αρκετά χαμηλότερη παραγωγικότητα εργασίας έχει η Μεσσηνία στους τομείς Εμπορίου, Μεταφορών, Ξενοδοχείων/Εστίασης, Επαγγελματικών και Επιστημονικών Δραστηριοτήτων και Ενημέρωσης/Επικοινωνίας.

Διάγραμμα 2.18: Παραγωγικότητα εργασίας ανά τομέα, 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανάλυση ΙΟΒΕ.

2.6 Δείκτες περιφερειακής ανάλυσης

Μία καλύτερη εικόνα της σχετικής διάρθρωσης των περιφερειακών οικονομιών, με την έμφαση να δίνεται στη διερεύνηση των τομέων όπου η κάθε τοπική οικονομία εξειδικεύεται, μπορεί να προκύψει μέσω της χρήσης κατάλληλων εργαλείων περιφερειακής ανάλυσης, όπως οι συντελεστές συμμετοχής (location quotients).

Ο **συντελεστής συμμετοχής** μίας γεωγραφικής περιοχής r σε σχέση με μία ευρύτερη γεωγραφική περιοχή n και ως προς τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας i ορίζεται ως:

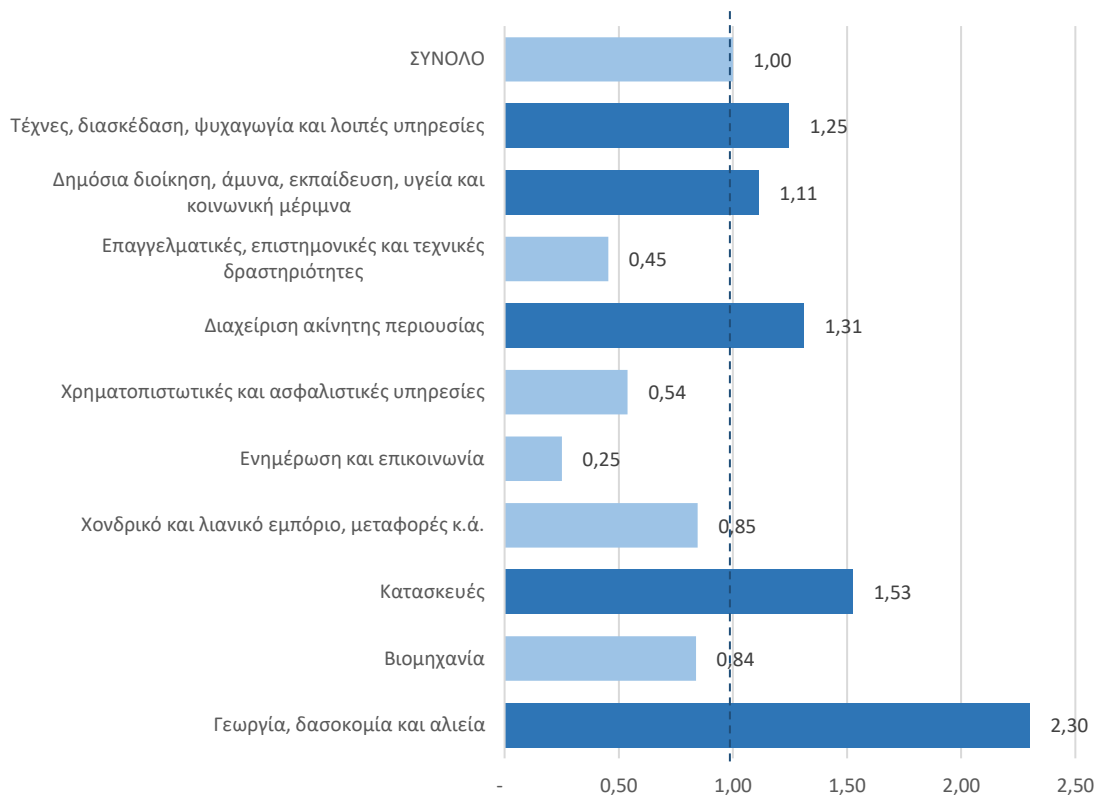
$$LQ = (A_{ir}/A_{in})/(A_r/A_n)$$

Στον παραπάνω τύπο, το A συμβολίζει τη μεταβλητή σε όρους της οποίας γίνεται ο υπολογισμός. Εάν για παράδειγμα η μεταβλητή A συμβολίζει την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) και ο κλάδος i τον πρωτογενή τομέα και οι γεωγραφικές περιοχές οι οποίες συμβολίζονται με r και n είναι αντίστοιχα η Μεσσηνία και η Ελλάδα, τότε ο παραπάνω τύπος υπολογίζει τον συντελεστή συμμετοχής του πρωτογενούς τομέα της Μεσσηνίας στο σύνολο του πρωτογενούς τομέα της Ελλάδος σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το ακριβές νόημα του υπολογισμού αυτού καθίσταται σαφές μέσω της μελέτης των δύο κλασμάτων από τα οποία αποτελείται ο παραπάνω τύπος. Ο αριθμητής, στο πλαίσιο του παραπάνω παραδείγματος, είναι ο λόγος της ΑΠΑ του πρωτογενούς τομέα στη Μεσσηνία προς την ΑΠΑ του πρωτογενούς τομέα στην Ελλάδα. Ο παρονομαστής είναι ο λόγος της συνολικής ΑΠΑ στη Μεσσηνία προς τη συνολική ΑΠΑ στην Ελλάδα. Εάν λοιπόν ο συντελεστής συμμετοχής είναι μεγαλύτερος της μονάδας, αυτό σημαίνει ότι η δομή της ΑΠΑ στη Μεσσηνία είναι περισσότερο στραμμένη προς τον πρωτογενή τομέα σε σχέση με τη δομή της ΑΠΑ στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας. Με άλλα λόγια, ένας μεγαλύτερος της μονάδας συντελεστής συμμετοχής νοείται ως ένδειξη εξειδίκευσης της υπό μελέτη γεωγραφικής περιοχής στον εν λόγω κλάδο οικονομικής δραστηριότητας⁸.

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών των συντελεστών συμμετοχής παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.19. Οι υπολογισμοί έχουν γίνει για τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας για τους οποίους υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία με αναφορά στο έτος 2021. Οι συντελεστές συμμετοχής δείχνουν μια σχετική εξειδίκευση της Μεσσηνίας στον Πρωτογενή τομέα, τις Κατασκευές, στη Δημόσια Διοίκηση και στις Τέχνες, Διασκέδαση, Ψυχαγωγία και λοιπές υπηρεσίες.

⁸ Όπως φαίνεται από τον ίδιο τον ορισμό του, ο συντελεστής συμμετοχής αποτελεί μία ιδιαίτερα ευρεία έννοια, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε πλείστες όσες περιπτώσεις και όχι μόνο στο πλαίσιο κάποιας οικονομικής ανάλυσης. Οι δύο γεωγραφικές περιοχές οι οποίες συγκρίνονται θα μπορούσαν να είναι μία χώρα και μία περιφέρεια, μία περιφέρεια και μία περιφερειακή ενότητα, μία περιφερειακή ενότητα και ένας δήμος, ή ακόμα και ένα σύνολο χωρών (π.χ. η Ε.Ε.) και μία μεμονωμένη χώρα. Ομοίως, η μεταβλητή σε όρους της οποίας υπολογίζεται ο συντελεστής συμμετοχής θα μπορούσε να είναι οποιαδήποτε ενδιαφέρουσα μεταβλητή, αν και οι πλέον συνηθιστές στο πλαίσιο αναλύσεων περιφερειακής οικονομικής ανάλυσης είναι η απασχόληση και η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Τέλος, ο κλάδος ως προς τον οποίο γίνεται ο υπολογισμός μπορεί να είναι είτε κάποιος γενικός τομέας της οικονομίας (π.χ. Υπηρεσίες, Μεταποίηση), είτε κάποιος πολύ συγκεκριμένος κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, στον βαθμό βέβαια που υπάρχουν τα απαραίτητα στοιχεία.

Διάγραμμα 2.19: Συντελεστές συμμετοχής ανά κλάδο, 2021 (με βάση την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE. Σχετική εξειδίκευση (σε σύγκριση με την Επικράτεια) υπάρχει όταν ο συντελεστής συμμετοχής είναι μεγαλύτερος της μονάδας.

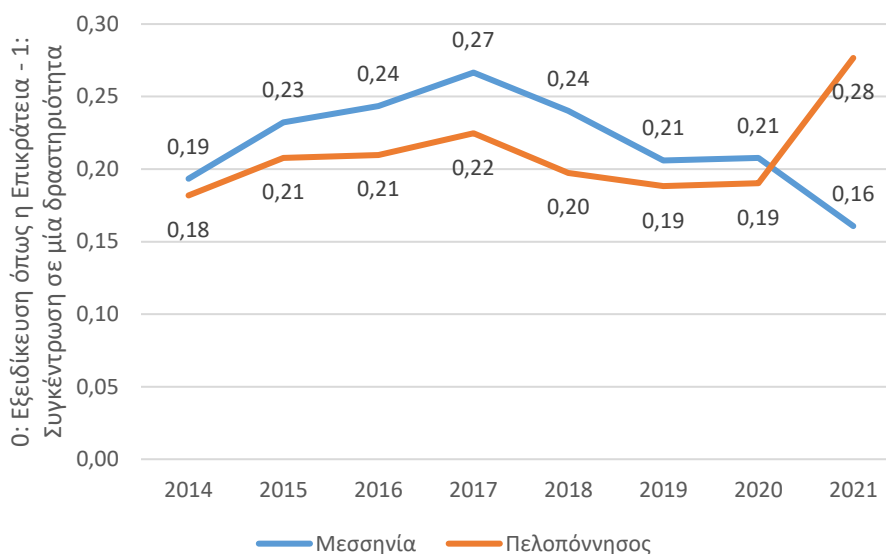
Ο σχετικά χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας προκύπτει και από τη σύγκριση των **συντελεστών χωροταξικής εξειδίκευσης**. Ο συντελεστής αυτός αποτελεί έναν τρόπο μέτρησης της διαφοροποίησης μεταξύ της διάρθρωσης της απασχόλησης σε μία ευρύτερη και μία στενότερη γεωγραφική περιοχή. Στην προκειμένη περίπτωση, ως ευρύτερη περιοχή νοείται η Επικράτεια όσον αφορά στον υπολογισμό των συντελεστών τόσο για τη Μεσσηνία όσο και για την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Ο συντελεστής χωροταξικής εξειδίκευσης ορίζεται ως:

$$\Sigma XE = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^k \left| \left(\frac{L_{ir}}{L_r} \right) - \left(\frac{L_{in}}{L_n} \right) \right|$$

Το L συμβολίζει την απασχόληση του κλάδου i στην γεωγραφική περιοχή r, ενώ το n είναι ευρύτερο γεωγραφικό επίπεδο της ανάλυσης (σύνολο χώρας).

Όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 2.20, η χωροταξική εξειδίκευση στη Μεσσηνία την περίοδο 2014-2021 διαφοροποιείται από το σύνολο της Επικράτειας, αλλά παρουσιάζει μια τάση σύγκλισης προς αυτήν μετά το 2017. Επιπλέον, η χωροταξική εξειδίκευση στη Μεσσηνία ήταν λίγο υψηλότερη από ό,τι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου μέχρι το 2020.

Διάγραμμα 2.20: Συντελεστής Χωροταξικής Εξειδίκευσης με βάση την απασχόληση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Τέλος, με την ανάλυση **απόκλισης-συμμετοχής** πραγματοποιείται διάκριση και κατανομή των μεταβολών της απασχόλησης μεταξύ τριών βασικών συνιστωσών. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής, η συνολική μεταβολή της απασχόλησης σε μία δεδομένη χρονική περίοδο διασπάται σε τρία μέρη.

- Πρώτον, στην καλούμενη «**εθνική συνιστώσα**», δηλαδή στη μεταβολή η οποία θα λάμβανε χώρα στην απασχόληση της υπό μελέτη περιφερειακής ενότητας εάν η απασχόληση σε κάθε κλάδο οικονομικής δραστηριότητας είχε μεταβληθεί με τον ίδιο ακριβώς ρυθμό με τον οποίο μεταβλήθηκε η απασχόληση στο σύνολο της εγχώριας οικονομίας.
- Δεύτερον, στη «**διαρθρωτική συνιστώσα**», ήτοι στη μεταβολή της απασχόλησης η οποία προκαλείται από το γεγονός ότι η διάρθρωση της περιφερειακής οικονομίας διαφοροποιείται από αυτήν της εθνικής οικονομίας.
- Τρίτον, στην «**περιφερειακή απόκλιση**», δηλαδή, στη μεταβολή της απασχόλησης η οποία οφείλεται στην ύπαρξη διαφορετικών ρυθμών ανάπτυξης μεταξύ της περιφέρειας και της ευρύτερης εθνικής οικονομίας.

Συμβολίζοντας με μηδέν την αρχική χρονική στιγμή της υπό μελέτη περιόδου και με t το τέλος της, η εθνική συνιστώσα ορίζεται ως εξής:

$$N_i = L_{ir}(0) \frac{L_n(t)}{L_n(0)} - L_{ir}(0)$$

Η διαρθρωτική συνιστώσα ορίζεται ως:

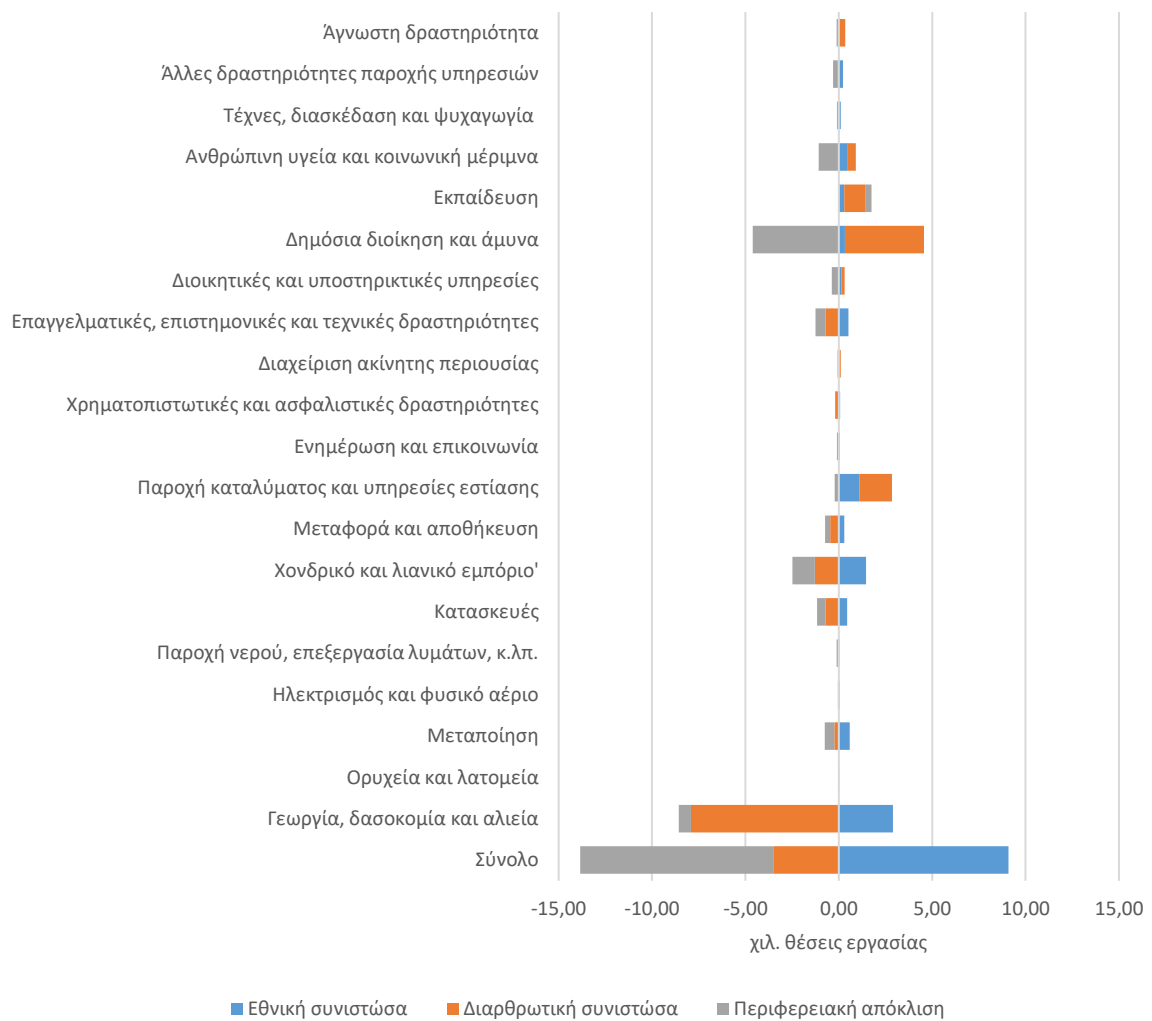
$$S_i = L_{ir}(0) \left[\frac{L_{in}(t)}{L_{in}(0)} - \frac{L_n(t)}{L_n(0)} \right]$$

Τέλος, η περιφερειακή απόκλιση δίδεται από τον ακόλουθο τύπο:

$$RD_i = L_{ir}(t) - L_{ir}(0) \frac{L_{in}(t)}{L_{in}(0)}$$

Μπορεί εύκολα να ελεγχθεί ότι το άθροισμα των τριών αυτών μεγεθών ισούται με τη συνολική μεταβολή, σε απόλυτους όρους, της απασχόλησης στον κλάδο *i* της περιφέρειας *r* μεταξύ των χρονικών στιγμών *t=0* και *t=t*. Οι παραπάνω τύποι ισχύουν προφανώς όσον αφορά στην ανάλυση ενός συγκεκριμένου κλάδου της οικονομίας. Εν τούτοις, η ανάλυση απόκλισης-συμμετοχής μπορεί να γίνει και για το σύνολο της περιφερειακής οικονομίας. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο που αλλάζει στους παραπάνω τύπους είναι ότι τα μεγέθη που αναφέρονται συγκεκριμένα στον κλάδο *i* αντικαθίστανται από τα αθροίσματα των αντίστοιχων μεγεθών για όλους του κλάδους *i=1...k*.

Διάγραμμα 2.21: Ανάλυση Απόκλισης – Συμμετοχής της Μεσσηνίας για την περίοδο 2014-2021 με βάση την απασχόληση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE.

Στο πλαίσιο της ανάλυσης εξετάστηκε η χρονική περίοδος 2014-2021 και υπολογίστηκαν οι παραπάνω συνιστώσες τόσο για κάθε μεμονωμένο τομέα, όσο και για το σύνολο της οικονομίας. Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε για την περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας σε σύγκριση με την ελληνική οικονομία. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι κυρίως ειδικό

παράγοντες (Περιφερειακή απόκλιση) που σχετίζονται με τις τοπικές οικονομικές δομές και σε μικρότερο βαθμό η διαρθρωτική συνιστώσα οδήγησαν σε σημαντική μείωση της απασχόλησης στη Μεσσηνία, ενώ παράγοντες που συνδέονται με την Εθνική συνιστώσα συγκράτησαν τη μείωση της απασχόλησης (Διάγραμμα 2.21). Για τον Πρωτογενή τομέα, ιδιαίτερα σημαντική είναι η διαρθρωτική συνιστώσα, η οποία αντανακλά τη σημαντική εξειδίκευση της Μεσσηνίας σε συνδυασμό με τη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα αυτό την εξεταζόμενη περίοδο. Επίσης, η διαρθρωτική σε συνδυασμό με την εθνική συνιστώσα εξηγούν την αύξηση της απασχόλησης στον τομέα Ξενοδοχείων-Εστίασης.

2.7 Ο επιχειρηματικός τομέας στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Ο Πίνακας 2.1 παρουσιάζει τον αριθμό των νομικών μονάδων, τον κύκλο εργασιών και τον αριθμό των απασχολούμενων ανά κλάδο στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας για το έτος 2021. Στον πρωτογενή τομέα συγκεντρώνεται η πλειονότητα των νομικών μονάδων (φυσικά πρόσωπα κυρίως), η οποία μάλιστα υπερβαίνει τον αριθμό των απασχολούμενων στον τομέα, υποδηλώνοντας ότι για μέρος του πληθυσμού η ενασχόληση με τον αγροτικό τομέα αποτελεί δευτερεύουσα δραστηριότητα. Σε όρους αριθμού νομικών μονάδων ξεχωρίζουν επίσης το Εμπόριο και ο τομέας Ξενοδοχείων-Εστίασης.

Πίνακας 2.1: Αριθμός νομικών μονάδων, κύκλος εργασιών και αριθμός απασχολούμενων ανά κλάδο στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, 2021

Οικονομική δραστηριότητα		Αριθμός νομικών μονάδων	Κύκλος εργασιών (σε χιλ. ευρώ)	Αριθμός απασχολούμενων
A	ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ	20.932	159.873	11.874
B	ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ	7	1.733	12
Γ	ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	954	450.046	3.431
Δ	ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ, ΑΤΜΟΥ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΥ	145	8.649	239
Ε	ΠΑΡΟΧΗ ΝΕΡΟΥ· ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΛΥΜΑΤΩΝ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ	24	6.383	121
ΣΤ	ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	1.195	70.394	1.949
Ζ	ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ· ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΟΤΟΣΥΚΚΛΕΤΩΝ	3.179	1.038.257	7.808
Η	ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	815	68.882	1.362
Θ	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	2.086	137.060	9.228
Ι	ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	137	8.491	306
Κ	ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	180	6.004	257
Λ	ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	112	7.626	171
Μ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	1.607	54.941	2.324
Ν	ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	210	17.785	742
Ξ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΜΥΝΑ· ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	11	1.103	1.987
Ο	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	363	4.998	3.500
Π	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	629	38.222	2.777
Ρ	ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	255	5.919	613
Σ	Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	612	12.855	1.288
Ω	Άγνωστη Δραστηριότητα	25	50	283
ΣΥΝΟΛΟ		33.478	2.099.269	50.272

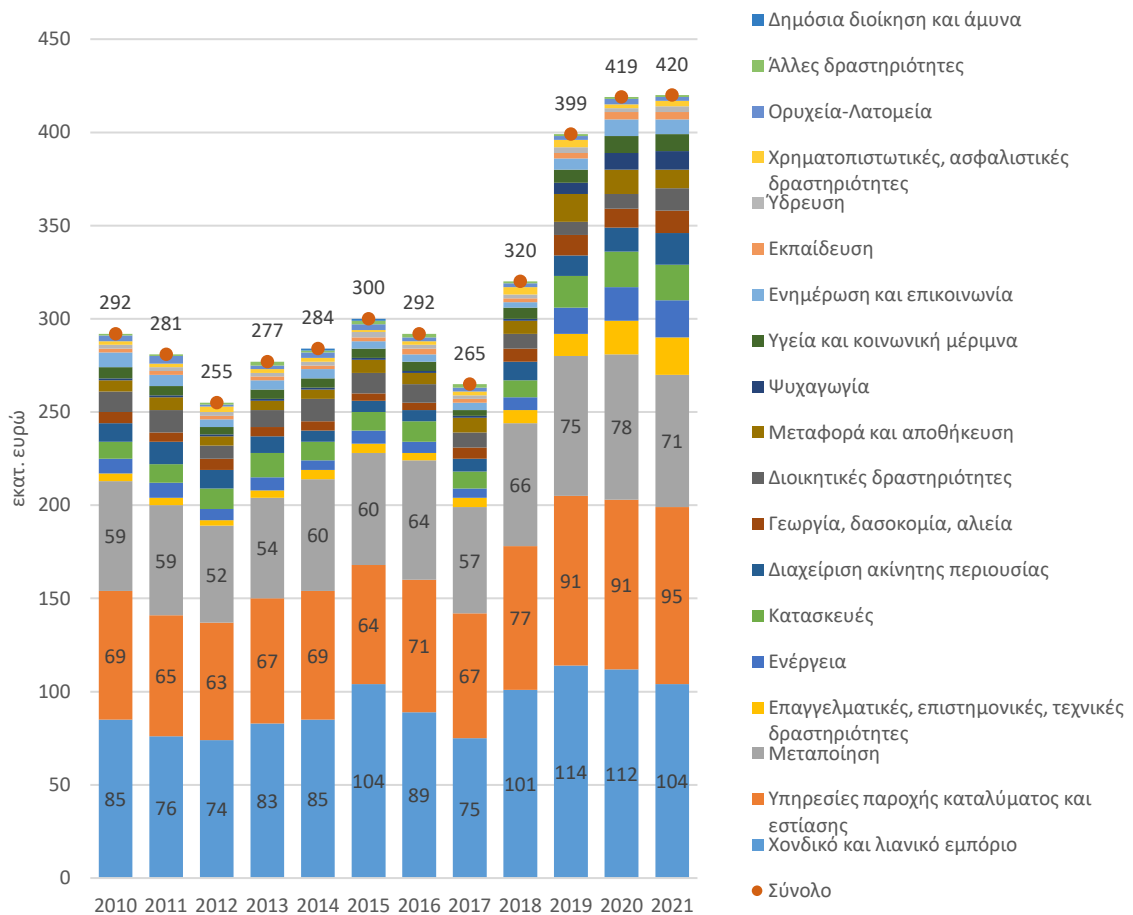
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Ο συνολικός κύκλος εργασιών των μεσσηνιακών επιχειρήσεων σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες έφτασε τα 2,1 δισ. ευρώ το 2021. Η πλειονότητα του κύκλου εργασιών

συγκεντρώνεται στο Εμπόριο (χονδρικό και λιανικό), στη Μεταποίηση, στον Αγροτικό τομέα, στον τομέα Ξενοδοχείων-Εστίασης, στις Κατασκευές και στις Επαγγελματικές και Επιστημονικές δραστηριότητες.

Σε σχέση με την επιχειρηματική δραστηριότητα στη Μεσσηνία, ο συνολικός αριθμός των επιχειρήσεων Α.Ε. και Ε.Π.Ε. που έχουν έδρα στη Μεσσηνία⁹ και έχουν δημοσιεύσει λογιστικές καταστάσεις ανήλθε σε 420 επιχειρήσεις το 2021 από 320 το 2018 και 292 το 2010 (Διάγραμμα 2.22). Ως προς την κλαδική διαστρωμάτωση, το 25% των επιχειρήσεων το 2021 δραστηριοποιείται στον κλάδο του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, το 22,6% στις υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης και το 16,9% στη Μεταποίηση. Έπονται με πολύ μικρότερη συμμετοχή οι επαγγελματικές, επιστημονικές, τεχνικές δραστηριότητες και ο κλάδος της ενέργειας με συμμετοχή 4,8% στον συνολικό αριθμό επιχειρήσεων του δείγματος.

Διάγραμμα 2.22: Αριθμός επιχειρήσεων Μεσσηνίας με δημοσιευμένες λογιστικές καταστάσεις ανά κλάδο δραστηριότητας

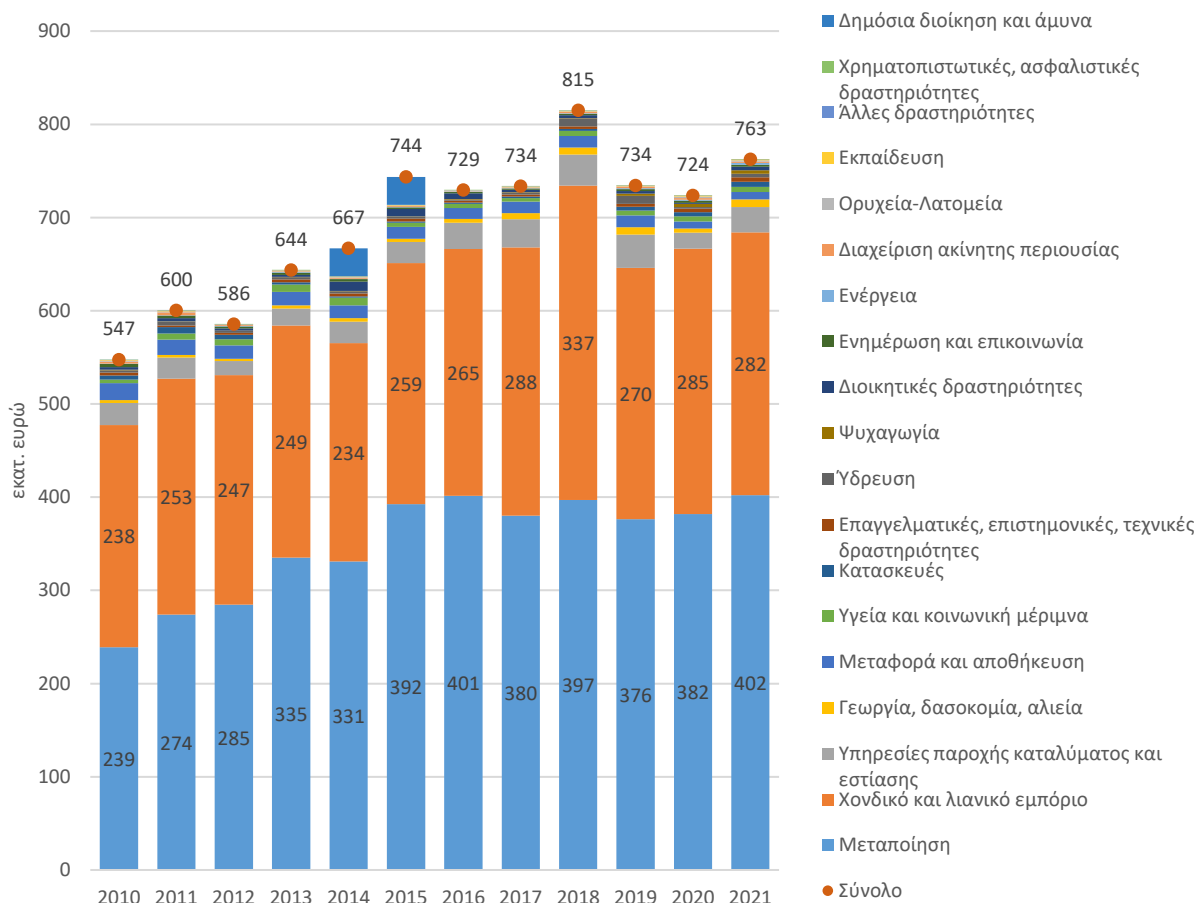
Πηγή: ICAP.

Ο κύκλος εργασιών (πωλήσεις) των επιχειρήσεων του δείγματος ενισχύθηκε σε 763 εκατ. ευρώ το 2021 από 547 εκατ. ευρώ το 2010 (+39,3%) (Διάγραμμα 2.23). Την περίοδο 2010-2021, οι υψηλότερες πωλήσεις καταγράφηκαν το 2018 με 815 εκατ. ευρώ και η δεύτερη υψηλότερη επίδοση το 2021 με 763 εκατ. ευρώ, ενώ η χαμηλότερη το 2012 με 255 εκατ.

⁹ Επομένως, δεν περιλαμβάνονται επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Μεσσηνία, αλλά έχουν έδρα σε άλλη περιφερειακή ενότητα.

ευρώ. Ως προς την κλαδική κατανομή, πάνω από το μισό του κύκλου εργασιών το 2021 προέρχεται από τη Μεταποίηση, ενώ το 37,0% από το χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Ακολουθούν με σημαντική απόσταση οι υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης με 3,6% και ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, δασοκομία και αλιεία) με 1,1%, δείγμα ότι δεν έχουν προχωρήσει εταιρικές μορφές οργάνωσης στον Πρωτογενή τομέα.

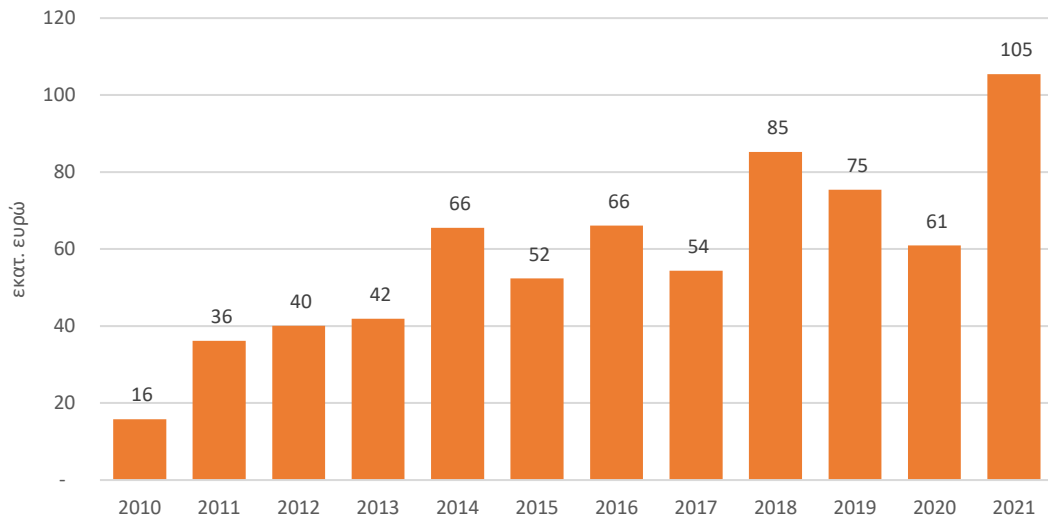
Διάγραμμα 2.23: Κύκλος εργασιών επιχειρήσεων Μεσσηνίας ανά κλάδο δραστηριότητας

Πηγή: ICAP.

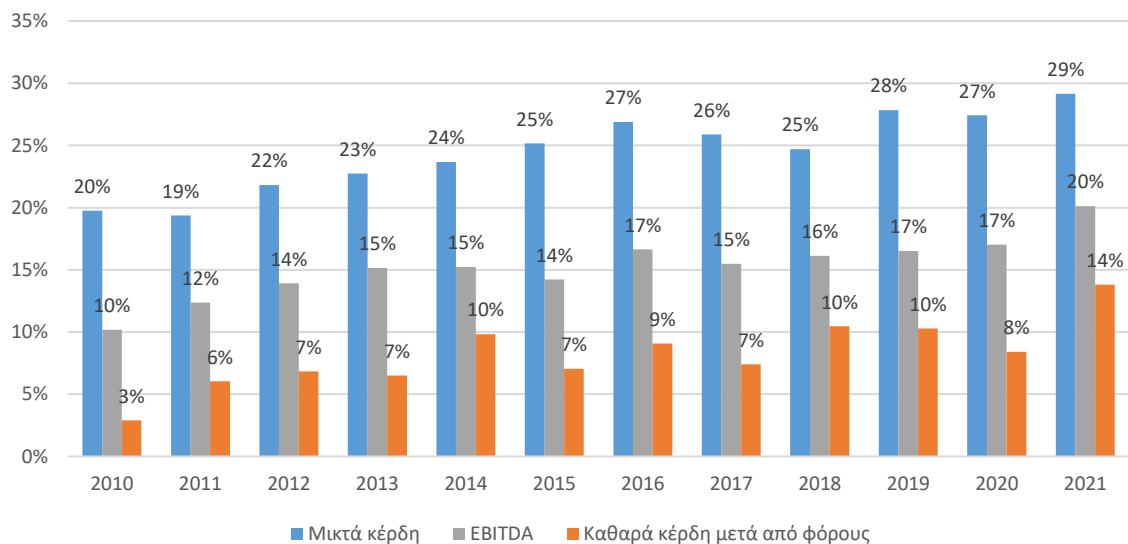
Ως προς την κερδοφορία των μεσσηνιακών επιχειρήσεων, τα καθαρά κέρδη μετά από φόρους καταγράφουν σημαντική ενίσχυση το 2021 σε σύγκριση με την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του 2010 (Διάγραμμα 2.24). Ειδικότερα, διαμορφώθηκαν σε 105 εκατ. ευρώ το 2021 από 16 εκατ. ευρώ το 2010. Αξιοσημείωτη ωστόσο είναι και η αύξηση σε σχέση με το 2015 όπου η κερδοφορία των επιχειρήσεων διπλασιάστηκε. Σε σύγκριση με το 2020, όταν ξέσπασε η υγειονομική κρίση, τα καθαρά κέρδη μετά από φόρους ενισχύθηκαν κατά 73,0%. Η ενίσχυση της κερδοφορίας αντανακλάται στα περιθώρια μικτού και καθαρού κέρδους και στο περιθώριο EBITDA (κέρδη προ τόκων, φόρων και αποσβέσεων), τα οποία κινήθηκαν τα πιο πρόσφατα έτη ανοδικά (Διάγραμμα 2.25).

Διάγραμμα 2.24: Καθαρά κέρδη μετά από φόρους επιχειρήσεων Μεσσηνίας

Πηγή: ICAP.

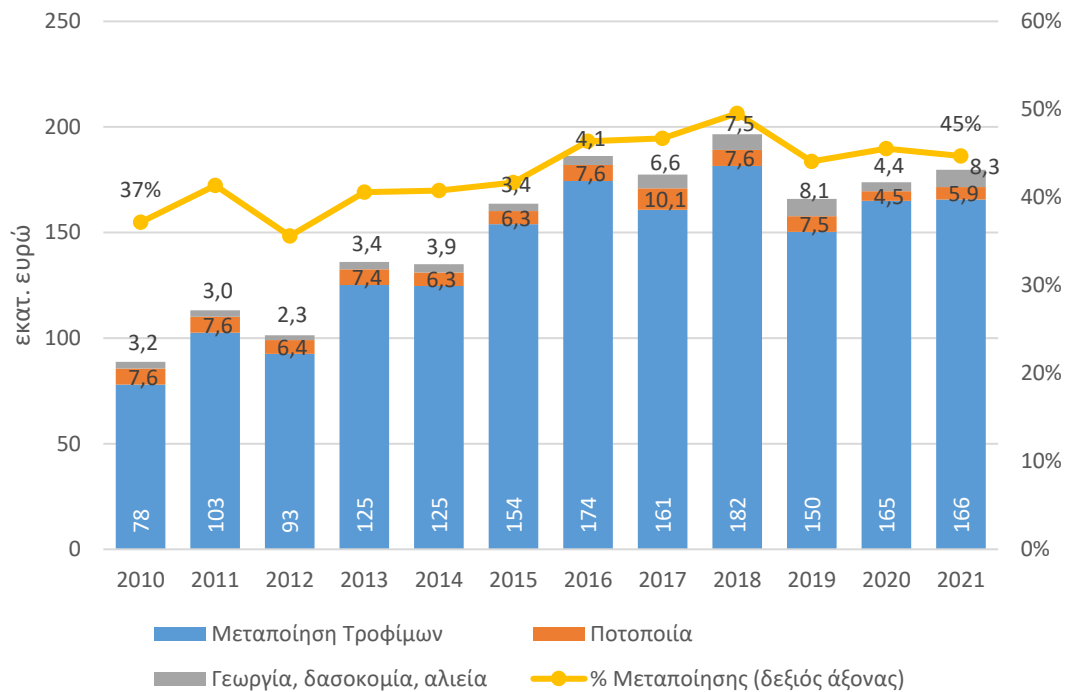
Διάγραμμα 2.25: Περιθώρια κερδοφορίας επιχειρήσεων Μεσσηνίας

Πηγή: ICAP. Ανάλυση IOBE.

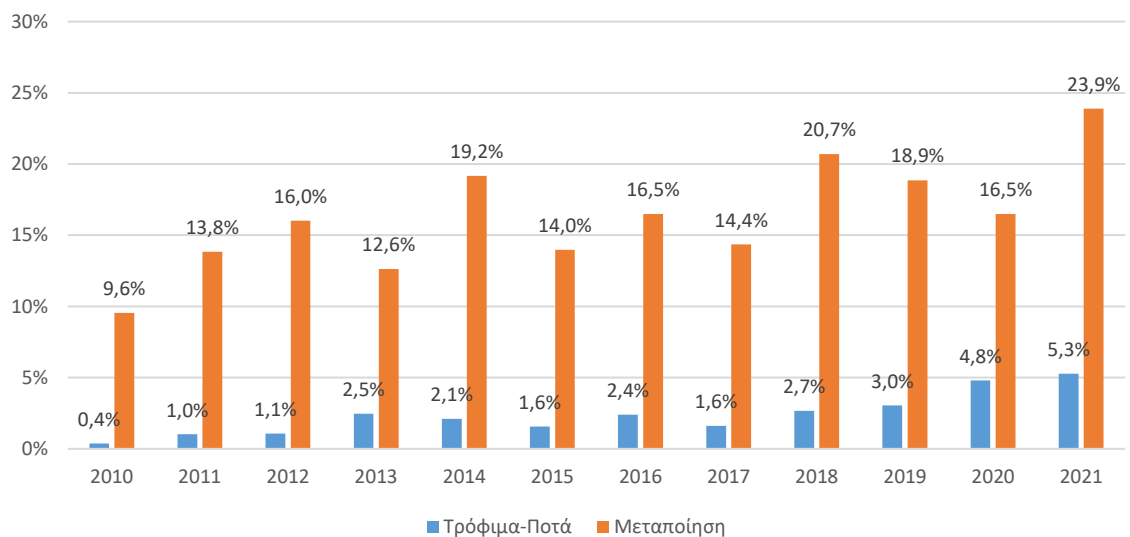
Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της αγροδιατροφής έχουν ενισχύσει σημαντικά το μερίδιό τους στη συνολική μεταποιητική δραστηριότητα της Μεσσηνίας (45% το 2021 από 37% το 2010). Σε σύγκριση με το 2010 ο κύκλος εργασιών των συγκεκριμένων επιχειρήσεων έχει διπλασιαστεί, ανερχόμενος το 2021 σε 180 εκατ. ευρώ (από 89 εκατ. ευρώ το 2010). Ωστόσο, η αποδοτικότητα στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων και ποτών, όπως μετριέται με το καθαρό περιθώριο κέρδους μετά από φόρους, υπολείπεται σε σύγκριση με την αποδοτικότητα στο σύνολο των μεταποιητικών δραστηριοτήτων στη Μεσσηνία (Διάγραμμα 2.27).

Διάγραμμα 2.26: Κύκλος εργασιών δείγματος μεσσηνιακών επιχειρήσεων Μεταποίησης Τροφίμων και Ποτών και Αγροτικού τομέα

Πηγή: ICAP. Ανάλυση IOBE.

Διάγραμμα 2.27: Περιθώριο καθαρού κέρδους μετά από φόρους των επιχειρήσεων της Μεσσηνίας στη Μεταποίηση συνολικά και στη Μεταποίηση Τροφίμων και Ποτών

Πηγή: ICAP. Ανάλυση IOBE.

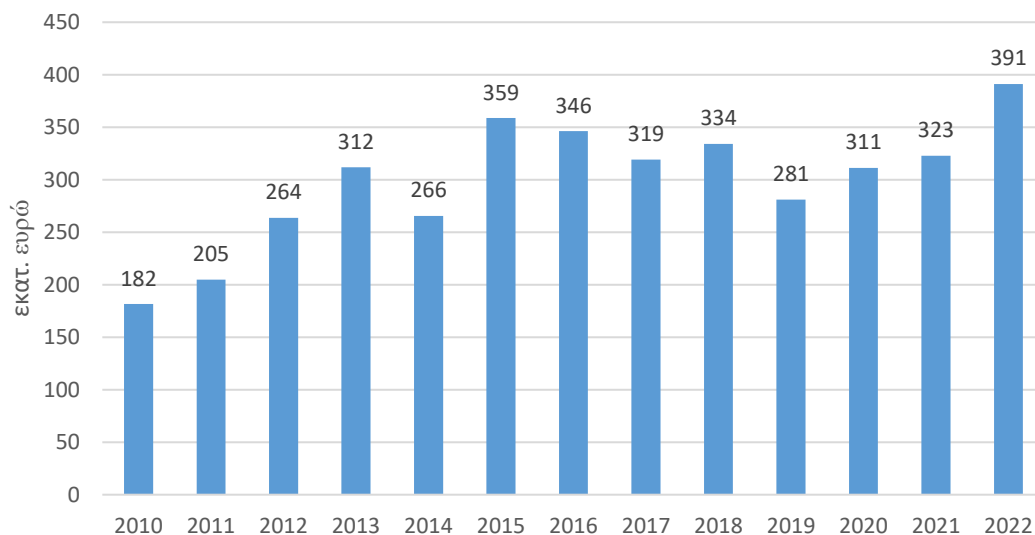
2.8 Εξωτερικό εμπόριο της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα βασικά μεγέθη του εξωτερικού εμπορίου της Μεσσηνίας και ορισμένοι δείκτες που εξετάζουν την επίδοση, την εξωστρέφεια και εξαγωγική εξειδίκευσή της.

2.8.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΞΑΓΩΓΩΝ

Ως προς την εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων της Μεσσηνίας, τα σχετικά στοιχεία δείχνουν ότι η αξία των εξαγωγών προϊόντων υπερδιπλασιάστηκε τα τελευταία 12 χρόνια, φθάνοντας τα 391 εκατ. ευρώ το 2022 από 182 εκατ. ευρώ το 2010 (+115%) (Διάγραμμα 2.28). Μάλιστα, η αξία των εξαγωγών το 2022 είναι η υψηλότερη που καταγράφηκε την εξεταζόμενη περίοδο. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η αξία των εξαγωγών παρουσίασε άνοδο την περίοδο της πανδημίας, από 311 εκατ. το 2020 σε 391 εκατ. το 2022.

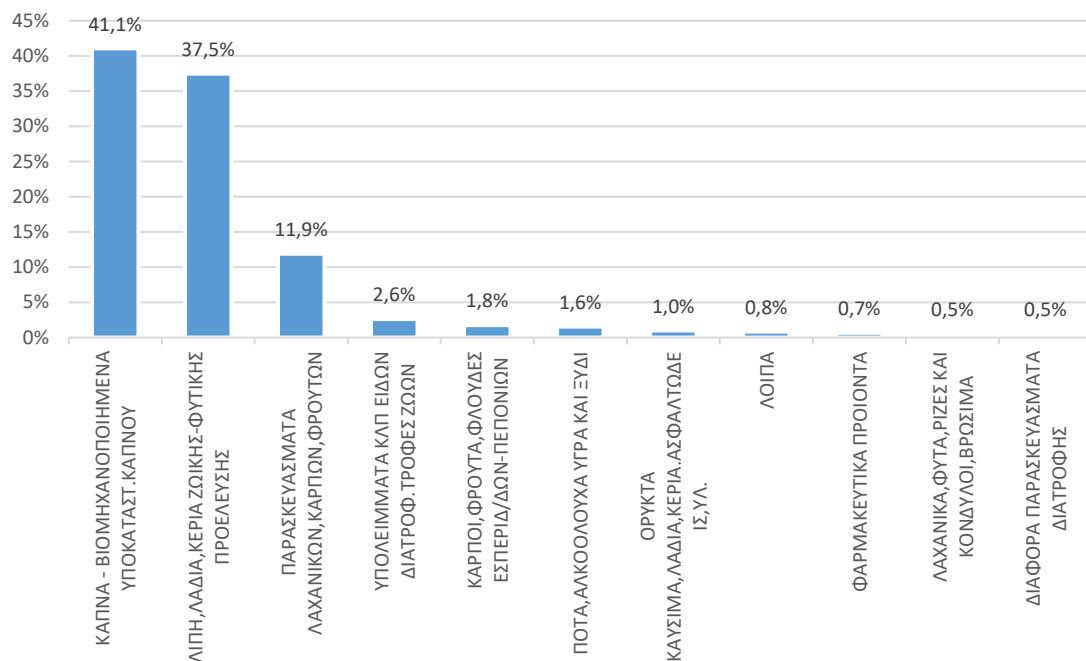
Διάγραμμα 2.28: Αξία εξαγωγών Μεσσηνίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Σε σχέση με την κατανομή της αξίας των εξαγωγών ανά οικονομική δραστηριότητα (Διάγραμμα 2.29), το 41% της αξίας το 2022 προέρχεται από την καπνοβιομηχανία, ακολουθεί η ελαιοπαραγωγή με συμβολή 37% και τα παρασκευάσματα λαχανικών, καρπών και φρούτων με 12%. Συνεπώς, τα προϊόντα αγροδιατροφής καλύπτουν περίπου το ήμισυ της αξίας των εξαγωγών, ενώ το ύψος της παραγωγής ελαιόλαδου και οι διακυμάνσεις των τιμών του αποτελούν έναν βασικό παράγοντα που επηρεάζει τις εξαγωγικές επιδόσεις την περιοχής σε όρους αξίας.

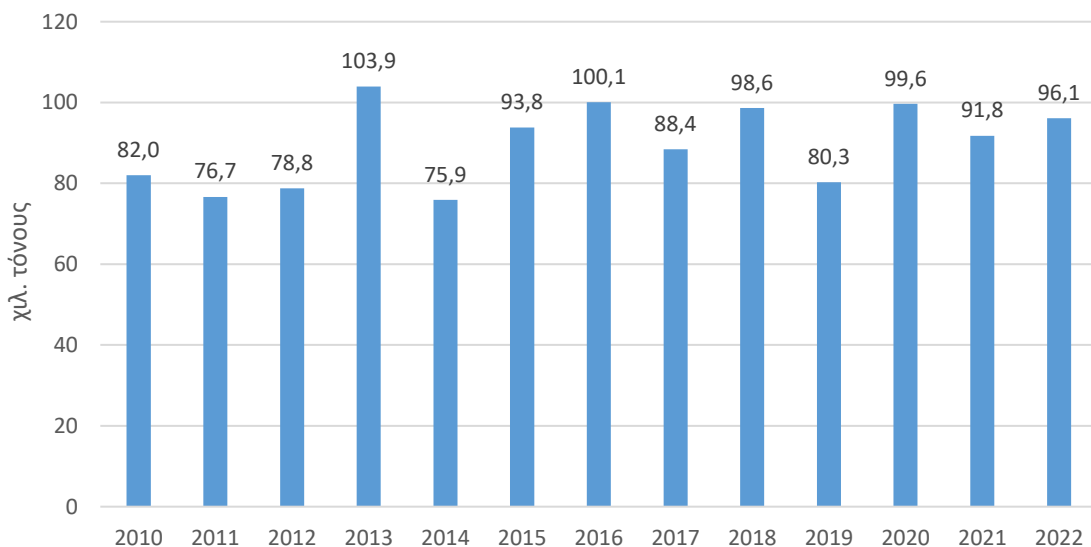
Διάγραμμα 2.29: Κατανομή αξίας εξαγωγών Μεσσηνίας, 2022

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

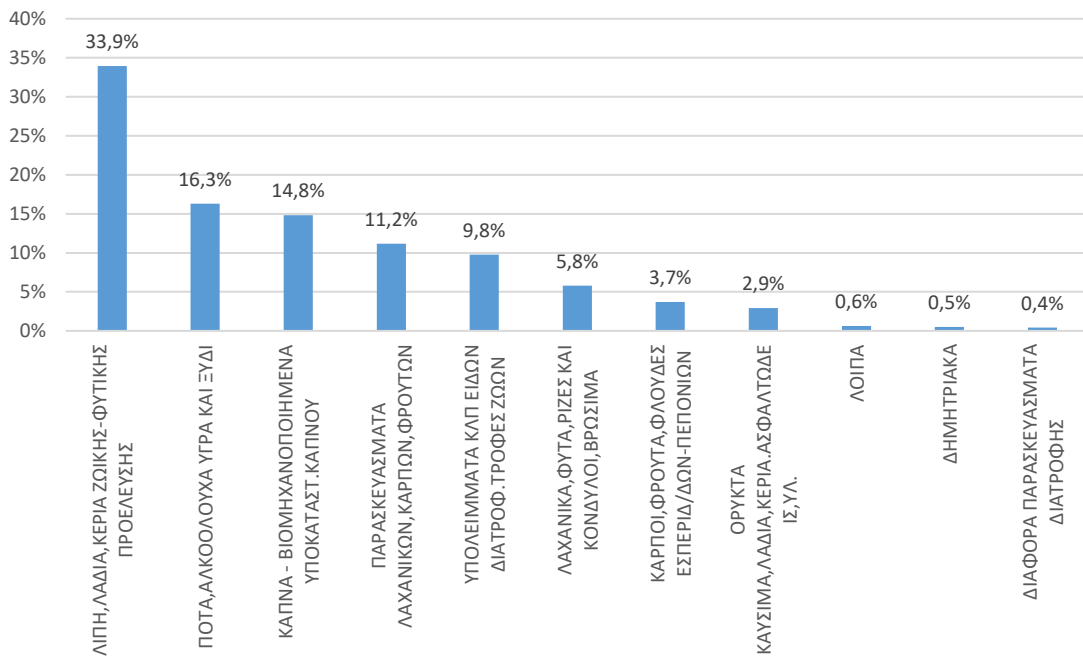
Ο όγκος των μεσσηνιακών εξαγωγών αυξήθηκε κατά 17,2% την περίοδο 2010-2022, σε 96,1 χιλ. τόνους το 2022 από 82,0 χιλ. τόνους το 2010 (Διάγραμμα 2.30), παρουσιάζοντας την εξεταζόμενη περίοδο αρκετές διακυμάνσεις, οι οποίες επηρεάζονται σημαντικά από τον όγκο της ετήσιας ελαιοπαραγωγής. Το 2013 καταγράφηκε ο υψηλότερος όγκος εξαγωγών της εν λόγω περιόδου με 104 χιλ. τόνους και το επόμενο έτος ο χαμηλότερος (76 χιλ. τόνους). Ως προς τη σύνθεση του όγκου εξαγωγών ανά κλάδο, το 1/3 των εξαγωγών του 2022 προέρχεται από την ελαιοπαραγωγή, με τα προϊόντα της ποτοποιίας (16%) και της καπνοβιομηχανίας (15%) να ακολουθούν.

Διάγραμμα 2.30: Όγκος εξαγωγών Μεσσηνίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

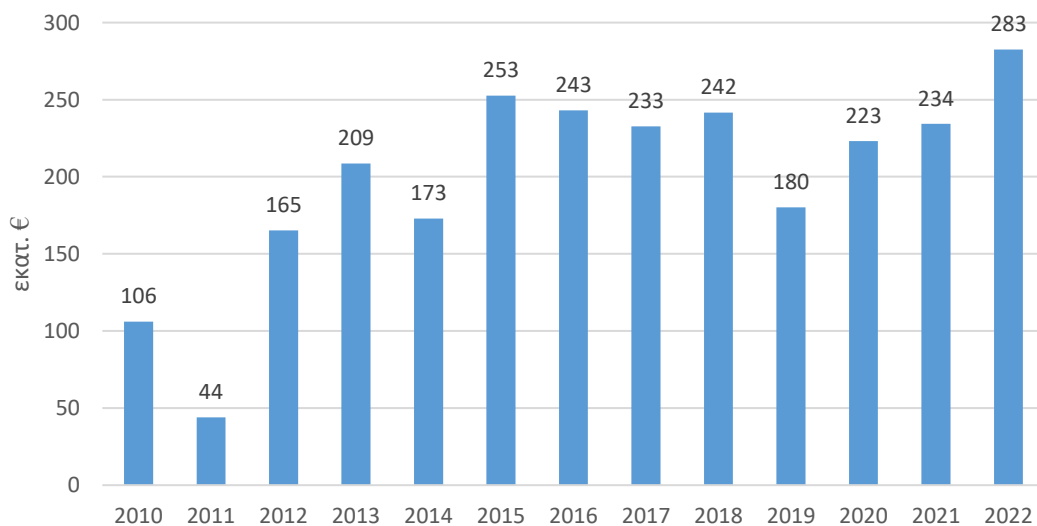
Διάγραμμα 2.31: Κατανομή όγκου εξαγωγών Μεσσηνίας, 2022

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Το εμπορικό ισοζύγιο της Μεσσηνίας έχει σημειώσει έντονα ανοδική τάση, φθάνοντας τα 283 εκατ. ευρώ το 2022 από 106 εκατ. ευρώ το 2010 (+167%) (Διάγραμμα 2.32). Αυτό υποδηλώνει ότι οι εξαγωγές των επιχειρήσεων της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας υπερβαίνουν σταθερά, και με αυξανόμενο μάλιστα ρυθμό, τις αντίστοιχες εισαγωγές προϊόντων.

Διάγραμμα 2.32: Εμπορικό ισοζύγιο Μεσσηνίας

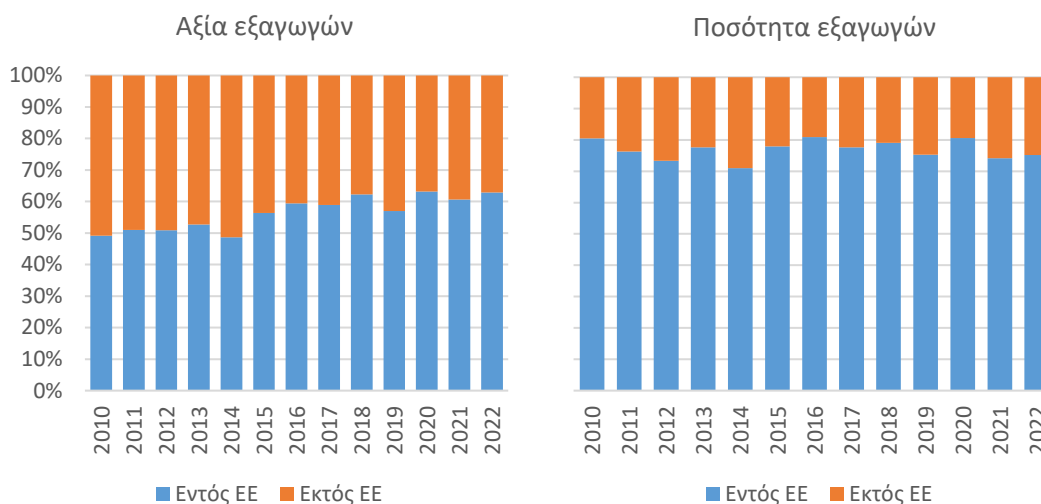
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Ως προς τον προορισμό των εξαγωγών, το μεγαλύτερο μερίδιο εξαγωγών κατευθύνεται εντός της ΕΕ, τόσο σε όρους αξίας όσο και σε όρους όγκου εξαγωγών (Διάγραμμα 2.33). Σε όρους αξίας, το ποσοστό εξαγωγών προς την ΕΕ βαίνει αυξανόμενο διαχρονικά, αποτελώντας τουλάχιστον το 60% των εξαγωγών το 2022 από 50% το 2010. Ως προς την ποσότητα

εξαγωγών, ο όγκος που κατευθύνεται στην ΕΕ κυμαίνεται μεταξύ του 70-80% για το διάστημα 2010-2022.

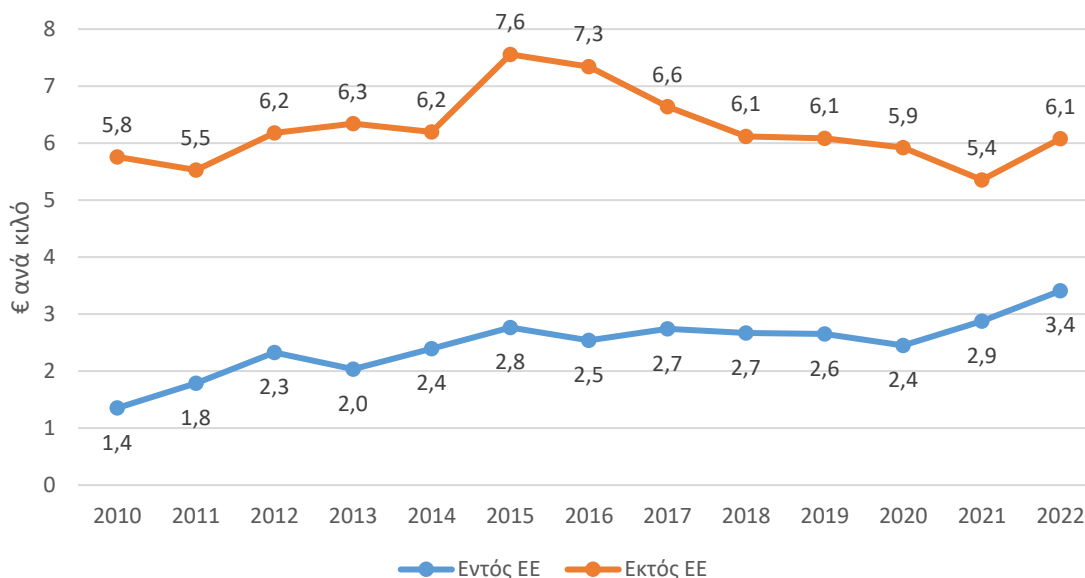
Η μέση αξία των εξαγωγών που κατευθύνονται σε χώρες εκτός ΕΕ είναι υψηλότερη διαχρονικά σε σχέση με την αντίστοιχη αξία των εξαγωγών που προορίζονται σε χώρες εντός ΕΕ (Διάγραμμα 2.34). Ενδεικτικά, το 2022 η μέση αξία των εξαγωγών προς χώρες εκτός ΕΕ ήταν 6,1 ευρώ ανά κιλό, ενώ για τις εξαγωγές προς χώρες εντός της ΕΕ διαμορφώθηκε σε 3,4 ευρώ ανά κιλό. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στη σύνθεση των εξαγωγών προϊόντων που κατευθύνονται σε διαφορετικές χώρες.

Διάγραμμα 2.33: Βασικά μεγέθη Μεσσηνίας ανά προορισμό, σε %

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 2.34: Μέση αξία συναλλαγών Μεσσηνίας ανά προορισμό

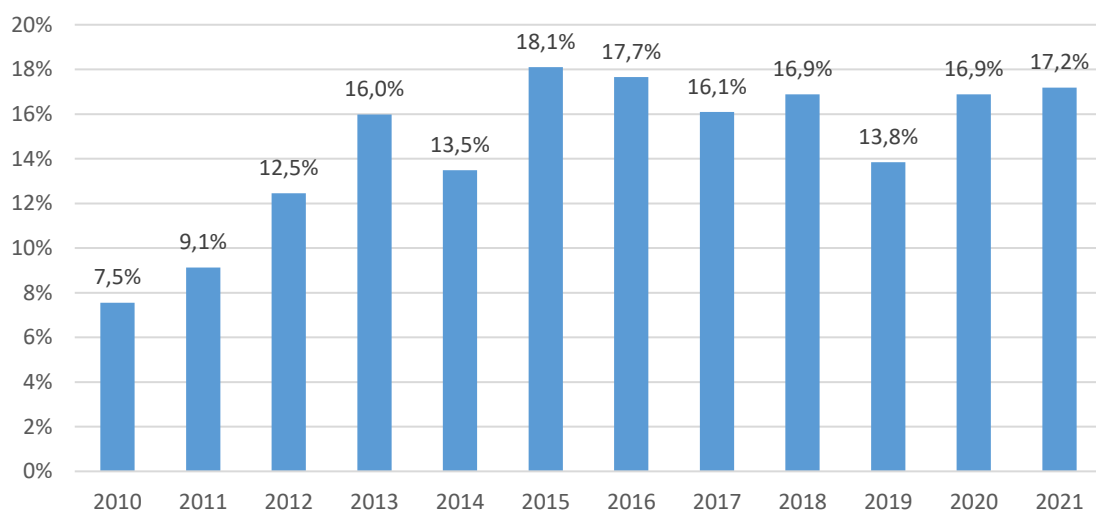

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

2.8.2 ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης, όπως ορίζεται από την αξία των εξαγωγών προς το ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας, υποδηλώνει το ποσοστό του τοπικού ΑΕΠ που συνδέεται με την εξαγωγική δραστηριότητα. Στην περίπτωση της Μεσσηνίας, ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης έχει αυξηθεί σημαντικά την περίοδο 2010-2021 (Διάγραμμα 2.35). Το 2021 οι εξαγωγές αποτελούσαν το 17,2% του ΑΕΠ της Μεσσηνίας, όταν το 2014 η συμμετοχή ήταν 13,5% και το 2010 μόλις 7,5%. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εξαγωγική επίδοση ενισχύθηκε μετά το 2011, όταν το ΑΕΠ της Μεσσηνίας υποχώρησε σημαντικά. Η διατήρηση ή/και η ενίσχυση των εξαγωγών επιδόσεων, ωστόσο, περιόρισε σε μεγάλο βαθμό την περαιτέρω υποχώρηση του τοπικού ΑΕΠ.

Διάγραμμα 2.35: Εξαγωγική επίδοση Μεσσηνίας (αξία εξαγωγών προς ΑΕΠ)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE, **Σημ:** Η εξαγωγική επίδοση ορίζεται ως η αξία εξαγωγών προς το ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας.

Σε όρους εξαγωγών ανά κάτοικο, οι εξαγωγές σχεδόν διπλασιάστηκαν σε 2,1 χιλ. ευρώ το 2021 από 1,1 ευρώ το 2011. Περαιτέρω, ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος (Revealed Comparative Advantage-RCA) σε βασικούς κλάδους της οικονομίας υπολογίζει το μερίδιο των εξαγωγών ενός κλάδου στο σύνολο των εξαγωγών της περιοχής προς το αντίστοιχο μερίδιο που καταγράφεται στη χώρα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα «αποκαλύπτεται» όταν η τιμή του δείκτη είναι μεγαλύτερη της μονάδας. Ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος της Μεσσηνίας για το ελαιόλαδο διαμορφώθηκε σε 18,7 το 2022, από 15,6 το 2021 και 14,9 το 2011. Σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της Ελλάδας, η Μεσσηνία κατέχει την 5^η θέση το 2022 με τον υψηλότερο δείκτη στο ελαιόλαδο, ενώ μια δεκαετία πριν βρισκόταν μια θέση χαμηλότερα.

Σχετικά με το σύνολο των αγροτικών προϊόντων, ο δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος αυξήθηκε σε 7,07 το 2022 από 5,2 το 2021 και 4,84 το 2011. Με βάση την ιεράρχηση των περιφερειακών ενότητων, η Μεσσηνία από τη 12^η θέση το 2011 έπεσε στην 15^η θέση το 2021, ωστόσο ανέβηκε στην 11^η θέση το 2022. Όσον αφορά τα τρόφιμα, η Μεσσηνία βρίσκεται στην 17^η θέση το 2022 από την 14^η το 2021, ενώ στα ποτά και καπνά κατατάσσεται στη 3^η θέση το 2022 από την 1^η που κατείχε το 2011.

Πίνακας 2.2: Εξωστρέφεια και εξαγωγική εξειδίκευση Μεσσηνίας

Μεγέθη	2011	Κατάταξη	2021	Κατάταξη	2022	Κατάταξη
Εξαγωγές Μεσσηνίας	181.568.163		322.703.641		391.266.403	
Απογραφή Μεσσηνίας	162.950		156.954			
Εξαγωγές ανά κάτοικο	1.114		2.056			
RCA σε ελαιόλαδο*	14,90	6	15,62	5	18,71	5
RCA σε αγροτικά προϊόντα**	4,84	12	5,16	15	7,07	11
RCA σε τρόφιμα***	1,43	17	2,57	14	2,63	17
RCA σε ποτά και καπνά****	22,22	1	20,55	2	19,99	3

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

*Το ελαιόλαδο περιλαμβάνει ΛΙΠΗ,ΛΑΔΙΑ,ΚΕΡΙΑ ΖΩΙΚΗΣ-ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

**Τα αγροτικά προϊόντα περιλαμβάνουν ΓΟΜΕΣ,ΡΗΤΙΝΕΣ,ΧΥΜΟΙ ΚΑΙ ΕΚΧΥΛΙΣΜΑΤΑ ΦΥΤΙΚΑ, ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΑ, ΚΑΡΠΟΙ,ΦΡΟΥΤΑ,ΦΛΟΥΔΕΣ ΕΣΠΕΡΙΔ/ΔΩΝ-ΠΕΠΟΝΙΩΝ, ΚΑΦΕΣ,ΤΣΑΙ,ΜΑΤΕ ΚΑΙ ΜΠΑΧΑΡΙΚΑ, ΛΑΧΑΝΙΚΑ,ΦΥΤΑ,ΡΙΖΕΣ ΚΑΙ ΚΟΝΔΥΛΟΙ,ΒΡΩΣΙΜΑ, ΛΙΠΗ,ΛΑΔΙΑ,ΚΕΡΙΑ ΖΩΙΚΗΣ-ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ, ΠΛΕΚΤΙΚΕΣ ΥΛΕΣ - ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣ, ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΑΛΕΥΡΟΠΟΙΙΑΣ,ΒΥΝΗ,ΑΜΥΛΑ ΙΝΟΥΛΙΝΗ, ΣΠΕΡΜΑΤΑ,ΚΑΡΠΟΙ ΕΛΑΙΩΔΕΙΣ,ΒΙΟΜ.ΦΥΤΑ,ΑΧΥΡΑ, ΦΥΤΑ ΖΩΝΤΑΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ.

***Τα τρόφιμα περιλαμβάνουν ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ, ΖΑΧΑΡΑ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΩΔΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ, ΚΑΚΑΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ ΚΡΕΑΤΩΝ,ΨΑΡΙΩΝ,ΜΑΛΛΑΚΙΩΝ ΚΛΠ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ,ΚΑΡΠΩΝ,ΦΡΟΥΤΩΝ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ ΜΕ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΑ-ΕΙΔΗ ΖΑΧΑΡΩΠ.

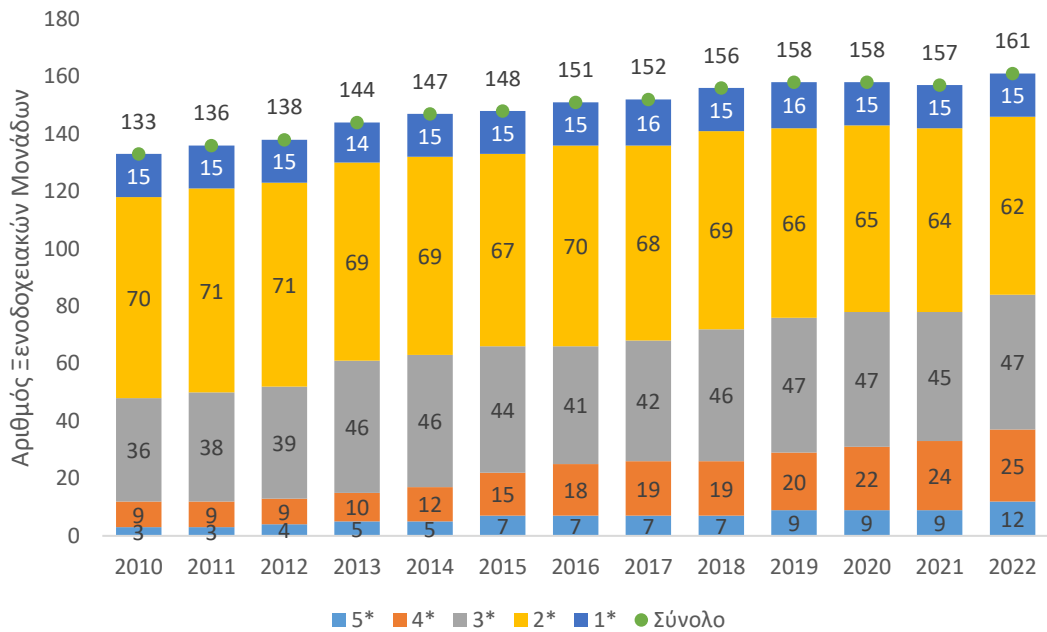
****Τα ποτά-καπνά περιλαμβάνουν ΚΑΠΝΑ - ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤ.ΚΑΠΝΟΥ, ΠΟΤΑ,ΑΛΚΟΟΛΟΥΧΑ ΥΓΡΑ ΚΑΙ ΞΥΔΙ.

2.9 Τουριστικές υποδομές και δραστηριότητα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

2.9.1 ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΚΑΙ ΚΛΙΝΩΝ

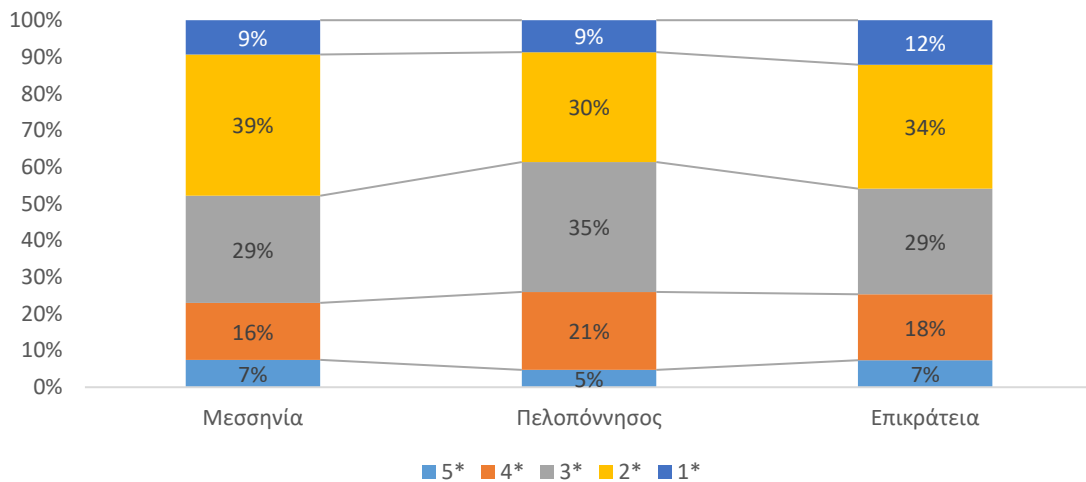
Οι τουριστικές υποδομές και δραστηριότητες έχουν συνήθως μεγάλη σημασία για την τοπική ανάπτυξη, περιλαμβανομένης της αγροτικής, ιδιαίτερα σε σχετικά απομακρυσμένες περιοχές. Στη Μεσσηνία λειτούργησαν το 2022 συνολικά 161 ξενοδοχειακές μονάδες, 28 περισσότερες σε σύγκριση με τον αριθμό των μονάδων που λειτούργησαν το 2010 (Διάγραμμα 2.36). Οι περισσότερες μονάδες βρίσκονται στην κατηγορία 2* και 3*, ενώ δώδεκα μονάδες είναι στην κατηγορία 5*. Στην εξεταζόμενη περίοδο καταγράφεται αύξηση των ξενοδοχειακών μονάδων με 3*, 4* και 5* και μείωση των μονάδων με 2*. Επιπλέον, το ποσοστό μονάδων 5* στη Μεσσηνία είναι υψηλότερο σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και παρόμοιο με το σύνολο της χώρας. Σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, η Μεσσηνία παρουσιάζει υψηλό ποσοστό μονάδων με 2*, παρόμοιο ποσοστό μονάδων με 3* και χαμηλότερο μονάδων με 4* (Διάγραμμα 2.37).

Διάγραμμα 2.36: Αριθμός Ξενοδοχειακών Μονάδων στη Μεσσηνία

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, Ανάλυση IOBE.

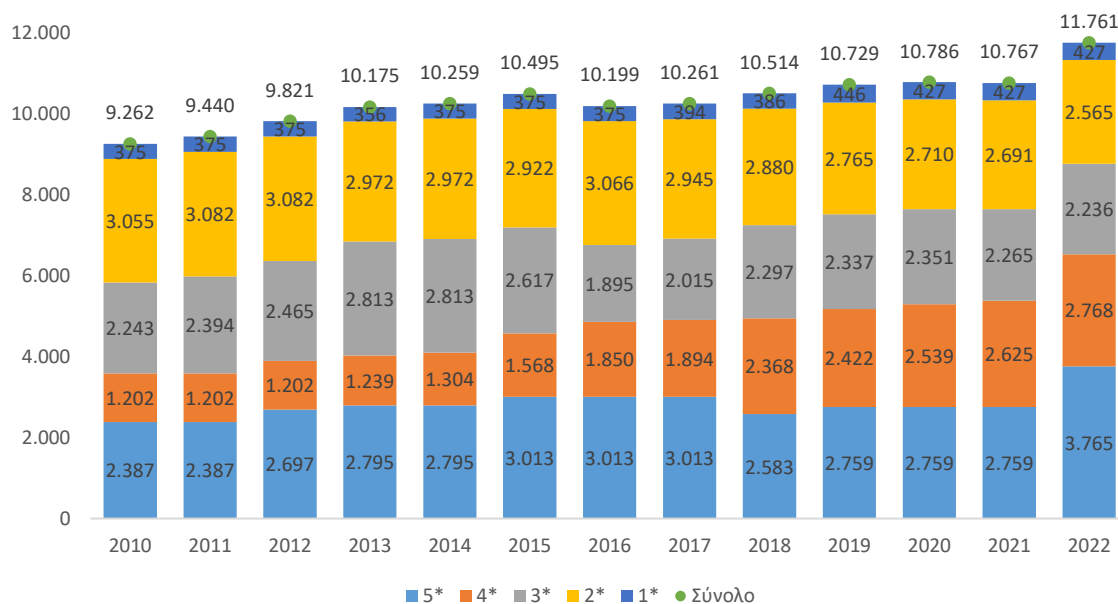
Διάγραμμα 2.37: Κατανομή Αριθμού Ξενοδοχείων ανά κατηγορία

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, Ανάλυση IOBE.

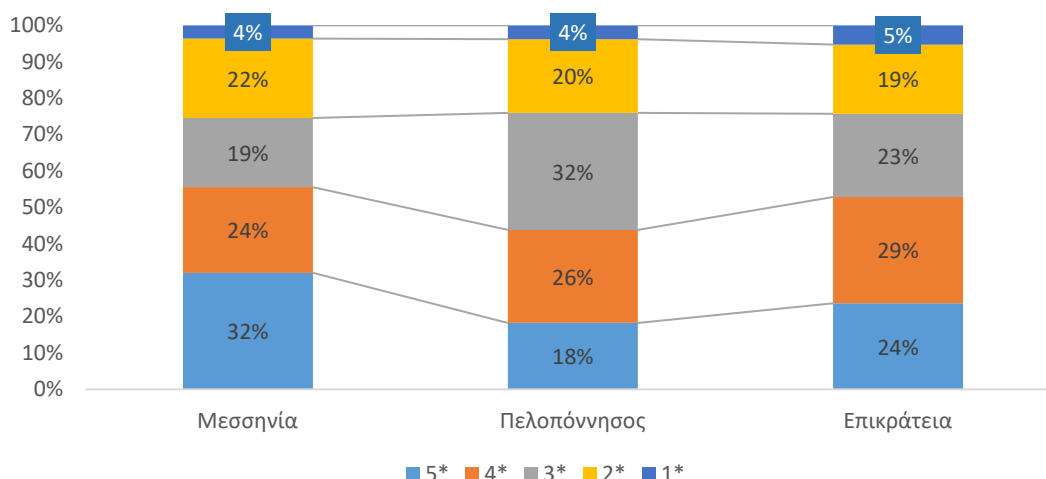
Η αύξηση στο πλήθος των ξενοδοχειακών μονάδων στη Μεσσηνία συνοδεύτηκε από την αύξηση στον αριθμό των ξενοδοχειακών κλινών από 9.262 το 2010 σε 11.761 το 2022 (+27% ή 2.499 κλίνες) (Διάγραμμα 2.38). Ο αριθμός των κλινών στα ξενοδοχεία 2* και 3* μειώθηκε σημαντικά. Αντίθετα, αυξήθηκε ο αριθμός των κλινών στα ξενοδοχεία 4* (+1.566 κλίνες), όπως και στα ξενοδοχεία 5* (+1.378 κλίνες), υποδηλώνοντας εκτός από την ποσοτική, την ποιοτική ενίσχυση των τουριστικών υποδομών της Μεσσηνίας. Συγκριτικά με το σύνολο της χώρας, η Μεσσηνία έχει υψηλό ποσοστό κλινών σε ξενοδοχεία 5* και 2* και χαμηλότερο σε ξενοδοχεία 4* και 3* (Διάγραμμα 2.39).

Διάγραμμα 2.38: Αριθμός Κλινών Ξενοδοχειακών Μονάδων Μεσσηνίας

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, Ανάλυση IOBE.

Διάγραμμα 2.39: Κατανομή αριθμού ξενοδοχειακών κλινών ανά κατηγορία

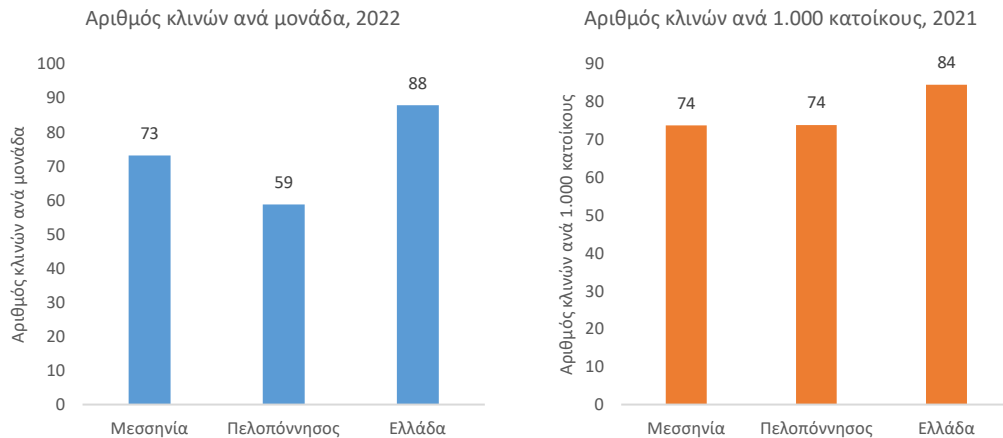

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, Ανάλυση IOBE.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, πέρα από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που υποδηλώνει η κατανομή των ξενοδοχείων σε κατηγορίες, έχει η εξέταση της δυναμικότητας των ξενοδοχείων της Μεσσηνίας σε σύγκριση με άλλες περιοχές. Από τα σχετικά στοιχεία προκύπτει ότι η μέση ξενοδοχειακή μονάδα στη Μεσσηνία έχει μικρότερη δυναμικότητα σε αριθμό κλινών συγκριτικά με τη χώρα, αλλά υψηλότερη έναντι της Πελοποννήσου (Διάγραμμα 2.40). Ειδικότερα, έναντι του δυναμικού στην Πελοπόννησο συνολικά, η μέση ξενοδοχειακή μονάδα στη Μεσσηνία έχει κατά 24% μεγαλύτερη δυναμικότητα, ενώ σε σύγκριση με τον μέσο όρο της χώρας, η μέση δυναμικότητα (σε κλίνες) των ξενοδοχειακών μονάδων στη Μεσσηνία είναι μικρότερη κατά 17%.

Επιπλέον, ο αριθμός των κλινών των ξενοδοχειακών μονάδων ανά 1.000 κατοίκους στη Μεσσηνία είναι παρόμοιος με την Πελοπόννησο, αλλά μικρότερος σε σύγκριση με τον μέσο όρο στο σύνολο της χώρας. Στη Μεσσηνία το 2021 αντιστοιχούσαν 74 ξενοδοχειακές κλίνες ανά χίλιους μόνιμους κατοίκους, όταν στο σύνολο της χώρας η αντίστοιχη *πυκνότητα κλινών* είναι 84 κλίνες ανά 1.000 κατοίκους.

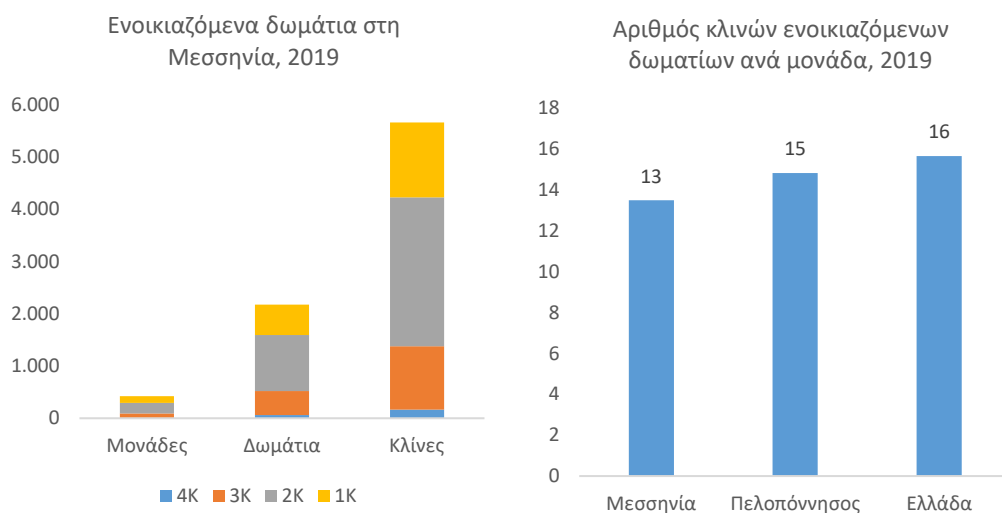
Διάγραμμα 2.40: Αριθμός κλινών ανά ξενοδοχειακή μονάδα και ανά 1.000 κατοίκους

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας, Ανάλυση IOBE.

Μεγαλύτερο –συγκριτικά με τις ξενοδοχειακές μονάδες– είναι το πλήθος των ενοικιαζόμενων δωματίων στη Μεσσηνία (Διάγραμμα 2.41). Συνολικά, το 2019 υπήρχαν στη Μεσσηνία 420 μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων, οι οποίες διέθεταν 2.173 δωμάτια, κυρίως δίκλινα, και 5.662 κλίνες (περίπου το ήμισυ των κλινών που διέθεταν οι ξενοδοχειακές μονάδες). Η δυναμικότητα σε ενοικιαζόμενα δωμάτια ανά μονάδα στη Μεσσηνία είναι λίγο μικρότερη σε σύγκριση με την Πελοπόννησο και το σύνολο της χώρας.

Διάγραμμα 2.41: Ενοικιαζόμενα δωμάτια στη Μεσσηνία και αριθμός κλινών ενοικιαζόμενων δωματίων ανά μονάδα και ανά 1000 κατοίκους, 2019

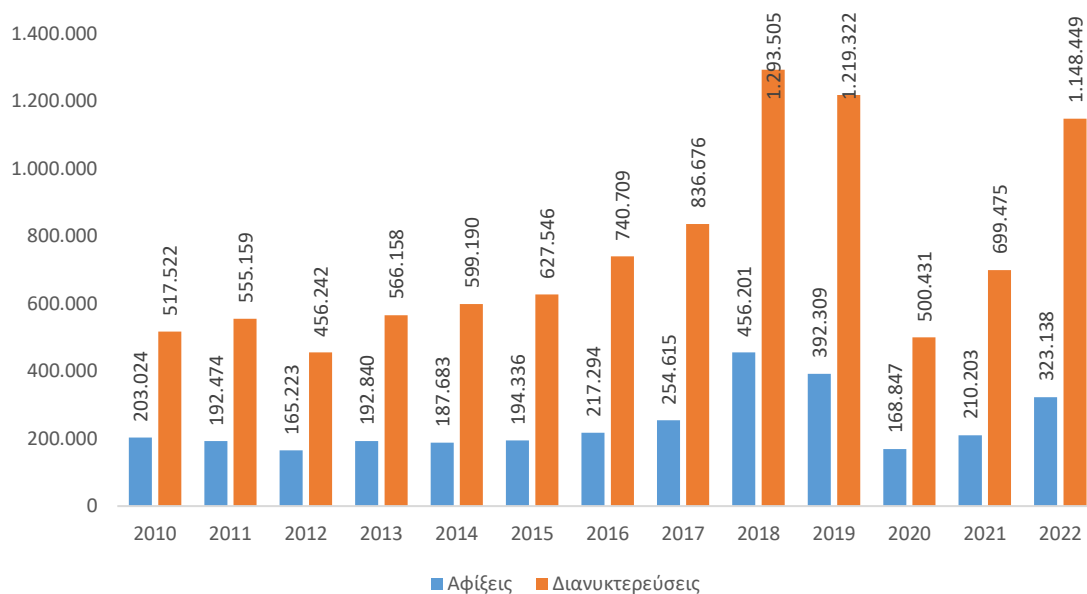

Πηγή: INΣΕΤΕ.

2.9.2 ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

Οι αφίξεις και διανυκτερεύσεις επισκεπτών στη Μεσσηνία την περίοδο 2010-2022 σημείωσαν γενικά άνοδο, αλλά επηρεάστηκαν και από εξωγενείς παράγοντες που προκάλεσαν σημαντικές διακυμάνσεις. Την περίοδο 2010-2017 οι αφίξεις, αλλά κυρίως οι διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία παρουσίασαν ανοδική τάση, η οποία κορυφώθηκε το 2018, όταν η άνοδος των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων ήταν εντυπωσιακή (Διάγραμμα 2.42). Το επίπεδο αφίξεων και διανυκτερεύσεων σημείωσε μικρές απώλειες το 2019, αλλά μειώθηκε κατακόρυφα το 2020 εξαιτίας της υγειονομικής κρίσης. Το 2021 υπήρξε σταδιακή αύξηση, η οποία συνεχίστηκε το 2022 πλησιάζοντας το επίπεδο που σημειώθηκε το 2019.

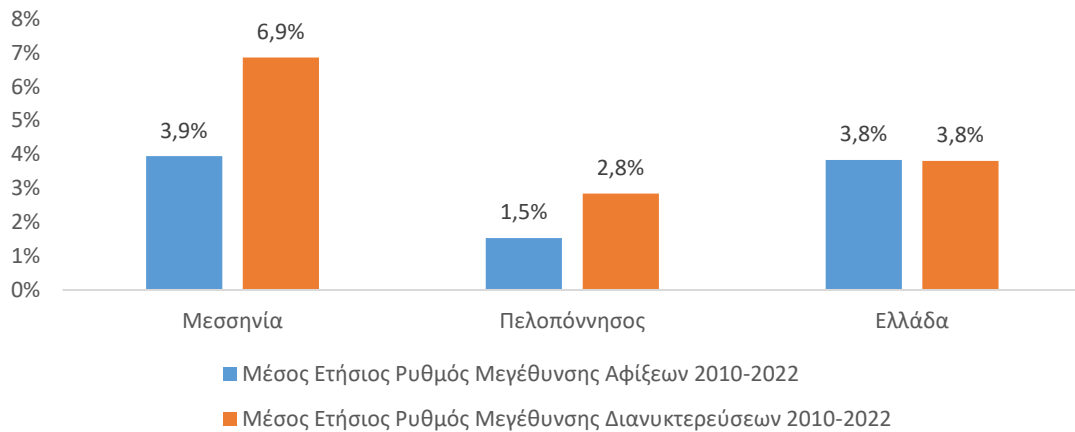
Διάγραμμα 2.42: Αφίξεις και Διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης των αφίξεων επισκεπτών στη Μεσσηνία την περίοδο 2010-2022 ήταν θετικός, υπερβαίνοντας τους αντίστοιχους ετήσιους ρυθμούς μεταβολής στην Πελοπόννησο και (οριακά) το σύνολο της χώρας (Διάγραμμα 2.43). Σε επίπεδο διανυκτερεύσεων, η εικόνα είναι ακόμα πιο καλή για τη Μεσσηνία, καθώς ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης των διανυκτερεύσεων στη Μεσσηνία ήταν σχεδόν διπλάσιος από το σύνολο της χώρας.

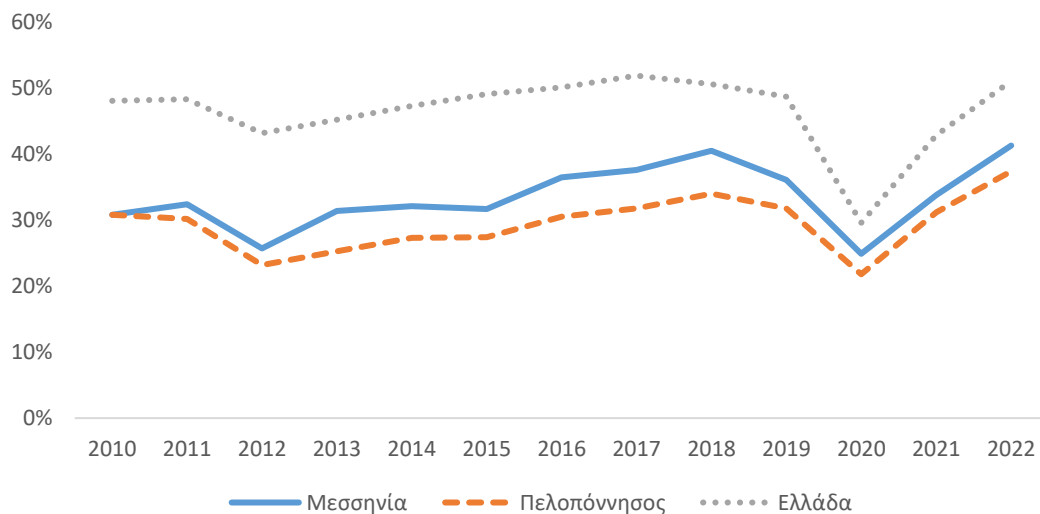
Διάγραμμα 2.43: Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεγέθυνσης Αφίξεων και Διανυκτερεύσεων, 2010-2022

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Η πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε για το σύνολο του έτους 2022 σε 41,3%, ποσοστό που είναι υψηλότερο σε σύγκριση με το 2019 (36,1%) (Διάγραμμα 2.44). Η πληρότητα των μονάδων στη Μεσσηνία ακολουθεί τις εθνικές διακυμάνσεις, είναι υψηλότερη σε σύγκριση με την Πελοπόννησο, αλλά βρίσκεται σταθερά σε χαμηλότερο επίπεδο από τη μέση πληρότητα στο σύνολο της χώρας, όπου καταγράφονται τιμές κοντά στο 50%.

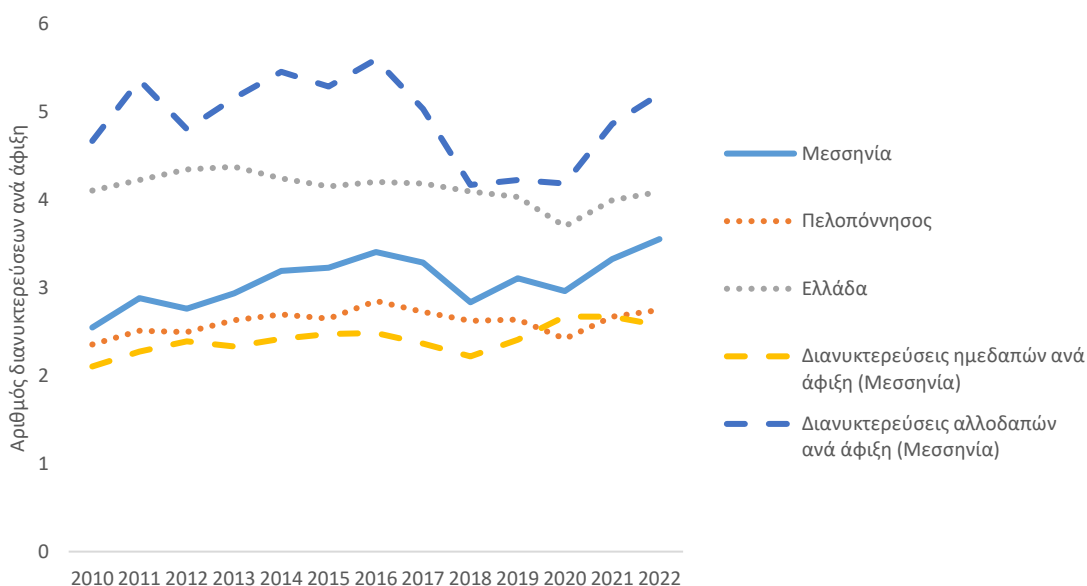
Διάγραμμα 2.44: Πληρότητα Ξενοδοχειακών Μονάδων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Η χαμηλότερη πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων δεν είναι ανεξάρτητη από το γεγονός ότι η μέση διάρκεια παραμονής (διανυκτερεύσεων) ανά άφιξη στη Μεσσηνία είναι μικρότερη σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας (αλλά μεγαλύτερη έναντι της Πελοποννήσου) (Διάγραμμα 2.45). Το 2022 αντιστοιχούσαν 3,6 διανυκτερεύσεις σε κάθε άφιξη στη Μεσσηνία, με σημαντικά μεγαλύτερη τη διάρκεια παραμονής των αλλοδαπών επισκεπτών. Αντίστοιχα, στο σύνολο της χώρας η μέση διάρκεια παραμονής ανά άφιξη το 2022 ήταν 4,1 ημέρες, ενώ στην Πελοπόννησο 2,7 ημέρες.

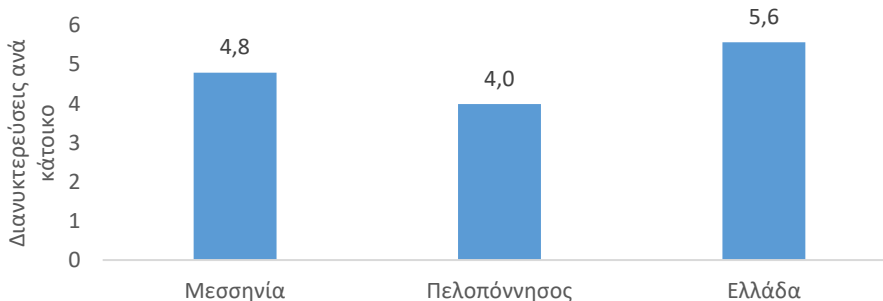
Διάγραμμα 2.45: Διανυκτερεύσεις ανά άφιξη

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE.

Για λόγους σύγκρισης, αξίζει να αναφερθεί ότι στη Μεσσηνία το 2021 αντιστοιχούσαν 4,8 διανυκτερεύσεις ανά μόνιμο κάτοικο, όταν η αντίστοιχη τιμή για το σύνολο της χώρας ήταν 5,6. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πιο αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές της χώρας, όπως π.χ. η Κρήτη, ο συγκεκριμένος δείκτης πλησιάζει ή ξεπερνά το 40.

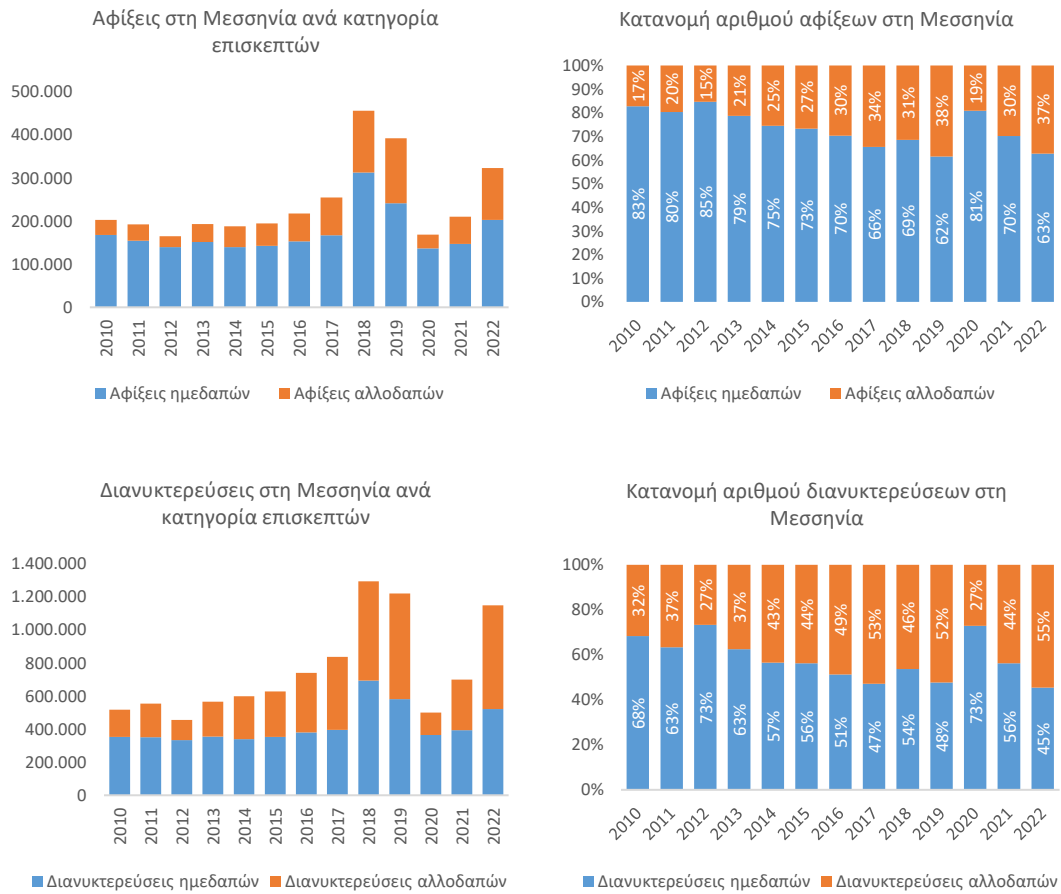
Διάγραμμα 2.46: Διανυκτερεύσεις ανά κάτοικο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE.

Από την εξέταση της κατανομής των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων στις ξενοδοχειακές μονάδες της Μεσσηνίας ανά υπηκοότητα του επισκέπτη προκύπτει ότι οι περισσότερες αφίξεις προέρχονται από ημεδαπούς επισκέπτες (Διάγραμμα 2.47). Αντίθετα, την πλειονότητα στις διανυκτερεύσεις έχουν οι αλλοδαποί επισκέπτες. Το 2022 περισσότερες από έξι στις δέκα αφίξεις (αλλά μόνο τέσσερις στις δέκα διανυκτερεύσεις) σε ξενοδοχεία στη Μεσσηνία ήταν από ημεδαπούς επισκέπτες. Διαχρονικά, πάντως υπάρχει τάση αύξησης του μεριδίου των αλλοδαπών επισκεπτών τόσο στις αφίξεις, όσο και στις διανυκτερεύσεις.

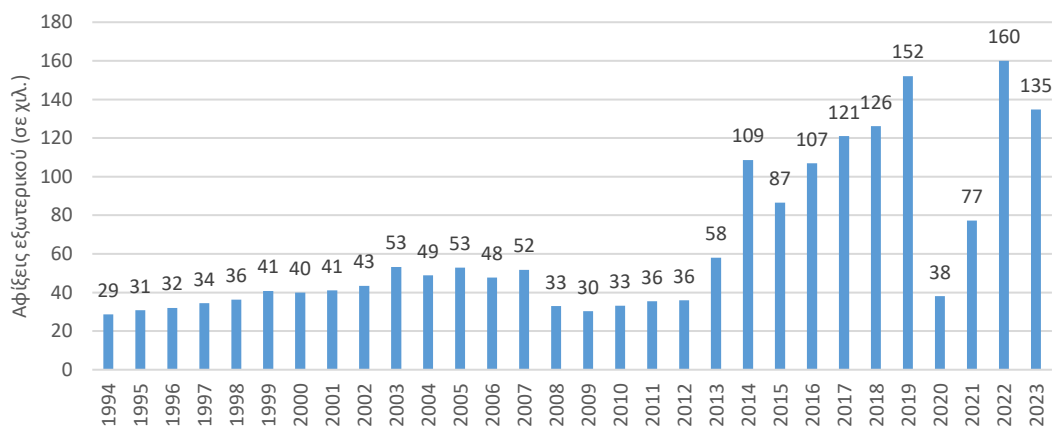
Διάγραμμα 2.47: Αφίξεις και διανυκτερεύσεις στη Μεσσηνία ανά κατηγορία επισκεπτών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Τέλος, σε συνάφεια με την τάση ανόδου των επισκεπτών της Μεσσηνίας από το εξωτερικό, σημειώνεται ότι οι διεθνείς αεροπορικές αφίξεις στο αεροδρόμιο της Καλαμάτας αυξήθηκαν σημαντικά μετά το 2013 (Διάγραμμα 2.48). Το 2023 οι διεθνείς αφίξεις εκτιμώνται σε περισσότερες από 135.000, επίπεδο λίγο χαμηλότερο από το 2022 αλλά τριπλάσιο σε σύγκριση με τον μέσο όρο της δεκαετίας του 2000. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ασφαλώς θετικές προεκτάσεις στην τοπική οικονομική δραστηριότητα.

Διάγραμμα 2.48: Διεθνείς αεροπορικές αφίξεις στο αεροδρόμιο της Καλαμάτας

Πηγή: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας.

3 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

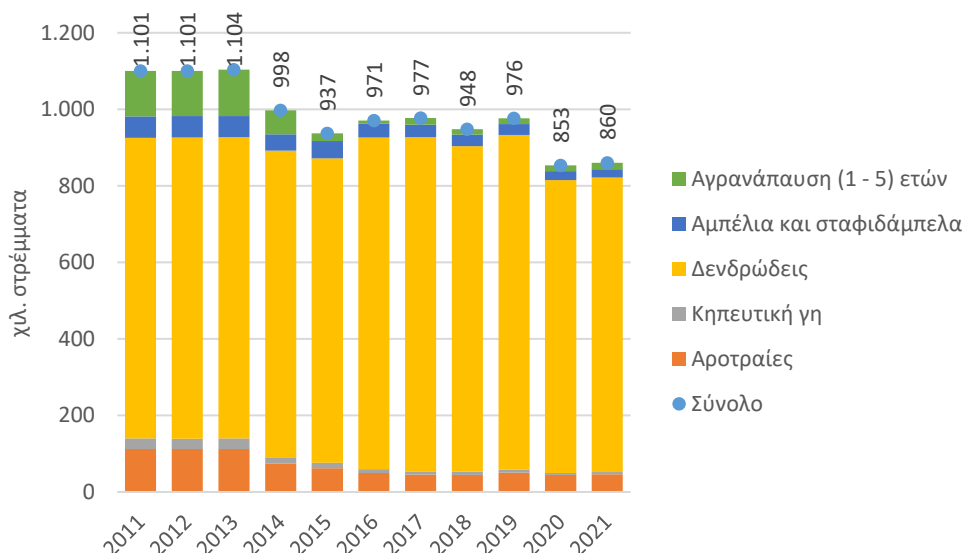
3.1 Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου αναλύονται τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία για τη διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής στη Μεσσηνία. Τα στοιχεία αυτά αφορούν όχι μόνο στη διάρθρωση των αγροτικών εκτάσεων και της συνολικής αγροτικής παραγωγής στη Μεσσηνία, αλλά αναφέρονται και σε ζητήματα κρίσιμα από τη σκοπιά της οικονομικής ανάλυσης του αγροτικού τομέα, όπως ο συνολικός αριθμός και το είδος των υφιστάμενων εκμεταλλεύσεων, ο βαθμός εκμηχάνισης της παραγωγικής διαδικασίας, αλλά και η ηλικιακή κατανομή των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα. Στο πλαίσιο της ανάλυσης τα δεδομένα για τη Μεσσηνία συγκρίνονται με το επίπεδο της περιφέρειας Πελοποννήσου και της χώρας. Επιπλέον, γίνεται ειδική αναφορά στις εξελίξεις στον τομέα παραγωγής ελαιόλαδου, ο οποίος είναι κρίσιμος ενδιαφέροντος για την τοπική αγροτική οικονομία.

3.2 Καλλιεργήσιμη γη και αγροτικές εκμεταλλεύσεις

Η συνολική επιφάνεια των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων της Μεσσηνίας (περιλαμβανομένων των εκτάσεων σε αγρανάπαυση) ανήλθε το 2021 σε 860.000 στρέμματα (860 τετραγωνικά χιλιόμετρα), καλύπτοντας το 28,8% της συνολικής επιφάνειας της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας. Η συνολική επιφάνεια των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων στη Μεσσηνία έχει μειωθεί κατά περίπου 240 χιλ. στρέμματα σε σύγκριση με μια 10ετία πριν (Διάγραμμα 3.1). Ως προς την κατανομή, οι εκτάσεις είναι κυρίως δενδρώδεις (89,5% το 2021), ενώ ακολουθούν με σημαντικά μικρότερη συμμετοχή οι αροτραίες (5,3%), τα αμπέλια και σταφιδάμπελα (2,6%) και η κηπευτική γη (0,7%). Ποσοστό 1,9% των γεωργικών εκτάσεων βρισκόταν το 2021 σε αγρανάπαυση.

Διάγραμμα 3.1: Εκτάσεις καλλιεργειών και αγρανάπαυσης

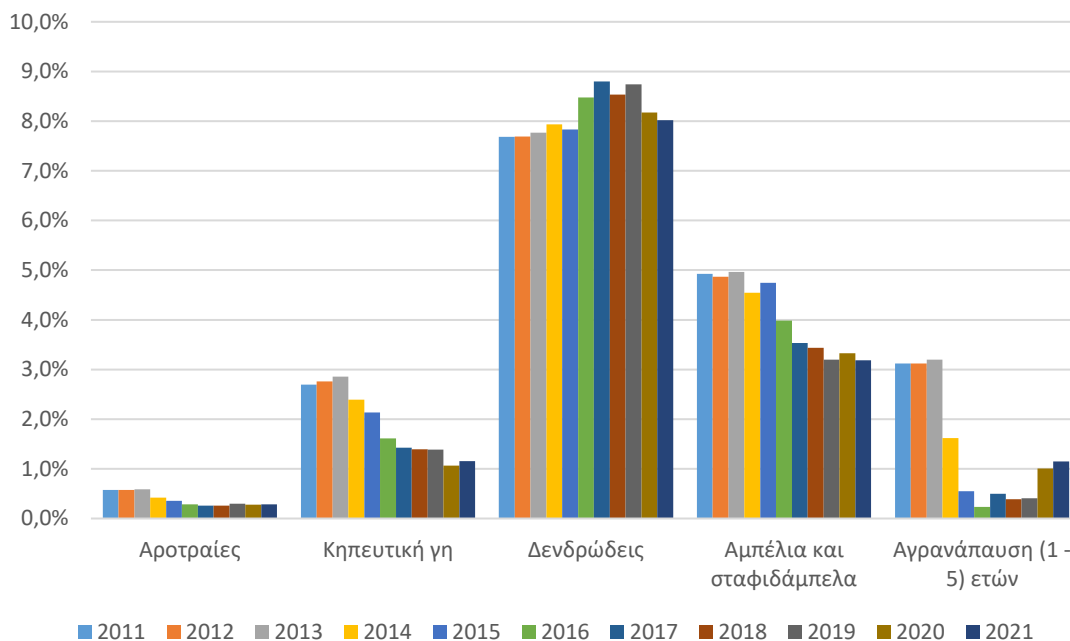

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE.

Σε εθνικό επίπεδο, οι δενδρώδεις εκτάσεις της Μεσσηνίας αντιπροσωπεύουν περίπου το 8% των αντίστοιχων εκτάσεων της χώρας τα τελευταία έτη, τα αμπέλια το 3%, ενώ η κηπευτική

γη και η αγρανάπαυση το 1% (Διάγραμμα 3.2). Συνολικά, η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση στη Μεσσηνία αντιπροσωπεύει το 3% των συνολικών γεωργικών εκτάσεων στη χώρα. Διαχρονικά σημειώνεται μείωση του μεριδίου της Μεσσηνίας στις συνολικές καλλιεργούμενες εκτάσεις κηπευτικών και αμπέλων, αλλά και στις αροτραίες καλλιέργειες και μικρή τάση ανόδου στις δενδρώδεις καλλιέργειες.

Διάγραμμα 3.2: Συμμετοχή των χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων της Μεσσηνίας στο σύνολο της χώρας ανά κατηγορία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE.

Σύμφωνα με την τελευταία Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων που διεξήγαγε η ΕΛΣΤΑΤ με έτος αναφοράς το 2016, η Μεσσηνία έχει καλλιεργούμενη έκταση που αναλογεί σε σχεδόν 4,6 στρέμματα ανά μόνιμο κάτοικο, έναντι 5,2 στρεμμάτων για το σύνολο της περιφέρειας Πελοποννήσου και 2,9 για τη χώρα (Πίνακας 3.1). Εάν η καλλιεργήσιμη έκταση μετρηθεί σε σχέση με τον αριθμό των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα, στην Μεσσηνία αναλογούν 5,3 στρέμματα καλλιεργούμενης γης για κάθε (μόνιμο ή εποχικό) εργαζόμενο στον αγροτικό τομέα, σχετικά κοντά στον αντίστοιχο δείκτη της περιφέρειας Πελοποννήσου (5,7 στρέμματα ανά εργαζόμενο), αλλά σχεδόν στο ήμισυ του γενικού δείκτη της χώρας (10,9 στρέμματα ανά εργαζόμενο).

Πίνακας 3.1: Συνολική επιφάνεια χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων, 2016

	Μεσσηνία	Πελοπόννησος	Ελλάδα
Επιφάνεια χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης (στρέμματα)	734.285	2.826.256	31.525.821
Εκμεταλλεύσεις (πλήθος)	26.836	88.410	684.902
Συνολική έκταση (τ.χλμ)	2.991	21.439	132.049
% ΧΓΕ στη συνολική έκταση	24,5%	13,2%	23,9%
Κάτοικοι (2016)	159.883	539.535	10.783.748
Εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα (μόνιμοι και εποχικοί)	138.550	494.456	2.883.152
Στρέμματα ανά εργαζόμενο	5,30	5,72	10,93
Στρέμματα ανά κάτοικο	4,59	5,24	2,92

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (2016), Ανάλυση IOBE.

Πίνακας 3.2: Αριθμός αγροτικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων

	Μεσσηνία	Πελοπόννησος	Ελλάδα
Κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις	7.219	22.096	234.206
Αριθμός Ζωικών Μονάδων	21.535	123.119	2.102.869
Συνολικός αριθμός ζώων	180.023	2.400.273	14.489.082
Μέσος αριθμός Ζωικών Μονάδων	2,98	5,57	8,98
Μέσος αριθμός κεφαλών	24,94	108,63	191,6
Κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις (εκτός πουλερικών)	1.487	4.832	57.369
Συνολικός αριθμός ζώων (εκτός πουλερικών) σε Ζωικές Μονάδες	20.091	105.836	1.822.460
Μέσος αριθμός Ζωικών Μονάδων (εκτός πουλερικών)	13,51	21,90	31,77
Αγροτικές εκμεταλλεύσεις	26.836	88.410	684.902
ΧΓΕ (στρέμματα)	734.285	2.826.256	31.525.821
Στρέμματα ανά αγροτική εκμετάλλευση	27,4	32,0	46,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (2016), Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Το 2016 στη Μεσσηνία συγκεντρώνονταν το 30,4% των αγροτικών και το 32,7% των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων ολόκληρης της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Οι εκμεταλλεύσεις αυτές αντιστοιχούσαν στο 26,0% των συνολικών γεωργικών εκτάσεων όσον αφορά στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, και μόλις στο 17,5% των συνολικών κεφαλών όσον αφορά στις κτηνοτροφικές. Σε επίπεδο χώρας, η Μεσσηνία κατέχει το 3,9% των αγροτικών εκμεταλλεύσεων της χώρας και 3,1% των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Επομένως, οι επιδόσεις της Μεσσηνίας σε όρους μέσης έκτασης εκμεταλλεύσεων, καθώς και μέσου αριθμού κεφαλών ανά κτηνοτροφική εκμετάλλευση είναι χαμηλότερες από την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή.

Η μέση έκταση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ανέρχεται σε 27,4 στρέμματα ανά εκμετάλλευση στη Μεσσηνία, σε 32,0 στρέμματα στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και σε 46,0 στρέμματα στο σύνολο της χώρας (Πίνακας 3.2).

Ο μέσος αριθμός ζωικών μονάδων¹⁰ ανά κτηνοτροφική εκμετάλλευση διαμορφώνεται σε μόλις 3,0, τη στιγμή που ο μέσος όρος της περιφέρειας Πελοποννήσου ισούται με 5,6 και ο αντίστοιχος αριθμός στην Ελλάδα πλησιάζει το 9,0. Αντιστοίχως, κάθε εκμετάλλευση στη Μεσσηνία διαθέτει περίπου 25 ζώα κατά μέσο όρο, αρκετά χαμηλότερα συγκριτικά με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας. Οι επιδόσεις της Μεσσηνίας δεν μεταβάλλονται ακόμα και εάν δεν προσμετρηθούν οι κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις πουλερικών, περίπτωση κατά την οποία ο μέσος αριθμός κεφαλών σε όρους ζωικών μονάδων εκτιμάται σε 13,5 ανά εκμετάλλευση στη Μεσσηνία, έναντι 21,9 στο σύνολο της Περιφέρειας Πελοποννήσου και 31,8 σε επίπεδο χώρας.

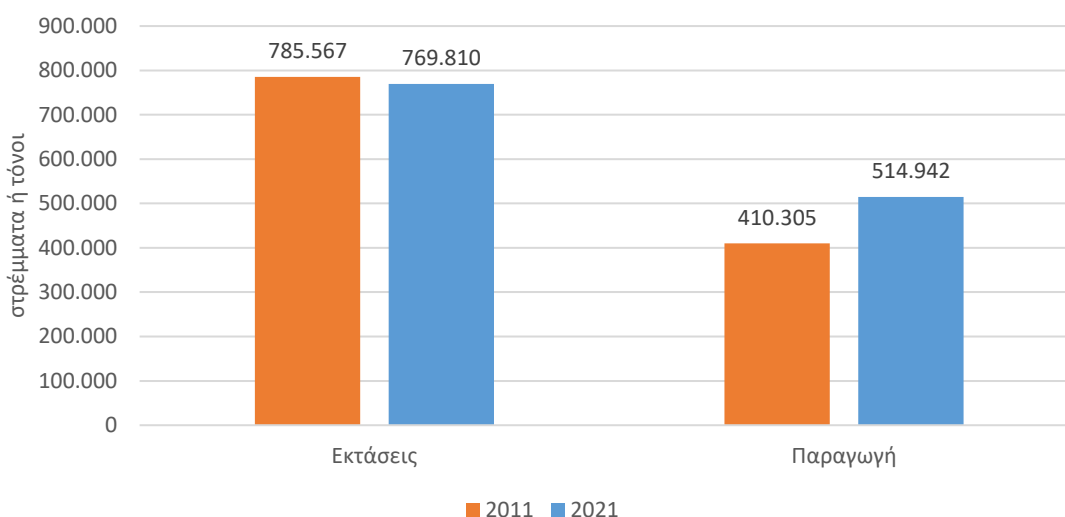
¹⁰ Η ζωική μονάδα είναι μια κοινή μονάδα αναφοράς (μονάδα ενήλικου βοοειδούς) διαφόρων κατηγοριών ζώων σε σχέση με τις διατροφικές τους απαιτήσεις. Μία μονάδα ενήλικου βοοειδούς αντιπροσωπεύει την ποσότητα διατροφικής ενέργειας που απαιτείται από το εν λόγω ζώο για τη συντήρησή του και την κάλυψη των απαιτήσεων παραγωγής. Η ποσότητα διατροφικής ενέργειας που απαιτείται για τη συντήρηση και κάλυψη των απαιτήσεων παραγωγής (αναπαραγωγή, ανάπτυξη, κ.λπ.) οποιουδήποτε ζώου συσχετίζεται με την τιμή αυτή.

3.3 Αγροτική παραγωγή

Η παραγωγή των δενδρωδών καλλιεργειών στη Μεσσηνία αυξήθηκε το 2021 (515 χιλ. τόνοι) σε σχέση με το 2011 (410 χιλ. τόνοι), ενώ την ίδια περίοδο οι εκτάσεις των δενδρωδών καλλιεργειών περιορίστηκαν σε 770 χιλ. στρέμματα από 786 χιλ. στρέμματα (Διάγραμμα 3.3). Ως προς το μερίδιο των δενδρωδών καλλιεργειών στο σύνολο της Μεσσηνίας, οι εκτάσεις και η παραγωγή έχουν αυξηθεί σημαντικά το 2021 σε σχέση με το 2011 (από 78% σε 90% και από 60% σε 83% αντιστοίχως).

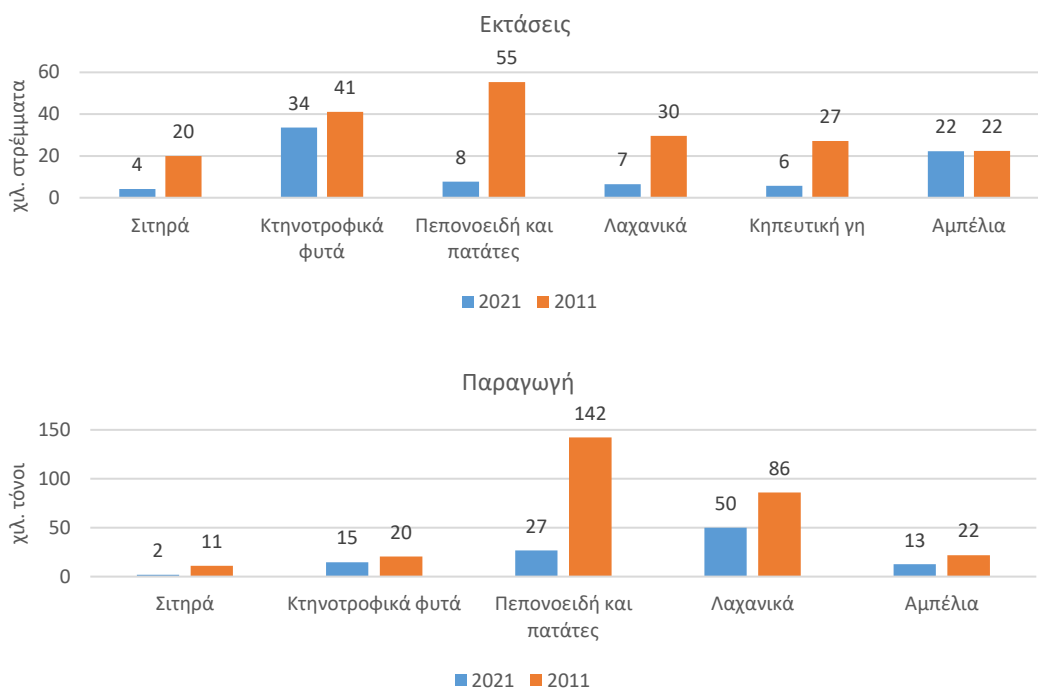
Στις υπόλοιπες κατηγορίες καλλιεργειών οι εκτάσεις και η παραγωγή μειώθηκαν μεταξύ 2011 και 2021 (Διάγραμμα 3.4). Συγκεκριμένα, η παραγωγή λαχανικών μειώθηκε από 86 χιλ. τόνους το 2011 σε 50 χιλ. τόνους το 2021 και το μερίδιο της περιορίστηκε στο 8% στο σύνολο της παραγωγής της Μεσσηνίας το 2021 από 12,4% το 2011. Η παραγωγή πεπονοειδών και πατάτας μειώθηκε σε 27 χιλ. τόνους το 2021 από 142 χιλ. τόνους το 2011 και το μερίδιό της σημείωσε πτώση από 20,5% το 2011 σε 4,3% το 2021. Η παραγωγή των αμπελιών υποχώρησε σε 13 χιλ. τόνους το 2021 από 22 χιλ. τόνους το 2011 και το μερίδιό τους στο 2% από 3,1% αντιστοίχως.

Διάγραμμα 3.3: Εκτάσεις και αγροτική παραγωγή δενδρωδών καλλιεργειών Μεσσηνίας, 2011 και 2021

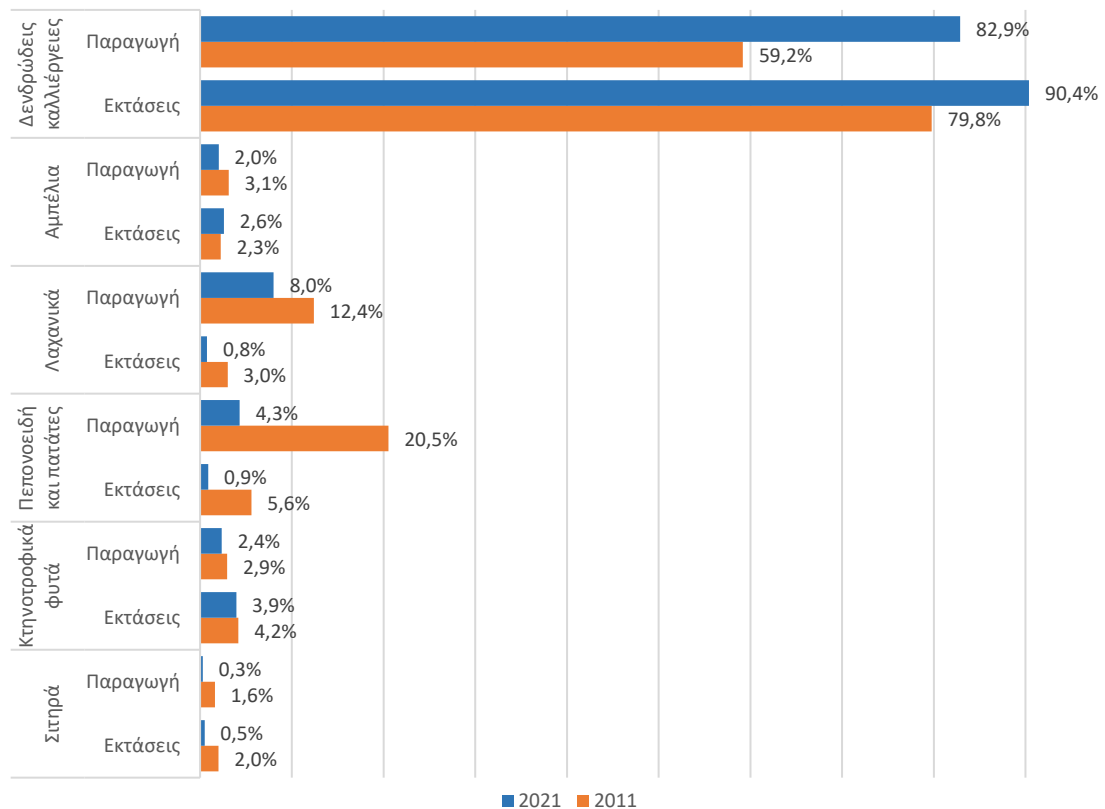
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.4: Εκτάσεις και αγροτική παραγωγή (πλην δενδρωδών καλλιιεργειών) Μεσσηνίας, 2011 και 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

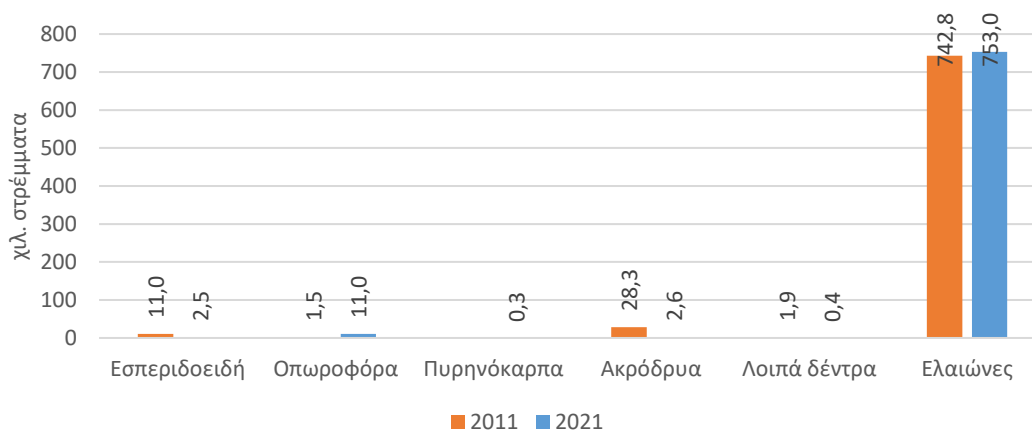
Διάγραμμα 3.5: Κατανομή εκτάσεων και παραγωγής ανά κατηγορία προϊόντος στη Μεσσηνία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Ως προς τις δενδρώδεις εκτάσεις στη Μεσσηνία, οι ελαιώνες καλύπτουν 753 χιλ. στρέμματα το 2021 (το 88% της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης της Μεσσηνίας) από 743 χιλ. στρέμματα μια δεκαετία πριν (75% της συνολικής έκτασης) (Διάγραμμα 3.6). Οι υπόλοιπες κατηγορίες δενδρωδών καλλιεργειών καλύπτουν πολύ μικρά ποσοστά των συνολικών εκτάσεων.

Διάγραμμα 3.6: Δενδρώδεις εκτάσεις στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, 2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

3.4 Τα βασικά μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα

Σε αυτό το τμήμα παρουσιάζονται, πιο αναλυτικά, η σύνθεση και ορισμένα χαρακτηριστικά της αγροτικής παραγωγής στη Μεσσηνία. Τα κυριότερα προϊόντα της μεσσηνιακής γης περιλαμβάνουν τις ελιές, τις σταφίδες, τα σύκα, τα αγγούρια, τα καρπούζια, κ.ά. (Πίνακας 3.3 και Πίνακας 3.4). Ειδικότερα, οι ελιές για ελαιοποίηση έχουν τον υψηλότερο όγκο παραγωγής για το 2021 (496 χιλ. τόνοι) και ακολουθούν με σημαντική απόσταση τα αγγούρια θερμοκηπίου (22,4 χιλ. τόνοι), οι ντομάτες (18,9 χιλ. τόνοι), τα καρπούζια (18,2 χιλ. τόνοι) και αρκετά άλλα προϊόντα με μικρότερο όγκο παραγωγής. Σε επίπεδο δευτερογενών ή μεταποιημένων αγροτικών προϊόντων κυριαρχεί το ελαιόλαδο, ενώ σημαντική παρουσία έχουν το κρασί, το ξύδι, το μέλι, το πετιμέζι και τυροκομικά προϊόντα (φέτα, σφέλα).

Ως προς το μερίδιο συμμετοχής στην εγχώρια παραγωγή, τα ξηρά σύκα που παράγονται στη Μεσσηνία καλύπτουν το 1/3 της παραγωγής της χώρας, ο σόργος το 33,3%, οι ελιές για ελαιοποίηση το 18,9%, τα αγγούρια θερμοκηπίου το 18,2% και η κορινθιακή σταφίδα το 14%. Ως προς το μερίδιο των ξηρών σύκων διαχρονικά, η παραγωγή στη Μεσσηνία κάλυπτε πάνω από τη μισή παραγωγή της χώρας το 2011, ωστόσο τα επόμενα χρόνια περιορίστηκε σε 36,0% το 2016 και σε 33,9% το 2021. Τα αγγούρια θερμοκηπίου της Μεσσηνίας συνεισφέρουν το 20,1% της συνολικής παραγωγής το 2011, μερίδιο που αυξήθηκε σε 40,1% το 2016 και περιορίστηκε εκ νέου σε 18,2% το 2021. Η κορινθιακή σταφίδα της Μεσσηνίας, από την άλλη, αντιπροσωπεύει το 14% της συνολικής παραγωγής της χώρας το 2021, από 14,7% το 2016 και 35,7% το 2014. Σχετικά με το σύνολο των ελιών (βρώσιμες και ελαιοποίησης), το ποσοστό συμμετοχής στην εγχώρια παραγωγή από 15,5% το 2011 αυξήθηκε σε 17,1% το 2016, αλλά περιορίστηκε σε 16,4% το 2021.

Πίνακας 3.3: Μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα με τον μεγαλύτερο όγκο παραγωγής, 2021

Προϊόντα	Παραγωγή (τόνοι)	Μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή
Ελιές για ελαιοποίηση	495.764	18,88%
Αγγούρια θερμοκηπίου	22.450	18,17%
Τομάτες	18.899	2,86%
Καρπούζια	18.174	5,24%
Σταφύλια για κρασί που γλευκοποιήθηκαν	8.806	2,15%
Τριφύλλια	8.056	0,35%
Πατάτες	7.042	1,98%
Ξηρά σύκα	5.154	33,86%
Βρώσιμες ελιές	4.549	1,09%
Κοφτολίβαδα (Σανός)	3.639	1,07%
Πορτοκαλιές	3.477	0,55%
Κορινθιακή σταφίδα	3.323	14,01%
Πεπόνια	1.668	2,32%
Πιπεριές θερμοκηπίου	1.462	1,64%
Βίκος-κτηνοτροφικά φυτά	1.268	1,24%
Λεμόνια	1.139	2,14%
Κολοκυθάκια	1.059	2,88%
Μελιτζάνες θερμοκηπίου	1.041	4,38%
Ρόδι	957	2,09%
Βρώμη-κτηνοτροφικά φυτά	919	1,13%

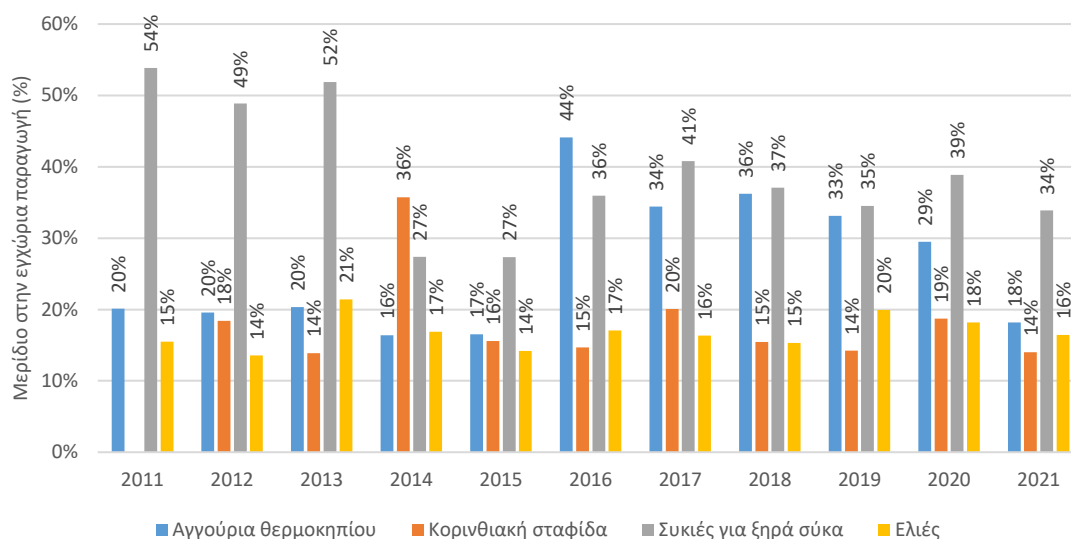
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Πίνακας 3.4: Μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην εγχώρια παραγωγή, 2021

Προϊόντα	Παραγωγή (τόνοι)	Μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή
Ξηρά σύκα	5.154	33,86%
Σόργο-σπόρος	94	33,33%
Ελιές για ελαιοποίηση	495.764	18,88%
Αγγούρια θερμοκηπίου	22.450	18,17%
Κορινθιακή σταφίδα	3.323	14,01%
Αγκινάρες	475	12,79%
Αραχίδα (φιστίκι υπόγειο ή αράπικο)	280	7,30%
Νωπά σύκα	820	6,99%
Καρπούζια	18.174	5,24%
Μελιτζάνες υπαίθρου	618	4,52%
Μελιτζάνες θερμοκηπίου	1.041	4,38%
Κολοκυθάκια	1.059	2,88%
Τομάτες	18.899	2,86%
Πεπόνια	1.668	2,32%
Σταφύλια για κρασί που γλευκοποιήθηκαν	8.806	2,15%
Λεμόνια	1.139	2,14%
Ραδίκια και αντίδια	309	2,12%
Ρόδι	957	2,09%
Πατάτες	7.042	1,98%
Φασολάκια	682	1,67%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.7: Μερίδιο επιλεγμένων προϊόντων Μεσσηνίας στην εγχώρια παραγωγή, 2011-2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

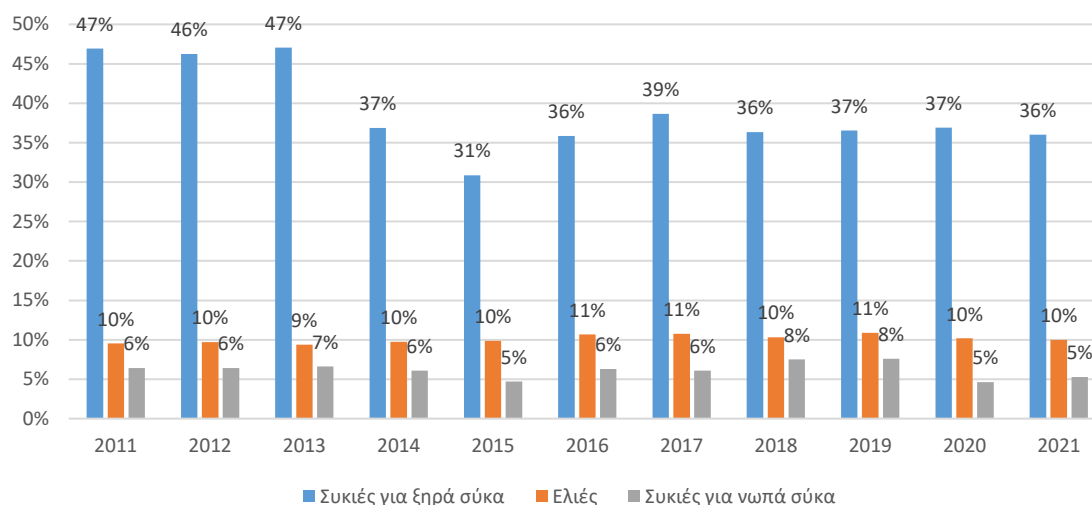
Οι δενδρώδεις καλλιέργειες περιλαμβάνουν κατά κύριο λόγο ελιές (14,7 εκατ. δέντρα), συκιές (228,9 χιλ. δέντρα) και πορτοκαλιές (88,7 χιλ. δέντρα). Η Μεσσηνία κατέχει πάνω από το 1/3 συκιών για την παραγωγή ξηρών σύκων της χώρας, ενώ ακολουθούν τα ελαιόδεντρα με μερίδιο συμμετοχής στη χώρα 10%. Οι συκιές για την παρασκευή ξηρών σύκων έχουν το υψηλότερο μερίδιο διαχρονικά καταγράφοντας ωστόσο πτωτική πορεία (σε 36,0% το 2021 από 38,6% το 2017 και 46,9% το 2011). Αντίθετα, οι συκιές για τα νωπά σύκα έχουν πολύ μικρή συμμετοχή στη χώρα, ενώ το μερίδιό τους παρουσιάζει διακυμάνσεις (από 6,4% το 2011, σε 9,9% το 2015 και 5,3% το 2021). Οι ελιές εκπροσωπούν διαχρονικά κατά μέσο όρο το 10% των ελαιοδένδρων της χώρας.

Πίνακας 3.5: Αριθμός δένδρων στη Μεσσηνία (2021)

Δενδρώδεις καλλιέργειες	Αριθμός δέντρων	% στη χώρα
Ελιές	14.725.780	9,99%
Συκιές για ξηρά σύκα	228.894	36,01%
Πορτοκαλιές	88.677	0,74%
Λεμονιές	31.354	2,04%
Καρυδιές	27.725	0,86%
Ροδιές	26.943	1,71%
Αχλαδιές	23.959	0,65%
Συκιές για νωπά σύκα	23.677	5,30%
Μανταρινιές	19.278	0,47%
Αμυγδαλιές	14.152	0,23%
Ροδακινιές - Νεκταρινιές	8.391	0,05%
Μηλιές	6.503	0,05%
Καστανιές	6.460	0,40%
Βερικοκιές	5.704	0,13%
Κερασιές	5.115	0,06%
Φιστικιές	614	0,05%
Ακτινίδια	403	0,01%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.8: Συμμετοχή βασικών δενδρωδών καλλιεργειών της Μεσσηνίας ως προς τον αριθμό των δέντρων, στο σύνολο της χώρας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, η αναλογία του μεριδίου εκτάσεων στο σύνολο της Μεσσηνίας προς το αντίστοιχο μερίδιο της Ελλάδας για κάθε καλλιέργεια/προϊόν, αποτελεί έναν πρόσθετο δείκτη εξειδίκευσης της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας. Κάθε τιμή του δείκτη που είναι μεγαλύτερη της μονάδας υποδηλώνει εξειδίκευση στη συγκεκριμένη κατηγορία προϊόντος σε σχέση με τη χώρα. Εν προκειμένω, επιβεβαιώνεται ότι η Μεσσηνία κατέχει σημαντική εξειδίκευση σε προϊόντα όπως αραχίδα (6,16), κορινθιακή σταφίδα (3,51), ελαιώνες (3,3), αγγούρια θερμοκηπίου (3,2), αγκινάρες (2,6), καρπούζια (1,6), μελιτζάνες θερμοκηπίου (1,2) και υπαίθρου (1,0).

Πίνακας 3.6: Δείκτης εξειδίκευσης με βάση τις καλλιεργούμενες εκτάσεις της Μεσσηνίας

Προϊόντα	Μεσσηνία (%)	Ελλάδα (%)	Δείκτης εξειδίκευσης*
Αραχίδα	0,08%	0,01%	6,16
Κορινθιακή σταφίδα	1,40%	0,40%	3,51
Ελαιώνες	87,52%	26,50%	3,30
Αγγούρια θερμοκηπίου	0,15%	0,05%	3,25
Αγκινάρες	0,03%	0,01%	2,63
Καρπούζια	0,45%	0,27%	1,65
Μελιτζάνες θερμοκηπίου	0,01%	0,01%	1,22
Μελιτζάνες υπαίθρου	0,02%	0,02%	1,02
Πυτεριές θερμοκηπίου	0,03%	0,04%	0,93
Αμπέλια για κρασί	1,15%	1,38%	0,83
Πατάτες	0,35%	0,44%	0,81
Κολοκυθάκια	0,04%	0,05%	0,80
Πεπόνια	0,08%	0,12%	0,72
Τομάτες	0,24%	0,34%	0,70
Κοφτολίβαδα (Σανός)	1,91%	3,16%	0,60
Ραδίκια και αντίδια	0,02%	0,04%	0,52
Βίκος	0,42%	0,84%	0,50
Λεμονιές	0,05%	0,10%	0,48
Κρεμμυδάκια, χλωρά	0,01%	0,02%	0,46
Βρώμη	0,31%	0,75%	0,42
Μαρούλια	0,03%	0,07%	0,40
Καρυδιές	0,22%	0,55%	0,40
Φασολάκια	0,05%	0,14%	0,35
Μπάμιες	0,01%	0,02%	0,35
Αρωματικά φυτά	0,10%	0,32%	0,33

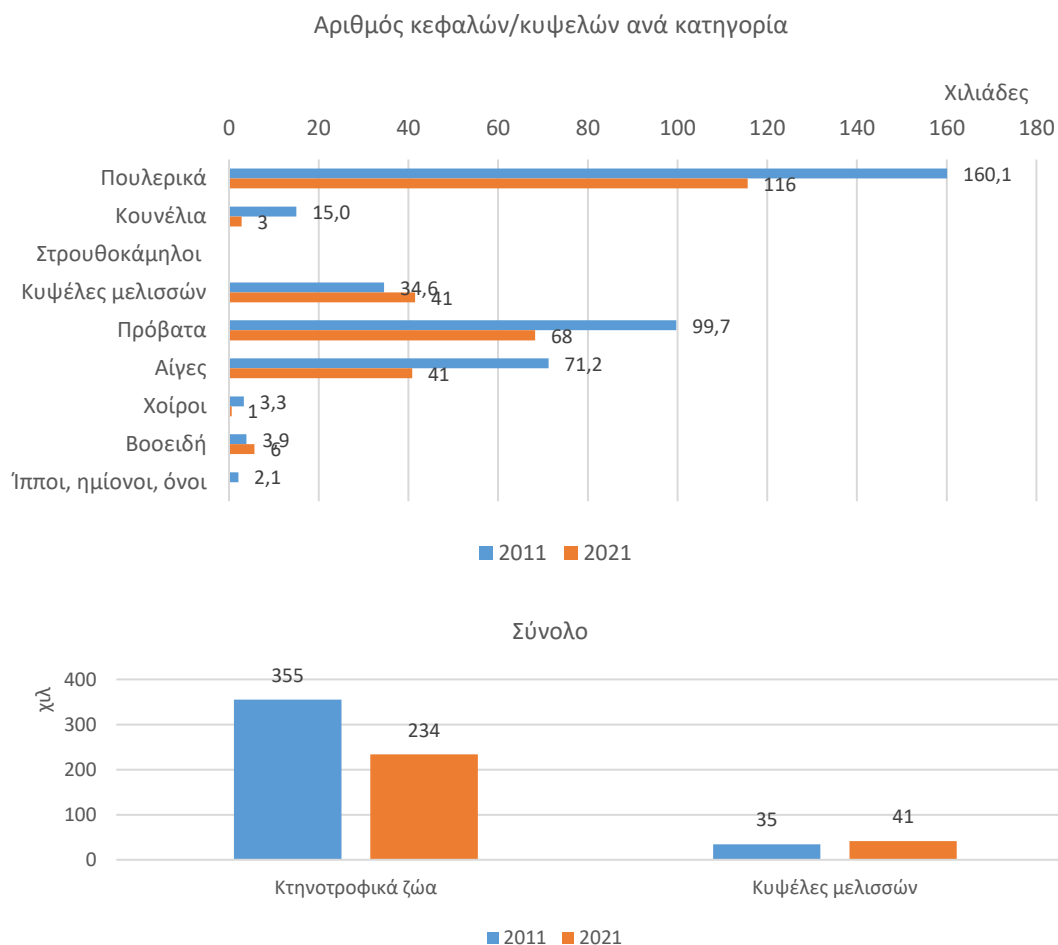
Κουνουπίδια	0,01%	0,03%	0,28
Πυτεριές υπαίθρου	0,02%	0,07%	0,27
Κριθάρι	0,08%	0,07%	0,23
Αγγούρια υπαίθρου	0,00%	0,01%	0,23
Λάχανα	0,01%	0,05%	0,22
Αρακάς	0,01%	0,06%	0,21
Πορτοκαλιές	0,20%	0,98%	0,21
Μπρόκολο	0,01%	0,04%	0,18
Βρώμη	0,24%	1,51%	0,16
Τριφύλλια	1,03%	7,30%	0,14
Καστανιές	0,04%	0,31%	0,12
Πράσα	0,00%	0,02%	0,11
Σκόρδα, ξερά	0,00%	0,01%	0,11
Μανταρινιές	0,04%	0,33%	0,11
Αχλαδιές	0,01%	0,15%	0,09
Αμυγδαλιές	0,04%	0,61%	0,07
Καρότα	0,00%	0,03%	0,07
Φασόλια	0,01%	0,24%	0,06
Μηλιές	0,02%	0,33%	0,06
Ρεβύθια	0,02%	0,34%	0,05
Κρεμμύδια, ξερά	0,00%	0,09%	0,05
Φακή	0,02%	0,41%	0,04
Ρύζι	0,04%	1,04%	0,04
Σπανάκι	0,01%	0,38%	0,04
Κουκιά κτηνοτροφικά	0,00%	0,10%	0,04
Λαθούρι (Φάβα)	0,00%	0,05%	0,03
Αραβόσιτος	0,11%	3,19%	0,03
Κερασιές	0,01%	0,59%	0,02
Βερικοκιές	0,00%	0,32%	0,01
Αραβόσιτος χλωρός	0,01%	1,08%	0,01
Κριθάρι	0,03%	3,48%	0,01
Φράουλες	0,00%	0,07%	0,01
Λούπινα	0,00%	0,41%	0,01
Σουλτανίνα	0,00%	0,23%	0,01
Ροδακινιές - Νεκταρινιές	0,01%	1,31%	0,01
Σίκαλη	0,00%	0,25%	0,01

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση IOBE. Σημ.: (*) Ο δείκτης εξειδίκευσης ορίζεται ως ο λόγος του μεριδίου συμμετοχής της Μεσσηνίας προς το αντίστοιχο μερίδιο της Ελλάδας για κάθε προϊόν.

3.5 Κτηνοτροφικό κεφάλαιο

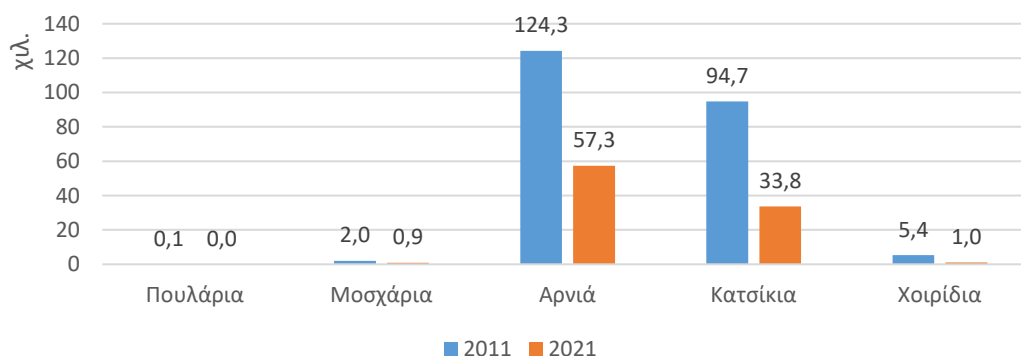
Το κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία το 2021 περιλάμβανε, σε όρους πλήθους κεφαλών, κυρίως πουλερικά, πρόβατα και αίγες. Το κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία περιορίστηκε την περίοδο 2011-2021, με εξαίρεση το πλήθος των κυψελών που αυξήθηκαν σε 41 χιλ. το 2021 από 34,6 χιλ. το 2011 και των βοοειδών που έφτασαν τα 6 χιλ. το 2021 από περίπου 4 χιλ. κεφάλια το 2011 (Διάγραμμα 3.9). Στις υπόλοιπες κατηγορίες ζώων ο αριθμός των κεφαλών μειώθηκε την εξεταζόμενη περίοδο. Συνολικά, ο αριθμός κεφαλών μειώθηκε σε 234 χιλ. το 2021 από 355 χιλ. το 2011. Αντίστοιχη υποχώρηση σημειώθηκε και στις γεννήσεις το διάστημα 2011-2021. Ενδεικτικά, ο αριθμός αρνιών που γεννήθηκαν σχεδόν υποδιπλασιάστηκε σε 57,3 χιλ. το 2021 από 124,3 χιλ. το 2011, και ο αριθμός κατσικιών μειώθηκε σε 34 χιλ. το 2021 από 95 χιλ. το 2011 (Διάγραμμα 3.10).

Διάγραμμα 3.9: Κτηνοτροφικό κεφάλαιο στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, σε όρους αριθμού κεφαλών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.10: Αριθμός ζώων που γεννήθηκαν στη Μεσσηνία ανά κατηγορία, σε όρους αριθμού κεφαλών

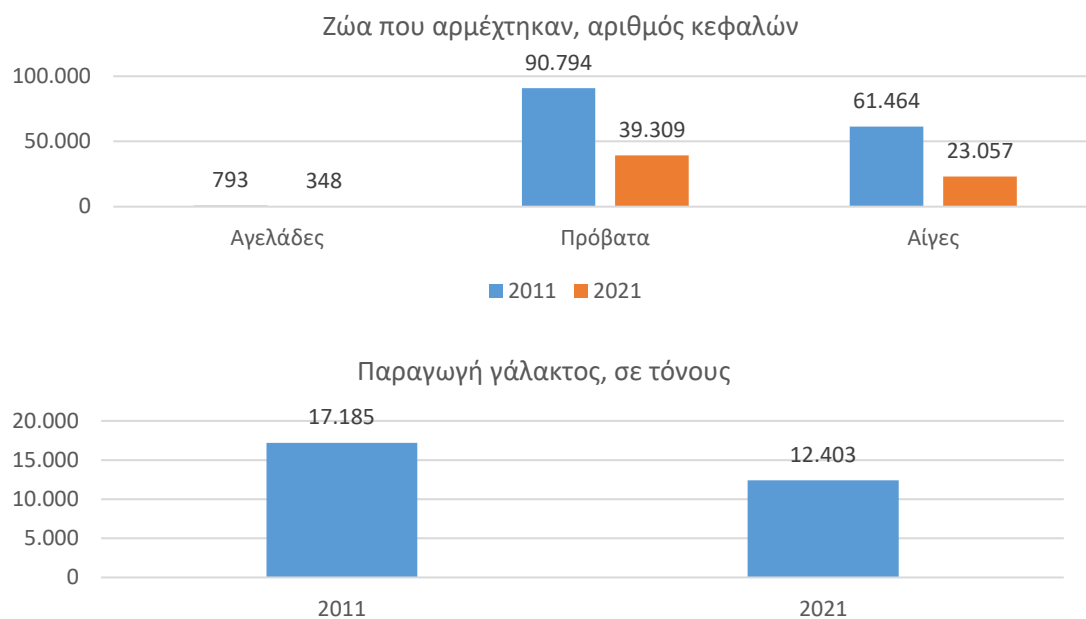

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

3.6 Κτηνοτροφικά προϊόντα

Το πλήθος των αγελάδων που αρμέχτηκαν μειώθηκε σε 348 το 2021 από 793 το 2011, ενώ σημαντική μείωση σημειώθηκε και στο πλήθος των προβάτων (39 χιλ. το 2021 από 90,8 χιλ. το 2011), και κατσικιών σε 23 χιλ. το 2021 από 61,5 χιλ. το 2011. Ως αποτέλεσμα, η συνολική ποσότητα γάλακτος που παράχθηκε το 2021 μειώθηκε στους 12, 4 χιλ. τόνους από 17,2 χιλ. το 2011 (Διάγραμμα 3.9).

Διάγραμμα 3.11: Ζώα που αρμέχτηκαν και παραγωγή γάλακτος στη Μεσσηνία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

Ως προς την παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων για το 2021, τις μεγαλύτερες ποσότητες συγκεντρώνουν τα αυγά (16,2 χιλ. τόνους) και το γάλα (γάλα προβάτων 6.9 χιλ. τόνους, γάλα αιγών 4,6 χιλ. τόνους και γάλα βοοειδών 860 τόνοι). Ωστόσο, τα μερίδια συμμετοχής στην εγχώρια παραγωγή είναι χαμηλά και κυμαίνονται από 0,1% έως 1,1%. Η υψηλότερη εκπροσώπηση στην παραγωγή κρέατος συναντάται στα βουβαλίδια μέχρι 2 ετών, όπου το 72,6% των βουβαλιδίων στη χώρα προέρχονται από τη Μεσσηνία. Άλλα προϊόντα με υψηλή συμμετοχή στην εγχώρια παραγωγή είναι το μέλι (2,83%) και το κερύ (2,43%).

Πίνακας 3.7: Κατάταξη Μεσσηνιακών κτηνοτροφικών προϊόντων με βάση τον όγκο παραγωγής, 2021

Προϊόν	Παραγωγή (τόνοι)	Μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή
Αυγά	16.164	1,08%
Γάλα προβάτων	6.965	0,79%
Γάλα αιγών	4.578	1,18%
Γάλα βοοειδών	860	0,14%
Τυρί	777	0,55%
Μέλι	665	2,83%
Χοίροι	457	0,64%
Βουβαλίδια μέχρι 2 ετών	450	71,64%
Αρνιά	284	0,65%
Μυζήθρα	147	1,30%
Κατσίκια	131	0,98%
Πουλερικά	119	0,05%
Μοσχάρια κάτω του έτους	83	0,95%
Δαμάλια και βόδια	71	0,91%
Μοσχάρια 1 -2 ετών	55	0,24%
Δέρματα νωπά	27	0,38%
Ζυγούρια και πρόβατα	25	0,17%
Κερύ	21	2,43%
Κουνέλια	17	0,92%
Βιτούλια και αίγες	16	0,33%
Χοιρίδια	1	0,02%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

Πίνακας 3.8: Κατάταξη Μεσσηνιακών κτηνοτροφικών προϊόντων με βάση το μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή, 2021

Προϊόν	Παραγωγή (τόνοι)	Μερίδιο στην εγχώρια παραγωγή
Βουβαλίδια μέχρι 2 ετών	450	71,64%
Μέλι	665	2,83%
Κερί	21	2,43%
Μυζήθρα	147	1,30%
Γάλα αιγών	4.578	1,18%
Αυγά	16.164	1,08%
Κατσίκια	131	0,98%
Μοσχάρια κάτω του έτους	83	0,95%
Κουνέλια	17	0,92%
Δαμάλια και βόδια	71	0,91%
Γάλα προβάτων	6.965	0,79%
Αρνιά	284	0,65%
Χοίροι	457	0,64%
Τυρί	777	0,55%
Δέρματα νωπά	27	0,38%
Βιτούλια και αιγες	16	0,33%
Μοσχάρια 1 -2 ετών	55	0,24%
Ζυγούρια και πρόβατα	25	0,17%
Γάλα βοοειδών	860	0,14%
Πουλερικά	119	0,05%
Χοιρίδια	1	0,02%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

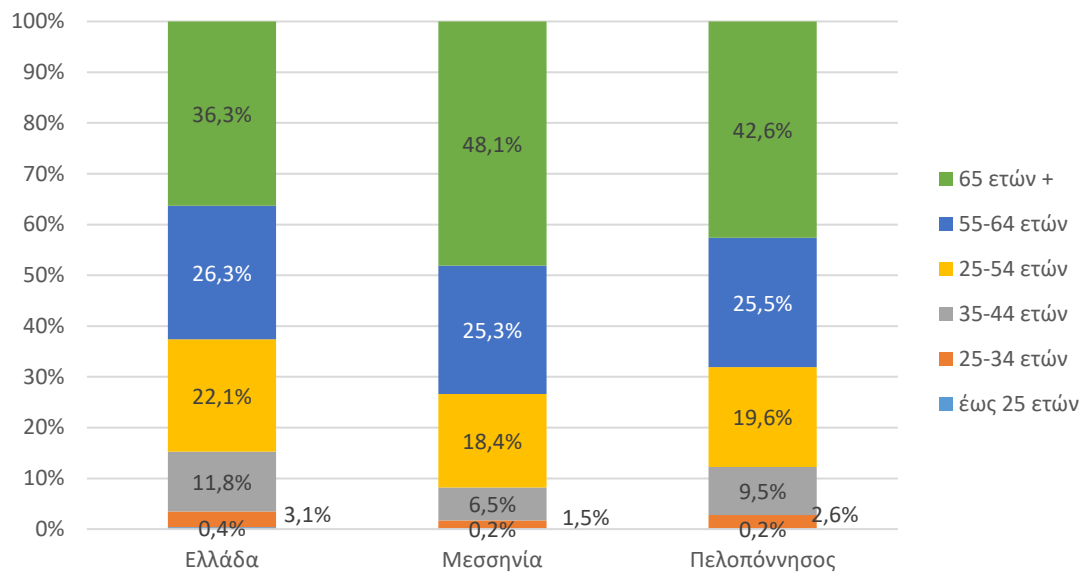
3.7 Εργατικό δυναμικό και φυσικό κεφάλαιο

Τα διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με την ηλικιακή κατανομή του ανθρώπινου δυναμικού στον αγροτικό τομέα της Μεσσηνίας παρουσιάζονται στα παρακάτω δύο διαγράμματα. Στο Διάγραμμα 3.12 παρουσιάζεται ο αριθμός των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων ανά ηλικιακή κατηγορία, ενώ στο Διάγραμμα 3.13 παρουσιάζεται η κατανομή των συνολικών ημερών γεωργικής εργασίας μεταξύ απασχολουμένων των διαφόρων ηλικιακών ομάδων.

Το γενικότερο πρόβλημα γήρανσης που αντιμετωπίζει τόσο η Μεσσηνία όσο και η Πελοπόννησος συνολικά, εκφράζεται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση όσον αφορά στην απασχόληση στον αγροτικό τομέα. Το 2016 στη Μεσσηνία το 48,1% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων ήταν άνω των 65 ετών, ενώ το ποσοστό των άνω των 55 ετών έφθανε το 73,4%. Αντίστοιχα, σε επίπεδο περιφέρειας Πελοποννήσου, τα εν λόγω ποσοστά ανέρχονται στα 42,6% και 68,1% αντίστοιχα, ενώ σε επίπεδο χώρας, τα μερίδια διαμορφώνονται στα 36,3% και 62,6% αντιστοίχως. Οι ημέρες γεωργικής εργασίας για τους άνω των 55 ετών ανέρχονται στο 62,4% των συνολικών ημερών εργασίας από όλες τις ηλικιακές ομάδες, ενώ ειδικότερα η συνεισφορά ημερών εργασίας για τους άνω των 65 ετών αποτελεί το 1/3 του συνολικών ημερών εργασίας. Σε περιφερειακό επίπεδο, τα αντίστοιχα ποσοστά ημερών εργασίας ανέρχονται στα 55,6% και 26,6% αντίστοιχα. Τα ποσοστά συμμετοχής στο αγροτικό εργατικό δυναμικό είναι εξαιρετικά χαμηλά στις νεότερες ηλικίες. Οι ηλικίες έως 45 ετών αποτελούσαν το 2016 μόλις το 8,2% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και προσέφεραν το 12,1% των συνολικών ημερών εργασίας, ενώ στις ηλικίες κάτω των 35 ετών τα ποσοστά διαμορφώνονται σε 1,7% και 3,2% αντιστοίχως. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, οι ηλικίες έως 45 ετών αποτελούν το 12,3% των κατόχων και προσφέρουν το 19,2% των

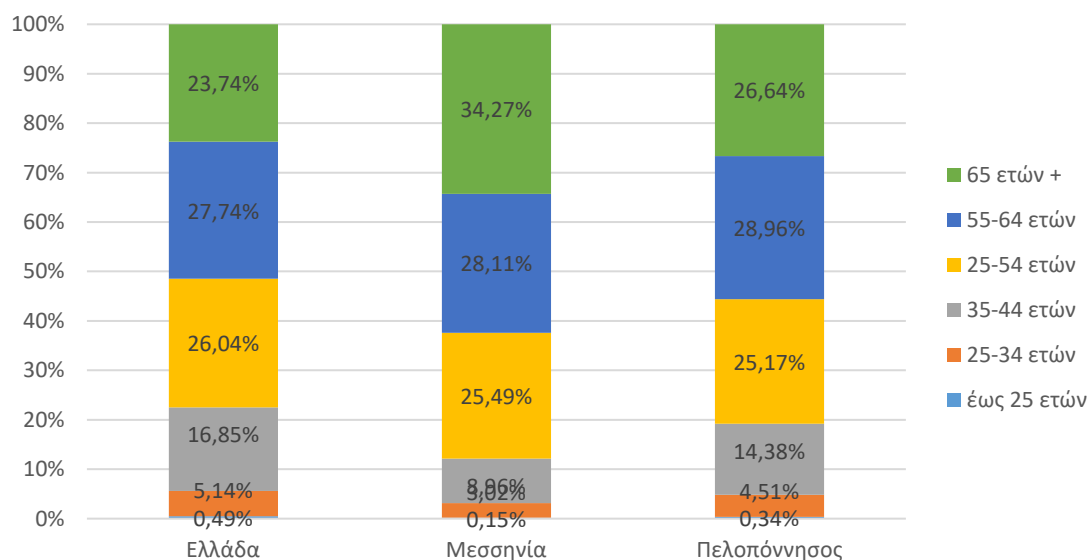
συνολικών ημερών εργασίας. Στην Ελλάδα, τα ποσοστά ανέρχονται στα 15,3% και 22,5% αντιστοίχως.

Διάγραμμα 3.12 Ηλικιακή κατανομή κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων (2016)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.13: Ηλικιακή κατανομή ημερών γεωργικής εργασίας (2021)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Ακόμα σημαντικότερα, όσον αφορά τη δομή του εργατικού δυναμικού, είναι τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Πίνακας 3.9 στον οποίο η συνολική απασχόληση στη γεωργία διακρίνεται μεταξύ απασχόλησης σε οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, μόνιμης απασχόλησης, εποχικής απασχόλησης, αλληλοβοήθειας και λοιπών εργαζομένων.

Η πλειονότητα των εκμεταλλεύσεων είναι οικογενειακού χαρακτήρα (26,8 χιλ. εκμεταλλεύσεις). Ο αριθμός απασχολούμενων –δηλαδή μελών της οικογένειας– ανά εκμετάλλευση είναι παντού μικρότερος του 2, κυμαινόμενος μεταξύ του 1,8 στη Μεσσηνία

και 1,7 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στο σύνολο της χώρας. Μεγάλος αριθμός αυτών των εκμεταλλεύσεων (21,4 χιλ.) απασχολεί εποχικούς εργάτες. Ο χαμηλός αυτός αριθμός αποτελεί ένδειξη της απομάκρυνσης των νέων από τις γεωργικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο προκύπτει και από τα στοιχεία για την ηλικιακή κατανομή των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και των ημερών γεωργικής εργασίας τα οποία παρατέθηκαν παραπάνω. Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει εμμέσως και από τον σημαντικό βαθμό εξάρτησης της γεωργικής δραστηριότητας από την εποχική εργασία. Αν και η εποχική εργασία αποτελούσε ανέκαθεν σταθερά της αγροτικής οικονομικής δραστηριότητας, η σημασία της στην περίπτωση της Πελοποννήσου φαίνεται εξαιρετικά υψηλή, ιδίως δεδομένου του μικρού μέσου μεγέθους των εκμεταλλεύσεων.

Οι εκμεταλλεύσεις με αλληλοβοήθεια καταγράφηκαν σε 1,7 χιλ. και τέλος εκείνες με μόνιμους εργαζόμενους σε μόλις 647 εκμεταλλεύσεις. Το 30,4% των εκμεταλλεύσεων οικογενειακού χαρακτήρα της περιφέρειας Πελοποννήσου βρίσκονται στη Μεσσηνία, όπως και το 43,1% των εκμεταλλεύσεων με εποχικούς εργάτες και το 32,4% των εκμεταλλεύσεων με μόνιμη εργασία. Σε όρους απασχόλησης, ο υψηλότερος αριθμός εργατών είναι οι εποχικοί (77,9 χιλ. εργάτες) και ακολουθούν οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις (47,5 χιλ. άτομα). Στη Μεσσηνία απασχολείται το 46,2% των εποχικών εργατών της περιφέρειας Πελοποννήσου και το 32,3% των εργατών σε εκμεταλλεύσεις οικογενειακού τύπου. Ως προς το μερίδιο στη χώρα, η Μεσσηνία κατέχει υψηλά ποσοστά εκμεταλλεύσεων με εποχικούς εργαζόμενους τόσο σε όρους εκμεταλλεύσεων (7,8% των εκμεταλλεύσεων με εποχικούς εργαζόμενους της χώρας) όσο σε όρους εποχικών εργαζομένων (8,7% των εποχικών εργαζομένων της χώρας).

Συνολικά, στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις της Μεσσηνίας εργάστηκαν 138.550 άτομα το 2016. Κατά μέσο όρο σε κάθε εκμετάλλευση εργάστηκαν 5,2 άτομα για 32 ημέρες το κάθε ένα στο σύνολο του έτους. Οι ημέρες εργασίας ανά άτομο στη Μεσσηνία, όπως και οι ημέρες εργασίας ανά εκμετάλλευση είναι λιγότερες σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας.

Πίνακας 3.9: Διάρθρωση εκμεταλλεύσεων ως προς το εργατικό τους δυναμικό (2016)

	Μεσσηνία	Πελοπόννησος	Ελλάδα
Οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	26.832	88.366	684.250
Απασχολούμενοι	47.508	146.870	1.168.324
Ημέρες εργασίας	2.828.706	12.493.278	108.111.425
Χ.Γ.Ε.	733.629	2.818.698	31.388.416
Εκμεταλλεύσεις με μόνιμους εργάτες			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	647	1.998	20.751
Απασχολούμενοι	1.115	3.188	33.826
Ημέρες εργασίας	241.084	684.430	7.407.778
Χ.Γ.Ε.	94.537	371.130	5.936.268
Εκμεταλλεύσεις με εποχικούς εργάτες			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	21.393	49.669	275.474
Απασχολούμενοι	77.949	168.832	891.798
Ημέρες εργασίας	1.304.324	2.733.878	13.430.657
Χ.Γ.Ε.	640.829	1.892.455	15.565.870
Αλληλοβοήθεια			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	1.715	9.070	78.170
Απασχολούμενοι	3.438	17.835	151.613
Ημέρες εργασίας	27.941	214.888	1.506.635
Χ.Γ.Ε.	57.902	308.139	4.708.861
Λοιποί εργαζόμενοι			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	5.730	19.873	254.977
Απασχολούμενοι	8.540	157.731	637.591
Ημέρες εργασίας	20.554	290.464	913.009
Χ.Γ.Ε.	147.452	807.247	17.274.749
Σύνολο			
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	26.836	88.410	684.902
Χ.Γ.Ε.	734.285	2.826.256	31.525.821
Απασχολούμενοι	138.550	494.456	2.883.152
Ημέρες εργασίας	4.422.609	16.416.938	131.369.504
Απασχολούμενοι ανά εκμετάλλευση	5,2	5,6	4,2
Ημέρες εργασίας ανά απασχολούμενο	32	33	46
Ημέρες εργασίας ανά εκμετάλλευση	165	186	192

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (2016), Ανάλυση ΙΟΒΕ. Χ.Γ.Ε.: Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση.

Οι εργαζόμενοι που απασχολούνταν σε οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις στη Μεσσηνία, καθώς και οι εποχικοί εργαζόμενοι μειώθηκαν την περίοδο 2009-2016 κατά 6,5% και 3,0% αντιστοίχως (Πίνακας 3.10). Αντίθετα, ο αριθμός των μόνιμων εργατών αυξήθηκε την ίδια περίοδο κατά σχεδόν 2,5 φορές (+136,2%). Συνολικά, ο αριθμός των εργαζομένων μειώθηκε κατά 12,7%, ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων κατά 6,2% και η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (Χ.Γ.Ε.) κατά 13,3%. Από την άλλη, οι ημέρες εργασίας αυξήθηκαν κατά 5,4%. Ως εκ τούτου, η Χ.Γ.Ε ανά εκμετάλλευση μειώθηκε, ενώ ο αριθμός των ημερών εργασίας ανά εκμετάλλευση και απασχολούμενο αυξήθηκαν.

Πίνακας 3.10: Διάρθρωση γεωργικών εκμεταλλεύσεων στη Μεσσηνία, 2009-2016

	2009	2013	2016	Δ2016/2009
Οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις				
Απασχολούμενοι	50.813	49.202	47.508	-6,5%
Εκμεταλλεύσεις με μόνιμους εργάτες				
Απασχολούμενοι	472	385	1.115	136,2%
Εκμεταλλεύσεις με εποχικούς εργάτες				
Απασχολούμενοι	80.347	43.547	77.949	-3,0%
Σύνολο				
Απασχολούμενοι	158.782	93.134	138.550	-12,7%
Αριθμός εκμεταλλεύσεων	28.595	28.017	26.836	-6,2%
Χ.Γ.Ε.	847.000	769.000	734.285	-13,3%
Ημέρες εργασίας	4.195.394	4.335.246	4.422.609	5,4%
Απασχολούμενοι ανά εκμετάλλευση	5,6	3,3	5,2	
Ημέρες εργασίας ανά εκμετάλλευση	146,7	154,7	164,8	
Χ.Γ.Ε. ανά εκμετάλλευση	29,6	27,4	27,4	
Ημέρες εργασίας ανά απασχολούμενο	26,4	46,5	31,9	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (2016), Ανάλυση ΙΟΒΕ.

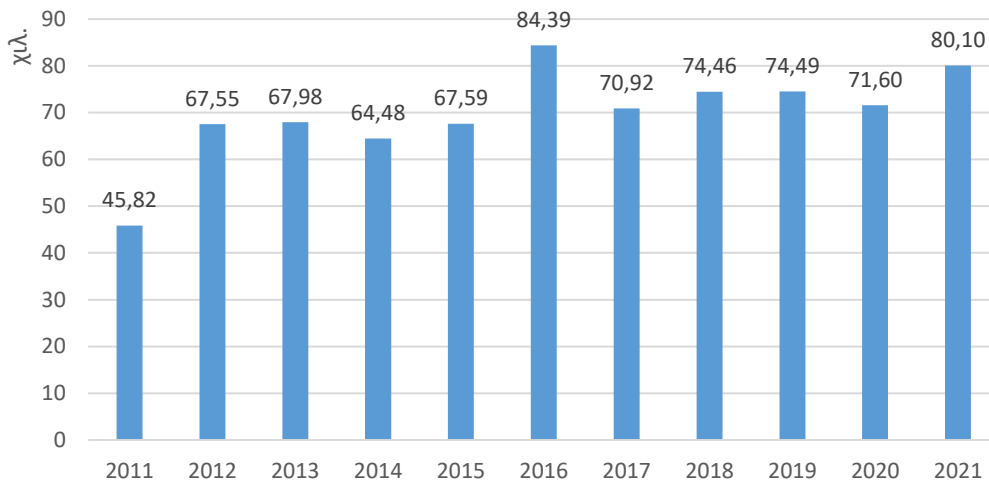
Όσον αφορά στον βαθμό εκμηχάνισης, οι επιδόσεις της Μεσσηνίας σε σχέση με την περιφέρεια Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας είναι πιο ικανοποιητικές, καθώς τις υπερβαίνει σε όλες τις κατηγορίες (Πίνακας 3.11). Για παράδειγμα, στη Μεσσηνία αντιστοιχούν 3,1 γεωργικά μηχανήματα ανά εκμετάλλευση, στην περιφέρεια Πελοποννήσου 3,0 και στο σύνολο της Ελλάδας 2,6. Ανά στρέμμα χρησιμοποιούμενης γης, η Μεσσηνία κατέχει 0,11 μηχανήματα, όταν η χώρα και η περιφέρεια έχει 0,06 και 0,09 αντίστοιχα. Ανά εργαζόμενο, η Μεσσηνία βρίσκεται στο εθνικό επίπεδο με 0,6 μηχανήματα, ενώ η Πελοπόννησος έχει 0,5 μηχανήματα. Τέλος, ανά κάτοικο, η Μεσσηνία διαθέτει 0,5 μηχανήματα, υπερβαίνοντας τον αντίστοιχο δείκτη της περιφέρειας (0,5) και της χώρας (0,2). Διαχρονικά, ο αριθμός των γεωργικών μηχανημάτων στη Μεσσηνία ενισχύθηκε κατά 75% το 2021 σε σχέση με το 2011 (σε 80,1 χιλ. το 2021 από 45,82 χιλ. το 2011).

Πίνακας 3.11: Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων σε λειτουργία (2016)

Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων	Μεσσηνία	Πελοπόννησος	Ελλάδα
Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων (2016)	84.387	261.749	1.758.716
Κάτοικοι (2016)	159.883	539.535	10.783.748
Εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα (2016)	138.550	494.456	2.883.152
Εκμεταλλεύσεις (2016)	26.836	88.410	684.902
Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (2016)	734.285	2.826.256	31.525.821
ανά εκμετάλλευση	3,14	2,96	2,57
ανά στρέμμα χρησιμοποιούμενης γης	0,11	0,09	0,06
ανά εργαζόμενο	0,61	0,53	0,61
ανά κάτοικο	0,53	0,49	0,16

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (2016), Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.14: Αριθμός γεωργικών μηχανημάτων σε λειτουργία, 2011-2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

3.8 Ελαιόλαδο

Οι καλλιέργειες ελαιόδεντρων, με τη μακραίωνη ιστορία τους στην περιοχή, αποτελούν ένα τοπικό «περιουσιακό στοιχείο», το οποίο αναμφισβήτητα μπορεί και πρέπει να συνεχίσει να αποτελεί αντικείμενο συστηματικής αξιοποίησης. Η αποτελεσματικότητα στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων της παραγωγής ελαιόλαδου στη Μεσσηνία δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, καθώς εξαρτάται από τις συνθήκες παραγωγής/κλίματος, τον ανταγωνισμό, τη ζήτηση, τις επιδοτήσεις και γενικότερα από τις παραγωγικές, οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις και στάσεις που έχουν διαμορφωθεί. Μεγάλο μέρος των δομών αλλά και των εγγενών προβλημάτων της αγοράς ελαιόλαδου στην Ελλάδα, συναντάται και στη Μεσσηνία. Κρίνεται επομένως σκόπιμη μια αναφορά στα γενικά χαρακτηριστικά της αγοράς ελαιόλαδου στην Ελλάδα την οποία θα ακολουθήσει μια σύντομη περιγραφή των ιδιαίτερων συνθηκών που εντοπίζονται στη Μεσσηνία, καθώς και των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας και της Μεσσηνίας στον τομέα του ελαιόλαδου.

3.8.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΓΧΩΡΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ

Η Ελλάδα είναι η τρίτη μεγαλύτερη ελαιοπαραγωγός χώρα στον κόσμο μετά την Ισπανία και την Ιταλία με συγκριτικά υψηλότερο μερίδιο στην κατηγορία έξτρα παρθένου ελαιόλαδου έναντι των λοιπών ελαιοπαραγωγών χωρών. Ο κλάδος ελαιόλαδου στην Ελλάδα δεν κατάφερε να επωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από τη διεύρυνση της διεθνούς αγοράς τυποποιημένου ελαιόλαδου τη δεκαετία του 2000, ενώ και στην εγχώρια αγορά εξακολουθεί να κυριαρχεί η κατανάλωση μη τυποποιημένου ελαιόλαδου. Στην εγχώρια αγορά οι ποσότητες αυτοκατανάλωσης ή κατανάλωσης που δεν υπεισέρχονται στα επίσημα δίκτυα εμπορίας είναι μεγάλες, δημιουργώντας και ζητήματα νοθείας, φοροδιαφυγής και συνθηκών αθέμιτου ανταγωνισμού.

Τα διαρθρωτικά προβλήματα του κλάδου συνίστανται στο υψηλότερο κόστος παραγωγής, στον κατακερματισμό των παραγωγών, οι οποίοι είναι κυρίως μη κατ' επάγγελμα αγρότες, και σε μικρότερο βαθμό των ελαιοτριβείων και στην έλλειψη καθετοποίησής τους, στο μικρό μέγεθος των εταιριών τυποποίησης και στην αποδυνάμωση του ρόλου των συνεταιρισμών.

Η αύξηση της διεθνούς προσφοράς, κυρίως από την Ισπανία και την Πορτογαλία, σε συνδυασμό με την υψηλή διαπραγματευτική δύναμη των αγοραστών (μεγάλες αλυσίδες λιανικού εμπορίου) ασκούν πτωτική επίδραση στις τιμές του ελαιόλαδου. Ωστόσο, οι συνθήκες προσφοράς μεταβάλλονται, εξαιτίας και της κλιματικής κρίσης και το 2023 και 2024 οι τιμές αυξάνονται σημαντικά αντανακλώντας τη στενότητα της προσφοράς. Ως σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει πτωτικά το επίπεδο παραγωγής και αυξητικά το κόστος παραγωγής έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια ευρύτερα για τον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα, η έλλειψη εργατικού δυναμικού.

Η κατά κεφαλήν κατανάλωση ελαιόλαδου στην Ελλάδα είναι η υψηλότερη παγκοσμίως. Παρόλα αυτά δεν κατανέμεται ομοιόμορφα στο σύνολο της χώρας. Σημαντική ωστόσο είναι και η αύξηση της διείσδυσης στην εγχώρια αγορά των σπορέλαιων, ως υποκατάστατων του ελαιόλαδου, τα οποία είναι χαμηλότερης διατροφικής αξίας, αλλά και τιμής.

Το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου (και μάλιστα στην κατηγορία εξαιρετικού παρθένου) κατευθύνεται μη τυποποιημένο («χύμα») στην Ιταλία. Η ζήτηση από την Ιταλία, λόγω μεγέθους, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των τιμών του ελαιόλαδου και στην Ελλάδα.

Η οργάνωση του συστήματος τυποποίησης, εμπορίας και προώθησης ελαιόλαδου στην Ιταλία επιτρέπει την πώληση μεγάλου όγκου τυποποιημένου ελαιόλαδου σε ξένες αγορές σε υψηλότερες τιμές. Η διαφορά στην τιμή αποτελεί ένα μέτρο σύγκρισης για την απόδοση που μπορεί να αποφέρει η επένδυση των παραγωγών στην Ελλάδα στην τυποποίηση και η σταθερή διάθεση ελαιόλαδου στις αγορές. Επιπλέον, η σύγκριση των τιμών του ελληνικού ελαιόλαδου που εξαγεται σε χώρες εκτός Ιταλίας και Ισπανίας το οποίο κατ' εκτίμηση είναι στην πλειονότητά του τυποποιημένο δίνει ένα μέτρο για τη δυνατότητα βελτίωσης της προστιθέμενης αξίας από την τυποποίηση.

Οι ελληνικές εξαγωγές τυποποιημένου ελαιόλαδου έχουν χαμηλή συμμετοχή στο σύνολο των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου. Οι αιτίες μπορούν να αναζητηθούν μεταξύ άλλων, στην έλλειψη του απαιτούμενου μεγέθους των τυποποιητών (λόγω των ποικίλων διαρθρωτικών χαρακτηριστικών της εγχώριας αγοράς) και στην έλλειψη αναγνωρισιμότητας του ελληνικού ελαιόλαδου από τους καταναλωτές στο εξωτερικό.

Υπάρχουν αρκετές εξαιρέσεις στην προσπάθεια προώθησης του τυποποιημένου ποιοτικού ελληνικού ελαιόλαδου στις διεθνείς αγορές, οι οποίες θα πρέπει να αναδειχθούν ως παραδείγματα καλών πρακτικών (συσκευασία, ετικέτες, γεύση). Αποτελώντας συστατικό στοιχείο μιας συστηματικής και οργανωμένης εθνικής ή / και τοπικής στρατηγικής, οι καλές πρακτικές θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον κλάδο του ελαιόλαδου να προσφέρει υψηλότερο και πιο σταθερό εισόδημα στους παραγωγούς και τελικά μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία στην Ελληνική οικονομία.

Η περιβαλλοντική διάσταση της καλλιέργειας και της παραγωγής ελαιόλαδου εκτιμάται ότι θα έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία για τον κλάδο τα επόμενα χρόνια. Πιέσεις για καλύτερη περιβαλλοντική διαχείριση δέχονται και τα ελαιοτριβεία, ειδικά σε σχέση με το ζήτημα διαχείρισης των αποβλήτων τους.

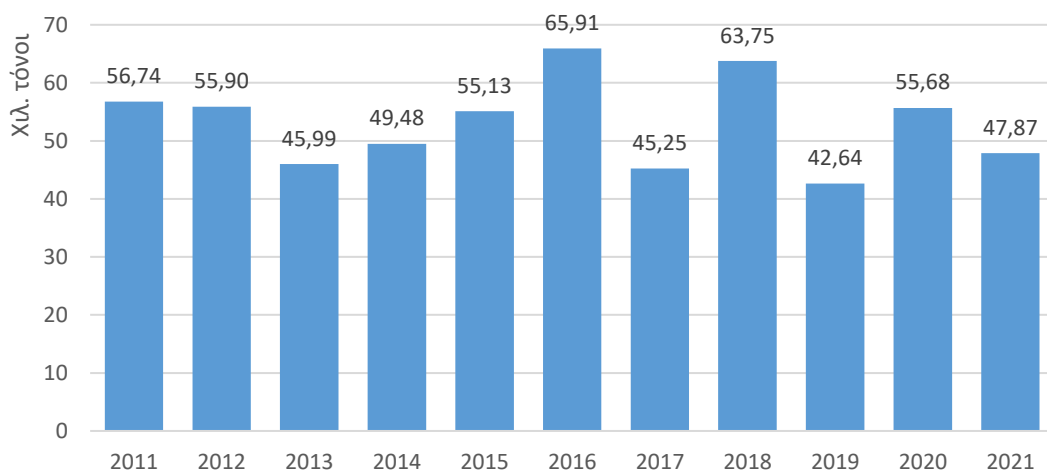
Από τα προηγούμενα συνάγεται ότι η αξιοποίηση του ελληνικού (και μεσσηνιακού) ελαιόλαδου παρουσιάζει περιθώρια βελτίωσης. Αν και οι προσπάθειες για την τυποποίηση

και προβολή του προϊόντος δεν είναι αμελητέες, σημαντικό τμήμα της παραγωγής εξακολουθεί να εμπορεύεται σε μορφή «χύμα» ή τυποποιείται χωρίς να υποστηρίζεται το προϊόν από δράσεις προώθησης και ενίσχυσης του εμπορικού σήματος¹¹.

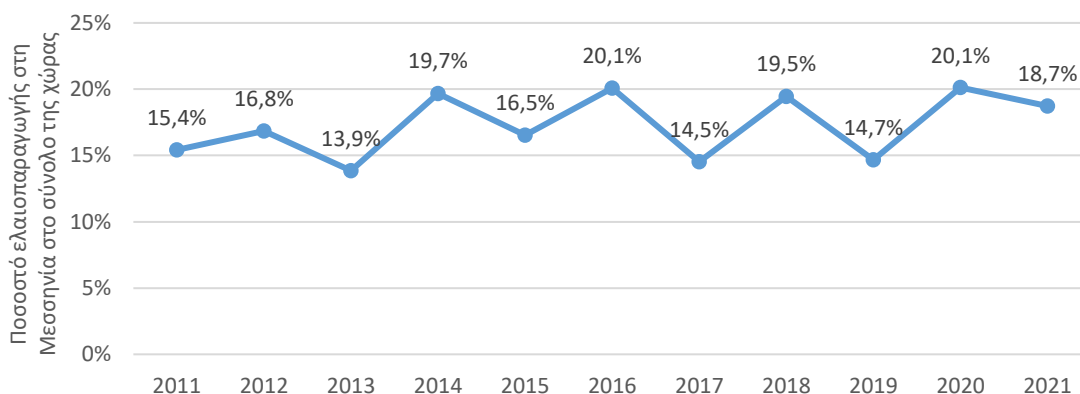
3.8.2 ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ

Η ελαιοπαραγωγή στη Μεσσηνία διαμορφώθηκε σε 47,9 χιλ. τόνους το 2021, επίπεδο χαμηλότερο του μέσου όρου την περίοδο 2011-2021 (53,1 χιλ. τόνοι). Η παραγωγή ελαιόλαδου παρουσιάζει διακυμάνσεις την τελευταία δεκαετία, γεγονός που είναι αναμενόμενο, καθώς οι ελαιώνες επηρεάζονται άμεσα από τις εκάστοτε ετήσιες κλιματικές συνθήκες (Διάγραμμα 3.15). Το υψηλότερο μέγεθος της παραγωγής ελαιόλαδου καταγράφηκε το 2016 (65,9 χιλ. τόνοι), ενώ το χαμηλότερο το 2019 (42,6 χιλ. τόνοι). Ως ποσοστό στη χώρα, η Μεσσηνία συνεισέφερε το 18,7% του συνολικού ελαιόλαδου της χώρας το 2021, ποσοστό που ήταν υψηλότερο από τη μέση συνεισφορά της την περίοδο 2011-2021 (17,3%).

Διάγραμμα 3.15: Παραγωγή ελαιόλαδου στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

Ποσοστό παραγωγής ελαιόλαδου Μεσσηνίας, στο σύνολο της Ελλάδας

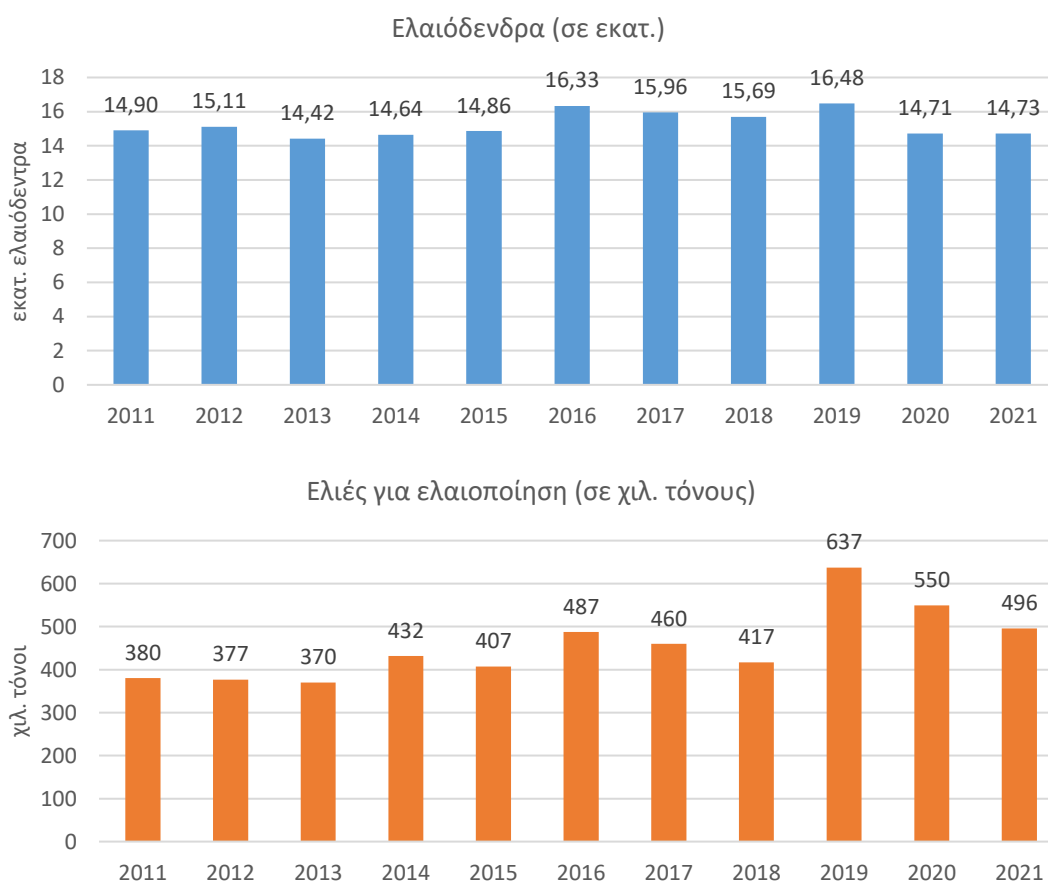

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

¹¹ Κατά μία άποψη οι εξαγωγές προς την Ιταλία δίνουν μια διέξοδο στους παραγωγούς ελαιόλαδου, από τη στιγμή που είναι δύσκολο με τη μικρή κλίμακα παραγωγής τους να προωθήσουν το προϊόν τους στο εξωτερικό τυποποιημένο αποκομίζοντας υψηλότερη προστιθέμενη αξία και εισόδημα.

Ο αριθμός των ελαιόδεντρων είναι ιδιαίτερα υψηλός στην περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας διαχρονικά, με τάση μικρής υποχώρησης τη διετία 2020/2021. Το 2021 καταμετρήθηκαν 14,7 εκατ. ελαιόδεντρα από 16,3 εκατ. το 2016 και 14,9 εκατ. το 2011 (Διάγραμμα 2.13). Τα ελαιόδεντρα στη Μεσσηνία αποτελούν διαχρονικά κατά μέσο όρο το 10% των ελαιόδεντρων της χώρας. Η παραγωγή ελιών προς ελαιοποίηση προσέγγισε τους 500 χιλ. τόνους το 2021, από 637 χιλ. το 2019 και 380 χιλ. το 2011.

Διάγραμμα 3.16: Αριθμός ελαιόδεντρων και ελιές για ελαιοποίηση στη Μεσσηνία

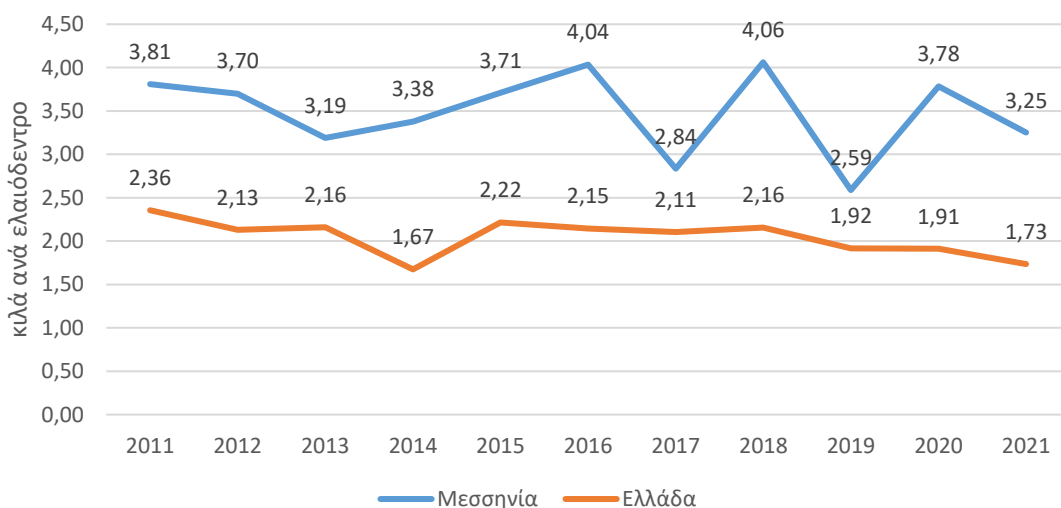
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της ποσότητας παραγωγής ελαιόλαδου ανά ελαιόδεντρο στη Μεσσηνία, σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας. Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι η αναλογία αυτή επηρεάζεται σημαντικά και από τις κλιματικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή και έτος. Σύμφωνα με τα στοιχεία για το έτος 2021, κάθε ελαιόδεντρο στη Μεσσηνία παράγει 3,2 κιλά ελαιόλαδου, όταν στο σύνολο της χώρας η παραγωγή είναι μόλις 1,7 κιλά ελαιόλαδου ανά ελαιόδεντρο (Διάγραμμα 3.17). Διαχρονικά, η παραγωγή ελαιόλαδου ανά ελαιόδεντρο στη Μεσσηνία παρουσιάζει διακυμάνσεις (3,81 κιλά το 2011, 4,0 το 2016 και 3,8 το 2020), υπερβαίνει ωστόσο σταθερά τον αντίστοιχο δείκτη της χώρας (2,4 κιλά το 2011, 2,1 το 2016 και 1,9 το 2020). Η συγκριτικά υψηλή παραγωγικότητα ανά ελαιόδεντρο αντανακλάται στην υψηλή θέση της Μεσσηνίας ως κύριας περιοχής παραγωγής ελαιόλαδου στην Ελλάδα. Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της χώρας, η Μεσσηνία κατατάσσεται πρώτη στην παραγωγή ελαιόλαδου για το

2021, ακολουθούμενη από τις περιφερειακές ενότητες της Κρήτης και τη Λακωνία (Πίνακας 3.12).

Στη Μεσσηνία εκτιμάται ότι ποσοστό 10%-15% της παραγωγής ελαιόλαδου πραγματοποιείται υπό συνθήκες ολοκληρωμένης διαχείρισης, ενώ η βιολογική παραγωγή ελαιόλαδου αποτελεί περίπου το 2-4% της συνολικής παραγωγής. Επίσης, στη Μεσσηνία δραστηριοποιούνται περίπου 250 ελαιοτριβεία (επί συνόλου 2.100 στο σύνολο της χώρας) και 99 εγκεκριμένες μονάδες τυποποίησης ελαιόλαδου (επί συνόλου 755 μονάδων στο σύνολο της χώρας το 2023, από 49 μονάδες σε σύνολο 329 στη χώρα το 2013). Οι αδυναμίες του κλάδου παραγωγής ελαιόλαδου στη Μεσσηνία εντοπίζονται στις εδραιωμένες μορφές οργάνωσης αγοράς, στο μικρό μέγεθος που δεν ευνοεί επενδυτικές πρωτοβουλίες, στην έλλειψη εμπιστοσύνης στους συνεταιρισμούς, στην έλλειψη κοινού οράματος για το μέλλον της περιοχής, στην έλλειψη συνεργασιών, συστηματικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, κ.ά.. Ευκαιρίες για τον τομέα αποτελούν η καλύτερη αξιοποίηση του ΠΟΠ ελαιόλαδου, η ενίσχυση της θέσης στην εγχώρια αγορά τυποποιημένου ελαιόλαδου, η ενίσχυση των διασυνδέσεων με τη βιομηχανία τροφίμων και τον τουρισμό, η εισαγωγή καινοτομιών στα προϊόντα, η στροφή στις εξαγωγές τυποποιημένου ελαιόλαδου, κ.ά.

Διάγραμμα 3.17: Παραγωγή ελαιόλαδου ανά ελαιόδεντρο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Πίνακας 3.12: Οι 10 περιφερειακές ενότητες με την υψηλότερη παραγωγή ελαιόλαδου στην Ελλάδα, 2021

Περιφερειακές ενότητες	Παραγωγή 2021, σε τόνους	Μερίδιο
Μεσσηνίας	47.867	18,7%
Ηρακλείου	40.504	15,8%
Λακωνίας	19.904	7,8%
Χανίων	19.442	7,6%
Λασιθίου	16.475	6,4%
Αχαΐας	15.343	6,0%
Ηλείας	14.187	5,5%
Κέρκυρας	11.623	4,5%
Κορινθίας	7.482	2,9%
Αργολίδας	6.923	2,7%
Λοιπές	55.954	21,9%
Σύνολο Ελλάδα	255.705	100%

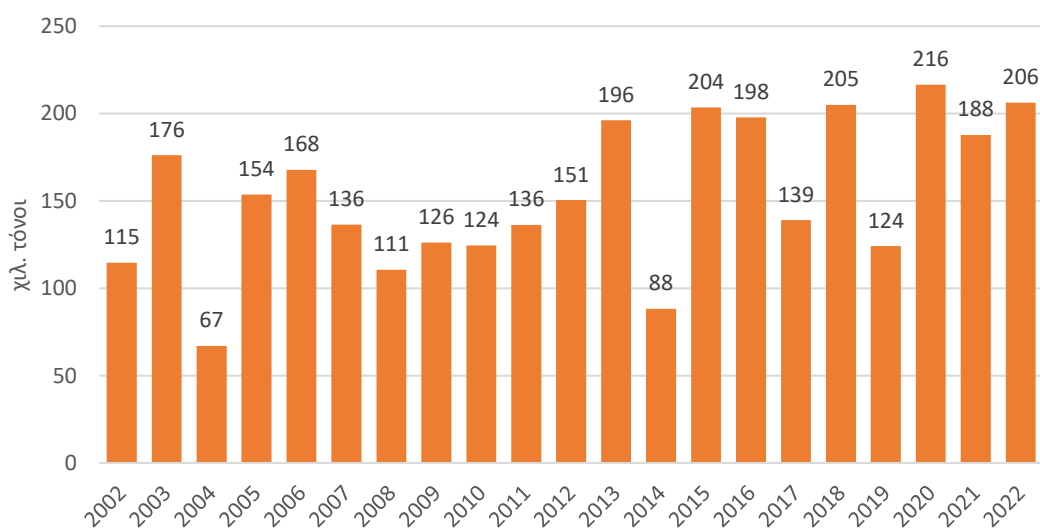
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

3.8.3 ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ

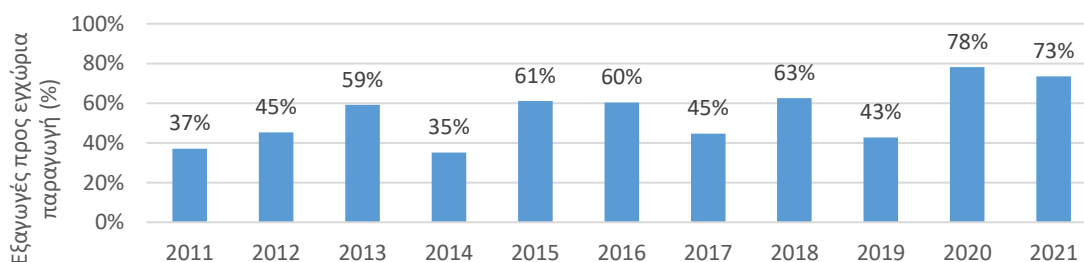
Η πλειονότητα του όγκου της αγροτικής παραγωγής και των καλλιεργούμενων εκτάσεων στη Μεσσηνία αφορά στην καλλιέργεια ελαιόδεντρων για την παραγωγή ελιών ελαιοποίησης. Για τον λόγο αυτό οι τάσεις και οι προοπτικές στην αγορά ελαιόλαδου έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Σε αυτό το τμήμα επικεντρωθήκαμε στις αγορές εξωτερικού, οι οποίες παρουσιάζουν καλύτερες προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης σε σύγκριση με την εγχώρια αγορά. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στη συνέχεια αφορούν τις εξαγωγές ελαιόλαδου συνολικά για τη χώρα και ειδικότερα για τη Μεσσηνία.

Μετά από μια περίοδο έντονων διακυμάνσεων, η ροή εξαγωγών ελαιόλαδου σταθεροποιήθηκε την τριετία (2020-2022) κοντά στους 200 χιλ. τόνους (Διάγραμμα 3.18). Αυτό το επίπεδο βρίσκεται αρκετά υψηλότερα από τον όγκο εξαγωγών προγενέστερων ετών, όπου για παράδειγμα ο μέσος όρος της περιόδου 2010-2019 ήταν 156 χιλ. τόνοι. Οι εμπορικές ροές ελαιόλαδου επηρεάζονται σημαντικά από το επίπεδο της εγχώριας παραγωγής. Ωστόσο, οι εξαγωγικές επιδόσεις στον τομέα του ελαιόλαδου έχουν βελτιωθεί τη δεκαετία του 2010, καθώς ο βαθμός εξωστρέφειας της εγχώριας παραγωγής ελαιόλαδου (ποσοστό εξαγωγών στο σύνολο της εγχώριας παραγωγής), παρά τις ετήσιες διακυμάνσεις, έχει αυξηθεί σημαντικά, εκτιμώμενος σε 73% το 2021 από 37% το 2011.

Διάγραμμα 3.18: Όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου της Ελλάδας, σε χιλ. τόνους

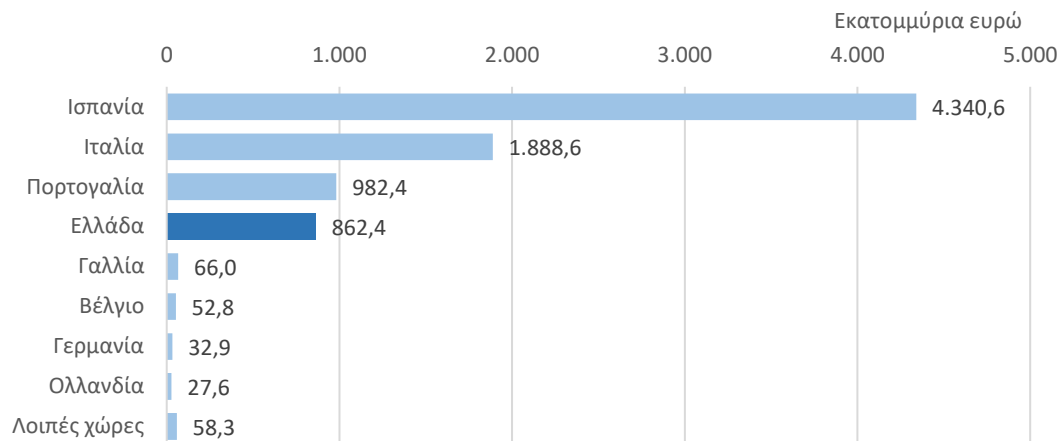
Βαθμός εξωστρέφειας εγχώριας παραγωγής ελαιόλαδου (όγκος εξαγωγών προς εγχώρια παραγωγή)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

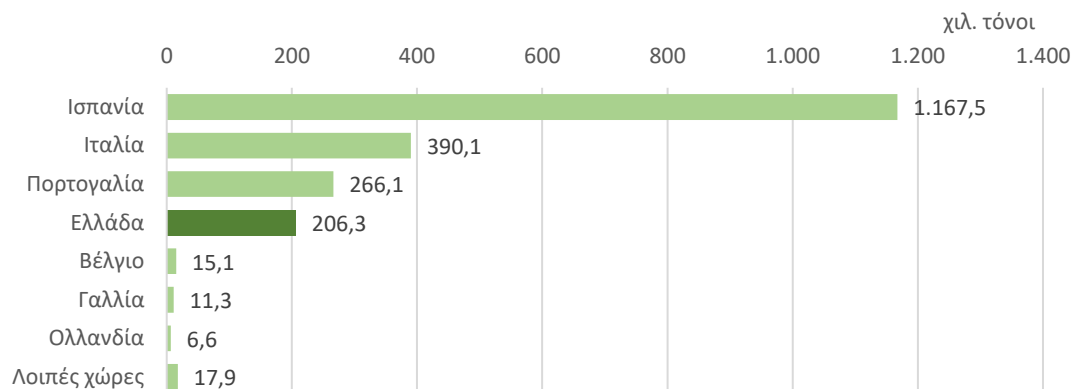
Η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση μεταξύ των χωρών της Ευρώπης με τις υψηλότερες εξαγωγές ελαιόλαδου για το 2022, σε όρους αξίας και όγκου εξαγωγών (Διάγραμμα 3.19 και Διάγραμμα 3.20). Την πρώτη θέση κατέχει η Ισπανία, με την Ιταλία και την Πορτογαλία να ακολουθούν.

Διάγραμμα 3.19: Κατάταξη ευρωπαϊκών χωρών σε εξαγωγές ελαιόλαδου σε όρους αξίας, 2022

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

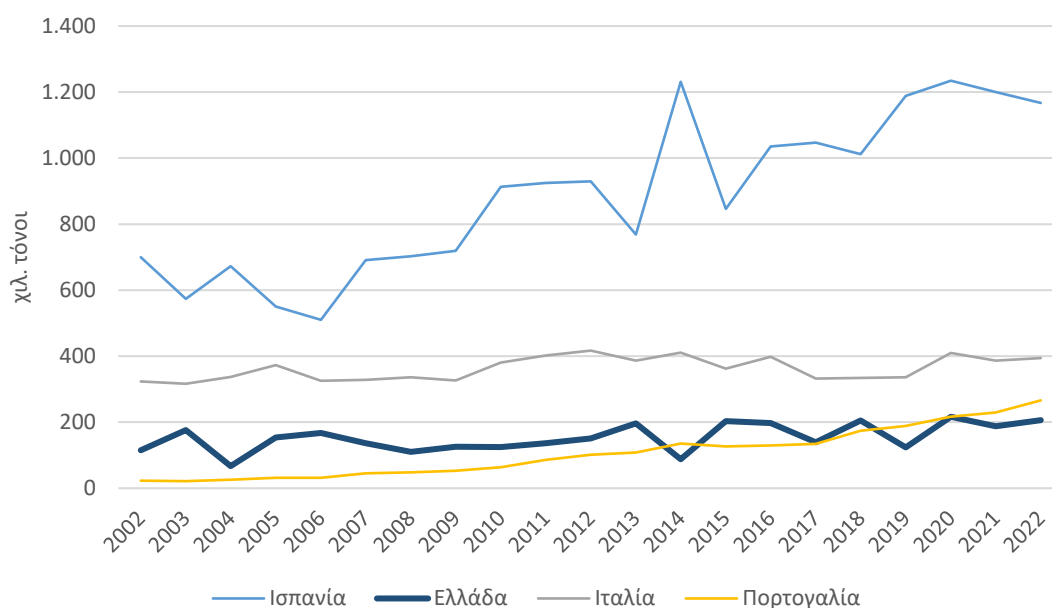
Διάγραμμα 3.20: Κατάταξη ευρωπαϊκών χωρών σε εξαγωγές ελαιόλαδου σε όρους όγκου, 2022

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

Την ίδια περίοδο ο όγκος των εξαγωγών της Ιταλίας και της Ισπανίας, των σημαντικότερων ανταγωνιστών της Ελλάδας στην παραγωγή ελαιόλαδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ακολουθεί μικτές τάσεις (Διάγραμμα 3.21). Ο όγκος εξαγωγών της Ιταλίας το 2022 (397 χιλ. τόνοι) ήταν αυξημένος κατά μόλις 4% σε σχέση με το 2010, ενώ την ίδια περίοδο οι εξαγωγές της Ισπανίας αυξήθηκαν κατά 28% από 913 χιλ. τόνους σε 1.167 χιλ. τόνους. Εντυπωσιακή αύξηση στις εξαγωγές ελαιόλαδου σημείωσε την εξεταζόμενη περίοδο η Πορτογαλία (229 χιλ. τόνοι το 2022 από 63 χιλ. τόνους το 2010).

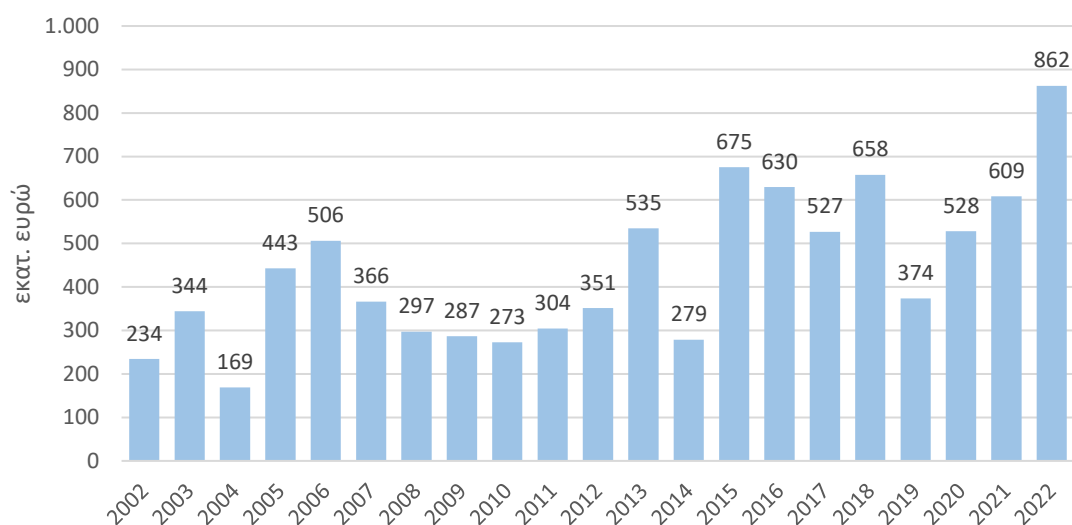
Διάγραμμα 3.21: Όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία, σε χιλ. τόνους

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Η αξία εξαγωγών ελαιόλαδου από την Ελλάδα διαμορφώθηκε το 2022 σε 862 εκατ. ευρώ, αποτελώντας την ιστορικά μέγιστη τιμή που έχει σημειωθεί (Διάγραμμα 3.22). Η μέση ετήσια αξία των εξαγωγών ελαιόλαδου τη δεκαετία του 2000 ήταν περίπου 325 εκατ. ευρώ, μέγεθος που αυξήθηκε την περίοδο 2011-2015 σε 429 εκατ. ευρώ ετησίως κατά μέσο όρο και περαιτέρω σε περίπου 600 εκατ. ευρώ την περίοδο 2016-2022 (Διάγραμμα 3.11). Πρέπει όμως να σημειωθεί η εξάρτηση της αξίας εξαγωγών από το μέγεθος της εγχώριας παραγωγής και των διεθνών τιμών ελαιόλαδου, η οποία οδηγεί σε μεγάλες διακυμάνσεις και επηρεάζει σημαντικά το εισόδημα των παραγωγών. Είναι χαρακτηριστικό για παράδειγμα ότι το 2019 η αξία των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου (374 εκατ. ευρώ) ήταν περίπου 2,5 φορές χαμηλότερη έναντι της αξίας που σημειώθηκε το 2022.

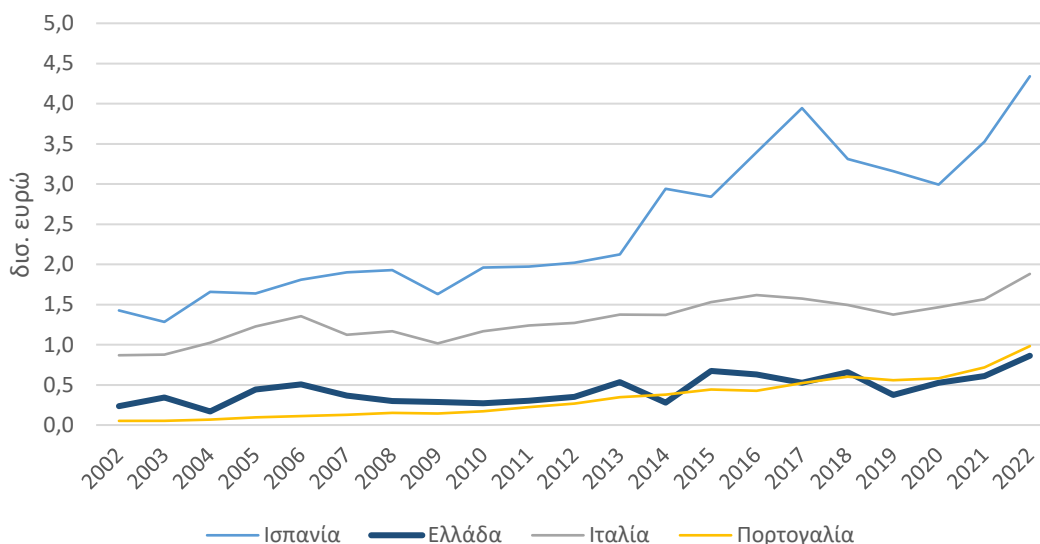
Διάγραμμα 3.22: Αξία εξαγωγών ελαιόλαδου της Ελλάδας, σε εκατ. ευρώ

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Μεταξύ των τεσσάρων βασικών εξαγωγικών χωρών ελαιόλαδου στην ΕΕ, η Ισπανία κατέχει διαχρονικά την 1^η θέση σε όρους αξίας, με ιδιαίτερα ανοδική τάση τα τελευταία έτη (σε 4,3 δισ. ευρώ το 2022 από 2,9 δισ. ευρώ το 2014 και 1,4 δισ. ευρώ το 2002) (Διάγραμμα 3.23). Ακολουθεί η Ιταλία με αξία εξαγωγών 1,9 δισ. ευρώ το 2022 και ανοδική τάση σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια και η Πορτογαλία με 982 εκατ. ευρώ και ισχυρή άνοδο, ενώ σε κοντινή απόσταση βρίσκεται και η Ελλάδα.

Διάγραμμα 3.23: Αξία εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία, σε δισ. ευρώ

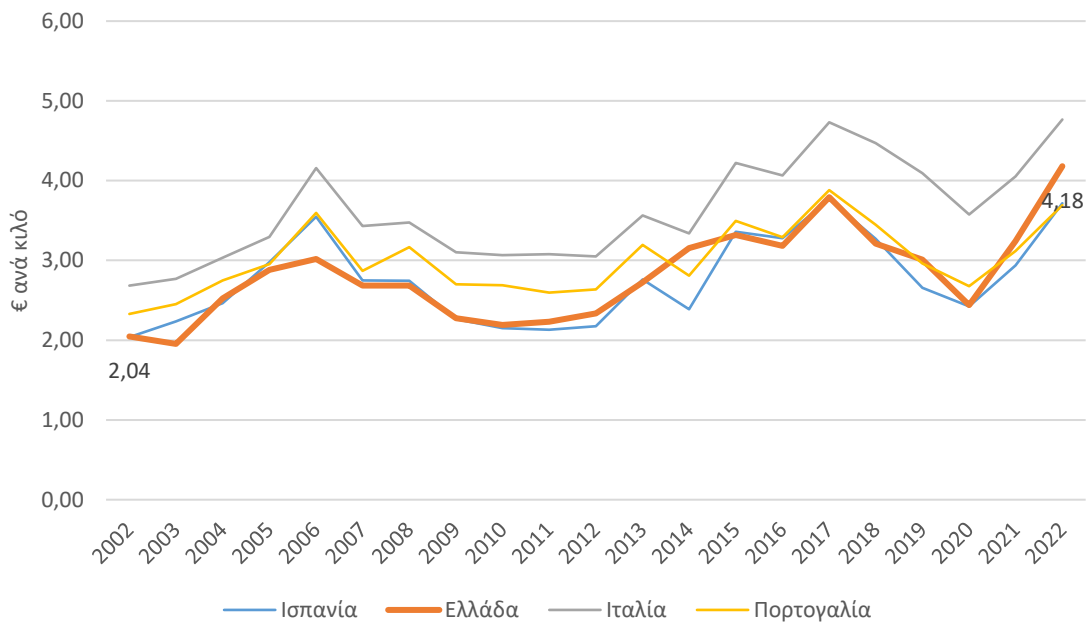

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

Η μέση αξία των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου, αυξήθηκε σε 4,18 ευρώ ανά κιλό το 2022 από την χαμηλή τιμή των 2,44 ευρώ ανά κιλό που είχε σημειωθεί το 2020 (άνοδος +71%), συμβάλλοντας στην συνολική αύξηση της αξίας των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου. Τη δεκαετία του 2000 η μέση τιμή εξαγωγών ελαιόλαδου στην Ελλάδα είχε διαμορφωθεί σε 2,47 ευρώ ανά κιλό, ενώ την επόμενη δεκαετία του 2010 η μέση τιμή ανά έτος αυξήθηκε σε 2,94 ευρώ ανά κιλό. Συνεπώς, τα τελευταία χρόνια οι μέσες τιμές ελαιόλαδου ακολουθούν έναν ανοδικό κύκλο και είναι υψηλότερες από τον μακροχρόνιο μέσο όρο τους. Πάντως, οι τιμές εξαγωγών του ελαιόλαδου παρουσιάζουν σημαντικές ετήσιες διακυμάνσεις που οφείλονται κυρίως στις συνθήκες προσφοράς ελαιόλαδου στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου.

Ως προς τη μέση αξία εξαγωγών, το ακριβότερο ελαιόλαδο εξάγει η Ιταλία διαχρονικά (4,8 ανά κιλό το 2022), με την Ελλάδα (4,2 ευρώ ανά κιλό) να ακολουθεί. Η Ισπανία βρίσκεται σε παρόμοια επίπεδα με την Πορτογαλία, στα 3,7 ευρώ ανά κιλό. Η διαφορά μέσης τιμής των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου σε σύγκριση με την Ιταλία διαμορφώθηκε σε 14% το 2022, ωστόσο τα προηγούμενα χρόνια ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη φτάνοντας κατά μέσο όρο το 31% τις δεκαετίες του 2000 και του 2010.

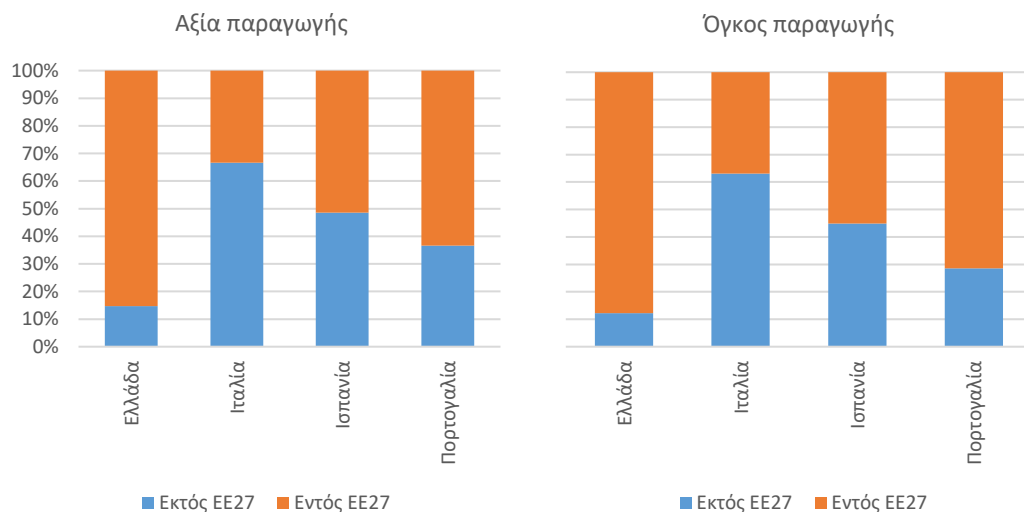
Διάγραμμα 3.24: Μέση αξία εξαγωγών ελαιόλαδου σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

Ως προς την κατανομή των εξαγωγών ανά προορισμό, η Ελλάδα δραστηριοποιείται κυρίως εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (περίπου 85% της αξίας και 90% του όγκου των εξαγωγών ελαιόλαδου), σε αντίθεση με την Ισπανία και την Ιταλία, όπου πάνω από τις μισές εξαγωγές ελαιόλαδου κατευθύνονται στον υπόλοιπο κόσμο (Διάγραμμα 3.25). Ειδικότερα, μόνο το 10% του ελαιόλαδου της Ελλάδας κατευθύνθηκε το 2022 σε εκτός ΕΕ χώρες, όταν στην Ιταλία το αντίστοιχο ποσοστό ξεπερνά το 60% και στην Ισπανία φτάνει το 50%. Οι ελληνικές εξαγωγές παρουσιάζουν επίσης υψηλή εξάρτηση από ένα προορισμό, καθώς το 60% περίπου των εξαγωγών κατευθύνεται στην Ιταλία. Τέλος, από την Πορτογαλία προς χώρες εκτός ΕΕ κατευθύνεται το 40% της αξίας εξαγωγών ελαιόλαδου.

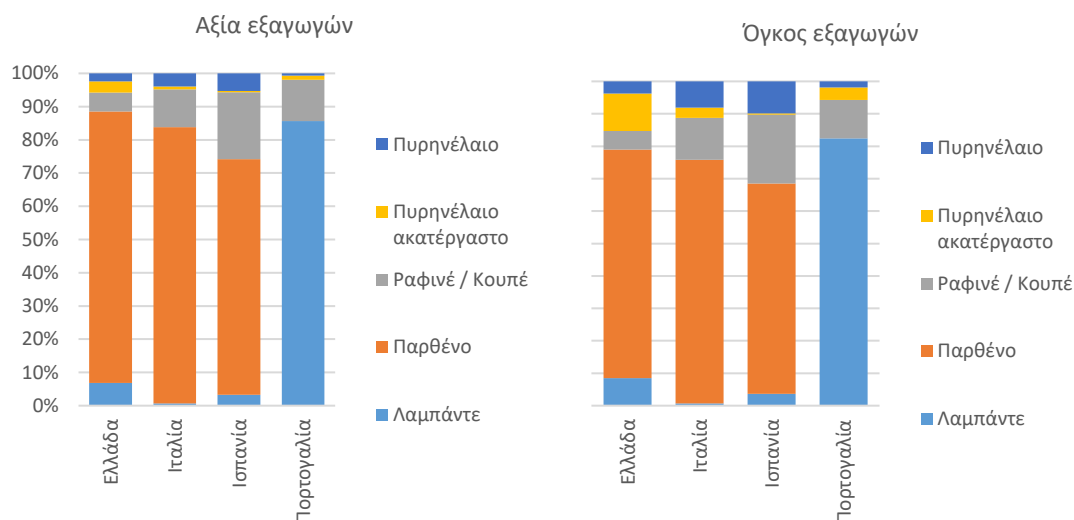
Διάγραμμα 3.25: Κατανομή εξαγωγών ανά προορισμό και χώρα, 2022

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

Ανά κατηγορία προϊόντος, το 70,4% του ελαιόλαδου που παράγει η Ελλάδα είναι παρθένο, το 11,5% πυρηνέλαιο ακατέργαστο, 8,5% λαμπάντε, 5,7% ραφινέ και 3,8% πυρηνέλαιο σε όρους αξίας (Διάγραμμα 3.26). Το 75,1% του ελαιόλαδου της Ιταλίας και το 64,8% της Ισπανίας είναι παρθένο. Η Πορτογαλία, από την άλλη, παράγει κυρίως λαμπάντε (82,4% της αξίας). Ανάλογη κατανομή παρουσιάζει και η ποσότητα των εξαγωγών ελαιόλαδου.

Διάγραμμα 3.26: Κατανομή εξαγωγών ανά κατηγορία προϊόντος και χώρα, 2021

Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

Πιο αναλυτικά, η Ελλάδα εξάγει κυρίως στην Ιταλία ποσότητες αξίας 499 εκατ. ευρώ. Ακολουθούν η Γερμανία με 83,6 εκατ. ευρώ, η Ισπανία με 61,1 εκατ. ευρώ και οι ΗΠΑ με 52,3 εκατ. ευρώ για το 2022 (Πίνακας 3.13). Αντίθετα, ο βασικός προορισμός των εξαγωγών της Ιταλίας είναι οι ΗΠΑ, με τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιαπωνία να ακολουθούν. Η Πορτογαλία, από την άλλη, εξάγει κυρίως σε Ισπανία, Βραζιλία, Ιταλία και ΗΠΑ. Τέλος, οι εξαγωγές της Ισπανίας κατευθύνονται κυρίως σε Ιταλία, ΗΠΑ, Πορτογαλία και Γαλλία. Ωστόσο, στην Ελλάδα, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια να βελτιωθούν οι εξαγωγές σε διάφορους προορισμούς με αδύναμη παρουσία και όπου οι υπόλοιπες-βασικές χώρες έχουν ισχυρή εκπροσώπηση. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η Ιαπωνία, η οποία λαμβάνει την 18^η θέση στην Ελλάδα με 3,9 εκατ. ευρώ, όταν στην Ιταλία είναι ο 4^{ος} βασικός προορισμός των εξαγωγών της με 103 εκατ. ευρώ και στην Ισπανία ο έκτος με 138 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 3.13: Κατάταξη αξίας εξαγωγών ανά χώρα προορισμού (30 πρώτες) 2022, σε εκατ. ευρώ

Χώρες προορισμού	Ελλάδα	Σειρά	Ιταλία	Σειρά	Πορτογαλία	Σειρά	Ισπανία	Σειρά
Ιταλία	499,40	1			139,80	3	1.160,24	1
Γερμανία	83,57	2	215,29	2	3,82	7	105,13	7
Ισπανία	61,13	3	50,99	8	446,04	1	0,00	
ΗΠΑ	52,26	4	566,69	1	23,02	4	671,63	2
Γαλλία	15,62	5	142,51	3	16,98	5	332,50	4
Ηνωμένο Βασίλειο	12,48	6	84,17	6	1,01	12	153,04	5
Αυστρία	10,55	7	24,65	15	0,43	17	7,20	24
Πολωνία	9,49	8	22,52	16	9,77	6	19,07	18
Σουηδία	8,05	9	25,10	14	0,14	20	12,84	20
Καναδάς	7,56	10	93,32	5	1,67	11	49,21	12
Ελβετία	7,27	11	55,81	7	3,50	8	19,27	17
Ολλανδία	6,94	12	28,51	12	0,49	16	60,08	11
Ρωσία	6,85	13	30,05	11	0,54	13	29,04	15
Βέλγιο	6,71	14	21,64	17	1,85	10	33,36	14
Αυστραλία	6,06	15	19,87	18	0,54	14	100,69	8
Κύπρος	5,73	16	1,06	29	0,00		0,46	29
Ρουμανία	5,28	17	8,30	23	0,04	24	5,74	26
Ιαπωνία	3,94	18	103,52	4	2,55	9	137,94	6
Βουλγαρία	3,66	19	9,28	22	0,36	18	1,76	28
Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα	3,63	20	5,58	26	0,00	28	33,96	13
Τσεχία	3,61	21	9,38	21	0,12	21	13,31	19
Φινλανδία	3,07	22	3,27	27	0,05	22	6,05	25
Πορτογαλία	3,02	23	2,23	28			413,90	3
Βραζιλία	2,65	24	33,00	10	300,25	2	85,61	10
Ταϊβάν	2,39	25	28,33	13	0,31	19	26,26	16
Νορβηγία	2,35	26	6,06	25	0,03	25	10,64	21
Κροατία	2,16	27	11,97	20	0,01	26	8,44	23
Νότια Κορέα	2,09	28	36,83	9	0,05	23	92,74	9
Δανία	1,89	29	14,77	19	0,52	15	9,55	22
Σερβία	1,73	30	6,58	24	0,00	27	1,86	27

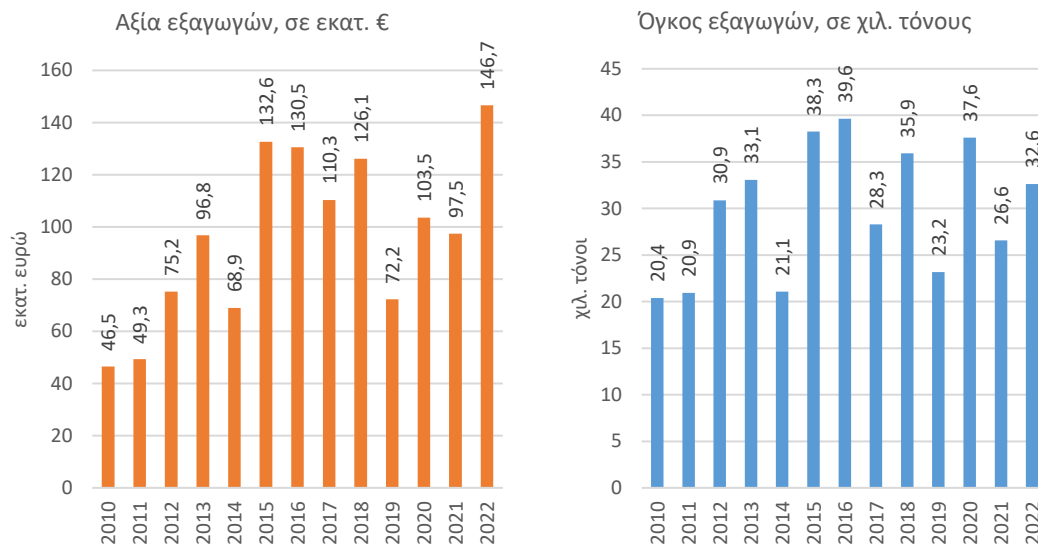
Πηγή: Eurostat, Ανάλυση IOBE.

3.8.4 ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Στη Μεσσηνία, η αξία εξαγωγών ελαιόλαδου καταγράφει έντονα ανοδική τάση τα τελευταία 12 χρόνια, φθάνοντας τα 147 εκατ. ευρώ το 2022 από 110 εκατ. ευρώ το 2017 και 46 εκατ. ευρώ το 2010 (Διάγραμμα 3.27). Η ποσότητα των εξαγωγών ακολουθεί ανοδική πορεία με ορισμένες διακυμάνσεις διαχρονικά, σε 32,6 χιλ. τόνους το 2022 από 39,6 χιλ. τόνους το 2016 και 20,4 χιλ. τόνους το 2010. Ως αποτέλεσμα, η μέση αξία εξαγωγών διαμορφώθηκε σε 4,5 ευρώ ανά κιλό το 2022 από 3,9 ευρώ ανά κιλό το 2017 και 2,3 ευρώ ανά κιλό το 2010 (Διάγραμμα 3.28) Η υψηλότερη τιμή το εν λόγω διάστημα σημειώθηκε το 2022, ενώ η χαμηλότερη το 2010. Ανά προορισμό, πάνω από το 80% των εξαγωγών κατευθύνονται σε εντός ΕΕ χώρες, τόσο σε όρους αξίας όσο και σε όρους όγκου εξαγωγών (Διάγραμμα 3.29). Ως ποσοστό των εξαγωγών ελαιόλαδου της χώρας, η Μεσσηνία αντιπροσωπεύει το 14% της χώρας σε όρους αξίας και το 10% σε όρους ποσότητας εξαγωγών για το 2022, κάτι που

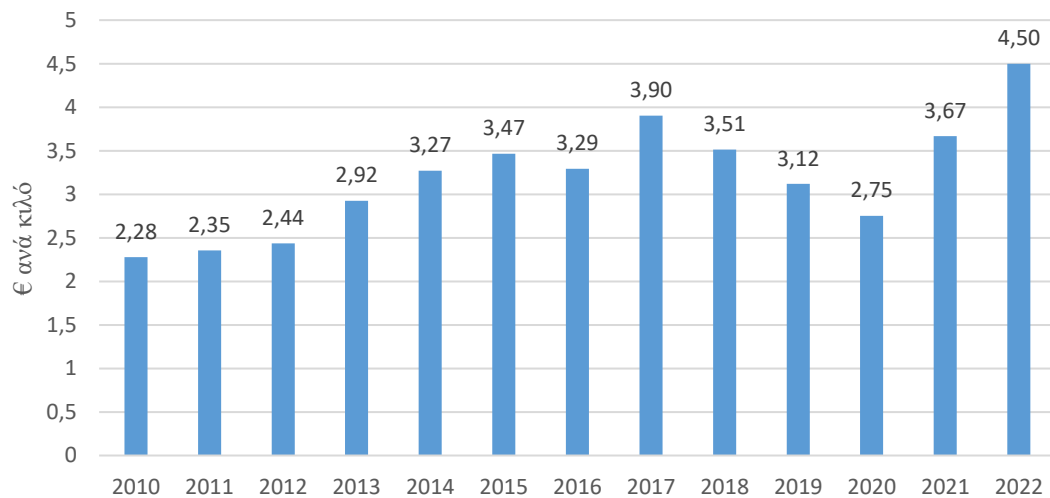
υποδηλώνει ότι το μεσσηνιακό ελαιόλαδο επιτυγχάνει λόγω ποιότητας υψηλότερες τιμές στις διεθνείς αγορές (Διάγραμμα 3.30).

Διάγραμμα 3.27: Βασικά μεγέθη ελαιόλαδου στη Μεσσηνία

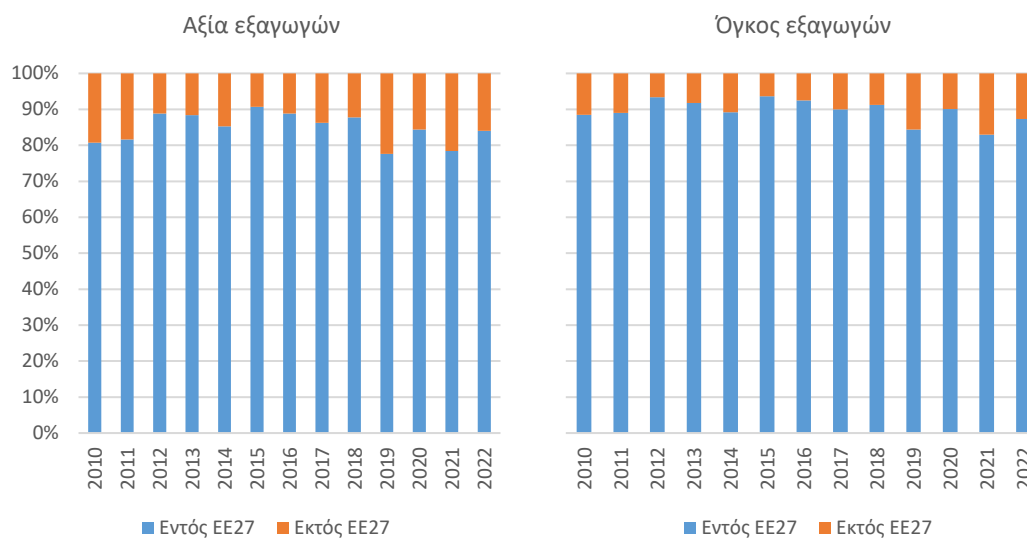
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.28: Μέση αξία εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας

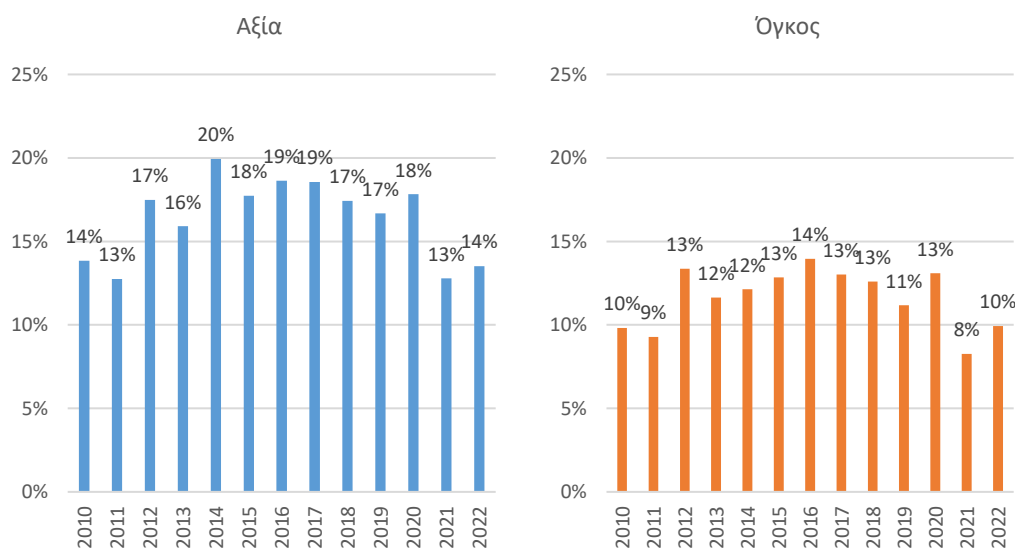
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.29: Κατανομή εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας ανά προορισμό

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

Διάγραμμα 3.30: Αξία και όγκος εξαγωγών ελαιόλαδου Μεσσηνίας, ως % εξαγωγών ελαιόλαδου της χώρας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

4 ΤΟ ΠΛΑΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

4.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζεται το εθνικό πλαίσιο πολιτικής στον αγροτικό τομέα, το οποίο προσδιορίζεται κυρίως από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με τη στήριξη που παρέχει και τα κίνητρα που δίνει στον αγροτικό τομέα, η ΚΑΠ ουσιαστικά διαμορφώνει το πλαίσιο εντός του οποίου σε μεγάλο βαθμό διενεργούνται οι γεωργικές δραστηριότητες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην παρουσίαση εθνικού στρατηγικού σχεδίου της Ελλάδας για τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της περιόδου 2023-2027, ενώ επιχειρείται και ο προσδιορισμός των επιπτώσεων για τον αγροτικό τομέα της Μεσοσηνίας. Παρουσιάζονται, επίσης, στοιχεία σχετικά με την πορεία των χρηματοδοτικών προγραμμάτων της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου 2014-2020, καθώς και οι ευκαιρίες για την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα στη Μεσοσηνία, με αξιοποίηση πόρων των προγραμμάτων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας καθώς και του ΕΣΠΑ 2021-2027.

4.2 Κοινή Αγροτική Πολιτική 2023-2027

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΑΠ) στηρίζει χρηματοδοτικά τον αγροτικό τομέα ώστε να εξασφαλίζεται η επάρκεια τροφίμων και να προωθείται η ισορροπημένη ανάπτυξη όλων των αγροτικών περιοχών. Επιπρόσθετους σημαντικούς στόχους της ΚΑΠ αποτελούν η προστασία των κοινοτήτων και του τοπίου των αγροτικών περιοχών, καθώς και η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων. Σε αυτό το πλαίσιο ο αγροτικός τομέας οφείλει να διασφαλίζει τη διαθεσιμότητα, την ποικιλία, την ποιότητα και ασφάλεια των τροφίμων σε προσιτές τιμές, ταυτόχρονα με την προστασία του περιβάλλοντος και την επίτευξη ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για τους αγρότες.

Η νέα ΚΑΠ για την περίοδο 2023-2027 αποτελεί το προϊόν μιας μακράς πορείας διαβουλεύσεων μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ξεκίνησε στις αρχές Μαΐου του 2018 όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε την πρότασή της. Όμως, μία σειρά από σημαντικά γεγονότα όπως το Brexit, οι ευρωπαϊκές εκλογές του Μαΐου 2019 και η πανδημία του ιού COVID-19 είχαν ως αποτέλεσμα η τελική έγκριση της πολιτικής συμφωνίας για τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ να πραγματοποιηθεί τον Δεκέμβριο του 2021, με τη νέα νομοθεσία να τίθεται σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 2023 με τους εξής βασικούς στόχους:

- Εξασφάλιση δίκαιου εισοδήματος για τους γεωργούς
- Αύξηση της ανταγωνιστικότητας
- Βελτίωση της θέσης των γεωργών στην αξιακή αλυσίδα
- Δράση για την κλιματική αλλαγή
- Προστασία του περιβάλλοντος
- Διατήρηση των τοπίων και της βιοποικιλότητας
- Ενθάρρυνση της ανανέωσης των γενεών
- Τόνωση των αγροτικών περιοχών
- Προστασία της υγείας και της ποιότητας των τροφίμων
- Ενίσχυση των γνώσεων και της καινοτομίας.

Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαβλέποντας την ύπαρξη σημαντικών καθυστερήσεων στη διαδικασία εκπόνησης και έγκρισης της νέας ΚΑΠ, κατέθεσε τον Οκτώβριο του 2019 πρόταση για μονοετή μεταβατική περίοδο. Έτσι με βάση αυτή την πρόταση τον Νοέμβριο του 2020 κατέστη δυνατή η πολιτική συμφωνία για διετή μετάβαση προς τη νέα ΚΑΠ.

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη συμφωνία, κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου 2020-2022 θα εφαρμοζόταν η εργαλειοθήκη της ΚΑΠ 2014-2020, λαμβάνοντας, ωστόσο, χρηματοδότηση με βάση το νέο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027, το οποίο είχε ήδη εγκριθεί. Η σχετική απόφαση για τη μεταβατική ΚΑΠ προέβλεπε τη διάθεση επιπρόσθετων πόρων ύψους 8,0 δισ. ευρώ προερχόμενων από το σχέδιο ανάκαμψης Next Generation EU, οι οποίοι θα κατευθύνονταν για την ενίσχυση μέτρων του 2^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ¹² με την προϋπόθεση διάθεσής τους κατά την περίοδο 2020-2022. Στην Ελλάδα οι δύο πρώτες εφαρμοστικές Υπουργικές Αποφάσεις¹³ που αφορούν την ΚΑΠ δημοσιεύθηκαν τον Μάιο του 2023. Κατά συνέπεια, η παρουσίαση που ακολουθεί επικεντρώνεται στην παράθεση στοιχείων σχετικά με τη δομή χρηματοδότησης της Ελλάδας από τον προϋπολογισμό της ΚΑΠ και όχι στην αξιολόγηση των στρατηγικών επιλογών της.

Η νέα ΚΑΠ παρουσιάζει καινούργια δεδομένα συγκριτικά με τις προηγούμενες, τα οποία μπορούν συνοψιστούν στα ακόλουθα:

- **Η αρμοδιότητα του σχεδιασμού, της εφαρμογής και της παρακολούθησης αποτελεί πλέον ευθύνη των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.** Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα ορίζει τους στόχους πολιτικής, τα είδη των παρεμβάσεων και τις ελάχιστες κοινοτικές απαιτήσεις, ενώ τα Κράτη Μέλη θα είναι επιφορτισμένα με την προσαρμογή των παραπάνω στις τοπικές συνθήκες και ανάγκες. Δηλαδή τα Κράτη Μέλη αναλαμβάνουν τη διακυβέρνηση της ΚΑΠ –από τον στρατηγικό σχεδιασμό μέχρι και το σύστημα ελέγχου και κυρώσεων– και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρακολουθεί την ορθή εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών σχεδίων.
- **Δίνεται έμφαση στο περιβάλλον, το κλίμα και στη βιωσιμότητα των συστημάτων τροφίμων.** Στο πλαίσιο αυτό έχουν αναπτυχθεί δύο στρατηγικές. Η πρώτη αφορά τη στρατηγική «από το αγρόκτημα στο πιάτο» και η δεύτερη τη στρατηγική «για τη βιοποικιλότητα». Οι στόχοι που σχετίζονται με τις συγκεκριμένες στρατηγικές είναι οι ακόλουθοι:
 - Μείωση της χρήσης χημικών φυτοφαρμάκων κατά 50%
 - Μείωση των πωλήσεων αντιμικροβιακών φαρμάκων για ζώα και υδατοκαλλιέργειες κατά 50%
 - Βιολογική καλλιέργεια τουλάχιστον του 25% της γεωργικής γης της ΕΕ
 - Μείωση της απώλειας θρεπτικών ουσιών του εδάφους τουλάχιστον κατά 50%
 - Επαναφορά τουλάχιστον του 10% των γεωργικών εκτάσεων σε χαρακτηριστικά τοπίου με υψηλή ποικιλομορφία.

Παράλληλα, προβλέπεται ένα σύνολο δεσμεύσεων που αφορούν την «πράσινη» μετάβαση της γεωργίας. Πιο συγκεκριμένα:

¹² Ο 1^{ος} πυλώνας ενισχύσεων από την ΚΑΠ περιλαμβάνει την εισοδηματική στήριξη των αγροτών και δράσεις στήριξης της αγοράς. Ο 2^{ος} πυλώνας αφορά στην υποστήριξη της αγροτικής ανάπτυξης.

¹³ Υπουργική Απόφαση 519/135068/2023 – ΦΕΚ 3071/Β/9-5-2023 και Υπουργική Απόφαση 520/135074/2023 – ΦΕΚ 3072/Β/9-5-2023.

- Το 40% του προϋπολογισμού θα κατευθυνθεί σε δράσεις για το κλίμα, ενώ το 35% τουλάχιστον της συνεισφοράς του Ευρωπαϊκού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης θα κατευθύνεται σε δράσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον, το κλίμα, τη βιοποικιλότητα και την καλή διαβίωση των ζώων.
- Τουλάχιστον το 15% της χρηματοδότησης στον τομέα των οπωροκηπευτικών και το 5% της χρηματοδότησης στον αμπελοοινικό τομέα θα πρέπει να δαπανηθεί σε τύπους δράσεων που υπηρετούν στόχους που σχετίζονται με το περιβάλλον και το κλίμα.
- Διευρύνονται οι ελάχιστες προϋποθέσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον, το κλίμα, την υγεία των φυτών και των ζώων, τη δημόσια υγεία, που πρέπει να τηρούν οι παραγωγοί προκειμένου να λαμβάνουν ενισχύσεις της ΚΑΠ στο πλαίσιο όχι μόνο του 1^{ου} Πυλώνα αλλά, για πρώτη φορά, και για ορισμένες ενισχύσεις του 2^{ου} Πυλώνα.
- Εισάγονται τα «οικολογικά προγράμματα» (eco-schemes) στο πλαίσιο του 1^{ου} Πυλώνα, τα οποία αφορούν ένα νέο καθεστώς ενισχύσεως των παραγωγών εφόσον εφαρμόζουν πρακτικές με θετικό αντίκτυπο στο περιβάλλον, στο κλίμα και στην καλή διαβίωση των ζώων.

Επιπλέον, υπάρχει η πρόνοια για πλήρη ευθυγράμμιση της ΚΑΠ με την περιβαλλοντική και κλιματική νομοθεσία της ΕΕ που απορρέει από την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

- **Δίνεται έμφαση στον ρόλο της γνώσης, της καινοτομίας και της ψηφιοποίησης.** Σε αυτό το πλαίσιο οι προσπάθειες επικεντρώνονται:
 - Στην ανάπτυξη ψηφιακών λύσεων (π.χ. ευφυής γεωργία), ώστε οι παραγωγοί να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους και να μειώσουν τον αντίκτυπο της δραστηριότητά τους στο περιβάλλον (φυσικοί πόροι, κλίμα, βιοποικιλότητα).
 - Στην παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε αγρότες, οι οποίες θα σχετίζονται με τη διάχυση της καινοτομίας και ειδικότερα των ψηφιακών λύσεων.

Τέλος, πέραν των ανωτέρω, θα πρέπει να γίνει αναφορά σε δύο σημαντικές δυνατότητες που παρέχονται στα πλαίσια του 1^{ου} Πυλώνα. Η πρώτη αφορά τη **συνεισφορά σε εργαλεία διαχείρισης κινδύνου**. Με αυτά δίνεται η δυνατότητα σε ένα Κράτος Μέλος να χορηγήσει έως και 3% των άμεσων ενισχύσεων για τη δημιουργία ενός εθνικού «κουμπαρά» ώστε να στηρίζει τους παραγωγούς απέναντι σε καταστροφές που προκαλεί η κλιματική αλλαγή και προκαλούνται από ακραία καιρικά φαινόμενα, ασθένειες, παράσιτα, κ.ά. Η δεύτερη σχετίζεται με την παροχή **συγχρηματοδότησης Επιχειρησιακών Προγραμμάτων Οργανώσεων Παραγωγών** σε όλους τους τομείς παραγωγής. Η συγκεκριμένη χρηματοδότηση δίνει τη δυνατότητα σε ένα Κράτος Μέλος να χορηγήσει έως και 3% των άμεσων ενισχύσεων προκειμένου να συγχρηματοδοτήσει Επιχειρησιακά Προγράμματα τα οποία υλοποιούν οι Οργανώσεις Παραγωγών σε άλλους τομείς πέραν εκείνου των οπωροκηπευτικών, για τον οποίο προβλέπεται ήδη αυτού του είδους η στήριξη από το 1996.

Παράλληλα, βασικός στόχος της νέας ΚΑΠ είναι η **δικαιότερη κατανομή της στήριξης μεταξύ των Κρατών Μελών** και η κατεύθυνσή της σε όσους τη χρειάζονται περισσότερο. Πιο αναλυτικά η άμεση εισοδηματική στήριξη θα συγκλίνει τόσο στο εσωτερικό των Κρατών Μελών (εσωτερική σύγκλιση), όσο και μεταξύ των Κρατών Μελών (εξωτερική σύγκλιση). Σχετικά με την εσωτερική σύγκλιση, η αξία των δικαιωμάτων θα συγκλίνει έως το 2026 στο 85% του συνολικού μέσου όρου σε επίπεδο Κράτους Μέλους ή σε επίπεδο ορισμένης

αγρονομικής ή γεωγραφικής περιφέρειας. Ως προς την εξωτερική σύγκλιση, στις χώρες της ΕΕ όπου η μέση ενίσχυση ανά εκτάριο είναι χαμηλότερη από το 90% του μέσου όρου της ΕΕ θα αυξηθούν έως το 2027 οι ενισχύσεις έως και κατά το ήμισυ της διαφοράς μεταξύ του τρέχοντος επιπέδου και του 90% του μέσου όρου της ΕΕ.

Επιπλέον, θα υπάρξει και **αναδιανεμητική εισοδηματική στήριξη**. Αυτό σημαίνει ότι τα Κράτη Μέλη της ΕΕ θα πρέπει να διαθέσουν υποχρεωτικά τουλάχιστον το 10% των άμεσων ενισχύσεων που τους αναλογούν για την καλύτερη αντιμετώπιση των εισοδηματικών αναγκών των μικρότερων και μεσαίων γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Σημειώνεται ότι στην προηγούμενη ΚΑΠ 2014-2020 το συγκεκριμένο καθεστώς ήταν προαιρετικό και δεν καθόριζε συγκεκριμένο ελάχιστο ποσοστό.

Ακόμα προβλέπεται **στήριξη των γεωργών νεαρής ηλικίας**. Σε αυτό το πλαίσιο τα Κράτη Μέλη της ΕΕ θα πρέπει να κατευθύνουν τουλάχιστον το 3% των άμεσων ενισχύσεων σε γεωργούς νεαρής ηλικίας, με τη μορφή εισοδηματικής ή επενδυτικής στήριξης ή ενίσχυσης εκκίνησης. Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα στήριξης της συνεργασίας μεταξύ παραγωγών στο πλαίσιο της κληρονομικής διαδοχής γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Επιπλέον, υφίσταται **επιβολή ανώτατων ορίων και προοδευτική μείωση των ενισχύσεων** και κατά συνέπεια τα Κράτη Μέλη μπορούν να επιβάλλουν ανώτατο όριο στο ποσό της βασικής εισοδηματικής στήριξης που χορηγείται σε ένα γεωργό για ένα δεδομένο ημερολογιακό έτος, μειώνοντας, στην περίπτωση αυτή, κατά 100% το ποσό που υπερβαίνει τα 100.000 ευρώ. Υπάρχει, επίσης, η δυνατότητα να μειώνεται έως και κατά 85% το ποσό της βασικής εισοδηματικής στήριξης πέραν των 60.000 ευρώ που χορηγείται σε έναν γεωργό για ένα δεδομένο ημερολογιακό έτος.

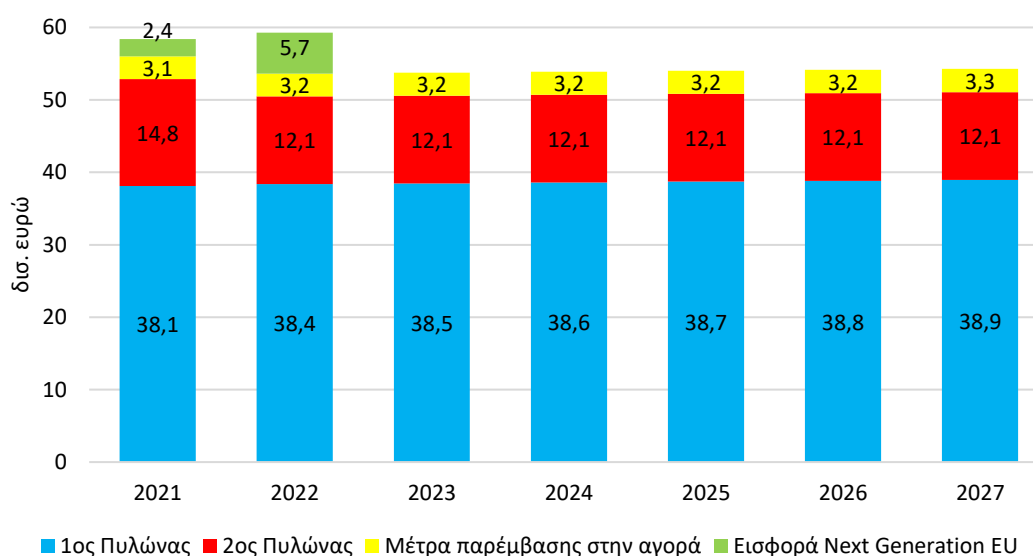
Σημειώνεται, παράλληλα, ότι προσδιορίζεται εκ νέου ο ορισμός του **ενεργού αγρότη** με βάση αντικειμενικά και αμερόληπτα κριτήρια (εισοδήματος, εισροές εργασίας στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, εταιρικό αντικείμενο, ένταξη γεωργικών δραστηριοτήτων σε εθνικά ή περιφερειακά μητρώα), ώστε να εξασφαλίζεται ότι χορηγείται στήριξη μόνο σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα που ασκούν τουλάχιστον ένα ελάχιστο επίπεδο γεωργικής δραστηριότητας.

Η νέα ΚΑΠ λαμβάνει επίσης υπόψη της την **κοινωνική διάσταση** και τη **διάσταση του φύλου**. Ως προς την πρώτη διάσταση, η καταβολή των ενισχύσεων θα συνδέεται με την τήρηση ορισμένων εργασιακών προτύπων της ΕΕ και θα παρέχονται κίνητρα στους δικαιούχους για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργαζομένων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Παράλληλα, από το 2025 οι δικαιούχοι των ενισχύσεων θα υφίστανται κυρώσεις εφόσον δεν συμμορφώνονται με το σχετικό κοινοτικό δίκαιο που αφορά την απασχόληση. Ακόμα, η νέα ΚΑΠ λαμβάνει σοβαρά υπόψη της την ισότητα των φύλων και την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, με ιδιαίτερη έμφαση στη γεωργία. Στο πλαίσιο αυτό τα Κράτη Μέλη υποχρεούνται να αξιολογούν την κατάσταση των γυναικών στη γεωργία και να αντιμετωπίζουν τις σχετικές προκλήσεις στα στρατηγικά τους σχέδια, ενώ οι αρχές της ισότητας των φύλων θα πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της προετοιμασίας, της υλοποίησης και της αξιολόγησης των παρεμβάσεων της ΚΑΠ.

Σχετικά με τα **οικονομικά χαρακτηριστικά** της νέας ΚΑΠ 2023-2027, πρέπει να αναφερθεί ότι σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης οι συνολικοί πόροι της ανέρχονται σε 387,8 δισ. ευρώ και

διακρίνονται σε δύο πυλώνες. Οι συνολικοί πόροι του 1^{ου} Πυλώνα ανέρχονται σε 292,3 δισ. ευρώ και περιλαμβάνουν 270 δισ. ευρώ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Γεωργικών Εγγυήσεων (European Agricultural Guarantee Fund – EAGF) καθώς και 22,3 δισ. ευρώ που αφορούν μέτρα παρέμβασης στην αγορά. Οι συνολικοί πόροι του 2^{ου} Πυλώνα ανέρχονται σε 95,5 δισ. ευρώ και περιλαμβάνουν 85,7 δισ. ευρώ του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (European Agricultural Fund for Rural Development) και 8,1 δισ. ευρώ του προγράμματος Next Generation EU (Διάγραμμα 4.1).

Διάγραμμα 4.1: Πόροι Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2021-2027

Πηγή: European Commission

4.3 Χρηματοδοτική κατανομή Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 στην Ελλάδα

Η συνολική χρηματοδότηση που θα λάβει η Ελλάδα από τους πόρους της νέας ΚΑΠ 2023-2027 ανέρχεται συνολικά σε 19.357,7 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.1). Από το ποσό αυτό, 14.970,4 εκατ. ευρώ αφορούν το ανώτατο όριο χρηματοδότησης στον 1^ο Πυλώνα. Παράλληλα, ποσό 4.022,2 εκατ. ευρώ αφορά στη χρηματοδότηση του 2^{ου} Πυλώνα. Σε αυτούς τους πόρους θα πρέπει να προστεθούν και οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης, συνολικά 365,3 εκατ. ευρώ, που αφορούν τη χρηματοδότηση στο διάστημα της διετούς μεταβατικής περιόδου που αναφέρθηκε πιο πάνω. Έτσι, οι πόροι του 2^{ου} Πυλώνα που θα κατευθυνθούν σε εργαλεία στήριξης στο πλαίσιο της αγροτικής ανάπτυξης θα διαμορφωθούν σε 4.387,5 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 4.1: Κατανομή χρηματοδότησης πόρων της ΚΑΠ 2021-2027 στην Ελλάδα

εκατ. €	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2021-2027
1 ^{ος} Πυλώνας	2.138,5	2.139,4	2.138,5	2.138,5	2.138,5	2.138,5	2.138,5	14.970,4
2 ^{ος} Πυλώνας	680,2	557,0	557,0	557,0	557,0	557,0	557,0	4.022,2
Ταμείο Ανάκαμψης - 2 ^{ος} Πυλώνας	108,1	257,2						365,3
ΣΥΝΟΛΟ	2.926,8	2.953,6	2.695,5	2.695,5	2.695,5	2.695,5	2.695,5	19.357,9

Πηγή: European Commission Directorate – General for Budget, The EUs 2021-2027 long term budget and Next Generation EU: Facts and figures, April 2021.

Συγκρίνοντας τους διαθέσιμους πόρους για την Ελλάδα μεταξύ της ΚΑΠ 2021-2027 και της ΚΑΠ 2014-2020 (Πίνακας 4.2) προκύπτει καταρχάς μία πολύ μικρή μείωση στον

προϋπολογισμό, η οποία ανέρχεται σε 0,5% ή 104,0 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή είναι αποτέλεσμα της μείωσης των Άμεσων ενισχύσεων του 1^{ου} Πυλώνα κατά 302,5 εκατ. ευρώ ή κατά 2,0% (από 14.833,0 εκατ. ευρώ σε 14.530,5 εκατ. ευρώ) και της μείωσης των πόρων του 2^{ου} Πυλώνα από 4.195,9 εκατ. ευρώ σε 4.021,9 εκατ. ευρώ (-174,0 εκατ. ευρώ ή -4,1%). Οι μειώσεις αυτές αντισταθμίστηκαν από την αύξηση των πόρων που αφορούν τα Μέτρα αγοράς του 1^{ου} Πυλώνα κατά 1,6% ή 7,0 εκατ. ευρώ (από τα €433,0 στα €440,0) και κυρίως από την παροχή πόρων ύψους 365,5 εκατ. ευρώ του Ταμείου Ανάκαμψης που αφορούν τον 2^ο Πυλώνα.

Πίνακας 4.2: Συγκριτικός πίνακας χρηματοδότησης της Ελλάδας από ΚΑΠ 2014-2020 και ΚΑΠ 2021-2027

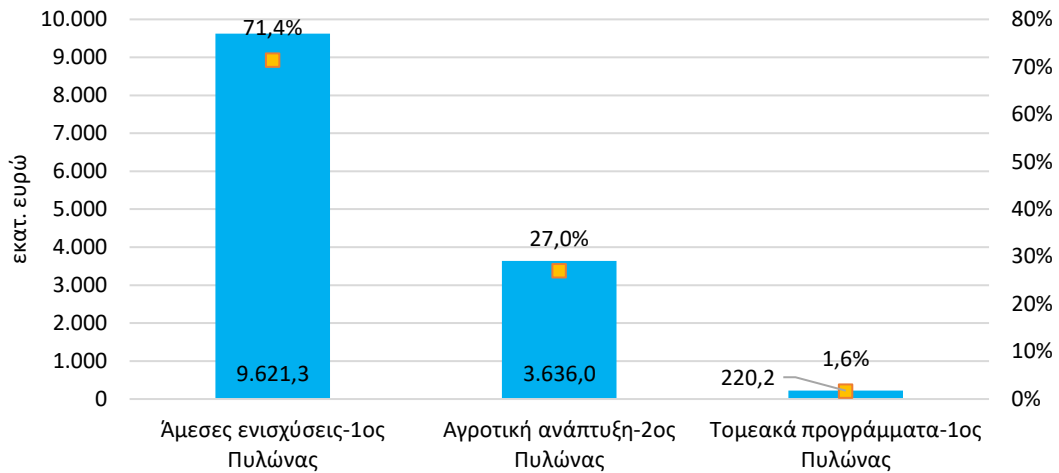
εκατ. €	2014-2020	2021-2027	Ποσοστιαία μεταβολή	Απόλυτη μεταβολή
Άμεσες ενισχύσεις	14.833,0	14.530,5	-2,0%	-302,5
Μέτρα αγοράς	433,0	440,0	1,6%	7,0
ΣΥΝΟΛΟ 1ου Πυλώνα	15.266,0	14.970,5	-1,9%	-295,5
2ος Πυλώνας	4.195,9	4.021,9	-4,1%	-174,0
Ταμείο Ανάκαμψης - 2ος Πυλώνας		365,5		365,5
ΣΥΝΟΛΟ 2ου Πυλώνα	4.195,9	4.387,4	4,6%	191,5
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	19.461,9	19.357,9	-0,5%	-104,0

Πηγή: European Commission Directorate – General for Budget, The EUs 2021-2027 long term budget and Next Generation EU: Facts and figures, April 2021.

Σχετικά με τη χρηματοδοτική κατανομή των πόρων της ΚΑΠ για την περίοδο 2023-2027 (Διάγραμμα 4.2), αναφέρεται καταρχάς ότι ο συνολικός της προϋπολογισμός ανέρχεται σε 13.477,5 εκατ. ευρώ. Από το ποσό αυτό τα 9.841,6 εκατ. ευρώ (73%) αφορούν τον 1^ο Πυλώνα, ο οποίος περιλαμβάνει τόσο τις Άμεσες Ενισχύσεις (9.621,3 εκατ. ευρώ) όσο και τους πόρους των Τομεακών Προγραμμάτων (220,2 εκατ. ευρώ). Τα υπόλοιπα 3.636,0 εκατ. ευρώ αφορούν τους πόρους του 2^{ου} Πυλώνα.

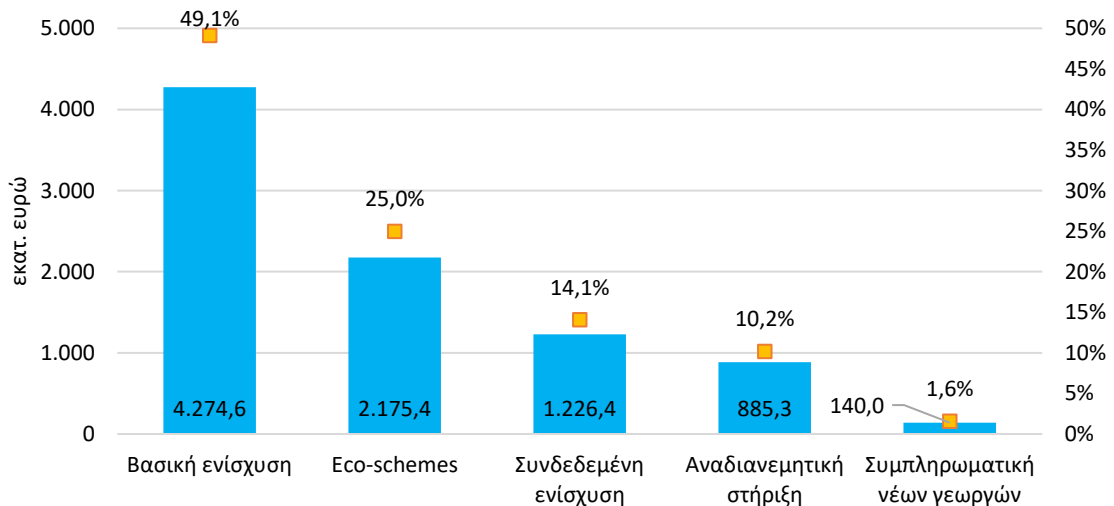
Η κατανομή των διαθέσιμων χρηματικών πόρων που αφορούν τις Άμεσες Ενισχύσεις, μετά τη μεταφορά ποσοστού 10% των Άμεσων Ενισχύσεων στην αγροτική ανάπτυξη, παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.3. Από αυτό προκύπτει ότι περίπου οι μισοί πόροι (49,1% ή 4.274,6 εκατ. ευρώ) αφορούν στην παροχή βασικής ενίσχυσης, ενώ το ¼ αυτών (2.175,4 εκατ. ευρώ) αφορά σε οικολογικά προγράμματα (eco-schemes), που όπως αναφέρθηκε αποτελούν ένα από τα νέα στοιχεία της ΚΑΠ. Το 14,1% των ενισχύσεων (1.226,4 εκατ. ευρώ) αφορά σε συνδεδεμένες ενισχύσεις, τα 885,3 εκατ. ευρώ (10,2%) σε αναδιανεμητική στήριξη και τα υπόλοιπα 140,0 εκατ. ευρώ (10,2%) σε συμπληρωματική ενίσχυση των νέων γεωργών. Στα ποσά αυτά, θα πρέπει να προστεθεί και ποσό 919,7 εκατ. ευρώ που αφορά στην ειδική συνδεδεμένη ενίσχυση στο βαμβάκι.

Διάγραμμα 4.2: Κατανομή πόρων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

Διάγραμμα 4.3: Κατανομή πόρων Άμεσης Στήριξης του 1^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων

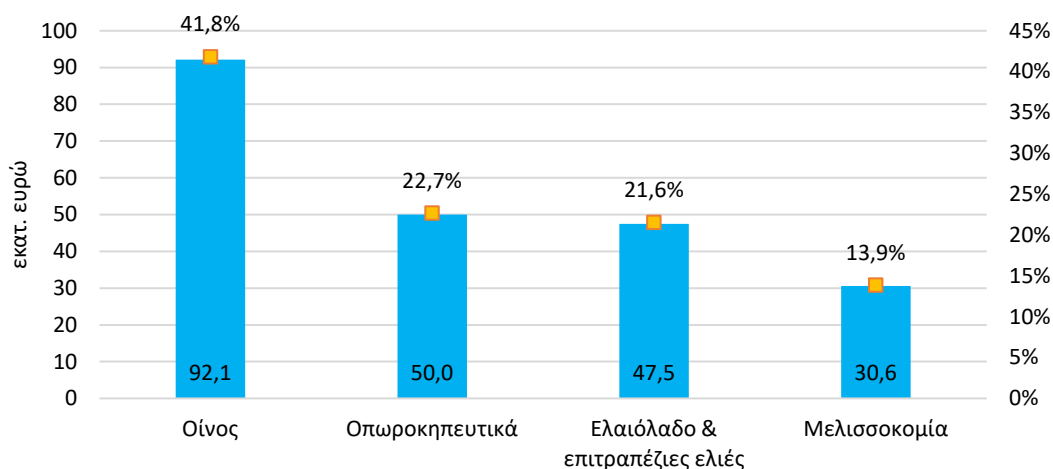

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

Στο πλαίσιο των μέτρων αγοράς του 1^{ου} Πυλώνα προβλέπεται η παροχή στήριξης σε συγκεκριμένους τομείς παραγωγής/προϊόντα, μέσω τομεακών προγραμμάτων, η οποία κατευθύνεται στα Κράτη Μέλη ανάλογα με την παραγωγική τους εξειδίκευση. Οι συγκεκριμένοι τομείς/προϊόντα είναι ο αμπελοοινικός τομέας, το ελαιόλαδο, οι επιτραπέζιες ελιές, ο λυκίσκος, τα μελισσοκομικά προϊόντα και τα οπωροκηπευτικά. Στην Ελλάδα η στήριξη που παρέχεται από τα τομεακά προγράμματα αφορά στα οπωροκηπευτικά, στο ελαιόλαδο, στις επιτραπέζιες ελιές και στον αμπελοοινικό τομέα, με τη συνολική χρηματοδότηση την περίοδο 2023-2027 να ανέρχεται σε 220,2 εκατ. ευρώ (Διάγραμμα 4.4). Από το ποσό αυτό τα 92,1 εκατ. ευρώ (46,2%) αφορά στην παραγωγή οίνου, τα 50,0 εκατ. ευρώ (21,4%) στην παραγωγή οπωροκηπευτικών, τα 47,5 εκατ. ευρώ (20,1%) την παραγωγή

ελαιόλαδου και επιτραπέζιων ελιών και τα υπόλοιπα 30,6 εκατ. ευρώ (12,4%) την μελισσοκομία.

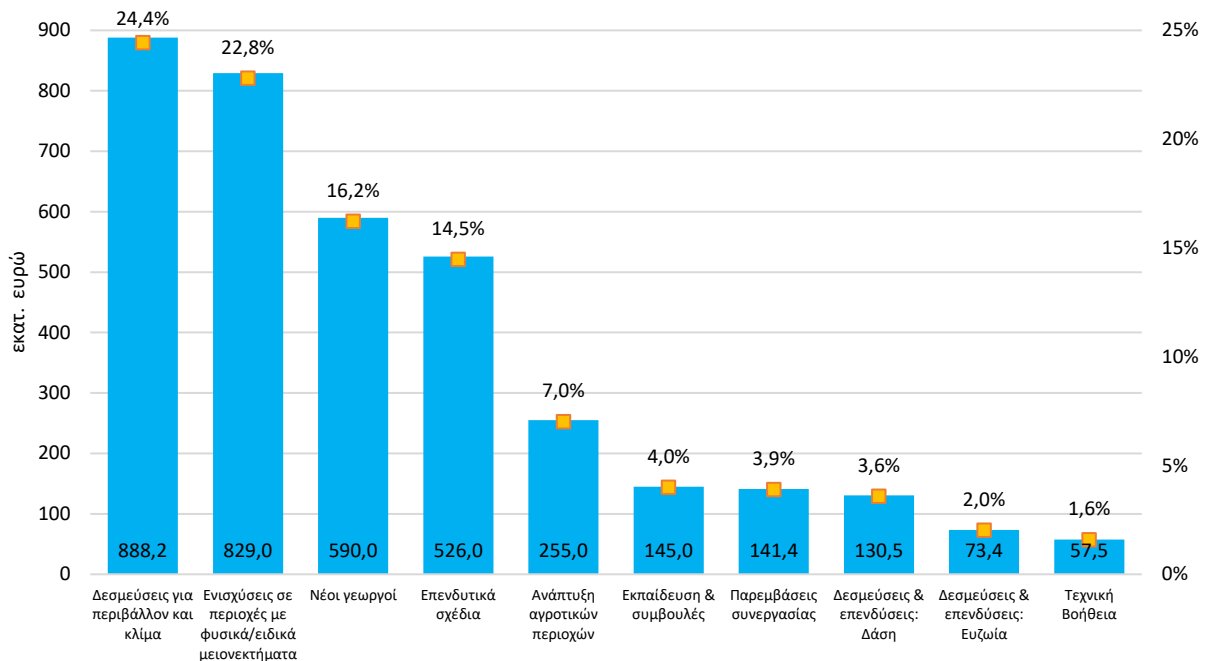
Διάγραμμα 4.4: Κατανομή πόρων Τομεακών Προγραμμάτων του 1^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

Ο συνολικός προϋπολογισμός των επιλεγμένων παρεμβάσεων του 2^{ου} Πυλώνα (Αγροτική ανάπτυξη), ανέρχεται την περίοδο 2023-2027 σε 3.636,0 εκατ. ευρώ (Διάγραμμα 4.5) Περίπου το ¼ (24,4%) των πόρων, δηλαδή 888,2 εκατ. ευρώ, αφορά σε δεσμεύσεις και μη παραγωγικές επενδύσεις για το περιβάλλον και το κλίμα, ενώ 829,0 εκατ. ευρώ (22,8%) σε αντισταθμιστικές ενισχύσεις σε περιοχές με φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα. Παράλληλα, 590,0 εκατ. ευρώ (16,2%) κατευθύνονται προς νέους γεωργούς, ενώ το 14,5% (526,0 εκατ. ευρώ) των πόρων του 2^{ου} Πυλώνα προορίζεται για επενδυτικά σχέδια. Ακολουθούν με χαμηλότερα μερίδια οι πόροι που κατευθύνονται στην ανάπτυξη αγροτικών περιοχών (7,0% ή 255,0 εκατ. ευρώ), στην παροχή εκπαίδευσης και συμβουλών (4,0% ή 145 εκατ. ευρώ), στις παρεμβάσεις συνεργασίας (3,9% ή 141,4 εκατ. ευρώ), στις δεσμεύσεις για επενδύσεις σε δάση (3,6% ή 130,5 εκατ. ευρώ), στην ευζωία (2,0% ή 73,4 εκατ. ευρώ), καθώς και οι πόροι της «τεχνικής βοήθειας» προς τα Κράτη Μέλη που για την Ελλάδα ανέρχονται σε 57,5 εκατ. ευρώ (1,6% των πόρων).

Διάγραμμα 4.5: Κατανομή πόρων του 2^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ 2023-2027 κατά ποσό και κατά ποσοστό στο σύνολο των πόρων

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

4.4 Παρεμβάσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 στην Ελλάδα

4.4.1 ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ

Η βασική ενίσχυση της ΚΑΠ 2023-2027 θα εφαρμοστεί στο επίπεδο των τριών αγρονομικών περιφερειών, δηλαδή τις αρόσιμες εκτάσεις, τις μόνιμες καλλιέργειες και τα βοσκοτόπια. Το συνολικό διαθέσιμο ποσό για τη βασική εισοδηματική στήριξη, ανέρχεται για την περίοδο 2023-2027 σε 4.274,6 εκατ. ευρώ. Κάθε έτος από το 2023 μέχρι το 2026, το ποσό αυτό θα ανέρχεται σε 829,6 εκατ. ευρώ, ενώ το 2027 θα αυξηθεί σε 956,3 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.3). Περίπου το μισό ποσό (45,6% ή 378,3 εκατ. ευρώ) της βασικής ενίσχυσης κάθε έτος θα κατευθύνεται προς αρόσιμες εκτάσεις, ενώ παρόμοιο είναι το μερίδιο για μόνιμες καλλιέργειες (27,5% ή 228,1 εκατ. ευρώ) και βοσκοτόπια (26,9% ή 223,2 εκατ. ευρώ). Λαμβάνοντας, όμως, υπόψη τα δικαιώματα (επιλέξιμες εκτάσεις), η υψηλότερη ενίσχυση ανά εκτάριο προκύπτει για τις μόνιμες καλλιέργειες (270,5 ευρώ ανά εκτάριο) και ακολουθούν οι αρόσιμες εκτάσεις (214,5 ευρώ ανά εκτάριο) και τα βοσκοτόπια (175,8 ευρώ ανά εκτάριο).

Πίνακας 4.3: Κατανομή βασικής ενίσχυσης

	Ποσοστιαία κατανομή βασικής ενίσχυσης	Ποσό βασικής ενίσχυσης (2023-2026, €/έτος)	Δικαιώματα- (επιλέξιμες εκτάσεις σε εκτάρια)	€ ανά εκτάριο
Αρόσιμες εκτάσεις	45,6%	€378.282.599	1.763.360	€214,5
Μόνιμες καλλιέργειες	27,5%	€228.130.954	843.413	€270,5
Βοσκοτόπια	26,9%	€223.153.551	1.269.587	€175,8
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	€829.567.104	3.876.360	€214,0

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

Η «εσωτερική σύγκλιση» της άμεσης στήριξης της ΚΑΠ θα φέρει ενδεχομένως σημαντικές ανατροπές, καθώς μέχρι την προηγούμενη περίοδο υπήρχε ανισοκατανομή των άμεσων ενισχύσεων¹⁴. Η Ελλάδα θα εφαρμόσει την πλήρη εσωτερική σύγκλιση των ιστορικών δικαιωμάτων των παραγωγών. Αυτό σημαίνει ότι θα συγκλίνει η αξία των δικαιωμάτων ενίσχυσης προς μία ενιαία τιμή μονάδας (flat rate) σε κάθε μία από τρεις αγρονομικές περιφέρειες (αρόσιμες εκτάσεις, μόνιμες καλλιέργειες, βοσκοτόπια), στις οποίες κατανέμονται οι πόροι της βασικής εισοδηματικής στήριξης. Η συγκεκριμένη σύγκλιση θα εφαρμοστεί σταδιακά, σε κάθε αγρονομική περιφέρεια, την περίοδο 2023-2026, σε τέσσερα βήματα, έτσι ώστε το 2026 η μοναδιαία αξία όλων των δικαιωμάτων ενίσχυσης να είναι εξισωμένη με τον περιφερειακό μέσο όρο, δηλαδή με τη μέση αξία των δικαιωμάτων ενίσχυσης της εν λόγω περιφέρειας. Μάλιστα η απόφαση αυτή υπερβαίνει το κοινοτικά προβλεπόμενο ελάχιστο ποσοστό εσωτερικής σύγκλισης του 85%. Ως συνέπεια της συγκεκριμένης σύγκλισης θα υπάρξει σημαντικός αντίκτυπος στην εισοδηματική στήριξη των μικρών και μικρομεσαίων εκμεταλλεύσεων, οι οποίες είχαν θεμελιώσει ιστορικά δικαιώματα υψηλής μοναδιαίας αξίας από καλλιέργειες όπως π.χ. η σταφίδα, ο καπνός κ.ά.

4.4.2 ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ

Όπως και στην περίπτωση της βασικής ενίσχυσης, έτσι και η αναδιανεμητική ενίσχυση θα εφαρμοστεί στο επίπεδο των τριών αγρονομικών περιφερειών (αρόσιμες εκτάσεις, μόνιμες καλλιέργειες, βοσκοτόπια). Τα ανώτερα και κατώτερα όρια εκτάσεων εντός των οποίων οι εκμεταλλεύσεις θα δικαιούνται αναδιανεμητική ενίσχυση ανά αγρονομική περιφέρεια είναι τα ακόλουθα:

- Αρόσιμες εκτάσεις: 2-11 εκτάρια
- Μόνιμες καλλιέργειες: 1-4 εκτάρια
- Βοσκοτόπια: 1-17 εκτάρια

Σημειώνεται ότι σύμφωνα με υπολογισμούς του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων το 55,6% των εκμεταλλεύσεων της χώρας και το 32,3% των συνολικών επιλέξιμων εκτάσεων της χώρας, θα ενταχθούν στην παρέμβαση της αναδιανεμητικής ενίσχυσης. Το ετήσιο διαθέσιμο ετήσιο ποσό για τη συγκεκριμένη ενίσχυση για την περίοδο 2023-2026 θα ανέλθει σε 174,0 εκατ. ευρώ. Ο υψηλότερος μέσος όρος της αναδιανεμητικής στήριξης ανά εκτάριο προκύπτει για τα βοσκοτόπια και διαμορφώνεται σε 176,8 ευρώ, ενώ ακολουθούν

¹⁴ Σύμφωνα με Έκθεση για το στρατηγικό σχέδιο της ΚΑΠ για το 2021, το 10% των εκμεταλλεύσεων συγκέντρωνε το 48% των άμεσων ενισχύσεων, ενώ το 45% των εκμεταλλεύσεων, που αφορούσε σε μικροκαλλιεργητές, λάμβανε το 10% των άμεσων ενισχύσεων.

οι ενισχύσεις προς αρόσιμες εκτάσεις (138,2 ευρώ ανά εκτάριο) και προς τις μόνιμες καλλιέργειες (116,0 ευρώ ανά εκτάριο).

Πίνακας 4.4: Κατανομή αναδιανεμητικής ενίσχυσης

	Ποσό αναδιανεμητικής ενίσχυσης (2023-2026, €/έτος)	Εκτάρια που θα λάβουν στήριξη	€ ανά εκτάριο
Αρόσιμες εκτάσεις	€79.358.922	574.407	€138,2
Μόνιμες καλλιέργειες	€47.859.000	412.406	€116,0
Βοσκοτόπια	€46.814.802	264.743	€176,8
ΣΥΝΟΛΟ	€174.032.724	1.251.556	€139,1

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

4.4.3 ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΝΕΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ

Ενώ την προηγούμενη προγραμματική περίοδο 2014-2020 η συμπληρωματική ενίσχυση των νέων αγροτών δίνονταν ως προσαύξηση 25% επί της βασικής ενίσχυσης που εισέπρατταν οι δικαιούχοι, την νέα προγραμματική περίοδο 2023-2027 θα δίνεται ως ένα συγκεκριμένο ποσό ανά εκτάριο επιλέξιμης έκτασης. Την περίοδο 2018-2019 οι νέοι γεωργοί εισέπραξαν κατά μέσο όρο €51,91 ανά εκτάριο (=€30.868.956/594.639 εκτάρια), ενώ την περίοδο 2023-2027 η ενίσχυση θα διαμορφωθεί σε €70 ανά εκτάριο και το ετήσιο συνολικό ποσό σε 27,6 εκατ. ευρώ ανά έτος.

4.4.4 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΛΙΜΑ, ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΛΗ ΔΙΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Το συνολικό ποσό των ετήσιων πόρων που αφορούν το πρόγραμμα για το κλίμα, το περιβάλλον και την καλή διαβίωση των ζώων ανέρχεται σε 432,4 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.5). Πάνω από το ήμισυ του προϋπολογισμού (54,4%) αφορά το πρόγραμμα Διατήρησης μεθόδων βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας (235,0 εκατ. ευρώ). Σε απόσταση ακολουθούν τα προγράμματα Εφαρμογής φιλικών για το περιβάλλον πρακτικών διαχείρισης (11,4% των πόρων ή 49,2 εκατ. ευρώ), Χρήσης ανθεκτικών και προσαρμοσμένων ειδών και ποικιλιών (9,8% ή 42,3 εκατ. ευρώ), Εφαρμογής βελτιωμένων πρακτικών φυτοκάλυψης με παράλληλη ενίσχυση της βιοποικιλότητας (8,1% ή 34,9 εκατ. ευρώ) και Περιβαλλοντικής διαχείρισης κτηνοτροφικών συστημάτων (4,9% των πόρων ή 21,1 εκατ. ευρώ). Τα υπόλοιπα πέντε προγράμματα απορροφούν το 11,5% των διαθέσιμων πόρων ή 49,9 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 4.5: Κατανομή πόρων οικολογικών προγραμμάτων (eco-schemes)

Περιγραφή Παρεμβάσεων/Δράσεων (Eco-Schemes)	Ποσό	Μερίδιο
Διατήρηση μεθόδων βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας	235.016.873	54,4%
Εφαρμογή φιλικών για το περιβάλλον πρακτικών διαχείρισης	49.155.116	11,4%
Χρήση ανθεκτικών και προσαρμοσμένων ειδών και ποικιλιών	42.333.327	9,8%
Εφαρμογή βελτιωμένων πρακτικών φυτοκάλυψης με παράλληλη ενίσχυση της βιοποικιλότητας	34.886.165	8,1%
Περιβαλλοντική διαχείριση κτηνοτροφικών συστημάτων	21.069.868	4,9%
Εφαρμογές κυκλικής οικονομίας στη γεωργία	18.407.792	4,3%
Βελτίωση αγροδασικών οικοσυστημάτων πλούσιων σε στοιχεία του τοπίου	12.940.186	3,0%
Διατήρηση και βελτίωση καλλιεργειών σε εκτάσεις με αναβαθμίδες	11.250.000	2,6%
Επέκταση της εφαρμογής περιοχών οικολογικής εστίασης	4.160.896	1,0%
Προστασία και διατήρηση τοπίων και γεωργικών συστημάτων υψηλής περιβαλλοντικής σημασίας	3.153.377	0,7%
ΣΥΝΟΛΟ	432.373.600	100,0%

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

4.4.5 ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ

Ο στόχος της συνδεδεμένης εισοδηματικής στήριξης είναι η αντιμετώπιση δυσκολιών που αντιμετωπίζουν ορισμένοι -σημαντικοί για κοινωνικοοικονομικούς ή/και περιβαλλοντικούς λόγους- κλάδοι του αγροτικού τομέα, μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας, της βιωσιμότητας ή της ποιότητας. Ο συνολικός προϋπολογισμός της συνδεδεμένης εισοδηματικής στήριξης στην Ελλάδα ανέρχεται την περίοδο 2023-2027 σε 245,3 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.6). Το 54,5% των πόρων του ετήσιου προϋπολογισμού ή ποσό 133,7 εκατ. ευρώ αφορά το σύνολο των φυτικών κλάδων και το υπόλοιπο 45,5% ή 111,6 εκατ. ευρώ αφορά το σύνολο των ζωικών κλάδων. Από τους φυτικούς κλάδους, το 31,7% των πόρων του ετήσιου προϋπολογισμού ή 42,4 εκατ. ευρώ κατευθύνεται στον αραβόσιτο και ακολουθούν με ίδιο ουσιαστικά μερίδιο τα πρωτεϊνούχα σανοδοτικά ψυχανθή¹⁵ (12,1% ή 16,2 εκατ. ευρώ) και ο σκληρός σίτος (12,0% ή 16,0 εκατ. ευρώ), καθώς και οι πόροι που κατευθύνονται στα πρωτεϊνούχα κτηνοτροφικά ψυχανθή¹⁶ (10,8% ή 14,4 εκατ. ευρώ). Στις υπόλοιπες εννιά κατηγορίες των φυτικών κλάδων κατευθύνεται το υπόλοιπο 33,5% του ετήσιου προϋπολογισμού ή 44,8 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 4.6: Κατανομή πόρων συνδεδεμένης εισοδηματικής στήριξης

	Προϋπολογισμός (σε ευρώ)	Μερίδιο
Αραβόσιτος	42.350.000	31,7%
Πρωτεϊνούχα σανοδοτικά ψυχανθή	16.179.605	12,1%
Σκληρός σίτος	16.000.000	12,0%
Πρωτεϊνούχα κτηνοτροφικά ψυχανθή	14.396.928	10,8%
Όσπρια για ανθρώπινη κατανάλωση	8.369.025	6,3%
Κριθάρι	8.320.000	6,2%
Ρύζι	7.938.000	5,9%
Μαλάκος σίτος	5.824.000	4,4%
Σπόροι σποράς	4.465.000	3,3%
Πορτοκάλι χυμοποίησης	3.573.460	2,7%
Κορινθιακή σταφίδα	3.518.628	2,6%
Βιομηχανική ντομάτα	2.233.856	1,7%
Μήλα	542.800	0,4%
ΣΥΝΟΛΟ ΦΥΤΙΚΩΝ ΚΛΑΔΩΝ	133.711.302	54,5%
Αιγοπρόβειο	64.862.472	58,1%
Βόειο κρέας - Μέτρο Α (θηλάζουσες)	22.680.000	20,3%
Βόειο κρέας - Μέτρο Γ (σφαγή 12-24 μηνών)	21.925.000	19,7%
Βόειο κρέας - Μέτρο Β (σφαγή 11-12 μηνών)	1.770.600	1,6%
Σηροτροφία	321.195	0,3%
ΣΥΝΟΛΟ ΖΩΙΚΩΝ ΚΛΑΔΩΝ	111.559.267	45,5%
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	245.270.569	100,0%

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

Στους ζωικούς κλάδους το 58,1% των ετήσιων πόρων κατευθύνεται στο αιγοπρόβειο γάλα (64,9 εκατ. ευρώ) και ακολουθούν τα τρία μέτρα που αφορούν το βόειο κρέας, δηλαδή το Μέτρο Α (22,7 εκατ. ευρώ ή 20,3% των πόρων), το Μέτρο Γ (22,0 εκατ. ευρώ ή 19,7% των

¹⁵ Μηδική και τριφύλλι.

¹⁶ Κτηνοτροφικό κουκί, κτηνοτροφικό ρεβύθι, κτηνοτροφικό μπιζέλι, βίκος, κτηνοτροφικό λαθούρι, λούπινο, ρόβι, σόγια.

πόρων) και το Μέτρο Β (1,77 εκατ. ευρώ ή €1,6% των πόρων), ενώ έπεται η σηροτροφία¹⁷ που απορροφά μόλις το 0,3% των ετήσιων πόρων.

4.4.6 ΤΟΜΕΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στο στρατηγικό σχέδιο της χώρας για τη νέα προγραμματική περίοδο 2023-2027 της ΚΑΠ περιλαμβάνονται τέσσερα τομεακά προγράμματα, τα οποία αφορούν τα φρούτα και λαχανικά, το ελαιόλαδο και την επιτραπέζια ελιά, το μέλι και τον οίνο. Το συνολικό ύψος των πόρων που διατίθεται σε αυτά τα προγράμματα έχει καθοριστεί σε 250,8 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.7). Η σημαντικότερη διαφορά έναντι της προηγούμενης περιόδου εφαρμογής των τομεακών προγραμμάτων έγκειται στην υποχρέωση για την παρακολούθηση και την αξιολόγηση που διέπει το σύνολο των παρεμβάσεων του στρατηγικού σχεδίου από τις εθνικές αρμόδιες αρχές.

Σε σχέση με τα τομεακά προγράμματα της περιόδου 2023-2027, περισσότερο από το 1/3 των διαθέσιμων πόρων (36,7% ή 92,1 εκατ. ευρώ) θα διατεθεί στον οίνο, ενώ περίπου το ¼ των πόρων (24,4% ή 61,2 εκατ. ευρώ) στο μέλι. Παράλληλα, το 19,9% των πόρων ή 50,0 εκατ. ευρώ θα κατευθυνθεί στα φρούτα και λαχανικά και το υπόλοιπο 18,9% (47,5 εκατ. ευρώ) στο ελαιόλαδο και την επιτραπέζια ελιά.

Πίνακας 4.7: Κατανομή πόρων τομεακών προγραμμάτων

Τομεακό πρόγραμμα	Προϋπολογισμός	Μερίδιο
Οίνος	92.120.000	36,7%
Μέλι	61.188.450	24,4%
Φρούτα και λαχανικά	50.000.000	19,9%
Ελαιόλαδο και επιτραπέζιες ελιές	47.500.000	18,9%
ΣΥΝΟΛΟ	250.808.450	100,0%

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

4.4.7 ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η παρουσίαση των παρεμβάσεων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 ολοκληρώνεται με εκείνες που αφορούν στην αγροτική ανάπτυξη (Πίνακας 4.8). Από το συνολικό ποσό των παρεμβάσεων για τη συγκεκριμένη περίοδο, ποσό 1,28 δισ. ευρώ (27,3%) αφορά σε αντισταθμιστικές ενισχύσεις σε περιοχές με φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα και ποσό 1,06 δισ. ευρώ σε δεσμεύσεις και μη παραγωγικές επενδύσεις για το περιβάλλον και το κλίμα (22,6%).

Με χαμηλότερα ποσά ακολουθούν οι παρεμβάσεις που αφορούν τους νέους γεωργούς (590,0 εκατ. ευρώ ή 12,6% των πόρων), επενδυτικά σχέδια (576,8 εκατ. ευρώ ή 12,3%) και την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών (506,0 εκατ. ευρώ ή 10,8%). Τα υπόλοιπα 672,3 εκατ. ευρώ (14,4% των πόρων) κατευθύνονται σε πέντε παρεμβάσεις (εκπαίδευση και κατάρτιση γεωργών-δασοκόμων, παρεμβάσεις συνεργασίας, δεσμεύσεις και επενδύσεις στο δασικό τομέα, δεσμεύσεις και επενδύσεις για την ευζωία των παραγωγικών ζώων, συμβουλευτικές υπηρεσίες γεωργών και δασοκόμων).

¹⁷ Εκτροφή μεταξοσκώληκων.

Πίνακας 4.8: Κατανομή πόρων παρεμβάσεων αγροτικής ανάπτυξης

Παρεμβάσεις Αγροτικής Ανάπτυξης	Ποσό	Μερίδιο
Αντισταθμιστικές ενισχύσεις σε περιοχές με φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα	1.275.384.615	27,3%
Δεσμεύσεις και μη παραγωγικές επενδύσεις για το περιβάλλον και το κλίμα	1.056.997.448	22,6%
Νέοι γεωργοί	590.000.000	12,6%
Επενδυτικά σχέδια	576.837.448	12,3%
Ανάπτυξη αγροτικών περιοχών	505.926.373	10,8%
Εκπαίδευση και κατάρτιση γεωργών-δασοκόμων	200.438.235	4,3%
Παρεμβάσεις συνεργασίας	167.121.962	3,6%
Δεσμεύσεις και επενδύσεις στο δασικό τομέα	155.283.583	3,3%
Δεσμεύσεις και επενδύσεις για την ευζωία των παραγωγικών ζώων	86.514.853	1,8%
Συμβουλευτικές υπηρεσίες γεωργών και δασοκόμων	62.950.492	1,3%
ΣΥΝΟΛΟ	4.677.455.009	100,0%

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Συνοπτικό κείμενο στρατηγικού σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος 2022.

4.5 Αδύναμα σημεία του στρατηγικού σχεδιασμού της νέας ΚΑΠ 2023-2027

Παρά τα θετικά στοιχεία της νέας ΚΑΠ που σχετίζονται με την ανάληψη της διακυβέρνησής της από τα Κράτη Μέλη, την έμφαση στο περιβάλλον, το κλίμα, τη βιωσιμότητα των συστημάτων τροφίμων, τον ρόλο της γνώσης, της καινοτομίας και της ψηφιοποίησης, υφίστανται και ορισμένες αδυναμίες του σχεδιασμού, οι οποίες σχετίζονται με την μη αξιοποίηση νέων δυνατοτήτων που παρέχει η ΚΑΠ 2023-2027.

Σύμφωνα με την Τσιφόρου (2023), η Ελλάδα δεν αξιοποίησε τη δυνατότητα διάθεσης του 3% των πόρων του 1^{ου} Πυλώνα, ώστε να χρηματοδοτήσει Επιχειρησιακά Προγράμματα Οργανώσεων Παραγωγών σε άλλους τομείς πέραν εκείνου των οπωροκηπευτικών, για τον οποίο ίσχυε ήδη αυτού του τύπου η στήριξη. Κατά συνέπεια περιορίζεται η δυνατότητα μεμονωμένων παραγωγών να συνεργαστούν μεταξύ τους, ώστε να επιτύχουν μεγαλύτερη παραγωγικότητα, οικονομίες κλίμακας, αποτελεσματικότερη πρόσβαση στην αγορά, καλύτερους όρους διαπραγμάτευσης στην πώληση της παραγωγής τους, βελτίωση της ποιότητας και της ασφάλειας του παραγόμενου προϊόντος κ.ά.

Παράλληλα, το σχέδιο που καταρτίστηκε δεν προβλέπει την αξιοποίηση των νέων εργαλείων διαχείρισης κινδύνων. Λαμβάνοντας υπόψη πόσο ευάλωτος είναι ο Πρωτογενής τομέας στην κλιματική αλλαγή, περιορίζεται η δυνατότητα προσαρμογής του σε αυτή, στην αστάθεια των καιρικών συνθηκών και κατά συνέπεια στις μεταβολές των τιμών και των εισοδημάτων που προκαλείται.

Εξάλλου, η Ελλάδα δεν έχει καταφέρει ακόμα να ενσωματώσει τους στόχους της ΚΑΠ σε σχέση με τη διάχυση της γνώσης στον αγροτικό πληθυσμό. Ως προς αυτό σημειώνεται καταρχάς η χαμηλή εξειδίκευση-κατάρτιση των Ελλήνων αγροτών, ενώ επιπλέον η Ελλάδα δεν έχει θέσει ακόμα σε υπηρεσία το εθνικό Σύστημα Παροχής Γεωργικών Συμβουλών. Κατά συνέπεια δεν υφίσταται συστηματική διάχυση γνώσεων προς τους γεωργούς αναφορικά με νέα είδη ή νέες μεθόδους καλλιέργειών, τη δυνατότητα χρήσης ψηφιακών εργαλείων στην καλλιέργεια, συγκομιδή και διάθεση της παραγωγής, κ.ά.

Επιπλέον, υφίσταται έλλειψη εθνικής στρατηγικής για τους νέους αγρότες. Ως προς αυτό επισημαίνεται ότι το ποσοστό των νέων που απασχολούνται στον Πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα είναι χαμηλότερο συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (3,7% έναντι 5,1%). Κατά

συνέπεια, αν και ο στόχος της ανανέωσης των γενεών υποστηρίζεται στα πλαίσια της ΚΑΠ, τα στοιχεία δείχνουν ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στην Ελλάδα.

Τέλος, σημαντική συνιστώσα του προβλήματος της μη βέλτιστης αξιοποίησης των πόρων της ΚΑΠ προέρχεται από την μη ενίσχυση και αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή η ενίσχυση της τεκμηρίωσης, η εμπειρογνωμοσύνη, η ενημέρωση αλλά και η διαβούλευση σε σχέση με τους περίπου 70 τομείς παραγωγής αλλά και τις οριζόντιες πολιτικές που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα της ελληνικής γεωργίας και αγροδιατροφής.

4.6 Ευκαιρίες για τη Μεσσηνία από τη νέα ΚΑΠ 2023-2027

Από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης διαπιστώθηκε ότι στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας υπάρχουν κυρίως δενδρώδεις εκτάσεις (83,3% κατά μέσο όρο του συνόλου των αγροτικών εκτάσεων την περίοδο 2011-2021) και σε πολύ μικρότερο βαθμό αροτραίες εκτάσεις (6,8%), εκτάσεις που αφορούν αμπέλια και σταφιδάμπελα (3,9%) και κηπευτικές εκτάσεις (1,4%), ενώ το υπόλοιπο 4,6% αφορά εκτάσεις σε αγρανάπαυση. Παράλληλα, το 2021 οι δενδρώδεις εκτάσεις στη Μεσσηνία αποτελούσαν το 8,0% του συνόλου των αντίστοιχων εκτάσεων και παρήγαγαν το 9,7% της συνολικής παραγωγής της Ελλάδας. Επιπλέον, το ίδιο έτος η συντριπτική πλειονότητα (97,8%) των συγκεκριμένων εκτάσεων αφορούσε σε ελαιώνες και μόλις το 1,4% σε οπωροφόρα δέντρα. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω στοιχεία είναι προφανές ότι οι παραγωγοί της Μεσσηνίας μπορούν να έχουν πρόσβαση τόσο στους πόρους της Βασικής Ενίσχυσης της ΚΑΠ που αφορούν τις μόνιμες καλλιέργειες (228,1 εκατ. ευρώ ανά έτος), καθώς και στους αντίστοιχους πόρους της Αναδιανεμητικής Ενίσχυσης (47,9 εκατ. ευρώ ανά έτος). Σημειώνεται πως, με δεδομένο ότι η συντριπτική πλειονότητα των μόνιμων καλλιεργειών είναι ελαιόδεντρα, υπάρχει η δυνατότητα για πρόσβαση στους πόρους (συνολικά 47,5 εκατ. ευρώ την προγραμματική περίοδο 2023-2027) και του Τομεακού Προγράμματος που αφορά το ελαιόλαδο και την επιτραπέζια ελιά, καθώς και σε πόρους (συνολικά 156,5 εκατ. ευρώ) που αφορούν στη δράση «Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση/εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων» στο πλαίσιο της παρέμβασης «Επενδυτικά σχέδια», που αφορά και τα ελαιούχα προϊόντα.

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι τα προϊόντα στα οποία Μεσσηνία έχει αυξημένο μερίδιο παραγωγής στο σύνολο της χώρας είναι οι συκιές για ξηρά σύκα (33,9%), ο σόργο-σπόρος (33,3%), οι ελιές για ελαιοποίηση (18,9%), τα αγγούρια θερμοκηπίου (18,2%), η κορινθιακή σταφίδα (14,0%), οι αγκινάρες (12,8%), οι αραχίδια (7,3%), τα νωπά σύκα (7,0%), τα καρπούζια (5,2%), οι μελιτζάνες υπαίθρου (4,5%) και οι μελιτζάνες θερμοκηπίου (4,4%), ενώ στα περισσότερα εξ αυτών η Μεσσηνία παρουσιάζει υψηλό συντελεστή εξειδίκευσης. Για την κορινθιακή σταφίδα και τους σόργο-σπόρους, στα πλαίσια της Συνδεδεμένης Εισοδηματικής Στήριξης υφίστανται συνολικοί διαθέσιμοι πόροι ύψους 3,5 εκατ. ευρώ και 4,7 εκατ. ευρώ, αντιστοίχως, στους οποίους θα μπορούσαν να έχουν πρόσβαση οι παραγωγοί της Μεσσηνίας.

Παράλληλα, με δεδομένο ότι σε προϊόντα όπως τα αγγούρια θερμοκηπίου, οι αγκινάρες, οι μελιτζάνες θερμοκηπίου και υπαίθρου και τα καρπούζια η Μεσσηνία παρουσιάζει υψηλή εξειδίκευση, υπάρχει η δυνατότητα άντλησης πόρων από το Τομεακό Πρόγραμμα φρούτων-λαχανικών (συνολικά 50,0 εκατ. ευρώ). Εξάλλου, υψηλή εξειδίκευση παρουσιάζει και στην

περίπτωση της κορινθιακής σταφίδας. Στα πλαίσια των προγραμμάτων για το κλίμα, το περιβάλλον και την καλή διαβίωση των ζώων, υφίσταται η παρέμβαση «Εφαρμογή φιλικών για το περιβάλλον πρακτικών διαχείρισης με τη χρήση ψηφιακής εφαρμογής διαχείρισης εισροών και παρακολούθησης περιβαλλοντικών παραμέτρων» που περιλαμβάνει τη δράση «Ετήσια ενίσχυση για επιτραπέζιο σταφύλι στο οποίο συμπεριλαμβάνεται και η σταφίδα (εφαρμογή confusio)», με ποσό ενίσχυσης 633 ευρώ/εκτάριο, καθώς και η παρέμβαση «Διατήρηση μεθόδων βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας» που περιλαμβάνει τη δράση «Ετήσια ενίσχυση για τη διατήρηση μεθόδων βιολογικής γεωργίας στην Σταφίδα» με ποσό ενίσχυσης 636 ευρώ/εκτάριο.

Τέλος, στο πλαίσιο των παρεμβάσεων αγροτικής ανάπτυξης υφίσταται η παρέμβαση «Εφαρμογή εναλλακτικών μεθόδων φυτοπροστασίας με στόχο τη μείωση των φυτοφαρμάκων» που περιλαμβάνει τη δράση 2 «Εφαρμογή της μεθόδου παρεμπόδισης σύζευξης των εντομολογικών εχθρών των καλλιεργειών (ΚΟΜΦΟΥΖΙΟ) σε ροδακινιά, νεκταρινιά, βερικοκιά, δαμασκηνιά, βαμβάκι, επιτραπέζιο αμπέλι, σταφίδα, οινοποιήσιμο αμπέλι, μηλιά, αχλαδιά, κυδωνιά, καρυδιά» με συνολικούς διαθέσιμους πόρους €281,8 εκατ. Σημειώνεται εδώ, ότι στα πλαίσια της παρέμβασης «Επενδυτικά σχέδια» και πιο συγκεκριμένα στη δράση «Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση/εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων» υφίστανται συνολικοί πόροι 156,5 εκατ. ευρώ που αφορούν μεταξύ άλλων οπωροκηπευτικά προϊόντα, σπόρους και πολλαπλασιαστικό υλικό.

Η ανάλυση ανέδειξε επίσης το γεγονός ότι το 2016 περίπου οι μισοί κάτοχοι αγροτικών εκμεταλλεύσεων (48,1%) ήταν άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών, στα οποία αντιστοιχούσε το υψηλότερο ποσοστό ημερών γεωργικής εργασίας (34,3%) μεταξύ των διαφόρων ηλικιακών κατηγοριών. Σημειώνεται δε ότι τα συγκεκριμένα ποσοστά ήταν υψηλότερα τόσο σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας (36,3% και 23,7%, αντίστοιχα), όσο και σε σύγκριση με την Περιφέρεια Πελοποννήσου (42,6% και 26,6%, αντίστοιχα). Κατά συνέπεια κρίνεται αναγκαία η ενίσχυση της παρουσίας νέων αγροτών με κύρια απασχόληση στον Πρωτογενή τομέα, ώστε να επιτευχθεί η σταδιακή ανανέωση των γενεών. Για τον σκοπό αυτό στη νέα ΚΑΠ υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι ύψους 27,6 εκατ. ευρώ από τη Συμπληρωματική ενίσχυση νέων αγροτών και κυρίως στα πλαίσια των Παρεμβάσεων Αγροτικής Ανάπτυξης υφίσταται η παρέμβαση για τους Νέους γεωργούς με συνολικούς πόρους 590,0 εκατ. ευρώ.

Ευνόητο είναι ότι οι απασχολούμενοι στον Πρωτογενή τομέα της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας μπορούν να αξιοποιήσουν πλήθος άλλων διαθέσιμων εργαλείων στα πλαίσια της νέας ΚΑΠ 2023-2027 και κυρίως από τη συνιστώσα της που αφορά στις παρεμβάσεις αγροτικής ανάπτυξης, όπως π.χ. τις παρεμβάσεις που αφορούν στις:

- **Δεσμεύσεις και Μη Παραγωγικές Επενδύσεις για το Περιβάλλον και το Κλίμα**, συνολικού προϋπολογισμού 927,5 εκατ. ευρώ, με τις δράσεις:
 - Εφαρμογή εναλλακτικών μεθόδων φυτοπροστασίας με στόχο τη μείωση των φυτοφαρμάκων (281,8 εκατ. ευρώ).
 - Ενισχύσεις για τη μετατροπή σε βιολογικές πρακτικές και μεθόδους (νεοεισερχόμενοι στη βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία) (287,6 εκατ. ευρώ).
 - Έργα υποδομών εγγείων βελτιώσεων (353,6 εκατ. ευρώ).

- Μη παραγωγικές επενδύσεις για την προστασία από τη διάβρωση, για τη συγκράτηση του εδαφικού νερού και θρεπτικών συστατικών, μέσω κατασκευής νέων αναβαθμίδων (4,48 εκατ. ευρώ).
- **Δεσμεύσεις και Επενδύσεις για την Ευζωία των Παραγωγικών Ζώων**, συνολικού προϋπολογισμού 86,6 εκατ. ευρώ, με τις δράσεις:
 - Καλή μεταχείριση (ευζωία) των παραγωγικών ζώων (51,2 εκατ. ευρώ).
 - Μείωση της χρήσης αντιβιοτικών στην αιγοπροβατοτροφία (11,8 εκατ. ευρώ).
 - Επενδύσεις στη βιοασφάλεια των παραγωγικών ζώων (5,89 εκατ. ευρώ).
 - Επενδύσεις για τη βελτίωση της ευζωίας των παραγωγικών ζώων (17,7 εκατ. ευρώ).
- **Δεσμεύσεις & Επενδύσεις στο Δασικό Τομέα**, συνολικού προϋπολογισμού 95,0 εκατ. ευρώ, με τις δράσεις:
 - Μη παραγωγικές επενδύσεις για την εγκατάσταση δασοπονικών φυτειών (27,5 εκατ. ευρώ).
 - Ενίσχυση της βιοποικιλότητας και της προσαρμογής των δασών στη κλιματική αλλαγή (7,07 εκατ. ευρώ).
 - Πρόληψη και αποκατάσταση ζημιών σε δάση εξαιτίας δασικών πυρκαγιών, φυσικών καταστροφών και διατήρηση δασικών γενετικών πόρων (60,4 εκατ. ευρώ).
- **Επενδυτικά Σχέδια**, συνολικού προϋπολογισμού 576,9 εκατ. ευρώ, με τις δράσεις:
 - Σχέδια Βελτίωσης Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων που συμβάλουν στην Ανταγωνιστικότητα (322,5 εκατ. ευρώ).
 - Επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις που συμβάλλουν στην εξοικονόμηση ύδατος (21,9 εκατ. ευρώ).
 - Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση/εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων (156,5 εκατ. ευρώ).
 - Επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις για την προστασία από φυσικές καταστροφές, δυσμενή κλιματικά φαινόμενα και καταστροφικά συμβάντα (35,3 εκατ. ευρώ).
 - Επενδύσεις κυκλικής οικονομίας και ενεργειακές επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις (40,7 εκατ. ευρώ).
- **Παρεμβάσεις Συνεργασίας**, συνολικού προϋπολογισμού 167,2 εκατ. ευρώ, με τις δράσεις:
 - Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών και Διεπαγγελματικών οργανώσεων στον τομέα της Γεωργίας (31,2 εκατ. ευρώ).
 - Συστήματα Ποιότητας Γεωργικών Προϊόντων και Τροφίμων (41,4 εκατ. ευρώ).
 - Ανάπτυξη συνεργασιών με σκοπό τη διασύνδεση της έρευνας με την παραγωγή μέσω Επιχειρησιακών Ομάδων της Ευρωπαϊκής Σύμπραξης Καινοτομίας για την παραγωγικότητα και βιωσιμότητα της Γεωργίας) (94,6 εκατ. ευρώ).

4.7 Χρηματοδοτικά και αναπτυξιακά προγράμματα – Προηγούμενη αξιοποίηση και προοπτικές για τη Μεσσηνία

4.7.1 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 2014-2020

Αναλυτικά στοιχεία για την αξιοποίηση των πόρων του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης την περίοδο 2014-2022 δεν είναι διαθέσιμα για τη Μεσσηνία, αλλά για το σύνολο της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-

2020, το σύνολο των εντάξεων στην περιφέρεια Πελοποννήσου έφτασε τα 734 εκατ. ευρώ, ενώ οι πληρωμές τα 483 εκατ. ευρώ (Πίνακας 4.9). Σε σχέση με το σύνολο της χώρας, οι εντάξεις της Περιφέρειας Πελοποννήσου αποτελούν το 8,4% ενώ οι πληρωμές το 7,8% του συνόλου.

Σημειώνεται ότι το 37% των πόρων του ΠΑΑ 2014-2022 για νέες Δράσεις είχε εκχωρηθεί στις περιφέρειες της χώρας, για να υλοποιήσουν τις χωρικές στρατηγικές τους επιλογές στον αγροδιατροφικό τομέα μέσα από μέτρα του ΠΑΑ. Οι εκχωρημένοι πόροι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου για τα μέτρα του προγράμματος ανήλθαν σε 175 εκατ. ευρώ, οι εντάξεις σε 201 εκατ. ευρώ και οι πληρωμές σε 127 εκατ. ευρώ. Οι εντάξεις ως ποσοστό των εκχωρήσεων αποτελούν το 114,6% ενώ οι πληρωμές το 72,8%. Η εκχώρηση αρμοδιοτήτων και πόρων του ΠΑΑ στις Περιφέρειες αφορά στην υλοποίηση μέτρων πολιτικής που τις αφορούν άμεσα, συμβάλλοντας στην περιφερειακή ανάπτυξη μέσα από τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στην υλοποίηση σημαντικών αναπτυξιακών παρεμβάσεων, τη μείωση της γραφειοκρατίας, την απλούστευση και την επιτάχυνση των διαδικασιών. Στο πλαίσιο αυτό, αξιοποιήθηκε η δυνατότητα υπερδέσμευσης μέσω της οποίας οι Περιφέρειες είχαν τη δυνατότητα σε εντάξεις ποσού μεγαλύτερου από το αντίστοιχο εκχωρημένο ανά Μέτρο/Δράση.

Πίνακας 4.9: Υλοποίηση ΠΑΑ 2014-2020 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, σε εκατ. ευρώ

Μεγέθη	Περιφέρεια Πελοποννήσου
Σύνολο μέτρων ΠΑΑ 2014-2020 (εκατ. €)	
Εντάξεις	733,66
Πληρωμές	482,71
Εντάξεις/Σύνολο Χώρας (%)	8,35
Πληρωμές/Σύνολο Χώρας (%)	7,78
Εκχωρημένοι πόροι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου για μέτρα ΠΑΑ 2014-2020 (εκατ. €)	
Εκχωρήσεις	175,03
Εντάξεις	200,62
Εντάξεις/Εκχωρήσεις (%)	114,62
Πληρωμές	127,37
Πληρωμές/Εκχωρήσεις (%)	72,77

Πηγή: www.agrotikianaptixi.gr, Επεξεργασία ΙΟΒΕ.

4.7.2 ΕΣΠΑ 2014-2020

Ο συνολικός προϋπολογισμός του προγράμματος ΕΣΠΑ 2014-2020 για τη Μεσσηνία έφτασε τα 202 εκατ. ευρώ (περίπου 10% της Περιφέρειας Πελοποννήσου και 0,5% του συνόλου της χώρας) (Πίνακας 4.10). Το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού αφορούσε στον θεματικό στόχο Προστασία του Περιβάλλοντος (61,2 εκατ. ευρώ) και ακολούθησαν οι θεματικοί στόχοι Ανταγωνιστικότητα Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (59,7 εκατ. ευρώ) και Βιώσιμες Μεταφορές (47,2 εκατ. ευρώ). Τη μικρότερη συμμετοχή είχε η χρηματοδότηση για την Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση (695 χιλ. ευρώ) και το πρόγραμμα ReactEU (553 χιλ. ευρώ). Το συμβατικό αντικείμενο όλων των έργων που έχουν υλοποιηθεί τη συγκεκριμένη περίοδο ανήλθε σε 169,7 εκατ. ευρώ, εκ των οποίων τα 106,4 εκατ. ευρώ αποτελούν δημόσια δαπάνη/ενίσχυση.

Πίνακας 4.10: Υλοποίηση προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020 στην ΠΕ Μεσσηνίας, σε εκατ. ευρώ

Θεματικοί στόχοι	Μεσσηνία		
	Προϋπ/σμός	Συμβάσεις	Πληρωμές
Έρευνα – Τεχνολογία και Καινοτομία	2,28	1,99	0,99
Τεχνολογίες Πληροφορίας κι Επικοινωνιών (ΤΠΕ)	2,09	2,09	0,85
Ανταγωνιστικότητα Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ)	59,74	57,27	37,99
Οικονομία Χαμηλών Ρύπων	2,07	0,94	0,93
Κλιματική αλλαγή – Πρόληψη	3,79	3,79	3,59
Προστασία Περιβάλλοντος	61,21	36,22	14,49
Βιώσιμες Μεταφορές	47,22	45,67	36,48
Απασχόληση	16,31	15,88	8,08
Κοινωνική Ένταξη	6,04	4,57	2,65
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση	0,70	0,70	0,21
React EU	0,55	0,55	0,18
Σύνολο	202,00	169,67	106,44

Πηγή: www.anaptyxi.gov.gr, Ανάλυση ΙΟΒΕ.

4.7.3 ΕΣΠΑ 2021-2027

Το Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) είναι το μεγαλύτερο και περισσότερο γνωστό εργαλείο χρηματοδότησης επενδυτικών έργων στην Ελλάδα. Το τρέχον ΕΣΠΑ 2021-2027, με συνολικό προϋπολογισμό 26,2 δισ. ευρώ εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 29 Ιουλίου 2021. Η στήριξη με πόρους από ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία ανέρχεται σε 20,9 δισ. ευρώ και το υπόλοιπο ποσό των 5,3 δισ. ευρώ αντιστοιχεί στην εθνική συνεισφορά στο πρόγραμμα μέσα από τον κρατικό προϋπολογισμό της χώρας. Στις προτεραιότητες ενίσχυσης του νέου ΕΣΠΑ 2021-2027 περιλαμβάνονται το παραγωγικό δυναμικό της οικονομίας, οι υποδομές, οι ανθρώπινες δεξιότητες και η κοινωνική προστασία. Ειδικότερα, το 30% των πόρων του ΕΣΠΑ 2021-2027 προορίζεται για δράσεις με σκοπό τη μετάβαση σε μια "πιο κοινωνική" Ευρώπη. Υψηλό μερίδιο των πόρων έχουν και οι στόχοι για μετάβαση σε μια "πιο πράσινη" (27%) και "πιο έξυπνη" (20%) Ευρώπη.

Η υλοποίηση του προγράμματος πραγματοποιείται μέσα από 8 τομεακά προγράμματα, 13 περιφερειακά προγράμματα και το πρόγραμμα αλιείας, υδατοκαλλιέργειας και θάλασσας. Στις κύριες αλλαγές σε σύγκριση με το προηγούμενο ΕΣΠΑ 2014-2020 περιλαμβάνεται η αύξηση κατά 2,2 δισ. ευρώ για τα 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) από το ΕΣΠΑ 2014-2020 (από 5,9 δισ. ευρώ σε 8,1 δισ. ευρώ), το διακριτό πρόγραμμα για το Περιβάλλον, Κλιματική Αλλαγή και Ενέργεια με προϋπολογισμό 3,6 δισ. ευρώ, το νέο πρόγραμμα για την ανταγωνιστικότητα, με προϋπολογισμό 3,9 δισ. ευρώ και δράσεις ενίσχυσης επιχειρήσεων, το διακριτό πρόγραμμα για τον ψηφιακό μετασχηματισμό, με ενισχυμένους πόρους (943 εκατ. ευρώ συνολικός προϋπολογισμός) και νέα διαχειριστική αρχή, καθώς και το διακριτό πρόγραμμα για το περιβάλλον την κλιματική αλλαγή και την ενέργεια (3,6 δισ. ευρώ).

Το ΕΣΠΑ μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο χρηματοδότησης για τη Μεσσηνία την επόμενη περίοδο. Για την νέα προγραμματική περίοδο 2021-2027 προβλέπει μέσω του ΠΕΠ Πελοποννήσου, τη χρηματοδότηση επενδύσεων ύψους 410 εκατ. ευρώ για την περιφέρεια Πελοποννήσου, όταν οι πόροι του αντίστοιχου ΠΕΠ στο ΕΣΠΑ 2014-2020 ήταν 285 εκατ. ευρώ. Μεταξύ άλλων, το νέο ΕΣΠΑ περιλαμβάνει δράσεις για «ολοκληρωμένες παρεμβάσεις στις αγροτικές περιοχές με έμφαση σε ορεινές, νησιωτικές και παράκτιες περιοχές», αλλά και την «προώθηση συνεργασίας των παρεμβάσεων από όλα τα προγράμματα» του ΕΣΠΑ, στη

Θεματική ενότητα «Μια Ευρώπη Πιο Κοντά στους Πολίτες της». Επιπλέον, στον ειδικό στόχο «Δίκαιη Μετάβαση» αναφέρονται συγκεκριμένα η «Έξυπνη Αγροτική Παραγωγή», αλλά και ο «Βιώσιμος Τουρισμός»

Στο ΠΕΠ Πελοποννήσου έχουν τεθεί οι παρακάτω πέντε Στρατηγικοί Στόχοι¹⁸:

- Μετασχηματισμός της οικονομίας της Περιφέρειας, μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και του παραγωγικού δυναμικού
- Αποτελεσματική διαχείριση του περιβάλλοντος και των πόρων της Περιφέρειας
- Βελτίωση της περιφερειακής συνδεσιμότητας και ενίσχυση της κινητικότητας
- Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τόνωση της αγοράς εργασίας της Περιφέρειας
- Ενδυνάμωση της χωρικής συνοχής και άμβλυνση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Περιφέρειας.

Το Πρόγραμμα Πελοπόννησος 2021-2027 περιλαμβάνει οκτώ (8) Προτεραιότητες, εκ των οποίων οι έξι (6) συνδέονται άμεσα με τους πέντε Στόχους Πολιτικής της νέας Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ. Σε κάθε προτεραιότητα υπάρχει πλήθος δράσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν από τις επιχειρήσεις και την τοπική αυτοδιοίκηση στη Μεσσηνία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας, την αντιμετώπιση ελλείψεων σε υποδομές, την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, τη βιώσιμη διαχείριση πόρων, κ.ά.

Πίνακας 4.11: Προτεραιότητες του ΠΕΠ Πελοποννήσου 2021-2027

Προτεραιότητες		Δημόσια Στήριξη (σε ευρώ)
1	Μια πιο ανταγωνιστική και έξυπνη Ευρώπη μέσω της προώθησης του καινοτόμου και έξυπνου οικονομικού μετασχηματισμού, καθώς και της περιφερειακής ψηφιακής διασυνδεσιμότητας (Στόχος Πολιτικής 1/ΕΤΠΑ)	52.075.785
2	Αειφορική ανάπτυξη και βιώσιμη διαχείριση των πόρων της Περιφέρειας (Στόχος Πολιτικής 2/ΕΤΠΑ)	82.787.145
3	Μια πιο διασυνδεδεμένη Ευρώπη μέσω της ενίσχυσης της κινητικότητας (Στόχος Πολιτικής 3/ΕΤΠΑ)	30.043.723
4	Ενίσχυση της Κοινωνικής Συνοχής - Ανάπτυξη και βελτίωση κοινωνικών υποδομών της Περιφέρειας (Στόχος Πολιτικής 4/ΕΤΠΑ)	60.087.444
5	Ανάπτυξη του Ανθρώπινου Δυναμικού, Κοινωνική Ένταξη, Αντιμετώπιση της Φτώχειας και ενίσχυση της Κοινωνικής Συνοχής της Περιφέρειας (Στόχος Πολιτικής 4/ΕΚΤ+)	104.040.698
6	Ολοκληρωμένη και βιώσιμη ανάπτυξη περιοχών της Περιφέρειας (Στόχος Πολιτικής 5/ΕΤΠΑ)	73.440.210
7	Τεχνική Βοήθεια ΕΤΠΑ	5.412.022
8	Τεχνική Βοήθεια ΕΚΤ+	2.201.404
ΣΥΝΟΛΟ		410.088.431

Πηγή: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticPPeloponnese.aspx>

4.7.4 ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) περιγράφει τα εθνικά προγράμματα επενδύσεων και μεταρρυθμίσεων προκειμένου η χώρα να επωφεληθεί από τον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας - ΤΑΑ). Το ΕΣΑΑ περιλαμβάνει ένα σύνολο μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων που στοχεύουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα την προστασία του περιβάλλοντος, την περαιτέρω ψηφιοποίηση του κράτους,

¹⁸ <https://www.espa.gr/el/Pages/staticPPeloponnese.aspx>

τη συρρίκνωση της γραφειοκρατίας, τον δραστικό περιορισμό της παραοικονομίας, την ανάπτυξη φιλικού προς τις επενδύσεις φορολογικού συστήματος και τη δημιουργία ποιοτικού και αποτελεσματικού δικτύου κοινωνικής προστασίας που θα είναι προσβάσιμο από όλους. Το ΕΣΑΑ Ελλάδα 2.0 εγκρίθηκε στις 13 Ιουλίου 2021 από το Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ecofin), με αρχικό προϋπολογισμό 30,5 δισ. ευρώ. Στις 8 Δεκεμβρίου 2023 εγκρίθηκε η αναθεώρησή του, που αφορούσε κυρίως την προσθήκη νέων επενδύσεων και μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο του REPowerEU, καθώς και την επέκταση του δανειακού προγράμματος. Με την έγκριση του αναθεωρημένου Σχεδίου, ο συνολικός προϋπολογισμός του «Ελλάδα 2.0» ανέρχεται σε 35,95 δισ. ευρώ. Το ΕΣΑΑ περιλαμβάνει 103 επενδύσεις και 76 μεταρρυθμίσεις, καταναμημένες σε 4 πυλώνες, συμπεριλαμβανομένου του νέου κεφαλαίου REPowerEU.

Με χρονικό ορίζοντα έως και το 2026, το Πρόγραμμα Ελλάδα 2.0 παρέχει τη δυνατότητα χρηματοδότησης επενδύσεων σε διάφορους κλάδους της οικονομίας, μεταξύ άλλων, και στον κλάδο αγροδιατροφής και του τουρισμού. Στο πλαίσιο αυτό, ο τομέας της αγροδιατροφής στη Μεσσηνία θα μπορούσε να επωφεληθεί σημαντικά.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ενίσχυση του τομέα αγροδιατροφής έχει η δράση «Ψηφιακός Μετασχηματισμός Αγροδιατροφικού Τομέα» του Πυλώνα 4 «Ιδιωτικές Επενδύσεις και Μετασχηματισμός της Οικονομίας» του Άξονα 6 «Εκσυγχρονισμός και Βελτίωση της Ανθεκτικότητας Κύριων Κλάδων Οικονομίας της Χώρας» με προϋπολογισμό 47 εκατ. ευρώ. Βασικό αντικείμενο της δράσης αυτής είναι η δημιουργία τεχνολογικής πλατφόρμας και υποδομής για την υποστήριξη του εκσυγχρονισμού της γεωργίας που θα αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα για την εφαρμογή των πολιτικών (εθνικών και ευρωπαϊκών) για τον ψηφιακό μετασχηματισμό του γεωργικού τομέα. Την ευκαιρία αυτή μπορεί να εκμεταλλευτούν οι ιδιωτικοί φορείς της Μεσσηνίας, η οποία έχει ιδιαίτερα αναπτυγμένο πρωτογενή τομέα, αλλά υφίσταται ανάγκη εκσυγχρονισμού και διασύνδεσής του με την τεχνολογία.

Σχετικό είναι και το υποέργο «Πράσινος Αγροτουρισμός» της δράσης «Οικονομικός Μετασχηματισμός του Αγροτικού Τομέα» προϋπολογισμού 49 εκατ. ευρώ. Κύριο στόχο έχει την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και τη διασύνδεσή του με την πρωτογενή παραγωγή και τη Μεταποίηση. Ειδικότερα, η Μεσσηνία έχει αναπτυσσόμενη τουριστική δραστηριότητα και Πρωτογενή τομέα με προϊόντα που κατέχουν τη σήμανση Π.Ο.Π. Θα ήταν, επομένως, επωφελής για την τοπική οικονομία η ενίσχυση της διασύνδεσης των κλάδων αυτών, έτσι ώστε να προσφέρουν ολοκληρωμένες εμπειρίες εναλλακτικού τουρισμού στους επισκέπτες.

Σημαντικό έργο προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί και το υποέργο «Αγροτουρισμός και Γαστρονομία» της Δράσης «Τουριστική Ανάπτυξη» ύψους 17 εκατ. ευρώ. Το υποέργο στοχεύει στην ανάπτυξη ενός δικτύου αγροδιατροφής, γαστρονομίας και τουρισμού. Η Μεσσηνία θα μπορούσε επωφεληθεί σημαντικά από την υλοποίηση τέτοιων επενδύσεων, καθώς διαθέτει ήδη τη ισχυρή φήμη στα προϊόντα της ειδικά για εκείνα που κατέχουν σήμανση Π.Ο.Π. Μια επιπλέον δράση που ενισχύει την «Τουριστική Ανάπτυξη» αποτελεί και το υποέργο «Διαχείριση Προορισμών» της δράσης «Τουριστική Ανάπτυξη» προϋπολογισμού 18,45 εκατ. ευρώ. Στοχεύει στη βελτίωση της διαχείρισης των προορισμών μέσω της σύστασης και λειτουργίας τοπικών/περιφερειακών Οργανισμών Διαχείρισης και Προώθησης

Προορισμών (Destination Management Organizations - DMOs) και Παρατηρητηρίων Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Όσον αφορά τον εκσυγχρονισμό των κλάδων του τουριστικού τομέα, υπάρχει η δράση «Επανείδικευση και Αναβάθμιση Δεξιοτήτων στον Τομέα του Τουρισμού» του Πυλώνα 4 «Ιδιωτικές Επενδύσεις και Μετασχηματισμός της Οικονομίας» του Άξονα 6 «Εκσυγχρονισμός και Βελτίωση της Ανθεκτικότητας Κύριων Κλάδων Οικονομίας της Χώρας» προϋπολογισμού 43,97 εκατ. ευρώ, με στόχο την επανείδικευση και αναβάθμιση των δεξιοτήτων των απασχολούμενων στον τομέα του τουρισμού.

Τέλος, για την υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων υπάρχει η δυνατότητα χορήγησης δανείων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, ύψους μέχρι 17,7 δισ. ευρώ, με καλύτερους όρους δανεισμού. Τα δάνεια αυτά έχουν ως στόχο να υποστηρίξουν επενδύσεις έτσι ώστε ο επιχειρηματικός κλάδος να γίνει πιο βιώσιμος, με έμφαση στην πράσινη και ψηφιακή μετάβαση. Οι βασικές θεματικές ενότητες των δανείων αυτών είναι (α) πράσινη μετάβαση, (β) ψηφιακός μετασχηματισμός, (γ) εξωστρέφεια, (δ) καινοτομία, έρευνα και ανάπτυξη και (ε) ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας μέσω συνεργασιών, εξαγορών και συγχωνεύσεων.

4.7.5 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

Άλλη μια πηγή χρηματοδότησης του τομέα αγροδιατροφής στη Μεσσηνία θα μπορούσε να προέλθει μέσα από τα αναπτυξιακά προγράμματα του Αναπτυξιακού Νόμου (Ν.4887/2022), ο οποίος αποτελεί το βασικό αναπτυξιακό εργαλείο της χώρας για όλες τις κατηγορίες των επιχειρήσεων. Ο αναπτυξιακός νόμος στοχεύει στο να προωθήσει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, στηρίζοντας όλους τους κλάδους της οικονομίας με τη χορήγηση κινήτρων σε στοχευμένες δραστηριότητες. Στα θεματικά καθεστώτα του νόμου συγκαταλέγονται η «Αγροδιατροφή - Πρωτογενής Παραγωγή και Μεταποίηση Γεωργικών Προϊόντων - Αλιεία - Υδατοκαλλιέργεια», η «Μεταποίηση-Εφοδιαστική Αλυσίδα», η «Επιχειρηματική Εξωστρέφεια», η «Ενίσχυση Τουριστικών Επενδύσεων», όπως και οι «Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού». Ειδικότερα, για την περιφέρεια της Πελοποννήσου, οι μέγιστες εντάσεις κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται σε μικρές επιχειρήσεις μπορεί να φθάνει έως το 70% των επιλέξιμων δαπανών για την περίοδο 01.01.2022 έως 31.12.2027.

5 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης SWOT σε σχέση με τις δυνατότητες και τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία. Η εν λόγω ανάλυση συνίσταται στον εντοπισμό και την ανάλυση των κυριότερων πλεονεκτημάτων (strengths), αδυναμιών (weaknesses), ευκαιριών (opportunities) και απειλών (threats) που αντιμετωπίζει η εκάστοτε εξεταζόμενη μορφή οικονομικής δραστηριότητας.

Πίνακας 5.1: Ανάλυση SWOT αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία

Πλεονεκτήματα	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική θέση στην τοπική οικονομία και κοινωνία και ανθεκτικότητα σε κρίσεις • Παραγωγή προϊόντων που συνδέονται στενά με τη Μεσογειακή διατροφή • Ύπαρξη πιστοποιημένων/επώνυμων αγροτικών προϊόντων, ΠΟΠ/ΠΓΕ, βιολογικών • Ύπαρξη μεγάλου αστικού κέντρου (Καλαμάτα), λιμένα και αεροδρομίου • Υψηλό ποσοστό χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων • Γεωλογικό και μορφολογικό ανάγλυφο • Υψηλός συγκριτικά βαθμός εκμηχάνισης • Δυναμική εξαγωγών
Αδυναμίες	<ul style="list-style-type: none"> • Μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων • Ελλιπείς διασυνδέσεις με μεταποίηση και τουρισμό • Ηλικιακή σύνθεση και πληθυσμιακή συρρίκνωση • Σχετικά χαμηλό μέσο μορφωτικό επίπεδο και έλλειμμα κατάρτισης των παραγωγών • Χαμηλή αποτελεσματικότητα των συνεταιριστικών οργανώσεων • Υστέρηση ως προς τις βασικές υποδομές • Αδυναμίες στη μεταποίηση, διακίνηση, εμπορία και προώθηση αγροτικών προϊόντων • Εξάρτηση τιμών ελαιόλαδου από εξωτερικούς παράγοντες • Εξάρτηση από τις άμεσες ενισχύσεις της ΚΑΠ • Σχετική απομόνωση λόγω γεωγραφικής θέσης • Περιορισμένη εισαγωγή Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών στη γεωργία, συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας ακριβείας
Ευκαιρίες	<ul style="list-style-type: none"> • Αξιοποίηση των κοινοτικών ενισχύσεων για την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας • Αξιοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης για βιολογικά προϊόντα και προϊόντα ποιότητας • Προώθηση της συμβολαιακής γεωργίας • Δυνατότητα σύνδεσης του αγροτικού τομέα με την αυξανόμενη τουριστική δραστηριότητα • Αύξηση των εξαγωγών ελαιόλαδου στις νέες αναπτυσσόμενες αγορές • Νέα μοντέλα καλλιέργειας με τη χρήση τεχνολογίας • Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση 2023-2027 • Περαιτέρω προώθηση των ΠΟΠ προϊόντων της περιοχής
Απειλές	<ul style="list-style-type: none"> • Δημογραφικό πρόβλημα και έλλειψη εργατικού δυναμικού • Επιπτώσεις κλιματικής αλλαγής • Αύξηση του ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά ελαιόλαδου

Τα πλεονεκτήματα αποτελούν παράγοντες οι οποίοι προσδίδουν ισχύ στην αγροτική δραστηριότητα, ενώ οι αδυναμίες αποτελούν παράγοντες, οι οποίοι όμως δρουν ανασταλτικά στην περαιτέρω ανάπτυξή της. Αντιθέτως, οι ευκαιρίες και οι απειλές συνιστούν εξωγενείς παράγοντες, παράγοντες δηλαδή η εξέλιξη των οποίων δεν εξαρτάται από τους φορείς της υπό εξέταση δραστηριότητας, οι οποίοι μπορούν όμως να δώσουν ώθηση ή να ανακόψουν την ανάπτυξή της. Στη συνέχεια αναλύονται οι σημαντικότεροι παράγοντες των τεσσάρων αυτών κατηγοριών. Η ανάλυση είναι συνοπτική, καθώς οι περισσότεροι από τους παράγοντες αυτούς αναφέρονται και σε άλλα σημεία της μελέτης, κάποιιοι εξ αυτών δε, προκύπτουν άμεσα από τα συμπεράσματα της προηγούμενης ανάλυσης.

5.2 Πλεονεκτήματα (Strengths)

Σημαντική θέση του αγροτικού τομέα στην τοπική οικονομία και ανθεκτικότητα σε κρίσεις.

Το γεγονός ότι ο αγροτικός τομέας έχει σημαντική θέση στη μεσσηνιακή οικονομία δεν συνιστά από μόνο του πλεονέκτημα για την περαιτέρω ανάπτυξή του. Η υψηλή σημασία του πρωτογενούς τομέα μπορεί να αποτελεί ένδειξη σχετικής οικονομικής καθυστέρησης, καθώς υποδηλώνει συνήθως την ύπαρξη χαμηλής παραγωγικότητας και τη μη αποτελεσματική οργάνωση και διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής εν γένει. Η έννοια του συγκεκριμένου πλεονεκτήματος έγκειται στο ότι το υψηλό ποσοστό του μεσσηνιακού πληθυσμού που απασχολείται στον αγροτικό τομέα, ανεξαρτήτως του εάν πρόκειται περί πλήρους ή μερικής απασχόλησης, καθιστά την αγροτική δραστηριότητα κρίσιμης σημασίας για το γενικότερο βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού της περιοχής. Η σημασία του αγροτικού τομέα για ένα μεγάλο μέρος του τοπικού πληθυσμού σημαίνει ότι τα προβλήματα του εν λόγω τομέα, οι δυσκολίες που αυτός αντιμετωπίζει και οι προοπτικές για το μέλλον του αποτελούν ζητήματα ιδιαίτερας κρίσιμα για το σύνολο σχεδόν του μεσσηνιακού πληθυσμού. Ως αποτέλεσμα της σημαντικότητας του αγροτικού τομέα για την τοπική οικονομία, το ενδιαφέρον για την εφαρμογή μέτρων και πολιτικών ενίσχυσης της αγροτικής ανάπτυξης είναι αυξημένο, κάτι που ευνοεί τον διάλογο μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερόμενων μερών και την πιθανή ανταπόκριση σε δράσεις και προτεινόμενες λύσεις. Επιπλέον, ο αγροτικός τομέας της περιοχής αποδεικνύεται ιδιαίτερα ανθεκτικός, καθώς κατάφερε να αντιμετωπίσει διαδοχικές σφοδρές κρίσεις με μικρές συγκριτικά απώλειες έναντι άλλων τομέων/περιοχών.

Παραγωγή προϊόντων που αποτελούν τμήμα της μεσογειακής διατροφής. Ως αποτέλεσμα του υψηλού και αυξανόμενου κατά τις τελευταίες δεκαετίες βιοτικού επιπέδου, έχει παρατηρηθεί, στις χώρες κυρίως της Ευρώπης και της Β. Αμερικής, μία μεταστροφή των καταναλωτικών προτύπων σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού προς την κατεύθυνση της υγιεινής διατροφής. Η μεσογειακή διατροφή αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα ολοκληρωμένου προγράμματος διατροφής με πολλαπλές ευεργετικές συνέπειες στην ανθρώπινη υγεία, ενώ αποτελεί και μία παράδοση η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα, στα νησιωτικά κυρίως τμήματα της Μεσογείου. Η διάδοση κατά τα τελευταία χρόνια τόσο της γενικής ιδέας της μεσογειακής διατροφής, όσο και συγκεκριμένων προϊόντων που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αναπτυξιακά πλεονεκτήματα όχι μόνο του μεσσηνιακού, αλλά γενικότερα του ελληνικού αγροδιατροφικού τομέα. Ακόμα σημαντικότερο είναι το πλεονέκτημα αυτό στην περίπτωση της Μεσσηνίας λόγω του εξαιρετικής ποιότητας παρθένου ελαιόλαδου, το οποίο αποτελεί άλλωστε και το σημαντικότερο από τα προϊόντα μεσογειακής διατροφής. Η περαιτέρω προώθηση της ιδέας της μεσογειακής διατροφής στις μεγάλες αγορές της ΕΕ και των ΗΠΑ, καθώς και η κατάλληλη εμπορική προώθηση των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων της Μεσσηνίας ως βασικών στοιχείων της διατροφής αυτής μπορεί να συμβάλει στην περαιτέρω αξιοποίηση του σημαντικού αυτού πλεονεκτήματος.

Ύπαρξη πιστοποιημένων προϊόντων και η αυξητική τάση ζήτησής τους. Το πλεονέκτημα αυτό σχετίζεται στενά με το προηγούμενο και θα πρέπει να ιδωθούν από κοινού ως παράγοντες οι οποίοι μπορούν να ενισχύσουν σημαντικά τη ζήτηση για τα αγροτικά προϊόντα της Μεσσηνίας. Ο λόγος είναι ότι τα υψηλής ποιότητας αγροτικά προϊόντα της περιοχής τα οποία φέρουν αξιόπιστες πιστοποιήσεις και σήματα ποιότητας (π.χ. ΠΟΠ, Βιολογικά) αποτελούν ταυτόχρονα και βασικά προϊόντα της μεσογειακής διατροφής. Στον βαθμό που η

στροφή της ζήτησης προς υγιεινά και ποιοτικά αγροτικά προϊόντα συνεχιστεί κατά τα επόμενα έτη, η ύπαρξη μιας κρίσιμης μάζας προϊόντων και η διεύρυνσή της αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα για την περιοχή. Το πλεονέκτημα που προσφέρει η πιστοποίηση και τα σήματα ποιότητας, ιδίως σε προϊόντα όπως το ελαιόλαδο, τα οποία παράγονται σε ελάχιστες χώρες της ΕΕ και σε λίγες μόνο περιοχές παγκοσμίως, είναι ακόμα σημαντικότερο καθώς, μέσω αυτής, καθίσταται γνωστή και αδιαμφισβήτητη η ποιότητα των εν λόγω προϊόντων ακόμα και σε πληθυσμούς χωρών οι οποίοι αδυνατούν να αξιολογήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μίας ή της άλλης ποικιλίας. Ως αποτέλεσμα, η πιστοποίηση προσδίδει στα μεσσηνιακά προϊόντα ένα σαφές ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, ενώ η πιθανή επέκταση της ονομασίας προέλευσης για το σύνολο του ελαιόλαδου και των βρώσιμων ελιών που παράγονται στα όρια της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας καθιστά το πλεονέκτημα αυτό ακόμα πιο σημαντικό για την τοπική οικονομία.

Ύπαρξη μεγάλου αστικού κέντρου (Καλαμάτα), λιμένα και αεροδρομίου. Η Καλαμάτα αποτελεί το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της περιφέρειας Πελοποννήσου και το δεύτερο μεγαλύτερο στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Πελοποννήσου, μετά την Πάτρα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2021, ο συνολικός πληθυσμός του Δήμου Καλαμάτας ανέρχεται σε 72.906 μόνιμους κατοίκους, από 69.849 μόνιμους κατοίκους το 2011, ενώ σε 19.170 μόνιμους κατοίκους ανέρχεται ο πληθυσμός του γειτονικού Δήμου Μεσσήνης το 2021 από 23.482 το 2011. Σε συνδυασμό με την ύπαρξη λιμενικών και αεροπορικών υποδομών (αεροδρόμιο), αυτό αποτελεί πλεονέκτημα για τον αγροτικό τομέα της περιοχής. Οι λόγοι συνίστανται κυρίως στην ύπαρξη μίας μεγαλύτερης αγοράς για τα τοπικά αγροτικά προϊόντα και στην ανάπτυξη του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα, ο οποίος μπορεί να συμβάλλει στην επεξεργασία, διακίνηση και την προώθηση των προϊόντων αυτών.

Σχετικά υψηλό ποσοστό χρησιμοποιούμενων γεωργικών εκτάσεων. Η Μεσσηνία είναι μια περιοχή με υψηλό ποσοστό χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης σε σχέση με τη συνολική της επιφάνεια, ποσοστό το οποίο έφτασε το 2016 στο 24,5%. Η ύπαρξη σημαντικού ποσοστού της συνολικής έκτασης της Μεσσηνίας, το οποίο χρησιμοποιείται παραγωγικά, δίνει στην τοπική αγροτική οικονομία ένα πλεονέκτημα έναντι των άλλων περιοχών όπου οι δυνατότητες γεωργικής χρήσης της διαθέσιμης γης είναι πιο περιορισμένες. Συγκεκριμένα, σημαίνει ότι η αγροτική παραγωγή της Μεσσηνίας είναι θεωρητικά σε θέση να διατηρήσει την υψηλή της εξειδίκευση στην παραγωγή ελαιόλαδου, χωρίς κατ' ανάγκη να διατηρήσει και την κατάσταση οιονεί μονοκαλλιέργειας, η οποία φαίνεται να έχει επικρατήσει τα τελευταία έτη.

Το γεωλογικό και μορφολογικό ανάγλυφο της περιοχής. Η Μεσσηνία πλήττεται συγκριτικά λιγότερο από τον παράγοντα ο οποίος αποτελεί το μεγαλύτερο εμπόδιο στην εκτεταμένη αγροτική ανάπτυξη της χώρας, δηλαδή από το ιδιαίτερα ορεινό ανάγλυφο της επικράτειας. Η Μεσσηνία έχει λιγότερες εκτάσεις που βρίσκονται σε μειονεκτικά εδάφη. Το πλεονέκτημα αυτό γίνεται ακόμα ισχυρότερο εάν ληφθεί υπ' όψιν ότι η καλλιέργεια ελαιόδεντρων είναι απολύτως εφικτή ακόμα και σε σχετικά ορεινά και βραχώδη εδάφη, κάτι που σημαίνει ότι η αγροτική παραγωγή της Μεσσηνίας διαθέτει τη γεωλογική δυνατότητα να επεκταθεί και σε άλλες μορφές καλλιέργειας χωρίς να απωλέσει αναγκαστικά το συγκριτικό πλεονέκτημα που παρουσιάζει στην παραγωγή ποιοτικού ελαιόλαδου.

Σχετικά υψηλός βαθμός εκμηχάνισης. Σε επίπεδο αριθμού μηχανημάτων ανά εκμετάλλευση, η Μεσσηνία υπερβαίνει την Πελοπόννησο και την Ελλάδα. Το ίδιο συμβαίνει και στις αντίστοιχες αναλογίες ανά στρέμμα χρησιμοποιούμενης γης και ανά κάτοικο. Ο συγκεκριμένος παράγοντας νοείται ως πλεονέκτημα μόνο συγκριτικά με άλλες περιφερειακές ενότητες της Πελοποννήσου και της χώρας και όχι υπό την έννοια ότι ο βαθμός εκμηχάνισης της αγροτικής παραγωγικής διαδικασίας στη Μεσσηνία είναι πράγματι προωθημένος.

Δυναμική εξαγωγών. Οι εξαγωγές της Μεσσηνίας σημείωσαν έντονα ανοδική τάση στη διάρκεια της δεκαετίας του 2010, με τα βασικά εξαγωγικά προϊόντα της περιφερειακής ενότητας να περιλαμβάνουν τα προϊόντα καπνού και το ελαιόλαδο, τόσο σε επίπεδο αξίας όσο και επίπεδο όγκου εξαγωγών. Ως αποτέλεσμα η εξαγωγική επίδοση της Μεσσηνίας έχει σχεδόν διπλασιαστεί μέσα σε μια δεκαετία, με το 17% του τοπικού ΑΕΠ αποτελείται από τις εξαγωγές, από 7,5% το 2010. Αυτή η διεύρυνση/εξωστρέφεια της τοπικής οικονομίας καθιστά την περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας έναν ισχυρό παράγοντα στις εξαγωγές της χώρας, αξιοποιώντας τα σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα σε διάφορα αγροτικά προϊόντα σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της χώρας. Η περαιτέρω ισχυροποίηση αυτής της τάσης θα δυναμώσει ακόμα περισσότερο την τοπική οικονομία και την παρουσία της Μεσσηνίας σε εθνικό επίπεδο.

5.3 Αδυναμίες (Weaknesses)

Μικρό μέγεθος εκμεταλλεύσεων και κατακερματισμός των κλήρων. Ο κατακερματισμός των αγροτικών κλήρων και το συνακόλουθο μικρό μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του εγχώριου αγροτικού τομέα. Η μέση έκταση των μεσσηνιακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων ανερχόταν το 2016 σε μόλις 27,4 στρέμματα, σε λιγότερο δηλαδή από τρία εκτάρια καλλιεργήσιμης γης. Πρόκειται για τη μικρότερη μέση έκταση στην περιφέρεια Πελοποννήσου. Ο κατακερματισμός της αγροτικής γης δημιουργεί σημαντικά προβλήματα. Η μικρή κλίμακα της παραγωγής καθιστά τη βελτίωση της οργάνωσης και την εισαγωγή σύγχρονων μεθόδων και μηχανημάτων ασύμφορη, ενώ καθίσταται ανέφικτη και η εκμετάλλευση δυνητικών οικονομιών κλίμακας. Εξίσου δύσκολη ή αναποτελεσματική καθίσταται και η οργάνωση των αγροτών σε συνεταιρισμούς, παρά το γεγονός ότι το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων καθιστά μία τέτοια οργάνωση απαραίτητη. Επιπλέον, ο συνδυασμός των παραπάνω οδηγεί τελικά σε πολύ μικρή διαπραγματευτική ισχύ των παραγωγών έναντι των αγοραστών των προϊόντων τους, περιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις δυνατότητες αύξησης του αγροτικού εισοδήματος.

Ελλιπείς διασυνδέσεις μεταξύ πρωτογενούς παραγωγής και μεταποίησης και τουρισμού. Η ουσιαστική σύνδεση της αγροτικής παραγωγής με τη μεταποίηση, ιδίως με τη βιομηχανία τροφίμων και ποτών, αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα για τον αγροτικό τομέα, όχι μόνο διότι διασφαλίζει μία σταθερή αγορά για τα προϊόντα του, αλλά και διότι καθιστά δυνατή την καλύτερη προώθηση των προϊόντων αυτών στο καταναλωτικό κοινό, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις αναπτυξιακές προοπτικές του αγροτικού τομέα. Η διασύνδεση αυτή είναι σημαντική ως προς το ότι απαλλάσσει τους παραγωγούς από τα ιδιαίτερος περίπλοκα ζητήματα διάθεσης του προϊόντος τους, προσφέρει σχετική εισοδηματική σταθερότητα, δίνει τη δυνατότητα καλύτερου προγραμματισμού των καλλιεργειών ώστε η παραγωγή να

ανταποκρίνεται σε μεγαλύτερο βαθμό στις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά τροφίμων, ενώ έχει και τη δυνατότητα να ανοίξει νέους δρόμους για τα τοπικά αγροτικά προϊόντα, τα οποία, αφού υποστούν επεξεργασία, μπορούν να εξαχθούν ευκολότερα σε ξένες αγορές. Η χαμηλή διασύνδεση μεταξύ πρωτογενούς παραγωγής και μεταποίησης (π.χ. χαμηλός βαθμός τυποποίησης και προώθησης ελαιόλαδου), συνεπάγεται ότι όλες οι προαναφερθείσες δυνατότητες δεν επιτυγχάνονται, τουλάχιστον στον βαθμό που θα ήταν εφικτό. Σημαντικά οφέλη μπορούν να προκύψουν και από τη διασύνδεση της πρωτογενούς παραγωγής με κλάδους των υπηρεσιών, όπως ο κλάδος της εστίασης και των καταλυμάτων. Στον βαθμό μάλιστα που η Μεσσηνία είναι μια περιοχή με δυναμική τουριστικής ανάπτυξης, μία τέτοιου είδους διασύνδεση θα είχε πολλαπλά οφέλη και θα πρέπει να αξιοποιηθεί περαιτέρω.

Ηλικιακή σύνθεση πληθυσμού και απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα και πληθυσμιακή συρρίκνωση. Όπως έχει καταδειχθεί, τόσο η γενική ηλικιακή κατανομή του μεσσηνιακού πληθυσμού όσο και η ηλικιακή κατανομή των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα είναι ιδιαίτερα αποθαρρυντικές για τις προοπτικές της συγκεκριμένης περιοχής. Και στις δύο περιπτώσεις, η εικόνα η οποία αναδύεται είναι αυτή ενός γηρασμένου πληθυσμού, ο οποίος αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα ανανέωσης. Τα εν λόγω προβλήματα δεν αφορούν μόνο τη Μεσσηνία, αλλά ολόκληρη την Πελοπόννησο και την χώρα. Όσον αφορά τον αγροτικό πληθυσμό, η Μεσσηνία παρουσιάζει η χειρότερη ηλικιακή κατανομή όσον αφορά στους κατόχους γεωργικών εκμεταλλεύσεων, αλλά και την ποσότητα της γεωργικής εργασίας σε σχέση με την περιφέρεια της Πελοποννήσου και το σύνολο της χώρας. Αναφορικά με τον συνολικό πληθυσμό της περιφερειακής ενότητας, η πληθυσμιακή μείωση είναι ταχύτερη στη Μεσσηνία σε σχέση με τον μέσο όρο της περιφέρειας Πελοποννήσου και της χώρας. Δεδομένης της σημασίας της ύπαρξης ενός κατά το δυνατόν νέου, παραγωγικού και δραστήριου πληθυσμού –και όχι μόνο για καθαρά οικονομικούς λόγους– το συγκεκριμένο ζήτημα δεν αποκλείεται να είναι η μεγαλύτερη αδυναμία της Μεσσηνίας και το μεγαλύτερο εμπόδιο στην περαιτέρω αγροτική ανάπτυξη της περιοχής. Στον βαθμό που η πληθυσμιακή απίσχναση του τόπου συνεχιστεί και τα νεότερα και κατά κανόνα πιο μορφωμένα μέλη της μεσσηνιακής κοινωνίας δεν στρέψουν ξανά το ενδιαφέρον τους στις αγροτικές δραστηριότητες, η βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην περιοχή θα καταστεί πιο δύσκολη.

Σχετικά χαμηλό μέσο μορφωτικό επίπεδο και έλλειμμα κατάρτισης των παραγωγών. Το εν λόγω ζήτημα συνδέεται στενά με το προηγούμενο, τουλάχιστον υπό την έννοια ότι οι νεότερες γενιές χαρακτηρίζονται κατά κανόνα από υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο. Η μικρή δραστηριοποίηση στον πρωτογενή τομέα της περιοχής ατόμων υψηλού μορφωτικού επιπέδου και νέων οδηγεί σε αδυναμία παρακολούθησης και κατανόησης των εκάστοτε εξελίξεων και σε δυσκολία αντιμετώπισης των κατά περίπτωση δυσχερειών, οι οποίες μπορεί μάλιστα να είναι αρκετά συχνές λόγω των ιδιαιτεροτήτων της αγροτικής παραγωγής. Ταυτόχρονα, δυσχεραίνει και την υιοθέτηση νέων μεθόδων, καλλιεργειών ή μονάδων μηχανολογικού εξοπλισμού, παρά το σημαντικό δυνητικό όφελος που θα είχε η υιοθέτηση αυτή. Το συγκεκριμένο πρόβλημα μπορεί να μην ήταν ιδιαίτερα πιεστικό σε παλαιότερες εποχές κατά τις οποίες η εγχώρια ζήτηση για αγροτικά προϊόντα υπερκάλυπτε τη χαμηλή παραγωγική δυναμικότητα της ελληνικής γεωργίας, ή κατά τις οποίες οι κοινοτικές επιδοτήσεις ήταν αρκετά υψηλές ώστε να παρέχουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στους αγρότες. Δεν αποκλείεται όμως να καταστεί ιδιαίτερα πιεστικό στο τρέχον περιβάλλον,

όπου οι μεν άμεσες επιδοτήσεις περιορίζονται και συνδέονται με αυστηρότερα κριτήρια, η δε αγροτική παραγωγή θα πρέπει σε αρκετές περιπτώσεις να αναπροσαρμοστεί ώστε να καλύπτει τις πραγματικές καταναλωτικές ανάγκες της εγχώριας, αλλά και της διεθνούς αγοράς. Και στην περίπτωση αυτή, πρόκειται βέβαια για ένα πρόβλημα πολύ ευρύτερο της Μεσσηνίας. Εντούτοις, το συγκεκριμένο ζήτημα πρέπει να επισημανθεί, διότι η ανάλυση δεν καταδεικνύει ότι η Μεσσηνία είναι σε καλύτερη θέση να το αντιμετωπίσει σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας.

Χαμηλή αποτελεσματικότητα των συνεταιριστικών οργανώσεων. Ο κατακερματισμός των αγροτικών κλήρων και η μικρή μέση έκταση των εκμεταλλεύσεων καθιστούν απολύτως απαραίτητη την ύπαρξη και αποτελεσματική λειτουργία συνεταιριστικών οργανώσεων ή άλλων συλλογικών σχημάτων. Μόνο μέσω συλλογικών οργανισμών είναι δυνατή η υπέρβαση των προβλημάτων που αναπόφευκτα δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της μικρής κλίμακας αγροτικής παραγωγής. Η αποτελεσματική λειτουργία των συνεταιριστικών και άλλων συλλογικών οργανώσεων θα οδηγούσε σε αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των άμεσων παραγωγών, ενώ με εκτεταμένη συνεργασία αυτών στο πλαίσιο του συνεταιρισμού θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ακόμα και κάποια προβλήματα που σχετίζονται με τη μη αξιοποίηση των δυνητικών οικονομικών κλίμακας λόγω των μικρών εκμεταλλεύσεων. Η παρουσία πληθώρας μικρών κατόχων εκμεταλλεύσεων δεν αποκλείεται να καταστήσει την αποτελεσματική οργάνωσή τους σε συνεταιρισμούς δυσκολότερη και στην περίπτωση της Μεσσηνίας φαίνεται ότι αυτή η αντικειμενική δυσκολία έχει αποδειχθεί ισχυρότερη από την εξίσου αντικειμενική ανάγκη μίας τέτοιας αποτελεσματικότητας. Παρά την ποιότητα των αγροτικών προϊόντων της περιοχής, η πλήρης και αποτελεσματική αξιοποίησή τους προς όφελος της τοπικής οικονομίας και των τοπικών εισοδημάτων δεν έχει καταστεί στον μέγιστο βαθμό δυνατή, εξαιτίας της ελλιπούς οργάνωσης των συνεταιριστικών ενώσεων.

Υστέρηση ως προς τις βασικές υποδομές. Η ύπαρξη των βασικών τουλάχιστον υλικοτεχνικών υποδομών αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την περαιτέρω ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Η σημασία των υποδομών αναφέρεται τόσο σε ζητήματα τα οποία άπτονται αυτής καθαυτής της αγροτικής παραγωγικής δραστηριότητας, όσο και σε ζητήματα σχετικά με τη διακίνηση και μεταφορά των τελικών προϊόντων. Ως προς το πρώτο ζήτημα, βασικές υποδομές αποτελούν τα διάφορων μορφών αρδευτικά έργα, τα οποία εξασφαλίζουν την ικανοποιητική και αδιάλειπτη άρδευση των καλλιεργειών, μειώνοντας σημαντικά το κόστος παραγωγής των αγροτικών προϊόντων και αυξάνοντας την παραγωγικότητα του κλάδου. Ως προς το δεύτερο ζήτημα, κρίσιμης σημασίας υποδομές αποτελούν τα οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, καθώς και οι σύγχρονοι λιμένες. Η υστέρηση της Μεσσηνίας στο συγκεκριμένο ζήτημα έγκειται κυρίως στην ουσιαστική έλλειψη σύγχρονου σιδηροδρομικού δικτύου, στην έλλειψη ενός σύγχρονου οδικού άξονα που να συνδέει την Καλαμάτα με την Πάτρα και στη μη αξιοποίηση του λιμένος της μεσσηνιακής πρωτεύουσας. Θετικό στοιχείο αποτελεί αντιθέτως η ολοκλήρωση του αυτοκινητόδρομου ο οποίος συνδέει την Καλαμάτα με την Αθήνα, ως αποτέλεσμα του οποίου καθίσταται ταχύτερη και ασφαλέστερη η μεταφορά της τοπικής παραγωγής στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της χώρας.

Αδυναμίες στη μεταποίηση, διακίνηση, εμπορία και προώθηση αγροτικών προϊόντων. Έχει ήδη αναφερθεί η μη πλήρης αξιοποίηση των δυνητικών πλεονεκτημάτων τα οποία προσφέρει η υψηλή ποιότητα των αγροτικών προϊόντων της περιοχής. Ο συγκεκριμένος παράγοντας αποτελεί σε κάποιο βαθμό την εξειδίκευση αυτής της ελλιπούς αξιοποίησης,

υπό την έννοια ότι τονίζει τα στάδια της συνολικής αλυσίδας της προστιθέμενης αξίας στα οποία παρουσιάζονται αδυναμίες. Οι αδυναμίες αυτές συνεπάγονται τη διατήρηση σε σχετικά χαμηλά επίπεδα των τιμών στις οποίες οι παραγωγοί πωλούν το προϊόν τους και τη μεταβίβαση ενός μεγάλου μέρους του συνολικού εισοδηματικού οφέλους στις εμπορικές δραστηριότητες, αντί των παραγωγικών. Ακόμα περισσότερο, συνεπάγονται έλλειψη ουσιαστικής εκμετάλλευσης της ποιότητας των εν λόγω προϊόντων, τα οποία θα μπορούσαν να παρουσιάσουν σημαντικές εξαγωγικές επιδόσεις εάν υφίστατο μία θελκτική τυποποίηση και αν προωθούνταν καταλλήλως στα διεθνή δίκτυα διανομής. Κλασικό είναι εδώ το γνωστό παράδειγμα του μεσσηνιακού ελαιόλαδου το οποίο μεταφέρεται, κατά κύριο λόγο, σε χύμα μορφή στην Ιταλία, απ' όπου επανεξάγεται τυποποιημένο, κυρίως σε χώρες της Ευρώπης και σε σαφώς υψηλότερες τιμές. Στον βαθμό που η επέκταση της διάθεσης μεσσηνιακών αγροτικών προϊόντων σε ξένες αγορές είναι απαραίτητος όρος της βιώσιμης αγροτικής ανάπτυξης στην περιοχή, οι συγκεκριμένες αδυναμίες θα πρέπει να ξεπεραστούν.

Εξάρτηση τιμών ελαιόλαδου από εξωτερικούς παράγοντες. Ο παράγοντας αυτός είναι πιο συγκεκριμένος από τους προηγούμενους, καθώς αναφέρεται στην αγορά ενός και μόνο συγκεκριμένου προϊόντος. Εν τούτοις, η συμπερίληψή του στην παρούσα ανάλυση είναι αναγκαία λόγω της ιδιάζουσας σημασίας του προϊόντος αυτού για την αγροτική οικονομία της Μεσσηνίας. Έχει ήδη αναφερθεί η υψηλότερη εξειδίκευση της τοπικής αγροτικής οικονομίας στην καλλιέργεια ελαιόδεντρων γενικά και στην παραγωγή ελαιόλαδου ειδικότερα, εξειδίκευση η οποία προσεγγίζει τα όρια της μονοκαλλιέργειας. Θεωρητικά, η υπερβολική αυτή εξειδίκευση –και η ταυτόχρονη εγκατάλειψη άλλου είδους καλλιεργειών για τις οποίες προσφέρονται οι εδαφικές και κλιματικές συνθήκες της περιοχής– θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επίσης ως μία αδυναμία. Αν και είναι αλήθεια ότι η υψηλή εξειδίκευση εγκυμονεί κινδύνους, στη συγκεκριμένη περίπτωση η έμφαση στρέφεται σε ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό της διεθνούς αγοράς ελαιόλαδου και συγκεκριμένα στην μεγάλη εξάρτηση της πορείας της αγοράς αυτής από εξελίξεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα εκτός της ελληνικής επικράτειας.

Αν και η Ελλάδα είναι μία από τις μεγαλύτερες παραγωγούς ελαιόλαδου παγκοσμίως, η επίδραση των εγχώριων εξελίξεων στη διεθνή αγορά είναι σχετικά μικρές. Αυτό συμβαίνει αφ' ενός διότι ο υψηλός όγκος της ισπανικής παραγωγής –ως συνέπεια τόσο των τεράστιων αγροτικών εκτάσεων της Ανδαλουσίας, όσο και της «μηχανοποίησης» της παραγωγικής διαδικασίας στη συγκεκριμένη χώρα– καθορίζει σχεδόν από μόνος του το εκάστοτε ύψος των διεθνών τιμών. Και αφ' ετέρου, διότι λόγω των προαναφερθέντων αδυναμιών στην τυποποίηση, διακίνηση και προώθηση του ελληνικού ελαιόλαδου στις διεθνείς αγορές, η απορρόφηση της εγχώριας παραγωγής εξαρτάται καθοριστικά από τις εξαγωγές προς την Ιταλία. Το δεύτερο πρόβλημα θα μπορούσε να ξεπεραστεί μέσω της εγχώριας ανάπτυξης των διαδικασιών τυποποίησης του προϊόντος και των δυνατοτήτων εμπορικής του προώθησης στο εξωτερικό. Το πρώτο πρόβλημα είναι σαφώς δυσκολότερο να επιλυθεί, θα μπορούσε όμως να μετριαστεί εάν ακολουθηθεί στρατηγική διαφοροποίησης με βάση την ποιότητα.

Επιπλέον, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής δημιουργούν σημαντικές διακυμάνσεις στις παγκόσμιες τιμές του ελαιόλαδου. Για παράδειγμα, η μεγάλη πρόσφατη άνοδος των διεθνών τιμών οφείλεται κυρίως σε έντονα φαινόμενα ξηρασίας αλλά και πυρκαγιών στη νότια Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία), η οποία περιλαμβάνει τους βασικούς παραγωγούς ελαιόλαδου στην ΕΕ.

Εξάρτηση του αγροτικού εισοδήματος από τις κοινοτικές επιδοτήσεις. Αν και η συμβολή των κοινοτικών επιδοτήσεων στη διατήρηση ενός αξιοπρεπούς εισοδήματος για τους παραγωγούς αγροτικών προϊόντων είναι σίγουρα σημαντική, η υπερβολική εξάρτηση του εισοδήματος αυτού από τις ενισχύσεις της ΚΑΠ θα πρέπει, τουλάχιστον στην περίπτωση της Μεσσηνίας, να θεωρηθεί ως αδυναμία της υφιστάμενης κατάστασης. Η διαπίστωση αυτή καθίσταται ακόμα ισχυρότερη εάν αναλογιστεί κανείς ότι η δομή των κοινοτικών ενισχύσεων ήταν αυτή που οδήγησε κατά κύριο λόγο στην πλήρη εξειδίκευση της μεσσηνιακής παραγωγής στην καλλιέργεια ελαιόδεντρων και στη σταδιακή εγκατάλειψη άλλων καλλιεργειών, όπως οι άμπελοι, οι οποίες είχαν παραδοσιακά σημαντική παρουσία στη συγκεκριμένη περιοχή. Η μαζική στροφή προς την καλλιέργεια ελαιόδεντρων θα μπορούσε να καταστεί διαχειρίσιμη, ίσως ακόμα και ευνοϊκή, εάν είχε συνδεθεί εγκαίρως με μία καλύτερη και αποτελεσματικότερη οργάνωση της διαδικασίας τυποποίησης, διακίνησης και προώθησης του προϊόντος των μεσσηνιακών ελαιόδεντρων. Στον βαθμό που κάτι τέτοιο δεν κατέστη εφικτό, το αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν η μεγάλη εξάρτηση από τις μεταβιβάσεις της ΚΑΠ χωρίς το δυνητικό όφελος το οποίο θα προσέφερε στην τοπική οικονομία η μεγαλύτερη διαφοροποίηση της αγροτικής παραγωγής. Λαμβανομένων υπ' όψιν των αλλαγών στη ΚΑΠ που οδηγούν σε σταδιακή μείωση της άμεσης εισοδηματικής στήριξης, η σημασία της συγκεκριμένης αδυναμίας είναι εμφανής.

Σχετική απομόνωση της Μεσσηνίας λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Η γεωγραφική θέση της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας στο νοτιοδυτικό άκρο της Πελοποννήσου, αλλά και ολόκληρης της ηπειρωτικής Ελλάδας αποτελεί ανασχετικό παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη. Η Μεσσηνία συνορεύει με τρεις περιφερειακές ενότητες, οι δύο εκ των οποίων χαρακτηρίζονται από εξαιρετικά χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, ενώ η τρίτη, δηλαδή η Ηλεία, είναι μία κατ' εξοχήν αγροτική περιοχή με ένα από τα χαμηλότερα επίπεδα αστικής ανάπτυξης στην επικράτεια. Η πρωτεύουσα της Μεσσηνίας –και βασικό της λιμάνι– απέχει σημαντικά από οποιοδήποτε σημείο της νησιωτικής Ελλάδας, κάτι που περιορίζει τις δυνατότητες εμπορικής ανάπτυξης της περιοχής, ενώ σε αντίθεση με άλλες πόλεις της Δυτικής Ελλάδας, όπως η Πάτρα και η Ηγουμενίτσα, η γεωγραφική της θέση δεν προσφέρεται για τη μετατροπή της σε οικονομική πύλη της χώρας προς την Αδριατική και την ιταλική χερσόνησο. Από τους παραπάνω παράγοντες οι οποίοι συντελούν στη σχετική γεωγραφική απομόνωση της Μεσσηνίας κάποιοι αποτελούν γεωγραφικά δεδομένα που δεν είναι δυνατό να μεταβληθούν, κάποιοι όμως είναι αντιμετωπίσιμοι, κυρίως μέσω της έμφασης στη δημιουργία των κατάλληλων έργων υποδομής.

Περιορισμένη εισαγωγή Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών στη γεωργία, συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας ακριβείας. Η γήρανση του πληθυσμού και το χαμηλό μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο στις αγροτικές περιοχές της χώρας καθιστά δύσκολη την ανάπτυξη τεχνολογικών δεξιοτήτων και τη διάδοση και αξιοποίηση των ΤΠΕ και ψηφιακών τεχνολογιών στον αγροτικό τομέα. Σε αυτό συμβάλουν οι περιορισμένες ευκαιρίες για σχετική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, η έλλειψη ενημερωτικών δράσεων αναφορικά με την αξιοποίηση συγχρόνων τεχνολογιών και η έλλειψη δομών στήριξης και συμβουλευτικών υπηρεσιών για τον εκσυγχρονισμό της γεωργικής παραγωγής.

5.4 Ευκαιρίες (Opportunities)

Αξιοποίηση των κοινοτικών ενισχύσεων για την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Οι κοινοτικές ενισχύσεις χρησιμοποιήθηκαν στην περίπτωση της Μεσσηνίας με μάλλον στρεβλό τρόπο, υπό την έννοια ότι οδήγησαν στην εγκατάλειψη σημαντικών καλλιεργειών και στην αποκλειστική επικέντρωση στην καλλιέργεια ελαιόδεντρων, χωρίς μάλιστα την περαιτέρω ανάπτυξη των υποδομών μεταποίησης, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σημαντική αύξηση των εξαγωγών τυποποιημένων προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Αυτό δεν αναιρεί όμως τη δυναμική χρησιμότητα των ενισχύσεων αυτών, στον βαθμό τουλάχιστον που αυτές θα αξιοποιηθούν με πιο αποτελεσματικό τρόπο και βάσει ενός συνολικού προγραμματισμού για τους επιδιωκόμενους στόχους της τοπικής αγροτικής παραγωγής. Το εγχείρημα αυτό δεν είναι εύκολο, τόσο λόγω της νοοτροπίας η οποία έχει επικρατήσει και η οποία στρέφεται πρωτίστως προς την απορρόφηση των διαθέσιμων κονδυλίων και δευτερευόντως προς την αγροτική παραγωγή, όσο και λόγω των αντικειμενικών περιορισμών τους οποίους συνεπάγεται η ΚΑΠ. Εν τούτοις, κανένας προγραμματισμός για την τοπική αγροτική ανάπτυξη δεν θα είναι σε θέση να αποδώσει εάν δεν αξιοποιήσει καταλλήλως τους πόρους της πολιτικής αυτής. Αυτό που απαιτείται, είναι η χρήση αυτών των πόρων για τη δημιουργία αγροτικών προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας τα οποία θα μπορούσαν να εδραιώσουν τη θέση τους στις διεθνείς αγορές, αυξάνοντας το τοπικό εισόδημα και μειώνοντας ταυτόχρονα την εξάρτηση των παραγωγών από το εκάστοτε ύψος των ενισχύσεων.

Αξιοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης για βιολογικά προϊόντα και προϊόντα ποιότητας. Η συγκεκριμένη ευκαιρία συνδέεται στενά με την προηγούμενη, καθώς η διεθνής μεταβολή των καταναλωτικών προτύπων προς την κατεύθυνση της υγιεινής διατροφής και των προϊόντων βιολογικής καλλιέργειας καταδεικνύει και την κατεύθυνση στην οποία θα πρέπει να στραφεί η εγχώρια αγροτική παραγωγή μέσω της χρήσης και των κοινοτικών ενισχύσεων. Ο προσανατολισμός προς τις βιολογικές καλλιέργειες δημιουργεί ευκαιρίες για τη μεσσηνιακή αγροτική παραγωγή, υπό την έννοια ότι η διεθνής ζήτηση φαίνεται να στρέφεται προς κατευθύνσεις, οι οποίες αποτελούν το σημαντικότερο ίσως πλεονέκτημα των τοπικών προϊόντων. Παρέχουν επομένως τη δυνατότητα αύξησης της τοπικής παραγωγής και του αγροτικού εισοδήματος, αλλά και διεθνούς αναγνώρισης της Μεσσηνίας ως παραγωγού αγροτικών προϊόντων υψηλής ποιότητας. Ωστόσο, χωρίς την ενεργή προώθηση αυτής της αναγνώρισης, οι ευκαιρίες που προκύπτουν από τη στροφή της ζήτησης σε προϊόντα ποιότητας κινδυνεύουν να μείνουν αναξιοποίητες.

Προώθηση της συμβολαιακής γεωργίας. Μέσω της προώθησης της συμβολαιακής γεωργίας επιτυγχάνεται η στενότερη διασύνδεση μεταξύ του πρωτογενούς τομέα και της μεταποίησης. Τα οφέλη μίας στενότερης διασύνδεσης μπορεί να είναι πολλαπλά, καθώς πέραν των προφανών ωφελειών σε όρους προστιθέμενης αξίας και εξαγωγικών δυνατοτήτων μπορεί να δώσουν το έναυσμα για μία αποτελεσματικότερη οργάνωση της αγροτικής παραγωγικής διαδικασίας, πεδίο στο οποίο τα περιθώρια βελτίωσης της παραγωγικότητας είναι αρκετά μεγάλα. Περαιτέρω, η στενότερη διασύνδεση πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα διασφαλίζει ένα σταθερότερο εισόδημα για τους παραγωγούς αγροτικών προϊόντων και τους καθιστά λιγότερο ευάλωτους στις, συνήθεις στον συγκεκριμένο κλάδο, αιφνίδιες μεταβολές των τιμών. Τέλος, ένα ακόμα πλεονέκτημα της προώθησης της συμβολαιακής γεωργίας συνδέεται με τις δυνατότητες που προσφέρει για την ανάπτυξη μίας ισχυρής τοπικής

βιομηχανίας τροφίμων, η οποία θα ωφελούσε πολλαπλά τόσο τον τοπικό αγροτικό τομέα όσο και τη γενικότερη μεσσηνιακή οικονομία.

Σύνδεση του αγροτικού τομέα με την αυξανόμενη τουριστική δραστηριότητα. Το ιδιαίτερο φυσικό κάλλος της Μεσσηνίας συνεπάγεται την ύπαρξη σημαντικών περιθωρίων ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή. Αν και το εν λόγω πλεονέκτημα δεν είχε αξιοποιηθεί στον βαθμό που θα ήταν δυνατό κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, η εικόνα αυτή φαίνεται να αλλάζει μέσω των μεγάλων επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού, εξέλιξη η οποία δημιουργεί νέες δυνατότητες και ευκαιρίες ανάπτυξης και για τον τοπικό αγροτικό τομέα. Η εντονότερη διασύνδεση του αγροτικού τομέα της περιοχής με την αναπτυσσόμενη τουριστική δραστηριότητα, μέσω της επέκτασης της χρήσης τοπικών αγροτικών προϊόντων στις τοπικές επιχειρήσεις καταλύματος και εστίασης, έχει δύο σημαντικά πλεονεκτήματα για τη μεσσηνιακή αγροτική παραγωγή. Αφ' ενός, όπως και στην περίπτωση της διασύνδεσής της με επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα, δημιουργεί μία σημαντική αγορά για τα προϊόντα της περιοχής και διασφαλίζει μία πηγή ζήτησης των προϊόντων των Μεσσηνίων παραγωγών, περιορίζοντας έτσι την εγγενή αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την οικονομική δραστηριότητα στον πρωτογενή τομέα. Στον βαθμό μάλιστα που η προσπάθεια μετατροπής της Μεσσηνίας σε διεθνώς αναγνωρισμένο τουριστικό προορισμό συνεχιστεί, η αγορά αυτή θα διογκώνεται, με προφανή οφέλη για το εισόδημα των τοπικών παραγωγών. Αφ' ετέρου, η συγκεκριμένη διασύνδεση θα αποτελέσει μία δωρεάν διαφήμιση των ποιοτικών μεσσηνιακών προϊόντων στους επισκέπτες της περιοχής, καθιστώντας έτσι ευκολότερη και δυνητικά πιο κερδοφόρα την προώθηση των προϊόντων αυτών στις διεθνείς αγορές.

Ευκαιρίες αύξησης των εξαγωγών ελαιόλαδου σε νέες αναπτυσσόμενες αγορές. Μία από τις ευκαιρίες για την ανάπτυξη του μεσσηνιακού αγροτικού τομέα συνίσταται στην ύπαρξη μεγάλων δυνητικών αγορών, οι οποίες μόλις τώρα αρχίζουν να στρέφονται στο συγκεκριμένο προϊόν, είτε διότι μέχρι τώρα τους ήταν άγνωστο, είτε διότι θεωρούνταν ιδιαίτερα ακριβό σε σχέση με το γενικότερο επίπεδο οικονομικής τους ανάπτυξης. Οι νέες αυτές αγορές περιλαμβάνουν την Κίνα, την Ινδία, την Ιαπωνία, τη Λατινική Αμερική, αλλά και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, περιοχές δηλαδή οι οποίες συγκεντρώνουν ένα πολύ σημαντικό μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού. Ειδικά στις περιπτώσεις της Κίνας και της Ιαπωνίας, χωρών για τις οποίες το ελαιόλαδο είναι μάλλον κάτι άγνωστο, η δυνατότητα προώθησης και διαφήμισης του προϊόντος θα μπορούσε να οδηγήσει σε σημαντικά οφέλη, ακόμα και χωρίς την ύπαρξη κάποιου σαφούς σχεδιασμού ή τη βελτίωση της οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας. Μακροπρόθεσμα βέβαια, τα στοιχεία αυτά θα παίξουν σημαντικότερο ρόλο και θα κρίνουν το εάν οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στις χώρες αυτές θα αξιοποιηθούν καταλλήλως ή όχι.

Νέα μοντέλα καλλιέργειας με τη χρήση τεχνολογίας. Σημαντική ευκαιρία για τον αγροτικό τομέα θα αποτελέσει η εφαρμογή νέων μοντέλων γεωργικής καλλιέργειας με αυξημένη χρήση της τεχνολογίας και της τεχνογνωσίας. Για παράδειγμα, το μοντέλο των υδροπονικών καλλιεργειών θερμοκηπίου θα μπορούσε να αναπτυχθεί περαιτέρω στην περιοχή, καθώς ήδη καταγράφεται θετική πορεία σε υπάρχουσες μονάδες. Η υδροπονία χρησιμοποιεί μεθόδους που επιτρέπουν τον απόλυτο έλεγχο της θρέψης των φυτών, ενώ παράλληλα το προστατευμένο περιβάλλον του θερμοκηπίου σε συνδυασμό με τη ρυθμιζόμενη θερμοκρασία, καθιστά δυνατή την εντατικοποίηση και τον προγραμματισμό της καλλιέργειας. Ήδη δραστηριοποιούνται μονάδες με μεγάλη επιτυχία όπως το πρώτο

Υδροπονικό Διχτυοκήπιο στη Μεσσήνη Μεσσηνίας, μπορεί ωστόσο να επεκταθεί η δραστηριότητα αυτή καθώς το γεωγραφικό ανάγλυφο και οι κλιματικές συνθήκες της Μεσσηνίας είναι ευνοϊκές.

Η ανάπτυξη της Ευφυσής Γεωργίας αποτελεί κεντρικό στόχο του Κέντρου Αγροδιατροφικής Επιχειρηματικότητας Μεσσηνίας (ΚΑΕΜ) για τη βελτίωση της παραγωγής και την προστασία των καλλιεργειών, με χρήση συστημάτων Ευφυσής Γεωργίας. Οι συνεργαζόμενοι παραγωγοί αποκτούν πρόσβαση σε δεδομένα εδάφους και αέρα μέσω της χρήσης αισθητήρων, τα οποία τους επιτρέπουν να λαμβάνουν ορθές αποφάσεις κατά την κρίσιμη στιγμή, αντιμετωπίζοντας εγκαίρως εχθρούς της καλλιέργειας ή ανεπιθύμητες συνέπειες από μετεωρολογικές συνθήκες. Τα αποτελέσματα που έχει επιδείξει η εφαρμογή τους είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά σε όρους βελτίωσης της αποδοτικότητας των καλλιεργειών, δείχνοντας τη δυναμική ανάπτυξη που θα μπορεί να φέρει η ευρεία υιοθέτηση και εφαρμογή τους.

Ευρωπαϊκή Χρηματοδότηση 2023-2027. Οι χρηματοδοτήσεις του Ταμείου Ανάκαμψης, του ΕΣΠΑ 2021-2027 και του ΠΕΠ Πελοποννήσου 2021-2027 δίνουν μια σημαντική ευκαιρία στην περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας να αναβαθμίσει τον αγροτικό τομέα της περιοχής, βελτιώνοντας τις υποδομές, εκσυγχρονίζοντας την παραγωγή, ενισχύοντας τους παραγωγούς σε δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης, βελτιώνοντας τη βιωσιμότητα των καλλιεργειών, κ.ά. Ενδεικτικό έργο στη Μεσσηνία, το οποίο έχει ενταχθεί σε χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης είναι η κατασκευή του Φράγματος Μιναγιώτικο και του αρδευτικού δικτύου μέσω Συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) στον Δήμο Πύλου–Νέστορος. Το έργο περιλαμβάνει το Φράγμα Μιναγιώτικο και το αρδευτικό δίκτυο που πρόκειται να αρδεύσουν έκταση 35.000 στρεμμάτων στον Δήμο Πύλου–Νέστορος, αλλά και να υδρεύσουν αρκετούς οικισμούς. Η επένδυση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον αγροτικό τομέα, δεδομένου του αρδευτικού προβλήματος της περιοχής. Επιπλέον, τα υπάρχοντα αρδευτικά δίκτυα είναι παλιά, με αποτέλεσμα η ύδρευση των περιοχών να είναι ανεπαρκής, το κόστος να είναι ιδιαίτερα υψηλό, να γίνεται σπατάλη του νερού και να υποβαθμίζεται η ποιότητά του. Με την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου θα υπάρχει η δυνατότητα καλύτερης αξιοποίησης του νερού της περιοχής, ευνοώντας σημαντικά τον αγροτικό τομέα της περιοχής.

Περαιτέρω προώθηση των ΠΟΠ προϊόντων της περιοχής. Στη Μεσσηνία, παράγονται τέσσερα προϊόντα με Προστατευμένη Ονομασία Προέλευσης (ΠΟΠ), όπως η βρώσιμη ελιά με ονομασία «Ελιά Καλαμάτας», το ελαιόλαδο με ονομασία «Καλαμάτα» και τα τυριά φέτα και σφέλα. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία του ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ για τη Μεσσηνία, είχαν ή εξακολουθούν να έχουν δικαίωμα χρήσης των ενδείξεων 108 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην παραγωγή ελαιόλαδου Καλαμάτας, 10 επιχειρήσεις στην παραγωγή, συσκευασία και εμπορία βρώσιμων ελιών Καλαμάτας, 9 επιχειρήσεις στην παραγωγή, συσκευασία και εμπορία φέτας και 6 στην παραγωγή, συσκευασία και εμπορία σφέλας. Συνολικά, 133 επιχειρήσεις ασχολούνται με την παραγωγή ΠΟΠ προϊόντων στην Μεσσηνία. Επομένως, η περιοχή έχει μια δυναμική, η οποία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ακόμα περισσότερο με την περαιτέρω προώθηση των προϊόντων αυτών αλλά και με τη συμμετοχή και άλλων επιχειρήσεων έτσι ώστε να ενισχυθεί και να διευρυνθεί η εξωστρέφεια και η αναγνωρισιμότητα της περιοχής.

5.5 Απειλές (Threats)

Δημογραφικό πρόβλημα και έλλειψη εργατικού δυναμικού. Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που θα κληθεί να αντιμετωπίσει, όχι μόνο ο αγροτικός τομέας αλλά το σύνολο της Ελληνικής οικονομίας, είναι η μείωση του πληθυσμού. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, παρατηρείται σημαντική μείωση του πληθυσμού τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στην περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας, με αποδυνάμωση του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές. Η εξέλιξη αυτή δημιουργεί ένα διττό πρόβλημα. Πρώτον, περιορίζεται ο πληθυσμός νέων που θα μπορούσε να ασχοληθεί με τη γεωργία. Αυτό το πρόβλημα οξύνεται και από τον ανταγωνισμό για θέσεις εργασίας με άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Δεύτερον, μειώνεται το εργατικό δυναμικό, το οποίο είναι απαραίτητο για την συγκομιδή των καλλιεργειών. Στην Ελλάδα το πρόβλημα αυτό έχει οξυνθεί τα τελευταία χρόνια και οι λύσεις που αναζητούνται συνδέονται με τη σύναψη διακρατικών συμφωνιών για τη μετάκληση πολιτών από τρίτες χώρες για εργασία στον αγροτικό και σε άλλους τομείς. Ενδεχόμενη διακοπή εισροής εργατών από άλλες χώρες, θα επηρεάσει αρνητικά την πραγματοποίηση απαραίτητων γεωργικών εργασιών και το γεωργικό εισόδημα. Το πρόβλημα θα πρέπει να επιλυθεί αφενός με απλοποίηση της νομοθεσίας για την προσέλκυση εργατών από το εξωτερικό, αφετέρου με καλύτερο χρονικό προγραμματισμό από την πλευρά των παραγωγών. Επίσης, απαιτούνται υποδομές κοινωνικής κατοικίας και γενικά βελτίωση των όρων διαμονής, ώστε να αυξηθεί το ενδιαφέρον προσέλκυσης εργατών γης. Προς αυτή την κατεύθυνση πραγματοποιήθηκαν νομοθετικές ρυθμίσεις με τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα χορήγησης άδειας διαμονής για εξαρτημένη εργασία και παροχή υπηρεσιών ή έργου σε πολίτες τρίτων χωρών.

Επιπτώσεις κλιματικής αλλαγής. Μια από τις βασικότερες απειλές του αγροτικού τομέα είναι οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Ο αγροτικός τομέας είναι εκτεθειμένος στην αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη, η οποία θα διαταράξει τους κύκλους γεωργικής παραγωγής, και στα ακραία καιρικά φαινόμενα που έχουν ως αποτέλεσμα την καταστροφή καλλιεργειών. Το μεγάλο στοίχημα είναι να δημιουργηθούν πρωτοβουλίες και πρακτικές που να ενθαρρύνουν τους παραγωγούς να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες έτσι ώστε να μετριαστεί το αποτέλεσμα. Η προληπτική δράση και η προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες αποτελούν το κλειδί για την αντιμετώπιση και μετρίαση του φαινομένου αυτού που αποτελεί πλέον κομμάτι της νέας πραγματικότητας.

Σύμφωνα με τα ενδιάμεσα αποτελέσματα μελέτης που διενεργεί η Τράπεζα της Ελλάδος σχετικά με την τρωτότητα και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα¹⁹, η μέση θερμοκρασία μέχρι τα μέσα του αιώνα θα ανέβει σε σχέση με την περίοδο αναφοράς 1971-2000, από 1,2°C έως και 2°C ανάλογα με το σενάριο εξέλιξης των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου (ΑτΘ), με τις μεγαλύτερες αυξήσεις να παρατηρούνται εάν δεν ληφθούν μέτρα μετριασμού των εκπομπών. Σημαντική θα είναι η αύξηση και του αριθμού ημερών με καύσωνα στα πεδινά, έως και κατά 10-15 ημέρες μέχρι τα μέσα του αιώνα και έως 30-50 μέρες μέχρι το 2100, εάν δεν ληφθούν μέτρα περιορισμού των εκπομπών CO₂. Η Ελλάδα και η ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου ανήκουν στις περιοχές του πλανήτη όπου αναμένεται στο μέλλον μείωση των βροχοπτώσεων. Οι βροχοπτώσεις αναμένεται να μειωθούν

¹⁹ <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typou/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=1a36875d-52eb-4dec-b46a-02eeeba09961>

σημαντικά μετά το 2050, ιδιαίτερα στα νοτιότερα τμήματα της χώρας. Η συνεπαγόμενη ενίσχυση της ξηρασίας, θα έχει ως αποτέλεσμα τη μετάπτωση του κλίματος στη χώρα μας προς το ξηρότερο. Αποτέλεσμα αυτού είναι περίπου το 40% της Ελλάδας, ιδίως τα ανατολικά και νότια τμήματα, να κινδυνεύουν μέχρι το τέλος του αιώνα να ερημοποιηθούν στην περίπτωση που δεν ληφθούν παγκοσμίως μέτρα για τον περιορισμό των ΑτΘ.

Στο μελλοντικό κλίμα αναμένεται αύξηση της συχνότητας των ακραία έντονων βροχοπτώσεων, που θα γίνεται εντονότερη όσο λιγότερα μέτρα ληφθούν και όσο οδεύουμε προς το τέλος του 21^{ου} αιώνα. Αύξηση αναμένεται και στον αριθμό των ημερών με αυξημένο κίνδυνο πυρκαγιάς: από 10 έως και 20 περισσότερες ημέρες πυρκαγιάς μέχρι τα μέσα του αιώνα και από 15 έως και 50 περισσότερες ημέρες με αυξημένο κίνδυνο πυρκαγιάς προς τα τέλη του αιώνα, ιδιαίτερα στις περιοχές που και σήμερα είναι πιο επιρρεπείς στις δασικές πυρκαγιές. Σημαντικές θα είναι, τέλος, και οι επιπτώσεις της ανόδου της στάθμης της θάλασσας. Με βάση τις εκτιμήσεις των μοντέλων, έως τα μέσα του αιώνα αναμένεται η στάθμη της θάλασσας να ανέβει κατά 15 έως 20 εκατοστά και κατά 20 έως 80 εκατοστά μέχρι τα τέλη του αιώνα, ανάλογα με την εξέλιξη των εκπομπών ΑτΘ, με συνέπειες μεταξύ άλλων στη γεωργία στις παράκτιες περιοχές.

Συγχρόνως, υπάρχουν σοβαρά περιβαλλοντικά ζητήματα που οξύνονται από την κλιματική κρίση, όπως η ποιότητα του εδάφους, η ποιότητα και ποσότητα των υδάτων, η εμφάνιση νέων εχθρών για τη γεωργική παραγωγή και η αυξανόμενη ανησυχία για τις αρνητικές επιπτώσεις των αποβλήτων φυτικής παραγωγής και μεταποίησης (π.χ. των ελαιουργείων) στο περιβάλλον.

Η κλιματική αλλαγή μπορεί να έχει τεράστιες επιπτώσεις στην ελαιοπαραγωγή, μειώνοντας το επίπεδο της σοδειάς. Κάτι τέτοιο συνέβη την ελαιοκομική περίοδο 2023/2024, όπου η κατακόρυφη πτώση της παραγωγής συνοδεύτηκε από αύξηση των διεθνών τιμών του ελαιόλαδου, καθώς συνέβη ταυτόχρονα και σε άλλες μεγάλες ελαιοπαραγωγικές χώρες (Ισπανία, Ιταλία). Οι υψηλές θερμοκρασίες την περίοδο της ανθοφορίας, η έλλειψη νερού στα κρίσιμα στάδια, η έλλειψη ή μετατόπιση βροχοπτώσεων, τα έντονα καιρικά φαινόμενα (χαλαζόπτωση) δημιούργησαν μεταξύ άλλων σοβαρά προβλήματα στη παραγωγή, ακόμα και μείωση της περιεκτικότητας των ελιών σε λάδι²⁰. Απαιτείται η εφαρμογή καλών πρακτικών που σχετίζονται με το κλάδεμα, τη σωστή θρέψη με ισορροπημένα λιπάσματα, την παρακολούθηση σε συνεργασία με επιστήμονες της εξέλιξης των εχθρών και των ασθενειών, ώστε να πραγματοποιούνται ψεκασμοί σε κατάλληλο χρόνο με βάση μετεωρολογικά δεδομένα. Σε αυτό το περιβάλλον, οι παραγωγοί θα πρέπει να προσαρμοστούν σε νέες καλλιεργητικές μεθόδους, υποστηριζόμενοι από επιστημονικά δεδομένα και πληροφορίες, εκπαίδευση, ενημέρωση και εφαρμοσμένη έρευνα σε συνεργασία με Πανεπιστήμια, καθώς και από την υλοποίηση έργων υποδομής (π.χ. εγγειοβελτιωτικά έργα).

Αύξηση του ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά ελαιόλαδου. Αν και η Ελλάδα παραμένει μία από τις σημαντικότερες χώρες παραγωγής ελαιόλαδου σε παγκόσμιο επίπεδο, ο διεθνής ανταγωνισμός μπορεί να αυξηθεί λόγω της εισόδου νέων χωρών, οι οποίες προσπαθούν να

²⁰ Παρασκευόπουλος Αντώνης (2023) <https://eleftheriaonline.gr/local/oikonomia/agrotika/item/310058-o-ant-paraskevopoulos-gia-tin-klimatiki-allagi-odigies-gia-kalyteri-paragogi-elaioladou>

αναπτύξουν τον ελαιοκομικό τους κλάδο. Στην προσπάθειά τους αυτή ωθούνται τόσο από την αυξημένη διεθνώς ζήτηση για προϊόντα μεσογειακής διατροφής, όσο και από τη δυνατότητα καλλιέργειας ελαιόδεντρων σε κλίματα που διαφέρουν από το μεσογειακό. Το αυξημένο κόστος αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα εξαιτίας της ενεργειακής κρίσης και άλλων παραγόντων, μπορεί να αποτελέσει έναν ακόμα παράγοντα επιδείνωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της εγχώριας παραγωγής ελαιόλαδου.

6 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΙΘΑΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

6.1 Εισαγωγή

Το ζήτημα της ευρύτερης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών είναι αρκετά σύνθετο και έχει απασχολήσει εκτενώς την ειδική επιστημονική βιβλιογραφία. Σε σχέση με τους παράγοντες που επηρεάζουν τους ρυθμούς ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών έχει διαπιστωθεί ότι η διαθεσιμότητα 5 τύπων κεφαλαίου και η αλληλεπίδρασή τους είναι σημαντική για την εξήγηση των διαφορών στις επιδόσεις μεταξύ των περιοχών (βλ. ECORYS, 2010). Αγροτικές περιοχές που διαθέτουν πρόσβαση σε **οικονομικό κεφάλαιο** με την ευρεία έννοια (παραγωγικότητα, απασχόληση, επενδύσεις, καινοτομία, επιχειρήσεις) παρουσιάζουν τις καλύτερες επιδόσεις. Κύριο συστατικό για καλές επιδόσεις αποτελεί και το **ανθρώπινο κεφάλαιο**, το οποίο περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την εκπαίδευση και τις δεξιότητες, τη δημογραφική δομή, την επιχειρηματικότητα, τη μετανάστευση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες και την ποιότητα ζωής. Το **κοινωνικό κεφάλαιο**, το οποίο περιλαμβάνει την εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα, την κοινωνική συνοχή, τους κανόνες συμπεριφοράς, τον βαθμό αυτονομίας, τη συνεργασία και την αποτελεσματικότητα των θεσμικών δομών διαδραματίζει επίσης έναν πολύ σημαντικό ρόλο. Τέλος, το **πολιτιστικό κεφάλαιο** (π.χ. πολιτιστική κληρονομιά και ταυτότητα, ύπαρξη πολιτιστικών μνημείων) και το **περιβαλλοντικό κεφάλαιο** αποτελούν πόρους στους οποίους μπορεί να επικεντρωθεί η τοπική ανάπτυξη.

Ένα από τα κύρια στοιχεία για επιτυχείς παρεμβάσεις τοπικής ανάπτυξης σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (1998, 2005) είναι η προσεκτική ανάπτυξη στρατηγικής ή σχεδίου που διερευνά τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις σε μια περιοχή και προσδιορίζει τις προτεραιότητες, τους υπεύθυνους φορείς και τις μεθόδους παρέμβασης. Η στρατηγική πρέπει να δημιουργηθεί από όλους τους σχετικούς τοπικούς φορείς, έτσι ώστε να υπάρχει μια αίσθηση ενός κοινού οράματος για το μέλλον της περιοχής. Η στρατηγική πρέπει επίσης να επανεξετάζεται τακτικά προκειμένου να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στο ζήτημα της ανάπτυξης του αγροτικού τομέα. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρείται στη συνέχεια η εξειδίκευση των στόχων και των δράσεων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία. Με δεδομένα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής, οι προτεινόμενες δράσεις αποσκοπούν ουσιαστικά στη άμβλυση των αδυναμιών που έχουν εντοπιστεί, στην αντιμετώπιση των προκλήσεων και στην αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζει ο αγροτικός και ευρύτερα ο αγροδιατροφικός τομέας στη Μεσσηνία.

Όπως υποδεικνύει η σχετική βιβλιογραφία, στην προσπάθεια κατάρτισης και εφαρμογής ενός σχεδίου δράσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα κρίσιμος είναι ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης και της Περιφέρειας, καθώς και άλλων συλλογικών φορέων της περιοχής (π.χ. Επιμελητήριο, συνεταιρισμοί, Ιδρύματα), οι οποίοι εκπορευόμενοι από ένα κοινό όραμα για την ανάπτυξη της περιοχής θα πρέπει να συνεργαστούν και να καταλείψουν το έργο που πρέπει να φέρουν εις πέρας σε ρεαλιστική βάση, ανάλογα με τις ευθύνες που τους αναλογούν και τις δυνατότητες που διαθέτουν. Οι θεσμικοί φορείς οφείλουν να πλαισιώσουν τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες με τρόπο που θα διευκολύνει την αποτελεσματική δράση, ενώ και οι όποιες δυνατότητες υλοποίησης οριζόντιων δράσεων, με χρηματοδότηση

από δημόσιους πόρους, θα πρέπει να ιεραρχηθούν προκειμένου να έχουν το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα.

6.2 Κοινωνικές δράσεις για τη βιώσιμη τοπική αγροτική ανάπτυξη στη Μεσσηνία

Το Ίδρυμα "Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου" υποστηρίζει δράσεις που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα τομέων που αφορούν την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Ειδικότερα, το Ίδρυμα έχει αναπτύξει μια ποικιλία δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό και την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνική πρόνοια και την προστασία των παιδιών. Ως προς τις δράσεις του Ιδρύματος για την αγροτική ανάπτυξη, έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές επενδύσεις με θετικό αντίκτυπο στην αγροτική οικονομία της Μεσσηνίας. Οι δράσεις αφορούν κυρίως την εκπαίδευση των απασχολούμενων του αγροτικού τομέα και τη νέα γενιά του τοπικού πληθυσμού πάνω σε αγροτικά θέματα, τη διασύνδεση των αγροτών με την μεταποίηση και εταιρείες marketing και τη συνολική υποστήριξη και προώθηση των αγροτικών προϊόντων της Μεσσηνίας. Ο Πίνακας 6.1 παρουσιάζει τις βασικές πρωτοβουλίες του Ιδρύματος για την ενίσχυση της αγροτικής ανάπτυξης της Μεσσηνίας.

Πίνακας 6.1: Δράσεις Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου για την Αγροτική Ανάπτυξη

<p>Εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχετικά με το ελαιόλαδο</p> <ul style="list-style-type: none"> • Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν την καλύτερη κατανόηση ζητημάτων που σχετίζονται με το ελαιόλαδο. Καλύπτουν μια σειρά θεμάτων από τη γευσιγνωσία έως τις φυσικές ιδιότητες και τα μοντέλα εξαγωγής.
<p>Εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχετικά με τον αγροτικό τομέα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κύριος στόχος είναι να παρέχουν ενημέρωση σε επαγγελματίες αγροτές, νέους αγρότες, μεταποιητές γεωργικών προϊόντων και άλλους επαγγελματίες σχετικά με πρακτικά θέματα όπως η βελτίωση της ποιότητας, η προστασία της παραγωγής κ.λπ. που σχετίζονται ειδικά με τη γεωργία.
<p>Εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχετικά με την επιχειρηματικότητα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Οι δράσεις αυτές βοηθούν τους νέους επιχειρηματίες να ενημερωθούν για τον κλάδο της αγροδιατροφής έτσι ώστε να εντοπίσουν ευκαιρίες και προκλήσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν. Στόχος των δράσεων αυτών είναι να αναδείξουν τις απαιτήσεις και τα κρίσιμα σημεία για τη δημιουργία μιας επιτυχημένης αγροδιατροφικής επιχείρησης.
<p>Κέντρο Αγροδιατροφικής Επιχειρηματικότητας Μεσσηνίας (σεμινάρια ΚΕΑΜ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Το Κέντρο Αγροδιατροφικής Επιχειρηματικότητας Μεσσηνίας ιδρύθηκε το 2016 από το Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη & Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου και την Αμερικανική Γεωργική Σχολή – Κολέγιο Περρωτής με την υποστήριξη της Εταιρίας Ανάπτυξης και Προόδου Πελοποννήσου και Ιονίων Νήσων (Ετ.Α.Π) και του Δήμου Καλαμάτας. Κύριος σκοπός είναι η δημιουργία επιχειρηματικού περιβάλλοντος που παρέχει συμβουλές και ευκαιρίες για χρηματοδότηση, ανάπτυξη δεξιοτήτων και εκπαίδευση σχετικά με την επιχειρηματικότητα σε ανθρώπους που αναζητούν να αναπτύξουν γνώσεις σχετικά με τη βιώσιμη επιχειρηματικότητα μέσω της κατάλληλης διαχείρισης των φυσικών πόρων στο πλαίσιο της ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας. Κάθε χρόνο προσφέρεται πλήθος σεμιναρίων στους ενδιαφερόμενους καλύπτοντας ποικίλα θέματα σχετικά με τη γεωργία, όπως καλλιέργεια, επεξεργασία, τυποποίηση και έναρξη αγροτικής επιχείρησης. Οι υπηρεσίες αυτές έχουν ως στόχο την ίδρυση και λειτουργία επιχειρήσεων καθώς και την ανάπτυξη νέων προϊόντων.
<p>Εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχετικά με τη διατροφή</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αυτές στοχεύουν να προωθήσουν και να καθιερώσουν τη γαστρονομική παράδοση της Μεσσηνίας, και να υποστηρίξουν την προβολή και χρήση τοπικών προϊόντων. Δίνουν, επίσης, την ευκαιρία στο κοινό αλλά και στις τοπικές επιχειρήσεις να μάθουν περισσότερα για τα διατροφικά οφέλη της Μεσσηνιακής διατροφής, καθώς και για πτυχές που σχετίζονται με τη διαχείριση μιας επιχείρησης στον τομέα της εστίασης και φιλοξενίας (HORECA).

Στις δράσεις του Ιδρύματος για την αγροτική ανάπτυξη, οι ενδιαφερόμενοι/επωφελούμενοι ήταν αγρότες, τοπικοί παραγωγοί και άλλοι επαγγελματίες, όπως γεωπόνοι, η ευρύτερη τοπική κοινωνία, τοπικές επιχειρήσεις, φοιτητές, επιχειρηματικοί εταίροι και αγροτικοί οργανισμοί.

Σε πρόσφατη έκθεση²¹, έγινε προσπάθεια ποσοτικοποίησης των αποτελεσμάτων των δράσεων του Ιδρύματος για την περίοδο 2011-2017. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έκθεσης, το ύψος των επενδύσεων με σκοπό την αγροτική ανάπτυξη έφθασαν τις 319.227 ευρώ (πάνω από τις μισές επενδύσεις του ιδρύματος) και είχαν καθαρή παρούσα αξία 3.678.403 ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι για κάθε 1 ευρώ που επενδύθηκε σε δράσεις του Ιδρύματος για την αγροτική ανάπτυξη κατά την περίοδο 2011-2017, παράχθηκαν 12 ευρώ κοινωνικής αξίας.

Αξίζει να επισημανθεί ότι το επόμενο χρονικό διάστημα (2018-2023), το Ίδρυμα πραγματοποίησε σημαντικές δράσεις που αφορούν την αγροτική ανάπτυξη της περιοχής, όπως ερευνητικές εργασίες το 2019 που σχετίζονται με την ανάλυση βιοχημικών φυτών στον Ταΰγετο, καθώς και προτάσεις εμπορικής αξιοποίησής τους. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε πλήθος εκπαιδευτικών σεμιναρίων το 2019 και το 2023 που σχετίζονται με την αγροδιατροφή, καθώς και εκδηλώσεις που προωθούν τους τοπικούς παραγωγούς και οινοποιούς της περιοχής. Ειδικότερα, το Κέντρο Αγροδιατροφικής Επιχειρηματικότητας Μεσσηνίας διοργάνωσε πλήθος σεμιναρίων σχετικά με την αγροδιατροφή, την επιχειρηματικότητα καθώς και ενημερωτικές ημερίδες που σχετίζονται με τη σύγχρονη γεωργία, την προστασία του περιβάλλοντος και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.

6.3 Στόχοι και δράσεις για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη με ορίζοντα το 2030 και μετά

Η προώθηση της τοπικής αγροτικής ανάπτυξης απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση που θα πρέπει να αντιμετωπίζει διάφορες πτυχές του αγροτικού τομέα. Η βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, η διατήρηση και η δημιουργία θέσεων εργασίας και η βελτίωση του εισοδήματος των παραγωγών στη Μεσσηνία προϋποθέτουν την ενίσχυση της βιώσιμης ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα, η οποία θα πρέπει να επιτευχθεί με άξονες τις επενδύσεις σε υποδομές, τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση, τη δέσμευση στην εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών, την εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, τη βελτίωση της πρόσβασης και παρουσίας στις αγορές, την προώθηση των διασυνδέσεων με τη Μεταποίηση και τον Τουρισμό, την έρευνα, καινοτομία και υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας.

Ο κατάλογος των επιμέρους στόχων και κατευθύνσεων/δράσεων που παρουσιάζονται στη συνέχεια ομαδοποιείται με βάση αυτούς τους άξονες, χωρίς να είναι εξαντλητικός. Επικεντρώνεται σε δράσεις που μπορεί να εξεταστούν και αναληφθούν από τα ενδιαφερόμενα μέρη και τους φορείς της Μεσσηνίας, με αξιοποίηση και των διαθέσιμων εθνικών προγραμμάτων χρηματοδότησης και στήριξης της ανάπτυξης του τομέα αγροδιατροφής.

²¹ “EY (2019) Measuring the Value Created by “Captain Vassilis & Carmen Constantakopoulos” Foundation”.

Διάγραμμα 6.1: Άξονες για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας

6.4 Επενδύσεις σε υποδομές

Οι επενδύσεις σε υποδομές διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη διευκόλυνση της αγροτικής ανάπτυξης για διάφορους λόγους. Συνοπτικά, βελτιώνουν την προσβασιμότητα, τη συνδεσιμότητα με την αγορά, τις δυνατότητες αποθήκευσης και επεξεργασίας, τα συστήματα άρδευσης, την υιοθέτηση τεχνολογίας, την αγροτική ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα του αγροτικού τομέα στην κλιματική αλλαγή. Αντιμετωπίζοντας αυτές τις ανάγκες σε υποδομές, είναι δυνατό να αξιοποιηθεί καλύτερα το δυναμικό της γεωργίας, συμβάλλοντας στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη της Μεσσηνίας.

Έργα οδοποιίας. Οι υφιστάμενες δομές της αγροτικής οδοποιίας της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας βρίσκονται γενικά σε κακή κατάσταση και αυτό δυσχεραίνει το έργο των αγροτών της περιοχής²². Συνεπώς, η συστηματική αποκατάσταση του οδικού δικτύου της περιοχής, θα συμβάλει σημαντικά στη διευκόλυνση των δραστηριοτήτων του αγροτικού τομέα. Η χρηματοδότηση αυτών των έργων θα μπορούσε να γίνει με πόρους του ΠΑΑ, με τους οποίους χρηματοδοτούνται επενδύσεις για την κατασκευή έργων αγροτικής οδοποιίας, που στοχεύουν στην εξασφάλιση της εύκολης και ασφαλούς προσπελασιμότητας στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, στις αγροτικές περιοχές, καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου. Ήδη βρίσκονται σε εξέλιξη έργα υποδομής και έργα βελτίωσης της αγροτικής οδοποιίας της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας.

Έργα υποδομών εγγείων βελτιώσεων. Η βελτίωση και ανανέωση των υποδομών άρδευσης στη Μεσσηνία είναι απαραίτητη, καθώς οι υφιστάμενες δομές είναι παλαιωμένες. Η νέα ΚΑΠ προβλέπει τη χρηματοδότηση έργων για βελτιώσεις στις υποδομές, που στοχεύουν στην αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης του νερού στη γεωργία. Απαιτείται βελτίωση των υφιστάμενων υποδομών άρδευσης για τον περιορισμό απωλειών, κατασκευή τεχνητών υγροτόπων για την επεξεργασία και επαναχρησιμοποίηση των λυμάτων και την

²² <https://www.agro24.gr/agrotika/efodia/diamartyrontai-gia-tin-agrotiki-odopoiia-stin-messinia-oi-agrotikoi-syllogoi>

αποτελεσματικότερη άρδευση, καθώς και χρηματοδότηση μελετών αξιολόγησης της υφιστάμενης κατάστασης, σκοπιμότητας παρεμβάσεων, κοστολόγησης κ.λπ. Τα έργα που υποστηρίζονται από την παρούσα προγραμματική περίοδο περιλαμβάνουν:

- Εκσυγχρονισμό υπαρχόντων δικτύων άρδευσης καθώς και των σχετικών υποστηρικτικών τους υποδομών, ανακαίνιση και αντικατάσταση ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού, χρήση ανακυκλωμένων υδάτων.
- Προμήθεια και εγκατάσταση συστημάτων τηλεμετρίας και γεωργίας ακριβείας.
- Έργα ταμίευσης νερού και συνοδά αρδευτικά δίκτυα.
- Έργα τεχνητού εμπλουτισμού υπόγειων υδάτων σε ανακαίνιση δικτύου από γεωτρήσεις.
- Έργα εξοικονόμησης ενέργειας στην άρδευση.
- Έργα που αφορούν καθαρή αύξηση αρδευόμενης έκτασης σύμφωνα με το άρθρο 74 του κανονισμού 2021/2115.

Προς αυτή την κατεύθυνση, βρίσκεται ήδη σε σχεδιασμό η επένδυση για την Κατασκευή Φράγματος Μιναγιώτικο και αρδευτικού δικτύου στον Δήμο Πύλου–Νέστορος της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, που χρηματοδοτείται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Ωστόσο, θα πρέπει να υλοποιηθούν παρόμοιες δράσεις, όπου είναι απαραίτητο, έτσι ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα της περιοχής. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι εντατικές γεωτρήσεις στη Μεσσηνία έχουν επηρεάσει την ποιότητα του νερού με αύξηση της αλατότητάς του. Στο πλαίσιο αυτό είναι αναγκαία η διενέργεια υδρογεωλογικής μελέτης για τη διερεύνηση του βιώσιμου υδροφόρου ορίζοντα και τη δημιουργία μικρών φραγμάτων αντί μεγάλων έργων και μικρών ταμιευτήρων για τη διαχείριση και επαναχρησιμοποίηση λυμάτων.

Επαναλειτουργία σιδηροδρομικής γραμμής Πάτρα-Πύργος-Καλαμάτα. Η ολοκλήρωση των εργασιών που θα καταστήσουν τη γραμμή Πάτρα – Πύργος – Καλαμάτα ξανά λειτουργική είναι έργο κομβικής σημασίας για την περιοχή, στο πλαίσιο της αναβάθμισης των σιδηροδρομικών συνδέσεων, και αποτελεί ένα από τα έργα που θα στοχεύει στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Η σύνδεση εκ νέου των νομών Αχαΐας, Ηλείας και Μεσσηνίας θα διευκολύνει σημαντικά όχι μόνο την επιβατική κίνηση, η οποία θα τονώσει σημαντικά τον τουριστικό κλάδο, αλλά και την εμπορική δραστηριότητα. Αγροτικά και λοιπά προϊόντα θα έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρονται με ασφάλεια και ταχύτητα. Επιπλέον, θα μειωθεί σημαντικά το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των χερσαίων μεταφορών της περιοχής.

Αναβάθμιση αεροδρομίου Καλαμάτας. Η αναβάθμιση του αεροδρομίου Καλαμάτας «Καπετάν Βασίλης Κωνσταντακόπουλος» θα συμβάλει σημαντικά στην τουριστική και ευρύτερη ανάπτυξη της Μεσσηνίας, καθώς στην παρούσα φάση οι δυνατότητές του είναι περιορισμένες (π.χ. δυνατότητες απευθείας πτήσεων από το εξωτερικό)²³. Το αεροδρόμιο Καλαμάτας βρίσκεται σε διαδικασία παραχώρησης και θα απαιτηθούν επενδύσεις για την αναβάθμισή του, οι οποίες εφόσον υλοποιηθούν θα ενισχύσουν σημαντικά την τοπική οικονομία, και εμμέσως τον αγροτικό τομέα της περιοχής.

Ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων και αναβάθμιση δικτύων κινητής τηλεφωνίας. Στο πλαίσιο της ψηφιακής μετάβασης, απαιτείται η αναβάθμιση της ταχύτητας των ευρυζωνικών

²³ <https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1515266/xenodochoi-messinias-i-tritokosmiki-katastasi-sto-aerodromio-kalamatas-sterei-simantiko-ogko-episkepton/>

δικτύων, η κάλυψη των ορεινών και αγροτικών περιοχών, καθώς και η ανάπτυξη δικτύων κινητής τηλεφωνίας τεχνολογίας 5G στο σύνολο της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας.

6.5 Πρόσβαση σε χρηματοδότηση

Θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να αξιοποιηθούν αποτελεσματικά στην περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας όλοι οι διαθέσιμοι πόροι για την αγροτική ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων που στοχεύουν στην αναμόρφωση του αγροδιατροφικού τομέα, όπως οι πόροι του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της ΚΑΠ, του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ, καθώς και το ΠΕΠ Πελοποννήσου. Περαιτέρω, απαιτείται διευκόλυνση της πρόσβασης σε πιστώσεις για τους παραγωγούς προκειμένου να μπορούν να επενδύσουν σε βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, εξοπλισμό και υποδομές, μέσω προγραμμάτων εγγυοδοσίας, επιδοτήσεων χαμηλού επιτοκίου και συνεργασιών με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Πιο αναλυτικά στοιχεία για τις χρηματοδοτικές ευκαιρίες έχουν παρουσιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο.

6.6 Εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού

Η βελτίωση της παραγωγικότητας, της ποιότητας και η περιβαλλοντική διαχείριση και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή του αγροτικού τομέα απαιτούν την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, τη μεταφορά τεχνογνωσίας και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της επιστημονικής έρευνας, απαιτούν δηλαδή την έμπρακτη και συνεχή υποστήριξη των παραγωγών με γνώσεις και τεχνικές που θα τους βοηθήσουν στην επίτευξη αυτών των στόχων. Περαιτέρω, η ύπαρξη οργανωμένων δομών υποστήριξης των εκπαιδευτικών και ενημερωτικών αναγκών των υφιστάμενων και νέων αγροτών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την προσέλκυση νέων και την ανανέωση του ανθρώπινου δυναμικού του αγροτικού τομέα.

Η ανάγκη αυτή έχει αναγνωριστεί και σε εθνικό επίπεδο, όπου υπάρχουν δομές, όπως ο ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, ο οποίος είναι ο κύριος φορέας αγροτικής εκπαίδευσης και κατάρτισης του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ) και το Ινστιτούτο Γεωπονικών Ερευνών (ΙΓΕ), που συμβάλλουν στην οργάνωση και υποστήριξη της επαγγελματικής/επιστημονικής εκπαίδευσης και κατάρτισης των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα. Θα ήταν επωφελής η ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας της Μεσσηνίας με τις εθνικές εκπαιδευτικές δομές και με ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα ή και ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς φορείς με αντικείμενο τον πρωτογενή τομέα.

Στη Μεσσηνία, εκτός από την ενεργή συμμετοχή και αξιοποίηση των εθνικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, είναι αναγκαία η καθιέρωση/συνέχιση της λειτουργίας συμβουλευτικών και επιμορφωτικών δομών, όπως στο πλαίσιο του Κέντρου Αγροδιατροφικής Επιχειρηματικότητας Μεσσηνίας, με αντικείμενο τη συστηματική παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και τεχνικής υποστήριξης και κατάρτισης για υφιστάμενες και νέες καλλιέργειες μεσσηνιακού ενδιαφέροντος, σε υφιστάμενους και υποψήφιους νέους παραγωγούς, αλλά και στελέχη επιχειρήσεων και οργανώσεων παραγωγών. Στις καλυπτόμενες θεματικές ενότητες θα πρέπει να συμπεριληφθούν και προγράμματα ενημέρωσης για τις εξελίξεις στις αγορές και το θεσμικό πλαίσιο σε συνάρτηση με τις αναγκαίες προσαρμογές στον πρωτογενή τομέα στο πλαίσιο της ΚΑΠ και την εφαρμογή σε μεγάλη κλίμακα πιο βιώσιμων γεωργικών πρακτικών.

Η υλοποίηση αυτή της δέσμης δράσεων θα γίνεται μέσω βραχυχρόνιων εκπαιδευτικών σεμιναρίων, τα οποία θα πραγματοποιούνται σε τακτική βάση, ή/και θερινών σχολείων, με θέματα τα οποία θα διαμορφώνονται σε συνεννόηση με τους αγροτικούς παραγωγικούς φορείς, ώστε να εξασφαλιστεί το ενδιαφέρον της πλειονότητας των παραγωγών. Οι εισηγητές των σεμιναρίων οφείλουν να είναι εξειδικευμένοι στα θέματα της παρουσίασης, ενώ το υλικό των εισηγήσεων θα μπορούσε να διατίθεται δωρεάν στο διαδίκτυο, προς ενημέρωση και όσων δεν δύνανται να παρακολουθήσουν τα σεμινάρια.

Ός προς τις συμβουλευτικές υπηρεσίες και την τεχνική υποστήριξη, διαφαίνεται ότι ο ρόλος των οργανώσεων παραγωγών είναι κομβικός, καθώς καλούνται να επωμιστούν το κόστος αυτής της συστηματικής στήριξης για τα μέλη τους, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις ούτως ή άλλως προσφέρεται π.χ. στο πλαίσιο συστημάτων ολοκληρωμένης διαχείρισης. Αντίστοιχα, σε ένα περιβάλλον ανάπτυξης της συμβολιακής γεωργίας μπορούν να παρέχονται στους παραγωγούς παρόμοιες υπηρεσίες σε συνεργασία με τις μεταποιητικές επιχειρήσεις.

Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων θα πρέπει να εξασφαλιστεί από ιδιωτικούς πόρους (π.χ. από πρωτοβουλίες ομάδων παραγωγών, από φορείς συμβολιακής καλλιέργειας, από χορηγίες ή/και με μικρή ίδια συμμετοχή), εφόσον δεν είναι δυνατή η χρηματοδότηση από δημόσιους πόρους. Οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να συνεισφέρουν σε οργανωτικό επίπεδο, με την παραχώρηση εγκαταστάσεων για τη διεξαγωγή των σεμιναρίων, καθώς και στη διάχυση του εκπαιδευτικού υλικού.

Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της ενίσχυσης του αγροτικού τομέα και της σύνδεσής του με τη Μεταποίηση έχει η έγκαιρη πληροφόρηση για τις εξελίξεις στις αγορές και το θεσμικό πλαίσιο, ενώ θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ευαισθητοποίηση των παραγωγών στον άξονα της καινοτομικής αντίληψης, της υιοθέτησης και χρήσης νέων τεχνολογιών, της υπόδειξης «έξυπνων» επενδυτικών ευκαιριών και της διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων (αγροτουρισμός, πολυκαλλιέργειες, ενέργεια).

Ειδικότερα, δράσεις που θα μπορούσαν να εξεταστούν στο πλαίσιο ενδυνάμωσης του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της ενημέρωσης, εκπαίδευσης και κατάρτισης των απασχολούμενων στον τομέα αγροδιατροφής είναι οι παρακάτω:

- Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης, συμβουλευτικών υπηρεσιών και τεχνικής υποστήριξης για υφιστάμενες και νέες καλλιέργειες και τάσεις της αγοράς.
- Παροχή προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης για αγρότες σχετικά με σύγχρονες και βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της αποτελεσματικής χρήσης του νερού, της εναλλαγής καλλιεργειών, της διαχείρισης του εδάφους και της ολοκληρωμένης διαχείρισης παρασίτων και της πρόληψης ζημιών στις καλλιέργειες.
- Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης και εκπαίδευσης για βέλτιστες πρακτικές προσαρμογής των καλλιεργειών στην κλιματική αλλαγή.
- Ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας με εθνικές εκπαιδευτικές δομές για τον πρωτογενή τομέα (π.χ. ΙΓΕ / ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, ΑΕΙ, ιδιωτικοί φορείς και εκπαιδευτικά ιδρύματα).
- Δημιουργία δομών δια βίου μάθησης από περιφερειακές διευθύνσεις αγροτικής οικονομίας.
- Σύνταξη πληροφοριακού υλικού για νέες και εναλλακτικές καλλιέργειες με δυναμική αποδοτικότητα στη Μεσσηνία και καλές προοπτικές στις αγορές και διάχυσή του μέσω φυλλαδίων και διαδικτύου.

- Δράσεις πληροφόρησης για το θεσμικό πλαίσιο και τις νέες τεχνολογίες στον αγροτικό τομέα.
- Δημιουργία δικτύων για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής γνώσεων, των συλλογικών αγορών και των προσπαθειών μάρκετινγκ.
- Σεμινάρια Διοίκησης και Μάρκετινγκ σε στελέχη επιχειρήσεων, οργανώσεων παραγωγών και ιδιώτες.
- Δημιουργία ευκαιριών για τη συμμετοχή των νέων στη γεωργία, μέσω εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών και προγραμμάτων καθοδήγησης (mentoring).
- Ειδικός ιστότοπος για τη διάχυση εκπαιδευτικού υλικού με τεχνικές και επιστημονικές γνώσεις με αναφορά στον πρωτογενή τομέα.
- Εκπαιδευτικές επισκέψεις σε εκμεταλλεύσεις που εφαρμόζουν καλές πρακτικές.

Όλες οι παραπάνω δράσεις, σε συνδυασμό με αντίστοιχες στοχευμένες εθνικές προσπάθειες, αποσκοπούν και στο να διευκολύνουν στο μέτρο του δυνατού την προσπάθεια προσέλκυσης νέων παραγωγών, καθώς και την ανανέωση και αναβάθμιση γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού στον αγροτικό τομέα.

Ήδη το Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, διενεργεί πλήθος τακτικών σεμιναρίων, παροχής συμβουλών και ενημερωτικών ημερίδων για τους αγρότες. Στην ίδια γραμμή πλεύσης κινείται και η νέα ΚΑΠ, η οποία τονίζει την ανάγκη ένταξης των προσπαθειών για τη διεύρυνση των προσφερόμενων υπηρεσιών εκπαίδευσης/κατάρτισης, τον ριζικό εκσυγχρονισμό και αναβάθμιση του συστήματος παροχής εκπαίδευσης/κατάρτισης και συμβουλευτικών υπηρεσιών. Σύμφωνα με τη νέα ΚΑΠ, η κατάρτιση-εκπαίδευση, διάρκειας 25-350 ωρών, θα διαφοροποιείται ανάλογα με το αντικείμενο και την ομάδα στόχο. Στα προγράμματα κατάρτισης, θα δοθεί έμφαση σε ζητήματα που προκύπτουν από τις ανάγκες/προκλήσεις όπως η ανταγωνιστικότητα, η κλιματική αλλαγή, η προστασία των φυσικών πόρων (νερό, έδαφος), οι ψηφιακές δεξιότητες, η βιοοικονομία/κυκλική οικονομία, η φυτοπροστασία, η καλή διαβίωση των παραγωγικών ζώων, η ασφάλεια και υγιεινή στην εργασία, η εργατική νομοθεσία και γενικότερα τα θέματα που σχετίζονται με την εκπλήρωση της κοινωνικής αιρεσιμότητας.

Σύμφωνα με τη νέα ΚΑΠ, οι δράσεις και επενδύσεις για την αύξηση του αριθμού των γεωργών νεαρής ηλικίας θα ανανεώσουν δημογραφικά τον πληθυσμό απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, με στόχο τη βελτίωση της αναλογίας των γεωργών με ηλικία μικρότερη των 35 ετών σε σχέση με τους γεωργούς ηλικίας άνω των 55 ετών. Επιπλέον, θα βοηθήσουν στην πληθυσμιακή αναζωογόνηση των αγροτικών περιοχών και ιδιαίτερα εκείνων που παρουσιάζουν τα εντονότερα προβλήματα (ορεινές, αραιοκατοικημένες περιοχές). Σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα, το πόσο χρηματοδότησης θα αυξηθεί στα 40.000 ευρώ από 20.000 ευρώ την περίοδο 2014-2020. Η ενίσχυση αυτή θα βοηθήσει και τον αγροτικό τομέα στην περιφερειακή ενότητα της Μεσσηνίας, ο οποίος αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα γερασμένου ανθρώπινου δυναμικού, σε συνδυασμό με το έντονο δημογραφικό πρόβλημα στην περιοχή.

6.7 Προώθηση βιώσιμων πρακτικών

Η βιωσιμότητα ή αειφορία του αγροτικού τομέα συνδέεται με τη διαχείριση των φυσικών πόρων και αποτελεί κεντρικό στόχο της ΚΑΠ, ο οποίος υποστηρίζεται από συγκεκριμένα μέτρα πολιτικής. Η ευθυγράμμιση με τις επιταγές της αγροτικής πολιτικής μπορεί να

προσδώσει πρόσθετο οικονομικό όφελος στους παραγωγούς μέσω των ενισχύσεων, ωστόσο μπορεί να αποτελέσει και ένα συγκριτικό πλεονέκτημα διαφοροποίησης της παραγωγής. Ενδεικτικά, ορισμένες δράσεις στην κατεύθυνση ενίσχυσης της βιώσιμης διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος εκ μέρους του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία περιλαμβάνουν:

- Διεύρυνση της εφαρμογής περιβαλλοντικά φιλικών μεθόδων καλλιέργειας, οι οποίες επιτυγχάνονται μεταξύ άλλων με την ορθολογική χρήση εισροών και τη γεωργία ακριβείας, την εφαρμογή του συστήματος ολοκληρωμένης διαχείρισης και την αύξηση του μεριδίου των βιολογικών προϊόντων στο σύνολο της παραγωγής.
- Προώθηση πρακτικών βιολογικής γεωργίας για τη μείωση των χημικών εισροών και τη διατήρηση της υγείας του εδάφους. Έμφαση στη χρήση κομπόστ, φυσικών λιπασμάτων και βιοπαρασιτοκτόνων.
- Ορθολογική χρήση υδάτινων πόρων, μέσω της εξοικονόμησης, της αντιμετώπισης της υφαλμύρωσης, του εκσυγχρονισμού των αρδευτικών δικτύων και της εφαρμογής σύγχρονων τεχνικών άρδευσης. Ενθάρρυνση της εγκατάστασης συστημάτων συλλογής όμβριων υδάτων για τη δέσμευση και αποθήκευση όμβριων υδάτων για γεωργική χρήση, μειώνοντας την εξάρτηση από τους σπάνιους υδάτινους πόρους.
- Αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, ειδικά σε σχέση με την αξιοποίηση της βιομάζας από την ελαιοκαλλιέργεια (π.χ. παραγωγή πέλλετ, κομπόστ, βιοαερίου).
- Εφαρμογή συστημάτων κυκλικής οικονομίας για την ανακύκλωση γεωργικών απορριμμάτων, όπως υπολείμματα καλλιεργειών, σε σάπια φύλλα ή βιοκαύσιμα, μειώνοντας τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις.
- Ευαισθητοποίηση σχετικά με τη διαχείριση πλαστικών απορριμμάτων και ενθάρρυνση της χρήσης φιλικών προς το περιβάλλον εναλλακτικών λύσεων στις γεωργικές πρακτικές. Ανάπτυξη συστημάτων ανακύκλωσης υλικών θερμοκηπιακών καλλιεργειών (διαχείριση πλαστικών καλλιέργειας).
- Εφαρμογή προγραμμάτων φυτοπροστασίας, συγκέντρωσης και διαχείρισης βιομάζας και αποβλήτων, διαχείρισης βοσκοτόπων κ.ά.
- Ενθάρρυνση/υποστήριξη των παραγωγών ώστε να διεξάγουν τακτικές δοκιμές εδάφους για την αξιολόγηση της υγείας του εδάφους και των επιπέδων θρεπτικών στοιχείων, επιτρέποντας στοχευμένες εφαρμογές λιπασμάτων.
- Προώθηση πρακτικών κομποστοποίησης για την ανακύκλωση οργανικών αποβλήτων σε λίπασμα πλούσιο σε θρεπτικά συστατικά, βελτιώνοντας τη δομή και τη γονιμότητα του εδάφους.
- Υιοθέτηση δράσεων για πρακτικές δέσμευσης και αποθήκευσης άνθρακα στο έδαφος και στη βιομάζα. Το 35% της γεωργικής γης στην ΕΕ, θα πρέπει να επωφεληθεί από δράσεις για τη δέσμευση του άνθρακα και τη μείωση εκπομπών οξειδίων του Αζώτου.

Γενικότερα, η διατήρηση και ενίσχυση της βιοποικιλότητας, όπου η εντατική καλλιέργεια της ελιάς έχει οδηγήσει σε σχετική επιδείνωση αυτής της λειτουργίας, είναι σημαντική και μπορεί να υποστηριχθεί με την προώθηση γεωργικών, οικονομικών και κοινωνικά βιώσιμων πρακτικών. Για παράδειγμα, η ενσωμάτωση της βιοποικιλότητας στην καλλιέργεια της ελιάς πραγματοποιείται με ελαιώνες επίδειξης, κατασκευές ξενοδοχείων εντόμων, κουτιών νυχτερίδων και κουκουβάγιας, λίμνες για αμφίβια, γούρνες νερού κ.ά. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας συμβάλει και στον περιορισμό της εγκατάλειψης του παραδοσιακού ελαιώνα, ενισχύοντας τη χρηστική και ευρύτερη αξία των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων.

6.8 Ανταγωνιστικότητα και βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά και της θέσης στις αλυσίδες αξίας

Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της πρόσβασης στις αγορές και τις σχετικές αλυσίδες αξίας/εφοδιασμού αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για το μέλλον του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία. Οι πιέσεις από τις διεθνείς αγορές είναι μεγάλες, ιδιαίτερα στον τομέα της ελαιοκομίας, και η ανάγκη βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας καθίσταται επιτακτική τόσο για τα προϊόντα που κατευθύνονται σε αγορές του εξωτερικού, όσο και για τα προϊόντα που απορροφώνται στην εσωτερική αγορά. Η έννοια της ανταγωνιστικότητας περιλαμβάνει, εκτός από τους παράγοντες κόστους σε όλη την αλυσίδα εφοδιασμού, και την ποιότητα η οποία αφενός πρέπει να πιστοποιείται με αντικειμενικά κριτήρια, αφετέρου για να έχει οικονομική σημασία και να δίνονται τα απαιτούμενα κίνητρα στους παραγωγούς για την επίτευξή της, θα πρέπει να αποζημιώνεται επαρκώς. Περαιτέρω, η αύξηση της κλίμακας παραγωγής και η καθετοποίηση προς τα εμπρός μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό παράγοντα περιορισμού του κόστους παραγωγής και διάθεσης και ελέγχου της ποιότητας σε όλα τα στάδια. Για τον σκοπό αυτό ορισμένες δράσεις που θα μπορούσαν να εξεταστούν αφορούν στα εξής:

Ενίσχυση των συλλογικών μορφών οργάνωσης της παραγωγής, όπως οι συνεταιρισμοί και οι ομάδες παραγωγών, και λειτουργία τους σε νέα οργανωτικά πρότυπα, τα οποία θα επικεντρώνονται στην επιχειρηματική λειτουργία και θα μεριμνούν για τη μεγιστοποίηση του οφέλους των μελών τους. Η ενίσχυση έχει το διττό περιεχόμενο τόσο της διεύρυνσης της συμμετοχής των παραγωγών, όσο και της εξασφάλισης των αναγκαίων κατά περίπτωση χρηματοδοτικών και άλλων πόρων.

Οι στόχοι θα πρέπει να είναι η ευρύτερη και ενεργή συμμετοχή των παραγωγών στο συνεταιρισμό ή στην ομάδα παραγωγών, η δέσμευσή τους για σταθερή παράδοση του προϊόντος τους για διαχείριση από την οργάνωση παραγωγών, η τήρηση των εκ των προτέρων υιοθετούμενων κανόνων και πρακτικών στις καλλιέργειες, η αύξηση της κλίμακας παραγωγής (μέσω και της συγχώνευσης ομοειδών οργανώσεων παραγωγών) με σκοπό τον περιορισμό του κόστους και η διάθεση σταθερών ποσοτήτων προϊόντων υπό δεδομένη και εξασφαλισμένη ποιότητα.

Η ενίσχυση της συμμετοχής μπορεί να προέλθει και από την καταγραφή και παρουσίαση καλών συνεταιριστικών πρακτικών προκειμένου να δημιουργηθεί θετικό κλίμα για συλλογική δράση. Επίσης χρήσιμη είναι και η ανάδειξη των πλεονεκτημάτων από τη συμμετοχή σε συλλογικές μορφές οργάνωσης της παραγωγής και η διάχυσή τους στην τοπική κοινωνία μέσω π.χ. της πραγματοποίησης ειδικής ημερίδας. Υπάρχουν παραδείγματα επιτυχημένων πρωτοβουλιών οργάνωσης παραγωγών τόσο στη Μεσσηνία, όσο και σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, τα οποία θα μπορούσαν να αναδειχθούν ως καλές πρακτικές, ώστε να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και τη δέσμευση υφιστάμενων και νέων παραγωγών. Μερικά παραδείγματα εγχώριων συνεταιριστικών οργανώσεων παρουσιάζονται στη συνέχεια.

ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΘΗΡΑΪΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ SANTOWINES

Ιδρύθηκε το 1911 ως «Ταμείο Αμύνης Οиноπαραγωγής Θήρας» και το 1947 μετατράπηκε σε «Ένωση Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων - Santo Wines», έναν 'αναγκαστικό' συνεταιρισμό, που ιδρύθηκε με τον νόμο 359/1947. Στην Ένωση εντάσσονται 14 πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί και αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους Συνεταιρισμούς της Ελλάδας και της Ευρώπης με 1.200 μέλη. Παράγει

προϊόντα οίνου και παραδοσιακά τοπικά προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης («ΠΟΠ») Σαντορίνης υψηλής ποιότητας, όπως οίνος ΠΟΠ Σαντορίνης, Τοματάκι Σαντορίνης ΠΟΠ, Φάβα Σαντορίνης ΠΟΠ, κάπαρη, καπαρόφυλλα, καθώς και παραδοσιακά γλυκά όπως σταφύλι και τοματάκι. Οι εγκαταστάσεις της Ένωσης αποτελούνται από ένα σύγχρονο οινοποιείο χωρητικότητας 4.000 τόνων, το εργοστάσιο επεξεργασίας τομάτας «ΣΑΝΤΟ» και το Κέντρο Οινοτουρισμού SantoWines. Επιπλέον, διαθέτει τμήμα έρευνας και ανάπτυξης για τη βελτίωση των τεχνικών καλλιέργειας και οινοποίησης, διατηρεί φυτώριο γηγενών ποικιλιών και αμπελώνα Πρότυπης Βιολογικής καλλιέργειας από όπου παράγονται μονοποικιλιακοί βιολογικοί οίνοι. Κατά τη διαδικασία παραγωγής εφαρμόζει τα Συστήματα Διαχείρισης Υγιεινής, Ασφάλειας και Ποιότητας HACCP και ISO 9001-2000. **Πηγή:** διαΝεοσις, www.santowines.gr

ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Κηπευτικών δήμου Ιεράπετρας «Ανατολή» ιδρύθηκε το 2000 από μία ομάδα αγροτών-παραγωγών κηπευτικών της περιοχής. Τα μέλη του συνεταιρισμού καλλιεργούν περισσότερα από 1.200 στρέμματα θερμοκηπιακών καλλιεργειών, με παραγωγή 19.000 τόνους (κυρίως ντομάτα, πιπεριά, αγγούρι, και μελιτζάνα). Σήμερα ο αριθμός των μελών του συνεταιρισμού ξεπερνά τους 200 παραγωγούς, που λειτουργούν σε κλίμα πολύ καλής συνεργασίας. Μέσω της ισότιμης συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας στοχεύει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη και προαγωγή τους, μέσω μιας συνιδιοκτήτης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης. Για να πραγματοποιηθεί ο στόχος αυτός, ο συνεταιρισμός έχει αναπτύξει ένα σύνολο δραστηριοτήτων, οι οποίες καλύπτουν όλα τα στάδια από την παραγωγή των προϊόντων, τη μεταποίηση έως και την παράδοση στον τελικό καταναλωτή. Παράλληλα, δίνεται η ευκαιρία στα μέλη να έχουν πρόσβαση σε υψηλή τεχνολογία και σε όλα τα απαραίτητα γεωργικά εφόδια όπως λιπάσματα, αρδευτικά συστήματα, ωφέλιμα έντομα κ.λπ.. Ο συνεταιρισμός είναι πιστοποιημένος βάσει των προτύπων GLOBAL GAP, AGRO 2.1 & 2.2, ISO 22000, ISO 9001, IFS, BRC και CRETACERT. Παράλληλα, εφαρμόζει και πιστοποιεί προγράμματα ολοκληρωμένης διαχείρισης και συστημάτων ποιότητας, ενώ παρέχει υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας από εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό. **Πηγή:** διαΝεοσις, www.asanatoli.gr

ΕΝΩΣΗ ΜΑΣΤΙΧΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΧΙΟΥ

Η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου είναι ένας συνεταιρισμός που εκπροσωπεί **20 Πρωτοβάθμιους Συνεταιρισμούς των Μαστιχοχωρίων** (24 χωριά), όπου είναι μέλη τουλάχιστον 4.500 παραγωγί μαστίχας. Αποτελεί έναν από τους συνεταιρισμούς με επιτυχημένη οικονομική πορεία και επέκταση της εξαγωγικής δραστηριότητας, καθώς άνω του 70% της ετήσιας παραγωγής προωθείται σε αγορές του εξωτερικού. Οι δραστηριότητες της Ένωσης δεν περιορίζονται μόνο στην αξιοποίηση της μαστίχας. Από το 1985 η Ένωση διαθέτει σύγχρονο εργοστάσιο παραγωγής της τσίχλας ΕΛΜΑ. Έτος σταθμός στην ιστορία της μαστίχας υπήρξε το 1997 όταν αναγνωρίστηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση η μαστίχα Χίου, το μαστιχέλαιο Χίου και η τσίχλα Χίου ΕΛΜΑ ως προϊόντα προστατευόμενης ονομασίας προέλευσης (Π.Ο.Π) σύμφωνα με τον κανονισμό 2081/92 της ΕΟΚ. Επόμενο σημαντικό γεγονός στην ιστορία της Ένωσης ήταν η ίδρυση θυγατρικής της εταιρείας Mediterra S.A. με βασικό σκοπό την ανάπτυξη δικτύου λιανικής πώλησης μαστίχας και προϊόντων μαστίχας με την επωνυμία mastihashop. Το έτος 2006 κατασκευάστηκε από την Mediterra A.E στη Χίο σύγχρονο εργοστάσιο παρασκευής ζαχαρωδών προϊόντων με βάση τη μαστίχα. Το 2008 η μαστίχα εντάχθηκε στα προϊόντα εκείνα που είναι οικονομικώς ενισχυόμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξέλιξη ιδιαίτερα σημαντική για τους μαστιχοπαραγωγούς. Την ίδια χρονιά ξεκίνησε η κατασκευή σύγχρονου εργοστασίου επεξεργασίας μαστίχας το οποίο λειτουργεί από το 2010. Το 2009 ιδρύεται «Μουσείο Μαστίχας» στο πλαίσιο του του ΕΣΠΑ 2007-2013 με υπογραφή μνημονίου μεταξύ της Ένωσης και του Πολιτιστικού Ιδρύματος της Τράπεζας Πειραιώς. Από τον Νοέμβριο του 2015, η καλλιέργεια της Μαστίχας έχει εγγραφεί ως πολιτισμικό αγαθό, στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Τον ίδιο χρόνο, η Μαστίχα Χίου έλαβε τη μονογραφία από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων για στομαχικές διαταραχές και φλεγμονές του δέρματος Το 2023, ιδρύθηκε το Κέντρο Έρευνας Μαστίχας και εγκαινιάστηκε από την Mediterra S.A, με βασικούς μετόχους την Ένωση (36%), την Mediterra (36%) και την Iasis Pharma (20%). Η Mediterra επένδυσε €3 εκατ., με στόχο να αποτελέσει τον κόμβο για τη «γέννηση» νέων προϊόντων με επίκεντρο τη μαστίχα, συνδέοντας την πρωτογενή παραγωγή με τη δημιουργία φαρμακευτικών συσκευασμάτων για την υγεία και την ομορφιά. **Πηγή:** Τύπος, www.gummastic.gr

Εντός του πλαισίου μιας οργάνωσης παραγωγών είναι σκόπιμο να εξετάζονται και οι δυνατότητες αναδιανομής γης ή από κοινού εκμετάλλευσης, όταν κάτι τέτοιο μπορεί να μειώσει το κόστος. Τέλος, χρήσιμες είναι όλες εκείνες οι δράσεις στήριξης, με αποδέκτες τις οργανώσεις παραγωγών, που επικεντρώνονται στον εκσυγχρονισμό και επέκταση των εγκαταστάσεών τους, καθώς και στη βελτίωση της πρόσβασής τους στις αγορές.

Στην ενίσχυση της πρόσβασης στις αγορές μπορεί να συμβάλλει η διάχυση βέλτιστων πρακτικών και καινοτομιών που μειώνουν το κόστος, αυξάνουν την απόδοση ή/και βελτιώνουν την ποιότητα των καλλιεργειών, σε συνεργασία με ειδικούς, καθώς και η μείωση του χάσματος στην εφαρμογή αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας. Οι στόχοι αυτοί μπορεί να επιτευχθούν είτε μέσα από τις συλλογικές οργανώσεις παραγωγής, είτε σε επίπεδο ιδιωτικών επιχειρήσεων και συνεργαζόμενων παραγωγών, είτε με ειδικές πρωτοβουλίες από φορείς της περιοχής σε σύνδεση με δράσεις που επικεντρώνονται στους ανθρώπινους πόρους και την πρακτική εκπαίδευση.

Η καταγραφή των βέλτιστων πρακτικών και η δημιουργία εκπαιδευτικού / ενημερωτικού υλικού, η βελτίωση της αποδοτικότητας του συστήματος παροχής γεωργικών συμβουλών από δημόσιους φορείς, η ενθάρρυνση υιοθέτησης νέων τεχνολογιών, αποτελούν σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση.

Χρήσιμη κρίνεται η θεσμοθέτηση συνεργασίας με επιστημονικούς φορείς, η διεξαγωγή τακτικών σεμιναρίων σε πρακτικά θέματα καλλιεργειών μεσσηνιακού ενδιαφέροντος από ειδικούς και η συγκέντρωση και διάχυση του υλικού μέσω διαδικτύου και ειδικών αφιερωμάτων στον τύπο και σε άλλα μέσα ενημέρωσης της περιοχής. Άλλες δράσεις που θα μπορούσαν να εξεταστούν είναι η δημιουργία εξειδικευμένου ηλεκτρονικού κόμβου με συμμετοχή των δικτύων παραγωγών και ερευνητικών κέντρων για τη μεταφορά γνώσεων και πληροφοριών και η οργάνωση δικτύου καλλιεργειών για τη σύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, την επίδειξη καλών πρακτικών και τη μεταφορά τεχνολογίας.

Η εκτός του κόστους διάσταση της ανταγωνιστικότητας απαιτεί επικέντρωση στην ποιότητα του προϊόντος σε όλα τα στάδια παραγωγής, επεξεργασίας, τυποποίησης και εμπορίας. Στο πλαίσιο αυτό οι κατάλληλες και αναγνωρισμένες πιστοποιήσεις της παραγωγικής διαδικασίας (π.χ. σήματα ποιότητας, πιστοποίηση υγιεινής και ασφάλειας στην παραγωγή, επεξεργασία και τυποποίηση) θα πρέπει να αποτελέσουν κοινή πρακτική όλων των συμμετεχόντων στον ευρύτερο τομέα της πρωτογενούς παραγωγής και της επεξεργασίας τροφίμων στη Μεσσηνία. Για τον σκοπό αυτό χρήσιμη θα ήταν η δημιουργία εγχειριδίων καλής πρακτικής για τη θέσπιση κανόνων διασφάλισης ποιότητας και η χρηματοδότηση των διαδικασιών πιστοποίησης με δημόσιους πόρους.

Η ενίσχυση διασυνδέσεων του μεσσηνιακού αγροτικού τομέα με κλάδους στα επόμενα στάδια της αλυσίδας εφοδιασμού, μέσω της συμβολαιακής γεωργίας, της ολοκλήρωσης προς τα εμπρός και της σύνδεσης με την εστίαση και τον τουρισμό, αποτελεί προϋπόθεση για τη διατήρηση και επέκταση της ζήτησης των αγροτικών προϊόντων της Μεσσηνίας και την αύξηση της προστιθέμενης αξίας παραγωγής, μέρος της οποίας θα επιστρέφει στον παραγωγό. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον διευκολύνεται η εισαγωγή καινοτομιών σε οργανωσιακό και τεχνικό επίπεδο και μπορεί να αξιοποιηθούν οι συνέργειες μεταξύ δραστηριοτήτων, ώστε να βελτιωθεί η συνολική ανταγωνιστικότητα.

Τέλος, απαραίτητη είναι η εφαρμογή πολιτικών στήριξης του αγροτικού τομέα, οι οποίες θα αντιμετωπίζουν ζητήματα κατοχής γης, θα διασφαλίζουν δίκαιες τιμές και θα προστατεύουν τους αγρότες από τις διακυμάνσεις της αγοράς, καθώς και η ανάπτυξη της ασφαλιστικής προστασίας για τον μετριασμό των κινδύνων που σχετίζονται με φυσικές καταστροφές, ασθένειες και αποτυχίες καλλιεργειών.

Συμπληρωματικά σε όσα αναφέρθηκαν για τον τομέα αγροδιατροφής, πιθανές δράσεις με αναφορά στον ελαιοκομικό τομέα στη Μεσσηνία είναι οι παρακάτω:

- Δέσμευση στην εφαρμογή ορθών γεωργικών πρακτικών και διεύρυνση της παραγωγής προϊόντων ολοκληρωμένης διαχείρισης και βιολογικής γεωργίας σε συνδυασμό με αξιοποίηση σημάτων ΠΟΠ/ΠΓΕ και πιστοποίηση με αναγνωρισμένα στην Ελλάδα και διεθνώς σήματα.
- Ενσωμάτωση συστημάτων ιχνηλασιμότητας στις επιτραπέζιες ελιές και στο ελαιόλαδο σε όλα τα στάδια παραγωγής – έκθλιψης – τυποποίησης – εμπορίας.
- Διαχείριση των διάσπαρτων ή παραμελημένων από κατοίκους αστικών κέντρων ελαιώνων από οργανώσεις παραγωγών ή ιδιωτικές επιχειρήσεις βάσει πολυετών συμβάσεων.
- Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης ελαιοτριβείων ή κοινής έκθλιψης για επίτευξη οικονομιών κλίμακας.
- Πιστοποιήσεις και συστήματα διασφάλισης ποιότητας, ασφάλειας, υγιεινής και περιβαλλοντικής διαχείρισης και αντιμετώπιση ζητήματος αποβλήτων.
- Δίκτυο επισκέψιμων ελαιοτριβείων και άλλων αγροτικών μονάδων.
- Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης τυποποιητηρίων για επίτευξη οικονομιών κλίμακας και καλύτερης εμπορικής αξιοποίησης των προϊόντων.
- Έμφαση στην πιστοποίηση, διασφάλιση ποιότητας και δικτυώσεις με άλλους τομείς.
- Διαχωρισμός ελαιολάδου με βάση τα χαρακτηριστικά (χημικές αναλύσεις, πάνελ τεστ).
- Ποιοτική διαφοροποίηση σε περισσότερες διαστάσεις (συνδυασμός γεύσεων, συσκευασία, οργανικά – λειτουργικά τρόφιμα, κλιματικά ουδέτερο ελαιόλαδο).
- Ανάπτυξη τομέα επεξεργασίας βρώσιμων ελιών και παραγωγή νέων τύπων προϊόντων.
- Διεύρυνση μεριδίου τυποποιημένου ελαιολάδου εντός της περιφερειακής ενότητας (π.χ. μέσω στήριξης από τοπική αυτοδιοίκηση – εκπτώσεις από δημοτικά τέλη για επιχειρήσεις εστίασης – καταλυμάτων που χρησιμοποιούν τυποποιημένο ελαιόλαδο της περιοχής).

6.9 Υιοθέτηση νέων τεχνολογιών

Η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στη γεωργία προσφέρει πολυάριθμα οφέλη που μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην αγροτική ανάπτυξη. Ορισμένοι βασικοί τρόποι με τους οποίους η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών μπορεί να ωφελήσει τον αγροτικό τομέα είναι οι ακόλουθοι.

Αυξημένη παραγωγικότητα. Οι νέες τεχνολογίες όπως η γεωργία ακριβείας, τα drones και οι δορυφορικές εικόνες επιτρέπουν στους αγρότες να παρακολουθούν τις καλλιέργειες πιο αποτελεσματικά, να βελτιστοποιούν τις εισροές όπως το νερό και τα λιπάσματα και να βελτιώνουν τη συνολική διαχείριση των εκμεταλλεύσεων. Αυτό οδηγεί σε αυξημένες αποδόσεις και παραγωγικότητα.

Αποτελεσματικότητα πόρων. Τεχνολογίες όπως η στάγδην άρδευση, οι αισθητήρες υγρασίας του εδάφους και τα συστήματα πρόβλεψης καιρού, βοηθούν τους αγρότες να χρησιμοποιούν το νερό, τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα πιο αποτελεσματικά, μειώνοντας τα απόβλητα και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ενόσω μεγιστοποιούν τη χρήση των πόρων.

Βελτιωμένη ποιότητα καλλιεργειών. Οι προηγμένες τεχνολογίες δίνουν τη δυνατότητα στους αγρότες να παρακολουθούν την υγεία των καλλιεργειών, να εντοπίζουν έγκαιρα ασθένειες και παράσιτα και να λαμβάνουν έγκαιρα μέτρα για την αποφυγή απωλειών στην απόδοση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα προϊόντα υψηλότερης ποιότητας που πληρούν τα πρότυπα της αγοράς και έχουν καλύτερες τιμές.

Μείωση κόστους. Η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών μπορεί να οδηγήσει σε εξοικονόμηση κόστους μέσω καλύτερης διαχείρισης πόρων, μειωμένων απαιτήσεων εργασίας και χαμηλότερου κόστους εισροών. Για παράδειγμα, τα αυτοματοποιημένα μηχανήματα και η ρομποτική μπορούν να απλοποιήσουν εργασίες έντασης εργασίας, μειώνοντας την ανάγκη για χειρωνακτική εργασία.

Μετριασμός κινδύνου. Τεχνολογίες όπως η δορυφορική παρακολούθηση των καλλιεργειών και οι προγνωστικές αναλύσεις βοηθούν τους αγρότες να μετριάσουν τους κινδύνους που σχετίζονται με τη μεταβλητότητα του καιρού, τα παράσιτα, τις ασθένειες και τις διακυμάνσεις της αγοράς. Αυτό ενισχύει την ανθεκτικότητα και τη σταθερότητα στη γεωργική παραγωγή.

Πρόσβαση σε πληροφορίες και αγορές. Οι ψηφιακές πλατφόρμες, οι εφαρμογές για κινητά και οι διαδικτυακές αγορές παρέχουν στους αγρότες πρόσβαση σε πληροφορίες αγοράς, γεωργικές βέλτιστες πρακτικές, μετεωρολογικές προβλέψεις κ.ά.. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στους αγρότες να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις και να έχουν πρόσβαση σε ευρύτερες αγορές.

Αειφορία και Διατήρηση του Περιβάλλοντος. Οι νέες τεχνολογίες υποστηρίζουν βιώσιμες γεωργικές πρακτικές που βελτιώνουν την υγεία του εδάφους, τη βιοποικιλότητα και τις υπηρεσίες του οικοσυστήματος, ενώ μειώνουν την υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

Πρόοδος Καινοτομίας και Έρευνας. Η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών ωθεί την καινοτομία στη γεωργία ενθαρρύνοντας τις προσπάθειες έρευνας και ανάπτυξης για τη δημιουργία πιο αποτελεσματικών και βιώσιμων λύσεων. Αυτό καλλιεργεί μια κουλτούρα συνεχούς βελτίωσης και προσαρμογής στις εξελισσόμενες προκλήσεις.

Συνολικά, η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στη γεωργία συμβάλλει στην ενίσχυση της παραγωγικότητας, της βιωσιμότητας και της ανθεκτικότητας απέναντι σε παγκόσμιες προκλήσεις, όπως η κλιματική αλλαγή, η αύξηση του πληθυσμού και οι ανησυχίες για την επισιτιστική ασφάλεια. Ωστόσο, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι η υιοθέτηση τους γίνεται με προσαρμογή στις ειδικές ανάγκες των αγροτών και των τοπικών γεωργικών συστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ενθαρρυνθεί/υποστηριχθεί οικονομικά:

- Η χρήση σύγχρονων τεχνολογιών, όπως η εισαγωγή τεχνολογιών ευφυούς γεωργίας, συσκευών Internet of Things και αναλύσεις δεδομένων για τη βελτιστοποίηση των γεωργικών λειτουργιών και πρακτικών, την ελαχιστοποίηση της χρήσης πόρων και τη μεγιστοποίηση των αποδόσεων και την παρακολούθηση της υγείας των καλλιεργειών.

- Τα έξυπνα συστήματα άρδευσης που χρησιμοποιούν αισθητήρες και δεδομένα σχετικά με τις καιρικές συνθήκες για την αποτελεσματική άρδευση των καλλιεργειών, μειώνοντας τη σπατάλη νερού.
- Η ευρεία χρήση στοιχείων την ανάλυση των γεωργικών δεδομένων, την πρόβλεψη ασθενειών των καλλιεργειών, τη βελτιστοποίηση των χρονοδιαγραμμάτων φύτευσης και τη βελτίωση της συνολικής διαχείρισης των καλλιεργειών.
- Η επένδυση στη γεωργική έρευνα και καινοτομία για την εισαγωγή νέων ποικιλιών καλλιεργειών που ταιριάζουν καλύτερα στις τοπικές συνθήκες και πιο ανθεκτικές σε παράσιτα και ασθένειες.
- Οι συνεργασίες μεταξύ ερευνητικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων αγροτών και ιδιωτικού τομέα για την ενθάρρυνση της καινοτομίας.

Η ευρεία υιοθέτηση νέων τεχνολογιών απαιτεί, όπως έχει σημειωθεί, α) την παροχή εκπαίδευσης στους αγρότες σχετικά με τη χρήση γεωργικών εφαρμογών και διαδικτυακών εφαρμογών για πρόσβαση στην αγορά, πρόβλεψη του καιρού και διαχείριση παρασίτων/ασθενειών και β) την παροχή επιδοτήσεων ή άλλων κινήτρων στους αγρότες να επενδύσουν σε τεχνολογίες που μπορεί να βελτιώσει την παραγωγικότητα και την αποδοτικότητα.

Σημαντική θα είναι και η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου που κατέχει επιστημονική κατάρτιση. Η χώρα διαθέτει εργατικό δυναμικό με υψηλό επίπεδο επιστημονικής εξειδίκευσης, ωστόσο η διασύνδεση του με τον πρωτογενή τομέα είναι ιδιαίτερα χαμηλή. Η συνεργασία αυτή θα προσελκύσει και το ενδιαφέρον νεοφυών επιχειρήσεων που θα επιθυμήσουν αν εμπλακούν ενεργά από την καλλιέργεια μέχρι τη συγκομιδή, τη διακίνηση και το marketing. Το άνοιγμα αυτό της αγροδιατροφής στον επιστημονικό κλάδο και τον χώρο των νεοφυών επιχειρήσεων θα φέρει σε επαφή τους παραγωγούς με εργατικό δυναμικό υψηλής εκπαίδευσης, οι οποίοι θα είναι νεότερης ηλικίας και περισσότερο ενημερωμένοι σχετικά με τις τάσεις και τις ανάγκες της παγκόσμιας αγοράς. Με τον τρόπο αυτό, θα ενισχυθεί σημαντικά το εργατικό δυναμικό του πρωτογενή τομέα με ανθρώπους νεαρής ηλικίας, οι οποίοι θα ανανεώσουν τον κλάδο με νέες ιδέες και προσεγγίσεις για την αγροτική καλλιέργεια. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται και η νέα ΚΑΠ, η οποία υποστηρίζει πλήθος επενδύσεων για την ενίσχυση αυτής της διασύνδεσης.

6.10 Διασύνδεση με τη Μεταποίηση τροφίμων και ποτών

Ο αγροτικός τομέας δεν θα πρέπει να θεωρείται αποκομμένος από τον τομέα επεξεργασίας και μεταποίησης τροφίμων, εφόσον το ζητούμενο είναι η αποτελεσματική στήριξη και η προώθηση της ανάπτυξής του. Ενώ οι συνθήκες στις αγορές αγροτικών προϊόντων είναι έντονα ανταγωνιστικές, τα περιθώρια κέρδους χαμηλά και η αβεβαιότητα για το ύψος του εισοδήματος λόγω διακυμάνσεων στις τιμές, υψηλή, η επεξεργασία και μεταποίηση των τροφίμων παρέχει, υπό προϋποθέσεις, τη δυνατότητα επαύξησης της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων και πρόσβασης στις αγορές με καλύτερους όρους. Στις προϋποθέσεις περιλαμβάνονται η επίτευξη της βέλτιστης κλίμακας παραγωγής σε συνάρτηση με τα τμήματα της αγοράς στα οποία επιδιώκει να απευθυνθεί κάθε επιχείρηση, η σταθερότητα στις ποσότητες και στην ποιότητα των εισροών (πρώτων υλών) και των τελικών προϊόντων, η εξασφάλιση πόρων για στοχευμένες επενδύσεις, η επίτευξη ανταγωνιστικής σχέσης τιμής – ποιότητας, η καινοτομική δραστηριότητα σε όλα τα επίπεδα, η ενίσχυση της

διαπραγματευτικής δύναμης έναντι των πελατών και των προμηθευτών, η οικοδόμηση ενός αποτελεσματικού δικτύου διανομής των προϊόντων στην εγχώρια και στις διεθνείς αγορές και, τελικά, η προσέλκυση καταναλωτών, οι οποίοι θα αναγνωρίζουν την ποιοτική διαφοροποίηση των τοπικών προϊόντων και θα είναι διατεθειμένοι να τα αποκτήσουν. Συνεπώς, ένας εύρωστος και αναπτυσσόμενος τομέας επεξεργασίας και μεταποίησης τροφίμων στη Μεσσηνία, θα εξασφαλίζει τη ζήτηση για τα προϊόντα της πρωτογενούς τοπικής παραγωγής και θα ωθεί την παράλληλη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Σε αυτό το πλαίσιο απαιτείται η ενίσχυση της εξωστρέφειας και η βελτίωση της πρόσβασης στις αγορές.

Μεγάλο τμήμα της τοπικής παραγωγής της Μεσσηνίας διακινείται στην αγορά με μερική ή χωρίς τυποποίηση, επεξεργασία και μεταποίηση. Αυτό αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στη δημιουργία ενός τοπικού brand name. Για τον λόγο αυτό, απαιτείται η σήμανση και η τυποποίηση των τοπικών προϊόντων προκειμένου να αποκτήσουν μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία, διαφοροποιημένη ταυτότητα και αναγνωρισιμότητα. Με τη σήμανση των προϊόντων, κατοχυρώνεται η ποιότητα και η συμμόρφωσή τους σε συγκεκριμένες προδιαγραφές, ενώ η τυποποίησή τους εξασφαλίζει την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά τους. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της εντατικής ενημέρωσης και υποστήριξης των επιχειρήσεων για αναβάθμιση των προϊόντων τους από ανώνυμα προϊόντα σε επώνυμα. Επιπλέον, η συμμετοχή διάφορων οργανισμών όπως επιμελητήρια, δήμοι και σύλλογοι είναι απαραίτητη στην ενημέρωση των επιχειρήσεων σχετικά με τη σήμανση των αγαθών αλλά και με τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία που υπάρχουν για την ίδρυση μονάδων τυποποίησης στην περιοχή της Μεσσηνίας.

Θα μπορούσε επίσης να δημιουργηθεί ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας και Πιστοποίησης Τοπικών Προϊόντων της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας, το οποίο, θα θέτει συγκεκριμένες προδιαγραφές που θα πρέπει να πληρούν τα προϊόντα προκειμένου να λάβουν την επικύρωση ποιότητας. Το πιστοποιητικό της ποιότητας θα εξασφαλίζει τη διάθεση και πώληση προϊόντων υψηλού επιπέδου, γεγονός που θα είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ενημέρωση και εξασφάλιση της ποιότητας στους καταναλωτές.

Οι αναπτυξιακές δυνατότητες του τομέα επεξεργασίας τροφίμων στη Μεσσηνία περιορίζονται επίσης από το μέγεθος των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που η επιχειρηματική ανάπτυξη επικεντρώνεται σε τμήματα της αγοράς τροφίμων μαζικής κατανάλωσης, όπου τα δίκτυα διανομής διαθέτουν μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ και επιδιώκουν τη σταθερότητα της διάθεσης προϊόντων σε μεγάλες ποσότητες. Οι περιορισμένοι πόροι, το υψηλό κόστος χρηματοδότησης και ο κατακερματισμός της προσφοράς δυσχεραίνουν τις μεμονωμένες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Στην κατεύθυνση άμβλυνσης αυτής της σημαντικής αδυναμίας μπορεί να λειτουργήσει η δημιουργία ισχυρότερων εταιρικών ή συλλογικών σχημάτων στον κλάδο τροφίμων με διαφοροποιημένο χαρτοφυλάκιο παραδοσιακών μεσσηνιακών προϊόντων, κεντρικό ρόλο στα οποία, ως πόλοι ανάπτυξης, μπορεί να έχουν ήδη επιτυχημένες επιχειρηματικές μονάδες ή οργανώσεις παραγωγών της περιοχής. Τα σχήματα αυτά θα μεριμνούν για τα εξής:

- Ανάπτυξη των συμβολιακών πιστοποιημένων καλλιεργειών (εφόσον πρόκειται για επιχειρήσεις),
- Βελτιστοποίηση των logistics (π.χ. με συγκέντρωση εμπορικών ροών) για μείωση κόστους μεταφοράς και διανομής,

- Καλύτερη αξιοποίηση και προώθηση των προϊόντων ΠΟΠ της περιοχής, στο πλαίσιο της οποίας θα πρέπει η τυποποίηση να πραγματοποιείται αποκλειστικά στη Μεσσηνία,
- Εισαγωγή καινοτομιών στα προϊόντα αλλά και για τη δημιουργία σχημάτων παροχής συνδυασμένων υπηρεσιών – προϊόντων (σε σύνδεση π.χ. με τον τουρισμό, προϊόντα με τουριστικό σήμα),
- Ενίσχυση της θέσης στην εγχώρια αγορά και για την υποκατάσταση των εισαγωγών ανταγωνιστικών προϊόντων,
- Παρακολούθηση των εξελίξεων στις αγορές, τον προσδιορισμό των αγορών – στόχων, την τμηματοποίηση των αγορών και τον προσδιορισμό των γραμμών προϊόντων και της τιμολογιακής πολιτικής ανά τμήμα της αγοράς, την ανάλυση των καναλιών διανομής, τον προγραμματισμό της ανάπτυξης παρουσίας στις αγορές,
- Παρακολούθηση όλων των δυνατών πηγών δημόσιας χρηματοδότησης και την προετοιμασία επενδυτικών προτάσεων και την ενεργό συμμετοχή σε προγράμματα εξωστρέφειας.

Βασικό στοιχείο για την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα της Μεσσηνίας αποτελεί η ενίσχυση της εξωστρέφειας και η βελτίωση της παρουσίας στις αγορές, προϊόντων όμως που ενσωματώνουν, μέσω της τυποποίησης και της επεξεργασίας, υψηλή προστιθέμενη αξία. Για την επίτευξη αυτού του στόχου απαιτείται συντονισμός και συνεργασία, μια έκφανση των οποίων, σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, θα περιλάμβανε την προσπάθεια ενοποίησης των εμπορικών δυνατοτήτων με συνεργασία εξαγωγικών επιχειρήσεων της περιοχής με εξέταση των μεταξύ τους συνεργειών. Εναλλακτικά ή/και συμπληρωματικά θα μπορούσε να εξεταστεί η δυνατότητα συμπράξεων με εδραιωμένες εταιρείες και δίκτυα διανομής σε Ελλάδα και εξωτερικό.

Ανεξάρτητα από το μοντέλο συνεργασίας που ενδεχομένως θα επιλεγεί, η κοινή παρουσία των μεσσηνιακών προϊόντων σε διεθνείς εκθέσεις και σε διαγωνισμούς προϊόντων μπορεί να προσφέρει μια διέξοδο σε μικρότερους παραγωγούς και επιχειρήσεις, για τους οποίους το κόστος συμμετοχής σε τέτοιες εκδηλώσεις μπορεί είναι απαγορευτικό.

Ιδιαίτερα χρήσιμες μπορεί να αποδειχθούν και οι ειδικές μορφές προβολής των τοπικών προϊόντων, οι οποίες περιλαμβάνουν ενέργειες όπως η οικοδόμηση σχέσεων με ομάδες επιρροής (εξειδικευμένα ΜΜΕ και δημοσιογράφοι, επαγγελματίες εστίασης, σεφ, γευσιγνώστες κ.ά.) που διαμορφώνουν τις τάσεις σχετικά με τη γαστρονομία, η βελτιστοποίηση της χρήσης εργαλείων κοινωνικής δικτύωσης, η καθιέρωση διοργάνωσης διεθνών επιχειρηματικών συναντήσεων στη Μεσσηνία, η δημιουργία πρότυπου ηλεκτρονικού καταστήματος μεσσηνιακών προϊόντων, το οποίο θα λειτουργεί ως μια πλατφόρμα για την προβολή και προώθηση των τοπικών προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα στο πλαίσιο των συνεργατικών κινήσεων που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Κρίσιμοι παράγοντες για την εφαρμογή των ανωτέρω είναι η αυτοδέσμευση ικανού αριθμού φορέων της περιοχής για συνεργατική δράση και η εξασφάλιση επάρκειας κεφαλαίων για επενδύσεις στις παραπάνω περιοχές δράσης.

6.11 Διασύνδεση με τον Τουρισμό

Ο τουρισμός και η γεωργία μπορούν να είναι αμοιβαία επωφελείς, ειδικά σε περιοχές, όπως η Μεσσηνία, όπου και οι δύο τομείς συμβάλλουν σημαντικά στην τοπική οικονομία. Η

αξιοποίηση των συνεργειών μεταξύ τουρισμού και γεωργίας, μπορεί να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά τους, να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες απασχόλησης και να υποστηρίξει στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης, οι οποίες ωφελούν τόσο τους ίδιους τους τομείς όσο και την τοπική κοινωνία. Η στενότερη διασύνδεση μεταξύ των τομέων αγροδιατροφής και τουρισμού συναντά ορισμένα εμπόδια, όπως η αδυναμία κάλυψης της απαιτούμενης γκάμας των προϊόντων, η έλλειψη πιστοποίησης προϊόντων, η έλλειψη τυποποίησης προϊόντων, η αναποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των συνεργατών από τους δύο τομείς και σε ορισμένες περιπτώσεις το υψηλότερο κόστος.

Ιδιαίτερη σημασία για την ενδυνάμωση της εξωστρέφειας αποκτά η σύναψη τοπικού συμφώνου ποιότητας του τομέα αγροδιατροφής με τον κλάδο εστίασης-ξενοδοχείων, με το οποίο θα επιχειρείται η προώθηση των τοπικών προϊόντων μέσα από την ανάδειξη της τοπικής γαστρονομίας. Οι φορείς του τουρισμού θα πρέπει να αποτελούν πρεσβευτές των τοπικών προϊόντων μέσα από μια αμοιβαίως επωφελή συνεργασία που θα πρέπει να πιστοποιείται βάσει ειδικού σήματος με την τήρηση προκαθορισμένων προδιαγραφών. Το ίδιο βέβαια θα πρέπει να ισχύει και για τα προϊόντα τα οποία θα μπορούσαν να δίνουν το κίνητρο στους αγοραστές να ανακαλύψουν τη Μεσσηνία ως τουριστικό προορισμό (διασύνδεση ετικέτας προϊόντος με ηλεκτρονική σελίδα τουριστικής προβολής). Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε επίσης να εξεταστεί η διενέργεια σεμιναρίων σε τοπικούς επαγγελματίες για τη σωστή προβολή της μεσσηνιακής κουζίνας και των τοπικών προϊόντων, η ανάπτυξη δεξιοτήτων των επαγγελματιών από αναγνωρισμένους σεφ, και η χρήση προθήκης (stand) για την προβολή μεσσηνιακών προϊόντων σε καταστήματα εστίασης και τουρισμού.

Θετικά μπορεί να συμβάλλουν επίσης η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού που συνδέονται και με τον αγροτικό τομέα, καθώς και η ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών που απευθύνονται σε τουρίστες που ενδιαφέρονται να βιώσουν αγροτικές δραστηριότητες.

Αγροτουρισμός ελαιάς, σύκου, σταφίδας κ.ά. Μια από τις πιο σημαντικές δράσεις για την ενίσχυση του εξωστρέφειας της περιοχής είναι η ανάπτυξη του αγροτουρισμού και του θεματικού-αγροτουρισμού. Η Μεσσηνία διαθέτει πλήθος τοπικών προϊόντων, πολλά από τα οποία είναι και ευρέως διαδεδομένα έχοντας αναγνωριστεί ως προϊόντα Π.Ο.Π. Ο αγροτουρισμός στην περιοχή θα μπορούσε να αναπτυχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό, με τη δημιουργία αγροτικών μονάδων τουρισμού που θα εστιάζουν σε τοπικά προϊόντα της Μεσσηνίας όπως η ελιά, η σταφίδα, το σύκο και άλλα. Επιπλέον, θα μπορούσε να γίνει σύνδεση με άλλες δραστηριότητες όπως η πεζοπορία, η ποδηλατοδρομία και η γαστρονομία.

Γαστρονομικός τουρισμός. Η Μεσσηνία φημίζεται για το πλήθος τοπικών προϊόντων, ειδικά εκείνων με την πιστοποίηση των Π.Ο.Π. προϊόντων. Σε συνδυασμό με την εξέλιξη του θεματικού αγροτουρισμού, θα μπορούσε να ενισχυθεί και ο γαστρονομικός τουρισμός στην περιοχή. Με τη συνεργασία μεταξύ των φορέων του τουρισμού και του αγροδιατροφικού κλάδου, η Μεσσηνία θα μπορούσε να γίνει σημαντικός πόλος έλξης τουριστών που επιθυμούν να γευτούν τοπικές γεύσεις, καθώς διαθέτει ήδη τη φήμη για την ποιότητα των προϊόντων της. Τα εμπόδια για την ανάπτυξη γαστρονομικού τουρισμού αφορούν στην απουσία στρατηγικής σε εθνικό επίπεδο, στην αναποτελεσματική προβολή του γαστρονομικού πλούτου, την απουσία συντονιστικού φορέα σε περιφερειακό επίπεδο, την απουσία δικτύων και συνεργειών μεταξύ φορέων και δυσκολίες που αφορούν τα σήματα ποιότητας.

Συνεργασία ξενοδοχείων και τοπικών δράσεων για σύνθετες εμπειρίες τουρισμού. Τα προαναφερόμενα είδη εναλλακτικού τουρισμού που σχετίζονται με τον αγροτικό τομέα θα μπορούσαν να συνδυαστούν με άλλα είδη τουρισμού όπως αρχαιολογικού, πολιτιστικού, φυσιολατρικού, θρησκευτικού κ.ά. και να παρέχουν μια ολοκληρωμένη εμπειρία στους τουρίστες. Η συνεργασία αυτών των εναλλακτικών δράσεων με ξενοδοχεία μαζικού τουρισμού θα δίνει τη δυνατότητα προσφοράς πακέτων δημιουργίας εμπειριών προς τους επισκέπτες που επιθυμούν να γνωρίσουν τον τρόπο ζωής της Μεσσηνίας. Η συνεργασία θα αφορά τη διοργάνωση ειδικών εκδηλώσεων εντός των ξενοδοχείων με συμμετοχή τοπικών φορέων καθώς και της πληροφόρησης των πελατών για την αγορά διαθέσιμων πακέτων ξεναγήσεων και συμμετοχής σε εκδηλώσεις όπως φεστιβάλ, πανηγύρια, παραστάσεις κ.ά.

Υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων αγροτουρισμού από τους αγρότες. Στα πλαίσια της ενίσχυσης των παραγωγών, απαιτείται να δοθούν κίνητρα έτσι ώστε να αναλάβουν δράσεις προς την κατεύθυνση του αγροτουρισμού. Ειδικότερα, θα μπορούσαν, επιπλέον της βασικής τους δραστηριότητας, να αναπτύξουν υπηρεσίες και δράσεις όπως η μετατροπή οινοποιών σε επισκέψιμους χώρους, η παροχή υπηρεσιών φιλοξενίας με την κατασκευή νέων ή με την ανακαίνιση υπάρχοντων κτηρίων, η συμμετοχή επισκεπτών στην αγροτική παραγωγική διαδικασία, κ.ά. Μια τέτοια εξέλιξη θα ενισχύσει σημαντικά το εισόδημα των παραγωγών/γεωργών, με τόνωση των τοπικών κοινωνιών από τα πρόσθετα εισοδήματα που θα δημιουργηθούν από την παροχή των υπηρεσιών αυτών.

Ορισμένες δράσεις που θα ενισχύσουν τα παραπάνω είναι οι εξής:

- Παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, συμβουλευτικής υποστήριξης και ανάπτυξη προγραμμάτων πιστοποίησης της εντοπιότητας προϊόντων.
- Πρόγραμμα δημιουργίας πωλητηρίων και προθηκών σε ξενοδοχεία και εστιατόρια με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων.
- Δράσεις ενίσχυσης των γαστρονομικών εμπειριών και σύνδεσής τους με τη νεανική επιχειρηματικότητα και τις περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων.
- Συστηματική καταγραφή και έκδοση μεσσηνιακών γεύσεων με περιγραφή των εδεσμάτων στην ελληνική και σε ξένες γλώσσες.
- Ενίσχυση των εμπειριών γαστρονομικού ενδιαφέροντος και των εξειδικευμένων εκδηλώσεων (π.χ. επισκέψιμοι χώροι παραγωγής τοπικών προϊόντων, ειδικές αγορές, δημιουργία εμπειριών γύρω από ένα προϊόν, μουσεία γύρω από τη γαστρονομία) (Torousophy, 2019).
- Δημιουργία και ενίσχυση νέων προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. φεστιβάλ, επισκέψιμοι χώροι, γαστρονομικές διαδρομές, μαθήματα μαγειρικής) με ειδική στόχευση σε νέες ομάδες πιθανών ενδιαφερόμενων, όπως οι νέοι επιχειρηματίες, οι κάτοικοι ορεινών περιοχών και οι νέες γυναίκες (Τσακοπούλου, 2022).
- Ανάδειξη και αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του μεσογειακού παραδοσιακού Μεσσηνιακού ελαιώνα που εκτός από την περιβαλλοντική του διάσταση, είναι η ανεκτίμητη πολιτιστική του αξία που συνδεδεμένη με την αγροτική παραγωγή τον τουρισμό και την ιστορία του τόπου, θα αποτελέσει ακόμη ένα βήμα προς την πολυλειτουργικότητα των γεωργικών συστημάτων.

6.12 Συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας

Η υλοποίηση των δράσεων που παρουσιάστηκαν για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία, απαιτεί, όπως έχει τονιστεί, τη συνεργασία μεταξύ αγροτών, τοπικής κοινωνίας και αυτοδιοίκησης, ιδρυμάτων και άλλων ενδιαφερομένων μερών. Ενθαρρύνοντας το αίσθημα κοινής ευθύνης και παρέχοντας τους απαραίτητους πόρους και εκπαίδευση, οι βιώσιμες πρακτικές για τον αγροτικό τομέα μπορούν να συμβάλλουν στη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης συνεισφοράς του στην τοπική και εθνική οικονομία. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας μπορεί να ενθαρρυνθεί και με τα εξής:

- Ενίσχυση της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη.
- Δημιουργία πλατφόρμας για ανταλλαγή γνώσεων και συνεργασία μεταξύ αγροτών, τοπικών επιχειρήσεων και κρατικών φορέων.
- Διοργάνωση εργαστηρίων, σεμιναρίων και εκστρατειών ευαισθητοποίησης για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε πρωτοβουλίες βιώσιμης γεωργίας.
- Ενθάρρυνση της συμμετοχής μέσω εκδηλώσεων, περιηγήσεων σε αγροκτήματα και πρακτικών εργαστηρίων για την προβολή βιώσιμων πρακτικών.
- Οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε σχολεία για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της αειφόρου γεωργίας και της διατήρησης του περιβάλλοντος.

Ο Πίνακας 6.2 παρουσιάζει συγκεντρωτικά τους επιμέρους ενδεικτικούς στόχους και δράσεις για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας με ορίζοντα το 2030. Η υλοποίηση των δράσεων αυτών, οι οποίες εστιάζουν στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα, απαιτεί εκτός από οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους, συστηματική συνεργασία και οικοδόμηση του αισθήματος κοινής ευθύνης για το μέλλον και την ευημερία της περιοχής. Στο παράρτημα της μελέτης οι δράσεις ομαδοποιούνται με βάση τον τομέα που αφορούν (αγροτικός τομέας, τομέας επεξεργασίας τροφίμων, τομέας ελαιολάδου, λοιπές οριζόντιες δράσεις), τη σημαντικότητά τους ως προς την προτεραιότητα που πρέπει να λάβουν αλλά και τον βαθμό δυσκολίας που μπορεί να παρουσιάζουν με κριτήριο το κόστος υλοποίησης.

Πίνακας 6.2: Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας

Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις	
A	ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΥΠΟΔΟΜΕΣ
A1	Πρώθηση έργων οδοποιίας
A2	Πρώθηση έργων υποδομών εγγείων βελτιώσεων
A3	Επαναλειτουργία σιδηροδρομικής γραμμής Πάτρα-Πύργος-Καλαμάτα
A4	Αναβάθμιση αεροδρομίου Καλαμάτας
A5	Ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων και αναβάθμιση δικτύων κινητής τηλεφωνίας
A6	Προγραμματισμός βασικών έργων υποδομής σε συνεργασία με τοπικούς φορείς που θα μειώσουν το κόστος διακίνησης των αγροτικών προϊόντων
B	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
B1	Αξιοποίηση πόρων Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας
B2	Αξιοποίηση πόρων ΕΣΠΑ 2021-2027
B3	Αξιοποίηση πόρων Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Πελοποννήσου 2021-2027
B4	Αξιοποίηση πόρων Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης
B5	Διευκόλυνση της πρόσβασης σε πιστώσεις για τους παραγωγούς ώστε να μπορούν να επενδύσουν σε βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, εξοπλισμό και υποδομές, μέσω προγραμμάτων εγγυοδοσίας, επιδοτήσεων χαμηλού επιτοκίου και συνεργασιών με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα
Γ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
Γ1	Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης, συμβουλευτικών υπηρεσιών και τεχνικής υποστήριξης για υφιστάμενες και νέες καλλιέργειες και τάσεις της αγοράς
Γ2	Παροχή προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης για αγρότες σχετικά με σύγχρονες και βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της αποτελεσματικής χρήσης του νερού, της εναλλαγής καλλιεργειών, της διαχείρισης του εδάφους και της ολοκληρωμένης διαχείρισης παρασίτων και της πρόληψης ζημιών στις καλλιέργειες
Γ3	Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης και εκπαίδευσης για βέλτιστες πρακτικές προσαρμογής των καλλιεργειών στην κλιματική αλλαγή
Γ4	Ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας με εθνικές εκπαιδευτικές δομές για τον πρωτογενή τομέα (π.χ. ΙΓΕ / ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, ΑΕΙ, ιδιωτικοί φορείς και εκπαιδευτικά ιδρύματα)
Γ5	Δημιουργία δομών δια βίου μάθησης από περιφερειακές διευθύνσεις αγροτικής οικονομίας
Γ6	Σύνταξη πληροφοριακού υλικού για νέες και εναλλακτικές καλλιέργειες με δυναμική αποδοτικότητα στη Μεσσηνία και καλές προοπτικές στις αγορές και διάχυσή του μέσω φυλλαδίων και διαδικτύου
Γ7	Δράσεις πληροφόρησης για το θεσμικό πλαίσιο και τις νέες τεχνολογίες στον αγροτικό τομέα
Γ8	Δημιουργία δικτύων για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής γνώσεων, των συλλογικών αγορών και των προπαθειών μάρκετινγκ
Γ9	Σεμινάρια Διοίκησης και Μάρκετινγκ σε στελέχη επιχειρήσεων, οργανώσεων παραγωγών και ιδιώτες
Γ10	Δημιουργία ευκαιριών για τη συμμετοχή των νέων στη γεωργία, μέσω εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών και προγραμμάτων καθοδήγησης (mentoring)
Γ11	Ειδικός ιστότοπος για τη διάχυση εκπαιδευτικού υλικού με τεχνικές και επιστημονικές γνώσεις με αναφορά στον πρωτογενή τομέα
Γ12	Εκπαιδευτικές επισκέψεις σε εκμεταλλεύσεις που εφαρμόζουν καλές πρακτικές
Δ	ΠΡΩΘΗΣΗ ΒΙΩΣΙΜΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
Δ1	Διεύρυνση της εφαρμογής περιβαλλοντικά φιλικών μεθόδων καλλιέργειας, οι οποίες επιτυγχάνονται μεταξύ άλλων με την ορθολογική χρήση εισροών και την γεωργία ακριβείας, την εφαρμογή του συστήματος ολοκληρωμένης διαχείρισης και την αύξηση του μεριδίου των βιολογικών προϊόντων στο σύνολο της παραγωγής
Δ2	Πρώθηση πρακτικών βιολογικής γεωργίας για τη μείωση των χημικών εισροών και τη διατήρηση της υγείας του εδάφους. Έμφαση στη χρήση κομπόστ, φυσικών λιπασμάτων και βιοπαρασιτοκτόνων
Δ3	Ορθολογική χρήση υδάτινων πόρων, μέσω της εξοικονόμησης, της αντιμετώπισης της υφαλμύρωσης, του εκσυγχρονισμού των αρδευτικών δικτύων και της εφαρμογής σύγχρονων τεχνικών άρδευσης. Ενθάρρυνση της εγκατάστασης συστημάτων συλλογής όμβριων υδάτων για τη δέσμευση και αποθήκευση όμβριων υδάτων για γεωργική χρήση, μειώνοντας την εξάρτηση από τους σπάνιους υδάτινους πόρους
Δ4	Αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, ειδικά σε σχέση με την αξιοποίηση της βιομάζας από την ελαιοκαλλιέργεια (π.χ. παραγωγή πέλλετ, κομπόστ, βιοαερίου)
Δ5	Εφαρμογή συστημάτων κυκλικής οικονομίας για την ανακύκλωση γεωργικών απορριμμάτων, όπως υπολείμματα καλλιεργειών, σε σάπια φύλλα ή βιοκαύσιμα, μειώνοντας τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις
Δ6	Ευαισθητοποίηση σχετικά με τη διαχείριση πλαστικών απορριμμάτων και ενθάρρυνση της χρήσης φιλικών προς το περιβάλλον εναλλακτικών λύσεων στις γεωργικές πρακτικές. Ανάπτυξη συστημάτων ανακύκλωσης υλικών θερμοκηπιακών καλλιεργειών (διαχείριση πλαστικών καλλιεργειών)
Δ7	Εφαρμογή προγραμμάτων φυτοπροστασίας, συγκέντρωσης και διαχείρισης βιομάζας και αποβλήτων, διαχείρισης βοσκοτόπων κ.ά.
Δ8	Ενθάρρυνση/υποστήριξη των παραγωγών ώστε να διεξάγουν τακτικές δοκιμές εδάφους για την αξιολόγηση της υγείας του εδάφους και των επιπέδων θρεπτικών στοιχείων, επιτρέποντας στοχευμένες εφαρμογές λιπασμάτων
Δ9	Πρώθηση πρακτικών κομποστοποίησης για την ανακύκλωση οργανικών αποβλήτων σε λίπασμα πλούσιο σε θρεπτικά συστατικά, βελτιώνοντας τη δομή και τη γονιμότητα του εδάφους
Ε	ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΥΣΙΔΕΣ ΑΞΙΑΣ
E1	Ενίσχυση συλλογικών μορφών οργάνωσης της παραγωγής (Ομάδες Παραγωγών, συνεταιρισμοί), για την αύξηση της κλίμακας παραγωγής και τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της πρόσβασης στις αγορές <ul style="list-style-type: none"> Καταγραφή και παρουσίαση καλών συνεταιριστικών πρακτικών για τη δημιουργία θετικού κλίματος για συλλογική δράση - Ανάδειξη πλεονεκτημάτων από τη συμμετοχή σε συλλογικές μορφές οργάνωσης της παραγωγής - Πραγματοποίηση ημερίδας Καταγραφή οργανώσεων παραγωγών - οικονομικών αποτελεσμάτων - πεδίων δραστηριότητας ανά δημοτική ενότητα. Συστηματική παρακολούθηση επιδόσεων Διεξαγωγή έρευνας πεδίου ή/και δημόσιας διαβούλευσης σε κάθε δήμο της Μεσσηνίας: Πληθυσμικός στόχος οι οργανώσεις παραγωγών και οι μεμονωμένοι παραγωγοί και σκοπός η καταγραφή και αξιολόγηση αναγκών υποστήριξης και των ενδεδειγμένων ενεργειών για το μέλλον Πρόγραμμα αναδιανομής γης για βελτιστοποίηση της αποδοτικότητας των καλλιεργειών Ενθάρρυνση της από κοινού εκμετάλλευσης των γαιών Ενισχύσεις για την ενοίκιαση/αγορά αγροτεμαχίων στο πλαίσιο επιχειρηματικών σχεδίων (επιδότηση αγοράς ή επιτοκίου) Επενδύσεις για τη δημιουργία και βελτίωση υποδομών διαλογής, τυποποίησης, συσκευασίας και μεταποίησης

	<ul style="list-style-type: none"> Κατασκευή ή εκσυγχρονισμός ψυκτικών θαλάμων / αποθηκευτικών χώρων Πιστοποίηση διαδικασιών και εφαρμογή προτύπων ποιότητας Ενίσχυση δράσεων προώθησης προϊόντων Μελέτες αγοράς για τα κυριότερα μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα Ενίσχυση για τη συμμετοχή σε εμπορικές εκθέσεις Δημιουργία εταιρικής ταυτότητας και brand name αγροτικών προϊόντων Αξιολόγηση δυνατοτήτων εξοικονόμησης ενέργειας στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις
E2	<p>Διάχυση βέλτιστων πρακτικών και καινοτομιών που μειώνουν το κόστος, αυξάνουν την απόδοση ή/και βελτιώνουν την ποιότητα των καλλιεργειών, σε συνεργασία με ειδικούς. Μείωση του χάσματος στην εφαρμογή αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας</p> <ul style="list-style-type: none"> Καταγραφή βέλτιστων πρακτικών στις βασικές καλλιέργειες της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας - Δημιουργία πληροφοριακού υλικού Αναδιοργάνωση του συστήματος παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους παραγωγούς ώστε να βελτιστοποιηθεί η αποδοτικότητά του Σεμινάρια σε συνεργασία με επιστημονικούς φορείς για διάχυση βασικών αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας - Θεσμολόγηση συνεργασίας με Γεωπονικό Πανεπιστήμιο και άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα Εξειδίκευση χρήσιμων τεχνολογικών εφαρμογών ανά καλλιέργεια και σταδιακή υιοθέτηση νέων τεχνολογιών Καταγραφή εγχώριου γενετικού υλικού στη Μεσσηνία - Συνεργασία με ερευνητικά κέντρα για βελτίωση και αξιοποίηση Συνεργασία με ΚΑΠΕ για ανάπτυξη σχεδίου δράσης αξιοποίησης βιομάζας Δημιουργία ηλεκτρονικού κόμβου με συμμετοχή δικτύου παραγωγών, ερευνητικών κέντρων για μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων Οργάνωση δικτύου καλλιεργειών για τη σύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία. Σκοπός η επίδειξη καλών πρακτικών και η μεταφορά τεχνογνωσίας
E3	<p>Επικέντρωση στην ποιότητα του προϊόντος σε όλα τα στάδια παραγωγής, τυποποίησης – μεταποίησης και εμπορίας (σήματα ποιότητας, πιστοποίηση υγιεινής και ασφάλειας, τυποποίηση)</p> <ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία εγχειριδίων καλής πρακτικής για τη θέσπιση κανόνων διασφάλισης ποιότητας Χρηματοδότηση συστημάτων πιστοποίησης και λήψης σημάτων ποιότητας
E4	Ενίσχυση διασυνδέσεων με κλάδους downstream (συμβολαιακή γεωργία, ολοκλήρωση προς τα εμπρός, σύνδεση με εστίαση – τουρισμό) – Συμπράξεις
E5	Δέσμευση στην εφαρμογή ορθών γεωργικών πρακτικών και διεύρυνση της παραγωγής προϊόντων ολοκληρωμένης διαχείρισης και βιολογικής γεωργίας σε συνδυασμό με αξιοποίηση σημάτων ΠΟΠ/ΠΓΕ και πιστοποίηση με αναγνωρισμένα στην Ελλάδα και διεθνώς σήματα
E6	Ενσωμάτωση συστημάτων ιχνηλασιμότητας στις επιτραπέζιες ελιές και στο ελαιόλαδο σε όλα τα στάδια παραγωγής – έκθλιψης – τυποποίησης – εμπορίας
E7	Διαχείριση των διάσπαρτων ή παραμελημένων από κατοίκους αστικών κέντρων ελαιώνων από οργανώσεις παραγωγών ή ιδιωτικές επιχειρήσεις βάσει πολυετών συμβάσεων
E8	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης ελαιοτριβείων ή κοινής έκθλιψης για επίτευξη οικονομιών κλίμακας
E9	Πιστοποιήσεις και συστήματα διασφάλισης ποιότητας, ασφάλειας, υγιεινής και περιβαλλοντικής διαχείρισης και αντιμετώπιση ζητήματος αποβλήτων
E10	Δίκτυο επισκέψιμων ελαιοτριβείων και άλλων αγροτικών μονάδων
E11	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης τυποποιητηρίων για επίτευξη οικονομιών κλίμακας και καλύτερης εμπορικής αξιοποίησης των προϊόντων.
E12	Έμφαση στην πιστοποίηση, διασφάλιση ποιότητας και δικτυώσεις με άλλους τομείς
E13	Διαχωρισμός ελαιολάδου με βάση τα χαρακτηριστικά (χημικές αναλύσεις, πάνελ τεστ)
E14	Ποιοτική διαφοροποίηση σε περισσότερες διαστάσεις (συνδυασμός γεύσεων, συσκευασία, οργανικά – λειτουργικά τρόφιμα, κλιματικά ουδέτερο ελαιόλαδο)
E15	Ανάπτυξη τομέα επεξεργασίας βρώσιμων ελιών και παραγωγή νέων τύπων προϊόντων
E16	Διεύρυνση μεριδίου τυποποιημένου ελαιολάδου εντός της περιφερειακής ενότητας (π.χ. μέσω στήριξης από τοπική αυτοδιοίκηση – εκπώσεις από δημοτικά τέλη για επιχειρήσεις εστίασης – καταλυμάτων που χρησιμοποιούν τυποποιημένο ελαιόλαδο της περιοχής)
ΣΤ	ΥΠΟΘΕΤΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ
ΣΤ1	Χρήση σύγχρονων τεχνολογιών, όπως η εισαγωγή τεχνολογιών ευφυούς γεωργίας, συσκευών Internet of Things και αναλύσεις δεδομένων για τη βελτιστοποίηση των γεωργικών λειτουργιών και πρακτικών, την ελαχιστοποίηση της χρήσης πόρων και τη μεγιστοποίηση των αποδόσεων και την παρακολούθηση της υγείας των καλλιεργειών
ΣΤ2	Έξυπνα συστήματα άρδευσης που χρησιμοποιούν αισθητήρες και δεδομένα σχετικά με τις καιρικές συνθήκες για την αποτελεσματική άρδευση των καλλιεργειών, μειώνοντας τη σπατάλη νερού
ΣΤ3	Ευρεία χρήση στοιχείων την ανάλυση των γεωργικών δεδομένων, την πρόβλεψη ασθενειών των καλλιεργειών, τη βελτιστοποίηση των χρονοδιαγραμμάτων φύτευσης και τη βελτίωση της συνολικής διαχείρισης των καλλιεργειών
ΣΤ4	Επένδυση στη γεωργική έρευνα και καινοτομία για την εισαγωγή νέων ποικιλιών καλλιεργειών που ταιριάζουν καλύτερα στις τοπικές συνθήκες και πιο ανθεκτικές σε παράσιτα και ασθένειες
ΣΤ5	Συνεργασίες μεταξύ ερευνητικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων, αγροτών και ιδιωτικού τομέα για την ενθάρρυνση της καινοτομίας
Ζ	ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΤΡΟΦΙΜΩΝ
Z1	<p>Δημιουργία ισχυρότερων εταιρικών ή συλλογικών σχημάτων στον κλάδο τροφίμων με χαρτοφυλάκιο διαφοροποιημένων παραδοσιακών μεσσηνιακών προϊόντων με μέριμνα για:</p> <p>Ανάπτυξη συμβολαιακής γεωργίας</p> <p>Βελτιστοποίηση logistics (π.χ. με συγκέντρωση εμπορικών ροών) για μείωση κόστους μεταφοράς και διανομής</p> <p>Επικέντρωση στην καλύτερη αξιοποίηση των προϊόντων ΠΟΠ της περιοχής (τυποποίηση αποκλειστικά στη Μεσσηνία)</p> <p>Εισαγωγή καινοτομιών στα προϊόντα, παροχή συνδυασμένων υπηρεσιών – προϊόντων</p> <p>Ενίσχυση θέσης στην εγχώρια αγορά και υποκατάσταση εισαγωγών</p> <p>Παρακολούθηση εξελίξεων στις αγορές, προσδιορισμός αγορών – στόχων, τμηματοποίηση αγορών και προσδιορισμός γραμμών προϊόντων και της τιμολογιακής πολιτικής ανά τμήμα της αγοράς, ανάλυση καναλιών διανομής, πλάνο ανάπτυξης παρουσίας στις αγορές</p> <p>Παρακολούθηση όλων των δυνατών πηγών δημόσιας χρηματοδότησης, προετοιμασία επενδυτικών προτάσεων και συμμετοχή σε προγράμματα εξωστρέφειας</p>
Z2	Ενοποίηση εμπορικών δυνατοτήτων με συνεργασία εξαγωγικών επιχειρήσεων της περιοχής
Z3	Συμπράξεις με εδραιωμένες εταιρείες και δίκτυα διανομής σε Ελλάδα και εξωτερικό – εξέταση συνεργειών
Z4	Κοινή παρουσία μεσσηνιακών προϊόντων σε διεθνείς εκθέσεις και σταθερή παρουσία σε διαγωνισμούς και αξιολογήσεις προϊόντων
Z5	Σύμφωνο ποιότητας με κλάδο εστίασης – ξενοδοχείων
	Σεμινάρια σε τοπικούς επαγγελματίες εστίασης και τουρισμού για τη σωστή προβολή της μεσσηνιακής κουζίνας και των τοπικών προϊόντων

	Δημιουργία stand προβολής μεσσηνιακών προϊόντων σε καταστήματα εστίασης - τουρισμού Δέσμευση στη χρήση και προώθηση τοπικών προϊόντων στην εστίαση και στον τουρισμό Σεμινάρια σε συνεργασία με αναγνωρισμένους σεφ για την ανάπτυξη δεξιοτήτων των εκπαιδευόμενων και καλύτερη αξιοποίηση των στοιχείων της μεσσηνιακής κουζίνας
Z6	Πρότυπο ηλεκτρονικό κατάστημα μεσσηνιακών προϊόντων
Z7	Καθιέρωση διοργάνωσης διεθνών επιχειρηματικών συναντήσεων στη Μεσσηνία
Z8	Ειδικές μορφές προβολής (π.χ. οικοδόμηση σχέσεων με ομάδες επιρροής, βελτιστοποίηση στη χρήση εργαλείων κοινωνικής δικτύωσης)
Η	ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ
H1	Αγροτουρισμός ελαίας, σύκου, σταφίδας κ.ά.
H2	Συνεργασία ξενοδοχείων και τοπικών δράσεων για σύνθετες εμπειρίες τουρισμού
H3	Υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων αγροτουρισμού από τους αγρότες
H4	Παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, συμβουλευτικής υποστήριξης και ανάπτυξη προγραμμάτων πιστοποίησης της εντοπιότητας προϊόντων
H5	Πρόγραμμα δημιουργίας πωλητηρίων και προθηκών σε ξενοδοχεία και εστιατόρια με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων
H6	Δράσεις ενίσχυσης των γαστρονομικών εμπειριών και σύνδεσής τους με τη νεανική επιχειρηματικότητα και τις περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων
H7	Συστηματική καταγραφή και έκδοση μεσσηνιακών γεύσεων με περιγραφή των εδεσμάτων στην ελληνική και σε ξένες γλώσσες
H8	Ενίσχυση των εμπειριών γαστρονομικού ενδιαφέροντος και των εξειδικευμένων εκδηλώσεων (π.χ. επισκέψιμοι χώροι παραγωγής τοπικών προϊόντων, ειδικές αγορές, δημιουργία εμπειριών γύρω από ένα προϊόν, μουσεία γύρω από τη γαστρονομία)
H9	Δημιουργία και ενίσχυση νέων προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. φεστιβάλ, επισκέψιμοι χώροι, γαστρονομικές διαδρομές, μαθήματα μαγειρικής) με ειδική στόχευση σε νέες ομάδες πιθανών ενδιαφερόμενων, όπως οι νέοι επιχειρηματίες, οι κάτοικοι ορεινών περιοχών και οι νέες γυναίκες
Θ	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
Θ1	Ενίσχυση της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη
Θ2	Δημιουργία πλατφόρμας για ανταλλαγή γνώσεων και συνεργασία μεταξύ αγροτών, τοπικών επιχειρήσεων και κρατικών φορέων
Θ3	Διοργάνωση εργαστηρίων, σεμιναρίων και εκστρατειών ευαισθητοποίησης για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε πρωτοβουλίες βιώσιμης γεωργίας
Θ4	Ενθάρρυνση της συμμετοχής μέσω εκδηλώσεων, περιηγήσεων σε αγροκτήματα και πρακτικών εργαστηρίων για την προβολή βιώσιμων πρακτικών
Θ5	Οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε σχολεία για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της αειφόρου γεωργίας και της διατήρησης του περιβάλλοντος

7 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 7.1: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία

	Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις	Προτεραιότητα	Βαθμός Δυσκολίας
Γ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ		
G1	Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης, συμβουλευτικών υπηρεσιών και τεχνικής υποστήριξης για υφιστάμενες και νέες καλλιέργειες και τάσεις της αγοράς		
G2	Παροχή προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης για αγρότες σχετικά με σύγχρονες και βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της αποτελεσματικής χρήσης του νερού, της εναλλαγής καλλιεργειών, της διαχείρισης του εδάφους και της ολοκληρωμένης διαχείρισης παρασίτων και της πρόληψης ζημιών στις καλλιέργειες		
G3	Παροχή προγραμμάτων ενημέρωσης και εκπαίδευσης για βέλτιστες πρακτικές προσαρμογής των καλλιεργειών στην κλιματική αλλαγή		
G4	Ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας με εθνικές εκπαιδευτικές δομές για τον πρωτογενή τομέα (π.χ. ΙΓΕ / ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, ΑΕΙ, ιδιωτικοί φορείς και εκπαιδευτικά ιδρύματα)		
G5	Δημιουργία δομών δια βίου μάθησης από περιφερειακές διευθύνσεις αγροτικής οικονομίας		
G6	Σύνταξη πληροφοριακού υλικού για νέες και εναλλακτικές καλλιέργειες με δυναμική αποδοτικότητα στη Μεσσηνία και καλές προοπτικές στις αγορές και διάχυσή του μέσω φυλλαδίων και διαδικτύου		
G7	Δράσεις πληροφόρησης για το θεσμικό πλαίσιο και τις νέες τεχνολογίες στον αγροτικό τομέα		
G8	Δημιουργία δικτύων για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής γνώσεων, των συλλογικών αγορών και των προσπαθειών μάρκετινγκ		
G9	Σεμινάρια Διοίκησης και Μάρκετινγκ σε στελέχη επιχειρήσεων, οργανώσεων παραγωγών και ιδιώτες		
G10	Δημιουργία ευκαιριών για τη συμμετοχή των νέων στη γεωργία, μέσω εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών και προγραμμάτων καθοδήγησης (mentoring)		
G11	Ειδικός ιστότοπος για τη διάχυση εκπαιδευτικού υλικού με τεχνικές και επιστημονικές γνώσεις με αναφορά στον πρωτογενή τομέα		
G12	Εκπαιδευτικές επισκέψεις σε εκμεταλλεύσεις που εφαρμόζουν καλές πρακτικές		
Δ	ΠΡΩΘΗΣΗ ΒΙΩΣΙΜΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ		
Δ1	Διεύρυνση της εφαρμογής περιβαλλοντικά φιλικών μεθόδων καλλιέργειας, οι οποίες επιτυγχάνονται μεταξύ άλλων με την ορθολογική χρήση εισροών και την γεωργία ακριβείας, την εφαρμογή του συστήματος ολοκληρωμένης διαχείρισης και την αύξηση του μεριδίου των βιολογικών προϊόντων στο σύνολο της παραγωγής		
Δ2	Προώθηση πρακτικών βιολογικής γεωργίας για τη μείωση των χημικών εισροών και τη διατήρηση της υγείας του εδάφους. Έμφαση στη χρήση κομπόστ, φυσικών λιπασμάτων και βιοπαρασιτοκτόνων		
Δ3	Ορθολογική χρήση υδάτινων πόρων, μέσω της εξοικονόμησης, της αντιμετώπισης της υφαλμύρωσης, του εκσυγχρονισμού των αρδευτικών δικτύων και της εφαρμογής σύγχρονων τεχνικών άρδευσης. Ενθάρρυνση της εγκατάστασης συστημάτων συλλογής όμβριων υδάτων για τη δέσμευση και αποθήκευση όμβριων υδάτων για γεωργική χρήση, μειώνοντας την εξάρτηση από τους σπάνιους υδάτινους πόρους		
Δ4	Αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, ειδικά σε σχέση με την αξιοποίηση της βιομάζας από την ελαιοκαλλιέργεια (π.χ. παραγωγή πέλλετ, κομπόστ, βιοαερίου)		
Δ5	Εφαρμογή συστημάτων κυκλικής οικονομίας για την ανακύκλωση γεωργικών απορριμμάτων, όπως υπολείμματα καλλιεργειών, σε σάπια φύλλα ή βιοκαύσιμα, μειώνοντας τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις		
Δ6	Ευσαιθητοποίηση σχετικά με τη διαχείριση πλαστικών απορριμμάτων και ενθάρρυνση της χρήσης φυλικών προς το περιβάλλον εναλλακτικών λύσεων στις γεωργικές πρακτικές. Ανάπτυξη συστημάτων ανακύκλωσης υλικών θερμοκηπιακών καλλιεργειών (διαχείριση πλαστικών καλλιέργειας)		
Δ7	Εφαρμογή προγραμμάτων φυτοπροστασίας, συγκέντρωσης και διαχείρισης βιομάζας και αποβλήτων, διαχείρισης βοσκοτόπων κ.ά.		
Δ8	Ενθάρρυνση/υποστήριξη των παραγωγών ώστε να διεξάγουν τακτικές δοκιμές εδάφους για την αξιολόγηση της υγείας του εδάφους και των επιπέδων θρεπτικών στοιχείων, επιτρέποντας στοχευμένες εφαρμογές λιπασμάτων		
Δ9	Προώθηση πρακτικών κομποστοποίησης για την ανακύκλωση οργανικών αποβλήτων σε λίπασμα πλούσιο σε θρεπτικά συστατικά, βελτιώνοντας τη δομή και τη γονιμότητα του εδάφους		
Ε	ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΥΣΙΔΕΣ ΑΞΙΑΣ		
E1	Ενίσχυση συλλογικών μορφών οργάνωσης της παραγωγής (Ομάδες Παραγωγών, συνεταιρισμοί), για την αύξηση της κλίμακας παραγωγής και τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της πρόσβασης στις αγορές		
	· Καταγραφή και παρουσίαση καλών συνεταιριστικών πρακτικών για τη δημιουργία θετικού κλίματος για συλλογική δράση - Ανάδειξη πλεονεκτημάτων από τη συμμετοχή σε συλλογικές μορφές οργάνωσης της παραγωγής - Πραγματοποίηση ημερίδας		
	· Καταγραφή οργανώσεων παραγωγών - οικονομικών αποτελεσμάτων - πεδίων δραστηριότητας ανά δημοτική ενότητα. Συστηματική παρακολούθηση επιδόσεων		
	· Διεξαγωγή έρευνας πεδίου ή/και δημόσιας διαβούλευσης σε κάθε δήμο της Μεσσηνίας: Πληθυσμός στόχος οι οργανώσεις παραγωγών και οι μεμονωμένοι παραγωγοί και σκοπός η καταγραφή και αξιολόγηση αναγκών υποστήριξης και των ενδεδειγμένων ενεργειών για το μέλλον		
	· Πρόγραμμα αναδιανομής γης για βελτιστοποίηση της αποδοτικότητας των καλλιεργειών		
	· Ενθάρρυνση της από κοινού εκμετάλλευσης των γαιών		
	· Ενισχύσεις για την ενοίκιαση/αγορά αγροτεμαχίων στο πλαίσιο επιχειρηματικών σχεδίων (επιδότηση αγοράς ή επιτοκίου)		
	· Επενδύσεις για τη δημιουργία και βελτίωση υποδομών διαλόγησης, τυποποίησης, συσκευασίας και μεταποίησης		
	· Κατασκευή ή εκσυγχρονισμός ψυκτικών θαλάμων / αποθηκευτικών χώρων		
	· Πιστοποίηση διαδικασιών και εφαρμογή προτύπων ποιότητας		

	<ul style="list-style-type: none"> Ενίσχυση δράσεων προώθησης προϊόντων Μελέτες αγοράς για τα κυριότερα μεσσηνιακά αγροτικά προϊόντα Ενίσχυση για τη συμμετοχή σε εμπορικές εκθέσεις Δημιουργία εταιρικής ταυτότητας και brand name αγροτικών προϊόντων Αξιολόγηση δυνατοτήτων εξοικονόμησης ενέργειας στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις 		
E2	<p>Διάχυση βέλτιστων πρακτικών και καινοτομιών που μειώνουν το κόστος, αυξάνουν την απόδοση ή/και βελτιώνουν την ποιότητα των καλλιεργειών, σε συνεργασία με ειδικούς. Μείωση του χάσματος στην εφαρμογή αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας</p> <ul style="list-style-type: none"> Καταγραφή βέλτιστων πρακτικών στις βασικές καλλιέργειες της περιφερειακής ενότητας Μεσσηνίας - Δημιουργία πληροφοριακού υλικού Αναδιοργάνωση του συστήματος παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους παραγωγούς ώστε να βελτιστοποιηθεί η αποδοτικότητά του Σεμινάρια σε συνεργασία με επιστημονικούς φορείς για διάχυση βασικών αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας - Θεσμοθέτηση συνεργασίας με Γεωπονικό Πανεπιστήμιο και άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα Εξειδίκευση χρήσιμων τεχνολογικών εφαρμογών ανά καλλιέργεια και σταδιακή υιοθέτηση νέων τεχνολογιών Καταγραφή εγχώριου γενετικού υλικού στη Μεσσηνία - Συνεργασία με ερευνητικά κέντρα για βελτίωση και αξιοποίηση Συνεργασία με ΚΑΠΕ για ανάπτυξη σχεδίου δράσης αξιοποίησης βιομάζας Δημιουργία ηλεκτρονικού κόμβου με συμμετοχή δικτύου παραγωγών, ερευνητικών κέντρων για μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων Οργάνωση δικτύου καλλιεργειών για τη σύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία. Σκοπός η επίδειξη καλών πρακτικών και η μεταφορά τεχνογνωσίας 		
E3	<p>Επικέντρωση στην ποιότητα του προϊόντος σε όλα τα στάδια παραγωγής, τυποποίησης – μεταποίησης και εμπορίας (σήματα ποιότητας, πιστοποίηση υγιεινής και ασφάλειας, τυποποίηση)</p> <ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία εγχειριδίων καλής πρακτικής για τη θέσπιση κανόνων διασφάλισης ποιότητας Χρηματοδότηση συστημάτων πιστοποίησης και λήψης σημάτων ποιότητας 		
E4	Ενίσχυση διασυνδέσεων με κλάδους downstream (συμβολαϊκή γεωργία, ολοκλήρωση προς τα εμπρός, σύνδεση με εστίαση – τουρισμό) – Συμπράξεις		
E5	Δέσμευση στην εφαρμογή ορθών γεωργικών πρακτικών και διεύρυνση της παραγωγής προϊόντων ολοκληρωμένης διαχείρισης και βιολογικής γεωργίας σε συνδυασμό με αξιοποίηση σημάτων ΠΟΠ/ΠΓΕ και πιστοποίηση με αναγνωρισμένα στην Ελλάδα και διεθνώς σήματα		
E6	Ενσωμάτωση συστημάτων ιχνηλασιμότητας στις επιτραπέζιες ελιές και στο ελαιόλαδο σε όλα τα στάδια παραγωγής – έκθλιψης – τυποποίησης – εμπορίας		
E7	Διαχείριση των διάσπαρτων ή παραμελημένων από κατοίκους αστικών κέντρων ελαιώνων από οργανώσεις παραγωγών ή ιδιωτικές επιχειρήσεις βάσει πολυετών συμβάσεων		
E8	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης ελαιοτριβείων ή κοινής έκθλιψης για επίτευξη οικονομιών κλίμακας		
E9	Πιστοποιήσεις και συστήματα διασφάλισης ποιότητας, ασφάλειας, υγιεινής και περιβαλλοντικής διαχείρισης και αντιμετώπιση ζητήματος αποβλήτων		
E10	Δίκτυο επισκέψιμων ελαιοτριβείων και άλλων αγροτικών μονάδων		
E11	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης τυποποιητηρίων για επίτευξη οικονομιών κλίμακας και καλύτερης εμπορικής αξιοποίησης των προϊόντων.		
E12	Έμφαση στην πιστοποίηση, διασφάλιση ποιότητας και δικτυώσεις με άλλους τομείς		
E13	Διαχωρισμός ελαιολάδου με βάση τα χαρακτηριστικά (χημικές αναλύσεις, πάνελ τεστ)		
E14	Ποιοτική διαφοροποίηση σε περισσότερες διαστάσεις (συνδυασμός γεύσεων, συσκευασία, οργανικά – λειτουργικά τρόφιμα, κλιματικά ουδέτερο ελαιόλαδο)		
E15	Ανάπτυξη τομέα επεξεργασίας βρώσιμων ελιών και παραγωγή νέων τύπων προϊόντων		
E16	Διεύρυνση μεριδίου τυποποιημένου ελαιολάδου εντός της περιφερειακής ενότητας (π.χ. μέσω στήριξης από τοπική αυτοδιοίκηση – εκπτώσεις από δημοτικά τέλη για επιχειρήσεις εστίασης – καταλυμάτων που χρησιμοποιούν τυποποιημένο ελαιόλαδο της περιοχής)		
ΣΤ	ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ		
ΣΤ1	Χρήση σύγχρονων τεχνολογιών, όπως η εισαγωγή τεχνολογιών ευφυούς γεωργίας, συσκευών Internet of Things και αναλύσεις δεδομένων για τη βελτιστοποίηση των γεωργικών λειτουργιών και πρακτικών, την ελαχιστοποίηση της χρήσης πόρων και τη μεγιστοποίηση των αποδόσεων και την παρακολούθηση της υγείας των καλλιεργειών		
ΣΤ2	Έξυπνα συστήματα άρδευσης που χρησιμοποιούν αισθητήρες και δεδομένα σχετικά με τις καιρικές συνθήκες για την αποτελεσματική άρδευση των καλλιεργειών, μειώνοντας τη σπατάλη νερού		
ΣΤ3	Ευρεία χρήση στοιχείων την ανάλυση των γεωργικών δεδομένων, την πρόβλεψη ασθενειών των καλλιεργειών, τη βελτιστοποίηση των χρονοδιαγραμμάτων φύτευσης και τη βελτίωση της συνολικής διαχείρισης των καλλιεργειών		
ΣΤ4	Επένδυση στη γεωργική έρευνα και καινοτομία για την εισαγωγή νέων ποικιλιών καλλιεργειών που ταιριάζουν καλύτερα στις τοπικές συνθήκες και πιο ανθεκτικές σε παράσιτα και ασθένειες		
ΣΤ5	Συνεργασίες μεταξύ ερευνητικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων, αγροτών και ιδιωτικού τομέα για την ενθάρρυνση της καινοτομίας		
Υπόμνημα			
Σημαντικότητα		Ευκολία	
1 - Προτεραιότητα		1- Σχετικά χαμηλού κόστους	
2 - Σε επόμενο στάδιο		2 - Ενδιάμεσου κόστους	
		3 - Υψηλότερου κόστους	

Πίνακας 7.2: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του τομέα επεξεργασίας τροφίμων στη Μεσσηνία και την ενίσχυση της διασύνδεσης του αγροτικού τομέα με τη Μεταποίηση Τροφίμων και τον Τουρισμό

	Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις	Προτεραιότητα	Βαθμός Δυσκολίας
Z	ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΤΡΟΦΙΜΩΝ		
Z1	Δημιουργία ισχυρότερων εταιρικών ή συλλογικών σχημάτων στον κλάδο τροφίμων με χαρτοφυλάκιο διαφοροποιημένων παραδοσιακών μεσσηνιακών προϊόντων με μέριμνα για:		
	Ανάπτυξη συμβολαϊακής γεωργίας		
	Βελτιστοποίηση logistics (π.χ. με συγκέντρωση εμπορικών ροών) για μείωση κόστους μεταφοράς και διανομής		
	Επικέντρωση στην καλύτερη αξιοποίηση των προϊόντων ΠΟΠ της περιοχής (τυποποίηση αποκλειστικά στη Μεσσηνία)		
	Εισαγωγή καινοτομιών στα προϊόντα, παροχή συνδυασμένων υπηρεσιών – προϊόντων		
	Ενίσχυση θέσης στην εγχώρια αγορά και υποκατάσταση εισαγωγών		
	Παρακολούθηση εξελίξεων στις αγορές, προσδιορισμός αγορών – στόχων, τμηματοποίηση αγορών και προσδιορισμός γραμμών προϊόντων και της τιμολογιακής πολιτικής ανά τμήμα της αγοράς, ανάλυση καναλιών διανομής, πλάνο ανάπτυξης παρουσίας στις αγορές		
	Παρακολούθηση όλων των δυνατών πηγών δημόσιας χρηματοδότησης, προετοιμασία επενδυτικών προτάσεων και συμμετοχή σε προγράμματα εξωστρέφειας		
Z2	Ενοποίηση εμπορικών δυνατοτήτων με συνεργασία εξαγωγικών επιχειρήσεων της περιοχής		
Z3	Συμπράξεις με εδραιωμένες εταιρείες και δίκτυα διανομής σε Ελλάδα και εξωτερικό – εξέταση συνεργειών		
Z4	Κοινή παρουσία μεσσηνιακών προϊόντων σε διεθνείς εκθέσεις και σταθερή παρουσία σε διαγωνισμούς και αξιολογήσεις προϊόντων		
Z5	Σύμφωνο ποιότητας με κλάδο εστίασης – ξενοδοχείων		
	Σεμινάρια σε τοπικούς επαγγελματίες εστίασης και τουρισμού για τη σωστή προβολή της μεσσηνιακής κουζίνας και των τοπικών προϊόντων		
	Δημιουργία stand προβολής μεσσηνιακών προϊόντων σε καταστήματα εστίασης - τουρισμού		
	Δέσμευση στη χρήση και προώθηση τοπικών προϊόντων στην εστίαση και στον τουρισμό		
	Σεμινάρια σε συνεργασία με αναγνωρισμένους σεφ για την ανάπτυξη δεξιοτήτων των εκπαιδευόμενων και καλύτερη αξιοποίηση των στοιχείων της μεσσηνιακής κουζίνας		
Z6	Πρότυπο ηλεκτρονικό κατάστημα μεσσηνιακών προϊόντων		
Z7	Καθιέρωση διοργάνωσης διεθνών επιχειρηματικών συναντήσεων στη Μεσσηνία		
Z8	Ειδικές μορφές προβολής (π.χ. οικοδόμηση σχέσεων με ομάδες επιρροής, βελτιστοποίηση στη χρήση εργαλείων κοινωνικής δικτύωσης)		
H	ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ		
H1	Αγροτουρισμός ελαίας, σύκου, σταφίδας κ.ά.		
H2	Συνεργασία ξενοδοχείων και τοπικών δράσεων για σύνθετες εμπειρίες τουρισμού		
H3	Υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων αγροτουρισμού από τους αγρότες		
H4	Παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, συμβουλευτικής υποστήριξης και ανάπτυξη προγραμμάτων πιστοποίησης της εντοπιότητας προϊόντων		
H5	Πρόγραμμα δημιουργίας πωλητηρίων και προθηκών σε ξενοδοχεία και εστιατόρια με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων		
H6	Δράσεις ενίσχυσης των γαστρονομικών εμπειριών και σύνδεσής τους με τη νεανική επιχειρηματικότητα και τις περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα με συνεργασία των Επιμελητηρίων και των Δήμων		
H7	Συστηματική καταγραφή και έκδοση μεσσηνιακών γεύσεων με περιγραφή των εδεσμάτων στην ελληνική και σε ξένες γλώσσες		
H8	Ενίσχυση των εμπειριών γαστρονομικού ενδιαφέροντος και των εξειδικευμένων εκδηλώσεων (π.χ. επισκέψιμοι χώροι παραγωγής τοπικών προϊόντων, ειδικές αγορές, δημιουργία εμπειριών γύρω από ένα προϊόν, μουσεία γύρω από τη γαστρονομία)		
H9	Δημιουργία και ενίσχυση νέων προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. φεστιβάλ, επισκέψιμοι χώροι, γαστρονομικές διαδρομές, μαθήματα μαγειρικής) με ειδική στόχευση σε νέες ομάδες πιθανών ενδιαφερόμενων, όπως οι νέοι επιχειρηματίες, οι κάτοικοι ορεινών περιοχών και οι νέες γυναίκες		
Υπόμνημα			
Σημαντικότητα		Ευκολία	
1 - Προτεραιότητα		1- Σχετικά χαμηλού κόστους	
2 - Σε επόμενο στάδιο		2 - Ενδιάμεσου κόστους	
		3 - Υψηλότερου κόστους	

Πίνακας 7.3: Στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του τομέα Ελαιολάδου στη Μεσσηνία

	Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις	Προτεραιότητα	Βαθμός Δυσκολίας
E	ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΥΣΙΔΕΣ ΑΞΙΑΣ		
E5	Δέσμευση στην εφαρμογή ορθών γεωργικών πρακτικών και διεύρυνση της παραγωγής προϊόντων ολοκληρωμένης διαχείρισης και βιολογικής γεωργίας σε συνδυασμό με αξιοποίηση σημάτων ΠΟΠ/ΠΓΕ και πιστοποίηση με αναγνωρισμένα στην Ελλάδα και διεθνώς σήματα		
E6	Ενσωμάτωση συστημάτων ιχνηλασιμότητας στις επιτραπέζιες ελιές και στο ελαιόλαδο σε όλα τα στάδια παραγωγής – έκθλιψης – τυποποίησης – εμπορίας		
E7	Διαχείριση των διάσπαρτων ή παραμελημένων από κατοίκους αστικών κέντρων ελαιώνων από οργανώσεις παραγωγών ή ιδιωτικές επιχειρήσεις βάσει πολυετών συμβάσεων		
E8	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης ελαιοτριβείων ή κοινής έκθλιψης για επίτευξη οικονομικών κλίμακας		
E9	Πιστοποιήσεις και συστήματα διασφάλισης ποιότητας, ασφάλειας, υγιεινής και περιβαλλοντικής διαχείρισης και αντιμετώπιση ζητήματος αποβλήτων		
E10	Δίκτυο επισκέψιμων ελαιοτριβείων και άλλων αγροτικών μονάδων		
E11	Εξέταση δυνατοτήτων συγκέντρωσης τυποποιητηρίων για επίτευξη οικονομικών κλίμακας και καλύτερης εμπορικής αξιοποίησης των προϊόντων.		
E12	Έμφαση στην πιστοποίηση, διασφάλιση ποιότητας και δικτυώσεις με άλλους τομείς		
E13	Διαχωρισμός ελαιολάδου με βάση τα χαρακτηριστικά (χημικές αναλύσεις, πάνελ τεστ)		
E14	Ποιοτική διαφοροποίηση σε περισσότερες διαστάσεις (συνδυασμός γεύσεων, συσκευασία, οργανικά – λειτουργικά τρόφιμα, κλιματικά ουδέτερο ελαιόλαδο)		
E15	Ανάπτυξη τομέα επεξεργασίας βρώσιμων ελιών και παραγωγή νέων τύπων προϊόντων		
E16	Διεύρυνση μεριδίου τυποποιημένου ελαιολάδου εντός της περιφερειακής ενότητας (π.χ. μέσω στήριξης από τοπική αυτοδιοίκηση – εκπτώσεις από δημοτικά τέλη για επιχειρήσεις εστίασης – καταλυμάτων που χρησιμοποιούν τυποποιημένο ελαιόλαδο της περιοχής)		
Υπόμνημα			
Σημαντικότητα		Ευκολία	
1 - Προτεραιότητα		1- Σχετικά χαμηλού κόστους	
2 - Σε επόμενο στάδιο		2 - Ενδιάμεσου κόστους	
		3 - Υψηλότερου κόστους	

Πίνακας 7.4: Λοιποί στόχοι και δράσεις για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη Μεσσηνία

	Επιμέρους ενδεικτικοί στόχοι και δράσεις	Προτεραιότητα	Βαθμός Δυσκολίας
A	ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΥΠΟΔΟΜΕΣ		
A1	Προώθηση έργων οδοποιίας		
A2	Προώθηση έργων υποδομών εγγείων βελτιώσεων		
A3	Επαναλειτουργία σιδηροδρομικής γραμμής Πάτρα-Πύργος-Καλαμάτα		
A4	Αναβάθμιση αεροδρομίου Καλαμάτας.		
A5	Ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων και αναβάθμιση δικτύων κινητής τηλεφωνίας		
A6	Προγραμματισμός βασικών έργων υποδομής σε συνεργασία με τοπικούς φορείς που θα μειώσουν το κόστος διακίνησης των αγροτικών προϊόντων		
B	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ		
B1	Αξιοποίηση πόρων Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας		
B2	Αξιοποίηση πόρων ΕΣΠΑ 2021-2027		
B3	Αξιοποίηση πόρων Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Πελοποννήσου 2021-2027		
B4	Αξιοποίηση πόρων Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης		
B5	Διευκόλυνση της πρόσβασης σε πιστώσεις για τους παραγωγούς ώστε να μπορούν να επενδύσουν σε βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, εξοπλισμό και υποδομές, μέσω προγραμμάτων εγγυοδοσίας, επιδοτήσεων χαμηλού επιτοκίου και συνεργασιών με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα		
Θ	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ		
Θ1	Ενίσχυση της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη		
Θ2	Δημιουργία πλατφόρμας για ανταλλαγή γνώσεων και συνεργασία μεταξύ αγροτών, τοπικών επιχειρήσεων και κρατικών φορέων		
Θ3	Διοργάνωση εργαστηρίων, σεμιναρίων και εκστρατειών ευαισθητοποίησης για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε πρωτοβουλίες βιώσιμης γεωργίας		
Θ4	Ενθάρρυνση της συμμετοχής μέσω εκδηλώσεων, περιηγήσεων σε αγροκτήματα και πρακτικών εργαστηρίων για την προβολή βιώσιμων πρακτικών		
Θ5	Οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε σχολεία για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της αειφόρου γεωργίας και της διατήρησης του περιβάλλοντος		
Υπόμνημα			
Σημαντικότητα		Ευκολία	
1 - Προτεραιότητα		1- Σχετικά χαμηλού κόστους	
2 - Σε επόμενο στάδιο		2 - Ενδιάμεσου κόστους	
		3 - Υψηλότερου κόστους	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ECORYS (2010), Study on Employment, Growth and Innovation in Rural Areas, December.
- Torosophy (2019). Η γαστρονομία ως παράγοντας εμπλουτισμού της ταξιδιωτικής εμπειρίας και αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος. Μελέτη για λογαριασμό του INSETE. Διαθέσιμη στον σύνδεσμο: https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/Gastronomy_full.pdf
- ΕΥ (2019) Measuring the Value Created by “Captain Vassilis & Carmen Constantakopoulos” Foundation”.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Με μια ματιά: Στρατηγικό Σχέδιο Ελλάδας για την ΚΓΠ»
- IOBE (2013). Σχέδιο για τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη της Μεσσηνίας. Οκτώβριος.
- ΟΟΣΑ (1998) Best practices in Local Development.
- ΟΟΣΑ (2005) Local Governance and the Drivers of Growth.
- ΟΟΣΑ (2008) Review of Local Economic and Employment Development Policy Approaches in OECD Countries.
- Σκούντζος Θεόδωρος (1993), Περιφερειακή Οικονομική Ανάλυση και Πολιτική, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
- Σκυλακάκη, Μ., Κανταρτζής, Α., Μπένος, Θ., και Σκυλακάκης, Θ. (2019). Ένα νέο μοντέλο συνεργατικότητας για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα. Αθήνα: διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης.
- Σκυλακάκη, Μ. και Μπένος, Θ. (2022). Προοπτικές και ευκαιρίες για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα. Αθήνα: διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης.
- Σκυλακάκη, Μ. και Μπένος, Θ. (2023). Τουρισμός και αγροδιατροφή στην Ελλάδα: Μια μεγάλη αναξιοποίητη ευκαιρία. Αθήνα: διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης.
- Τσακοπούλου, Κ. (2022). Τουριστική ανάπτυξη και τοπική αγροδιατροφή. Η περίπτωση του γαστρονομικού τουρισμού στη Σαντορίνη (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Σχολή Περιβάλλοντος, Γεωγραφίας και Εφαρμοσμένων Οικονομικών, Τμήμα Γεωγραφίας. Διαθέσιμη στον σύνδεσμο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/51530>
- Τσιφόρου, Ε. (2023). Αποκρυπτογραφώντας την Κοινή Αγροτική Πολιτική 2023-2027. Αθήνα: διαΝΕΟσις, οργανισμός έρευνας και ανάλυσης.
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2022), Συνοπτικό Κείμενο Στρατηγικού Σχεδίου της ΚΑΠ 2023-2027, Νοέμβριος.